قورئان وەک خۆی

وەرگێڕان و شرۆڤە و هۆکاری دابەزین

نوسین : دکتۆر پشتیوان عەبدوڵا

بەرگی دووەم

قورئان وەك خۆی

وەرگێڕان و شرۆڤە و هۆكاری دابەزین

بەرگی دووەم

نوسینی

دكتۆر پشتیوان عەبدوڵا

پیاچوونەوەی نوسین

جبار حەمەد

لە بلاوكراوەكانی

دەزگای ڕێنیسانسی كوردی

(٣٨)

سوورەتی ص (صاد)

١-ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ

صاد و سوێند بە قورئانی وەبیرهێنەرەوە.

٢-بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ

بەڵام بێباوەڕان لە شکۆ و لووتبەرزیدان.

٣-كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلاتَ حِينَ مَنَاصٍ

چەندمان بەرلەوانە لە نەوەکان قڕکرد، بانگیانکرد بەڵام دەرفەتی ڕەتکردنەوەی بەسەرچووبوو.

٤-وَعَجِبُوا أَن جَاءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ

وە بەلایانەوە سەیربوو کە هوشیاردەرێك لە خۆیانەوە بۆیان هات، وە بێباوەڕان گوتیان ئەوە ساحیرێکی درۆزنە.

٥-أَجَعَلَ الآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ

ئایا خوداوەندەکانی کردووە بە یەك خوداوەند، لە ڕاستیدا ئەوە شتێکی سەمەرەیە.

٦-وَانطَلَقَ الْمَلأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ

پیاوماقووڵانیان ڕۆیشتن (گوتیان) بەردەوام بن و خۆڕاگر بن لەسەر خوداوەندەکانتان، ئەوە شتێکی باشە.

٧-مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلاَّ اخْتِلاقٌ

شتی ئاوامان نەبیستووە لە دوا ئاین، ئەوە تەنها شتێکی هەڵبەستراوە.

٨-أَأُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّن ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ

ئایا لە نێوانماندا هوشیاردەرەوە تەنها بۆ ئەو دابەزیووە، بەڵکو ئەوان لە شکوگومانن لە هۆشیاریدان، بەڵکو کاتێك ئەشکەنجە دەچێژن.

٩-أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ

وە یان گەنجینەکانی بەزەیی خودای بەدەسەڵات و پێدەری تۆیان لایە.

١٠-أَمْ لَهُم مُّلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الأَسْبَابِ

وە یان خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیان دەکەن، دەکەواتە با بە پەیژە سەرکەوتن.

١١-جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الأَحْزَابِ

سەربازانێك كە لەوێدان، نەیارەکان تێك دەشکێنن.

١٢-كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الأَوْتَادِ

پێش ئەوان میللەتی نوح و عاد و فیرعەونی خاوەن توانا، نکۆڵیان کرد.

١٣-وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الأَيْكَةِ أُوْلَئِكَ الأَحْزَابُ

وە هەروەها ثمود و میللەتی لوط و یاوەرانی ئەیکە، ئەم کۆمەڵانە.

١٤-إِن كُلٌّ إِلاَّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ

لە ڕاستیدا هەر هەموویان تەنها نکۆڵیان لە پێغەمبەران کرد، وە شایستەبوون بە سزا.

١٥-وَمَا يَنظُرُ هَؤُلاء إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ

وە ئەوانە چاوەڕوانی هیچ ناکەن تەنها یەك گرمە نەبێت، کە هاوچەشنی نییە.

١٦-وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

وە گوتیان خوداکەمان لە پێدانی بەشەکانمان پەلەپەل بکە، بەر لە ڕۆژی لێپرسینەوە.

١٧-اصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ

خۆڕاگر بە، بەرامبەر بەوەی دەیڵێن، وە بیری بەندەمان داودی خاوەن هێز بکە کە تۆبەکار بوو.

١٨-إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالإِشْرَاقِ

ئێمە چیاکانمان لەگەڵیدا دەستەمۆ کردبوو، (لە کاتی) ئێواران و خۆرهەڵاتندا بە خودا هەڵبدەن.

١٩-وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ

وە باڵندە گردبووەکانیش، هەر هەموویان ملکەچی ئەو بوون.

٢٠-وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ

وە پادشایەتیەکەیمان بەهێز کرد، وە حیکمەت و وتەی یەکلاکەرەوەمان پێی بەخشی.

٢١-وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ

وە ئایا هەواڵی ناکۆکیکەرەکانت پێگەیشت کە بە دیواری میحراب سەرکەوتن؟

٢٢-إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاء الصِّرَاطِ

کە لە داود هاتنە ژوورەوە، لێیان تۆقی، گوتیان مەترسە، دووکەسین ناکۆکیمان هەیە، یەکێکمان ستەمی لەوەی تریان کردووە، بە ڕەوایی حوکم لەنێوانمان بکە و ستەم مەکە، وە وەك یەك بۆ ڕاستی ڕێنماییمان بکە.

٢٣-إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

ئەوە براکەمە و نەوەد و نۆ مەڕی هەیە، وە من مەڕێکم هەیە، (براکەم) گوتی مەڕەکەت بە من بدە و من کەفالەتی دەکەم، وە لە قسەکردن لە منی بردۆتەوە.

٢٤-قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنْ الْخُلَطَاء لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

(داود) گوتی ستەمی لێتکردووە بەوەی ویستوویەتی مەڕەکەت بخاتە سەر مەڕەکانیەوە، لە ڕاستیدا زۆربەی ئەوانەی تێکەڵن ستەم لەیەکتر دەکەن تەنها ئەوانە نەبێت کە باوەڕیان هێناوە و کاری چاکیان کردووە، وە ئەوانەش کەمن، وە داود پێیوابوو کە لە ڕاستیدا تاقیمانکردۆتەوە، داوای

لێبووردەیی لە خوداکەی کرد، وە خۆی خستە سەر چاو و کڕنۆشی برد و پەشیمان بۆوە.

٢٥-**فَغَفَرْنَا لَهُ ذَٰلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ**

ئەوەبوو لەوە لێیخۆش بووین، وە لای ئێمە لە نزیکانن و جێگای چاکمان بۆی ئامادە کردووە.

٢٦-**يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ**

ئەی داود لە ڕاستیدا تۆمان کردووە بە جێنشین لە زەویدا، دە فەرمانڕەوایی بە ڕەوایی بکە لە نیوان خەڵك، وە بە دوای هەوەسەکان مەکەوە، چونکە لە ڕێگای اللە ونت دەکات، لە ڕاستیدا ئەوانەی لە ڕێگای اللە گومڕا دەبن، ئەشکەنجەیەکی توونديان دەبێت، بە هۆی ئەوەی ڕۆژی لێپرسینەوەیان لە بیر کردووە.

٢٧-**وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ**

وە ئێمە ئاسمان و زەوی و ئەوەی نێوانیانمان بێبنەما درووست نەکردووە، ئەمە تێڕوانینی کافرەکانە، واوەیلا لە کافرەکان کە شوێنیان ئاگرە.

٢٨-أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ

وه یان ئەوانەی باوەڕیان هێناوە و کاری چاکیان کردووە وەك ئەوانە لێبکەین کە خراپەکارن لە زەویدا وە یان خوداپەرستان وەك خوێڕیەکان لێ بکەین؟

٢٩-كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ

پەرتووكێكی پیرۆزە بۆ تۆ دامانبەزاندووە، بۆ ئەوەی لە ئایەتەکانی تێبگەن وە بۆ ئەوەی خاوەن هۆشەکان بیربکەنەوە.

٣٠-وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

وە سلێمانمان بە داود بەخشی، کەچەند بەندەیەکی باش بوو، هەمیشە بۆ لای ئێمە دەگەڕایەوە.

٣١-إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ

کە ئێواران ئەسپی ڕەسەنیان نیشانیدەدا.

٣٢-فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

گوتی لە ڕاستیدا من خۆشەویستی خێرم بە سەر خۆشەویستیم بۆ وەبیرهێناوەوەی خوداکەم هەڵبژاردووە تاوەکو بە پەردەوە دادەپۆشرا.

٣٣-رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ

بۆ لای من بیانگێڕنەوە ئینجا بە تیخ قاچەکان و ملیانی پەڕاندن.

٣٤-وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ

وە سلێمانمان تاقیکردەوە و لاشەیەکمان خستە سەر کورسیەکەی ئینجا تۆبەی کرد و بۆ لای ئێمە گەڕایەوە.

٣٥-قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ

گوتی خوداکەم لێم ببورە، وە دەسەڵاتێکم پێببەخشە کە نابێت هیچ کەسێك لە دوای من هەیبێت، هەر خۆت دەبەخشیت.

٣٦-فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ

ئەوەبوو بامان بۆی دەستەمۆ کرد، بە فەرمانی ئەو، بەشێنەیی هەڵیدەکرد، بۆ هەرکوێیەك بیویستایە بەرێدەکەوت.

٣٧-وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ

وە شەیتانەکان لە هەموو بیناسازێك و مەلەوانزانی قووڵی ژێر دەریا.

٣٨-وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ

وە شەیتانەکانی ترمان کۆت و بەند کردبوو.

٣٩-هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

ئەوە بەخشینەکانی ئێمەیە، دەتۆش ئەگەر ببەخشیت وە یان بیگریتەوە ئەوا لێپرسینەوەت لەسەر نییە.

٤٠-وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ

وە لە ڕاستیدا لای ئێمە نزیکایەتی و شوێنی چاکی هەیە.

٤١-وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ

وە بەندەمان ئەیوبت لە یادبێت کە بانگی خوداکەی کرد و گوتی لە ڕاستیدا شەیتان دەستی لێم وەشاندووە و تووشی دەرد و ئازاری کردووم.

٤٢-ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ

زەوی بکوتە بە قاچت، ئەوە جێشۆرێکی ساردە وە بۆ خواردنەوە.

٤٣-وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَى لِأُوْلِي الْأَلْبَابِ

وە خانەوادە و ئەوەندەی ترمان پێبەخشی وەك بەزەییەك لە ئێمەوە، وە وەك بیرەوەریەك بۆ خاوەن هۆشەکان.

٤٤-وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

گورزێك بەدەستەوە بگرە و پێی لێیبدە (لە ژنەکەت) وە سوێندەکەت مەشکێنە، لە ڕاستیدا ئێمە بینیمان خۆڕاگرە، بەندەیەکی زۆر باش بوو، وە تۆبەکار بوو و دەگەڕایەوە لای ئێمە.

٤٥-وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الأَيْدِي وَالأَبْصَارِ

وە بەندەکانمان، ئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقوبت لە یاد بێت کە خاوەن هێز و دوورنما بوون.

٤٦-إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ

لە ڕاستیدا ئێمە ئەوانەمان بە هەڵبژاردن هەڵبژاردووە، وەبیرهێنانەوەی خانەوادە.

٤٧-وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الأَخْيَارِ

وە ئەوانە لای ئێمە لە باشترینی هەڵبژێردراوەکانن.

٤٨-وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنْ الأَخْيَارِ

وە ئیسماعیل و یەسع و زەلکیفل یادبکەوە، وە هەر هەموویان لە باشەکان بوون.

٤٩-هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ

ئەوە وەبیرهێنانەوەیەکە، وە بۆ لە خوداترسان جێگایەکی باش هەیە.

٥٠-جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الأَبْوَابُ

بەهەشتی عەدن دەرگاکانی بۆیان ئاواڵا دەکات.

٥١-مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ

تیایدا پاڵیان داوەتەوە، تیایدا داوای میوەیە و خواردنەوەیەکی زۆر دەکەن.

٥٢-وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ

وە حۆریەی هاوتەمەنی کورتبینیان لایە.

٥٣-هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ

ئەوە ئەو شتانەن بەڵێنتان پێدراوە بۆ ڕۆژی لێپرسینەوە.

٥٤-إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ

لە ڕاستیدا ئەوە ڕزق و ڕۆزیمانە کە هەرگیز تەواو نابێت.

٥٥-هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ

ئەوە ئاوا وە لە ڕاستیدا بۆ سەرپێچکەران خراپترین شوێن هەیە.

٥٦-جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ

دۆزەخ تیایدا دەسووتێنن، کە خراپترین مۆڵگەیە.

٥٧-هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ

ئەوە دەبا تامی بکەن گەرماو و کێماو.

٥٨-وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ

وە چەند جووت شتانێکی هاوچەشن.

٥٩-هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ

ئەو کۆمەڵە لەگەڵتان پاڵدەنرێنە ناویەوە (ناو دۆزەخ) (پێیان دەگوترێت) دەك بەخێر نەیەن، ئەوانە ڕیسوا دەبن لە ئاگردا.

٦٠-قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ

گوتیان بەڵکو ئێوە بەخێر نەیەن، ئێوە ئەوەتان(دۆزەخ) بۆ ئێمە پێش هێنا، کە خراپترین جێگایە.

٦١-قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ

گوتیان خوداکەمان، ئەوەی ئەمەی بۆ ئێمە هێنا ئەوا ئەشکەنجەکەی چەند کەڕەت زیاد بکە لە ئاگردا.

٦٢-وَقَالُوا مَا لَنَا لا نَرَى رِجَالا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الأَشْرَارِ

وە گوتیان بۆچی پیاوانێك نابینین كە ئێمە بە شەڕانگێزمان دادەنان.

٦٣-**أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الأَبْصَارُ**

بە گاڵتەجارمان دادەنان، وە یان چاوەكانمان لە ئاستیاندا لێڵن؟

٦٤-**إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ**

ئەوە ڕاستیە، خەڵكی دۆزەخ مشتومڕ، دەكەن.

٦٥-**قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلاَّ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ**

بڵێ لە ڕاستیدا من تەنها هۆشیاردەرم، وە هیچ خودایەك نییە تەنها اللهی تاك و سەركەوتكەر نەبێت.

٦٦-**رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ**

خودای ئاسمانەكان و زەوی وە ئەوەی نێوانیان، بەهێزە و لێبووردەیە.

٦٧-**قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ**

بڵێ ئەوە هەواڵێكی مەزنە.

٦٨-**أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ**

ئێوە گوێی پێنادەن.

٦٩-مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ

هیچ زانیاریەکم نەبوو بە ڕاوێژکارانی باڵا (فریشتە) کە مشتومڕیان بوو.

٧٠-إِن يُوحَى إِلَيَّ إِلاَّ أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

وەحیم بۆ دێت تەنها لەبەرئەوەی هۆشیاردەرێکی ڕۆشنم.

٧١-إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِن طِينٍ

کە خوداکەت بە فریشتەکانی گوت، من مرۆڤ درووستدەکەم لە قوڕ.

٧٢-فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

هەر کاتێك سەروسیمام پێیبەخشی و ڕۆحی خۆم کردە ناویەوە ئەوا کڕنۆشی بۆ ببەن.

٧٣-فَسَجَدَ الْمَلائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

ئەوەبوو هەموو فریشتەکان کڕنۆشیان بۆ برد.

٧٤-إِلاَّ إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ

تەنها ئیبلیس نەبێت خۆی بەگەورە زانی، وە لە کافرەکان بوو.

٧٥-قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ

(الله)گوتی ئەی ئیبلیس چی قەدەغەی کردیت کە کڕنۆش بەریت بۆ ئەو شتەی کە بە هەردوو دەستەکانم دروستمکردووە، ئایا خۆت بە زل زانی وە یان تۆ لە بەرزەکان بوویت؟

٧٦-**قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ**

(ئیبلیس) گوتی من لە ئەو (ئادەم) باشترم، منت لە ئاگر دروستکردووە، وە ئەوت لە قوڕ دروستکردووە.

٧٧-**قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ**

(الله) گوتی دە لێرە بڕۆ دەرەوە، لە ڕاستیدا تۆ تڕۆکراویت.

٧٨-**وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ**

وە نەفرەتی من لەسەرتە تاوەکو ڕۆژی لێپرسینەوە.

٧٩-**قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ**

(ئیبلیس) گوتی خوداکەم مۆڵەتم بدە تاوەکو ڕۆژی زیندووبوونەوەیان.

٨٠-**قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ**

(الله) گوتی دە ئەوە تۆ لە مۆڵەت پێدراوانیت.

٨١-**إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ**

تاوەکو ڕۆژی کاتی دیاریکراو.

٨٢-**قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ**

(ئیبلیس) گوتی سوێند بە شکۆ و دەسەڵاتت دەبێت سەرتاپایان لە خشتە ببەم.

٨٣-**إِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ**

تەنها ئەو بەندانەت نەبێت کە پاك و دڵسۆزن.

٨٤-**قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ**

(اللّٰە) گوتی ڕاستی ئەمەیە و هەر ڕاستی دەڵێم.

٨٥-**لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ**

سوێند بێت، دەبێت دۆزەخ لە تۆ و لە گشت ئەوانە پڕ بکەم کە بەدوات دەکەون.

٨٦-**قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ**

بڵێ من داوای هیچ کرێیەکتان لێناکەم، وە من لەوانەش نیم درۆ هەڵببەستم.

٨٧-**إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ**

ئەوە تەنها وەبیرهێناوەیەکە بۆ جیهانەکان.

٨٨-وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ

وە بە دڵنیاییەوە هەواڵەکەی دەزانن دوای ماوەیەك.

شرۆڤە و تێبینی

ئایەتی ١

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ

سوێند بە (صاد) و قورئانێك کە وەبیرهێنانەوەی بۆ مرۆڤەکان تێدایە سەبارەت بە سزا و زەبروزەنگی الله، دەرهەق بەو میللەت و هۆزانەی کە لە ڕابردوو باوەڕیان بە پێغەمبەران نەهێنا و الله قڕی کردن.

سەبارەت بە مانای پیتی (صاد) ابن الجوزی لە زاد المسیردەڵێت، حەوت قەول هەیە:

یەکەم: سوێندێکە و الله سوێندی پێخواردووە، وە (صاد) ناوێکە لە ناوەکانی الله.

دووەم: واتە "صدق محمد" واتە محمد ڕاستی گوتووە.

سێهەم: واته "صدق الله" واته الله ڕاستی گوتووە.

چوارەم: صاد، ناوێکه له ناوەکانی قورئان و الله سوێندی پێخواردووە.

پێنجەم:(صاد)، ناوی مارێکه که سەری له ژێر عەرشه و کلکی له ژێر زەوی حەوتەمدایه.

شەشەم: واته قورئان بدوێنه و سەیری بکه. وه هەروەها به مانای "صادِ بِعَمَلِكَ القرآن، أي: عارِضْه" قورئان ڕەوابکه به کارەکانت، وه یان دژایەتی بکه.

حەوتەم:واته محمد دڵی خەڵکی ڕاوکرد و بەلای خۆیدا ڕایکێشا، تاوەکو باوەڕییان پێیهێنا و خۆشیانویست.

ڕەنگ بێت ئەو مارەی که سەرەکەی له ژێر عەرشه، هەمان ئەو ماره بێت که چواردەوری عەرشی اللهی داوە.

ڕیوایەتێکی صحیح، عبدالله بن احمد له "السنة" و الذهبی له "مجمع الزوائد" و الالبانی له "المختصر العلو"، ئاماژەیان پێکردووە، که عبدالله بن عمرو دەڵێت:

إِنَّ الْعَرْشَ مطوَّقٌ بحيَّةٍ، وإِنَّ الْوَحِي لَيَنْزِلُ فِي السَّلاسِلِ

عەرشی الله دەوره دراوه به مار، وه وەحی به پلیکان دادەبەزێت.

ڕەنگ بێت ئەم مارە، کە خۆی لوول داوە لە دەورەی عەرشی اللە، ئەوا سەرەکەی لە ژێر عەرشدا بێت.

لە ڕاستیدا ژێر عەرشی اللە لە باخچەی ئاژەڵان دەچێت، جگە لەو مارە چەند مخلووقاتێکی تری لە ژێردایە، وەك: هەشت بزنە کێوی و کەڵەشێر.

لە سووڕەتەکانی داهاتوو باسیان دەکەین.

ابن الجوزی سەبارەت بە (ذِي الذِّكْرِ) دەڵێت، ٣ قەول هەیە:

یەکەم: قورئان خاوەن شەڕەفە.

دووەم: قورئان خاوەن ڕاگەیاندنە.

سێهەم: قورئان خاوەن (التذكير) وەبیرهێنانەوەیە.

ئایەتی ٢

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ

لە وەڵامی سوێند خواردن بە (صاد) و بە (قورئان)، اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

بەڵکو کافرەکان بە هۆی عیزەتی نەفس (شکۆ) و لووتبەرزیان، باوەڕ بە قورئان ناهێنن.

هەرچەندە شرۆڤەکاران و یاوەرەکانی محمد و تابعین ناکۆکن سەبارەت بەوەی کامە ئایەتی دواتر وەڵام بە سوێندەکەی اللّٰەیە.

ابن الجوزی دەڵێت پێنج قەول هەیە:

یەکەم: (ص) وەڵامە بۆ سوێند بە قورئان. واتە وەڵامی سوێندەکە پێش سوێندەکە هاتووە. وەك ئەوەی اللّٰە گوتبێتی :

وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (سوێند بە قورئانی خاوەن وەبیرهێنانەوە) ئینجا (ص).

دووەم: وەڵام بە "سوێند بە صاد" ئایەتی ژمارە ٣ یە، کە دەڵێت (كَمْ أَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِم مِنْ قَرْنٍ)، واتە چەندەها نەوە و میللەتمان لە پێشیاندا قڕ کرد).

سێهەم: وەڵام بە سوێندەکە، ئایەتی ژمارە ١٤ یە، کە دەڵێت، (إِنْ كُلٌّ إِلاَّ كَذَّبَ الرُّسُلَ)، واتە هەر هەموویان نکۆڵیان لە پێغەمبەران کرد .

چوارەم: وەڵام بە سوێندەکە، ئایەتی ژمارە ٦٤، کە دەڵێت، (إِنَّ ذلكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النّارِ)، واتە ئەم هەواڵە ڕاستە کە خەڵکی دۆزەخ مشتومڕ دەکەن.

پێنجەم: وەڵامی سوێندەکە سڕدراوەتە، واتە ماناکەی دەبێت بە (والقرآنِ ذي الذِّكْر ما الأَمْرُ كما يقول الكُفَّار)، وە سوێند بە قورئانی خاوەن وەبیرهێنانەوە، شتەکە وانییە کە کافرەکان دەیڵێن.

اللّٰە اعلم

هەموویان دەزانن کە ئایەتی ژمارە دوو وەڵامە بە سوێندەکە، بەڵام بۆچی ئەم هەموو ناکۆکیە لە ئارادایە؟ چونکە ئایەتی ژمارە ٢ ناتەواوە.

(بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ)، واتە، بەڵکو بێباوەڕان لە عیزەت و لووتبەرزیدان، مانای چییە؟

بۆ ئەوەی مانادار بێت، دەبێت وشەی بۆ زیاد بکرێت، وە ئایەتەکە بەم شێوەی لێبکرێت:

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا به فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ

واتە: بەڵام ئەوانەی کوفریان پێیکرد (باوەڕیان پێینەهێنا واتە بە قورئان)، لە عیزەت و لووتبەرزیدان.

واتە، بە هۆی عیزەت و لووتبەرزیان بڕوایان بە قورئان نەهێنا.

ئایەتی ٣

كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلاتَ حِينَ مَنَاصٍ

چەند میللەتمان پێش ئێوە قڕکرد و لەناوبرد، (کاتێك سزامان بەسەریاندا دابەزاند)، هاواریان کرد (لە الله پارانەوە و تۆبەیان کرد)، بەڵام کاتی ڕاکردن لە سزاکە (مۆڵەتییان) بەسەرچووبوو.

اللهی عەرەب و ئیسلام لەم ئایەتە دەڵێت: چەندەها میللەت و هۆزمان بەر لە کافر و موشریکەکانی دوورگەی عەرەبی لەناوبرد، بەهۆی ئەوەی

باوڕیان نەهێنا، وە کاتێك سزام بەسەریان دابەزاند، ئەو میللەت و هۆزانە هاوار و نیزا و تۆبەیان کرد، بەڵام کاتی پەشێمان بوونەوە و تۆبە بۆ ڕاکردن لە سزای اللە بەسەرچووبوو.

ئایەتی ٤-٥

وَعَجِبُوا أَن جَاءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ

أَجَعَلَ الآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ

اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:وە (خەڵکی مەککە) بەلایەنەوە سەیربوو کە هۆشیاردەرێك لە خۆیانەوە بۆیان هات، ئەوەبوو کافرەکان گوتیان: محمد ساحیرێکی درۆزنە.

ئایا هەموو خوداوەندەکانی(بت و خوداوەندەکان) کردووە بە یەك خوداوەند(اللە اکبر)، لە ڕاستیدا ئەوە شتێکی سەیرەیە.

ڕیوایەتێك لە جامع الترمذی و سنن النسائی و مسند احمد و المستدرك للحاکم و الدلائل للبیهقی و القران العظیم لابن کثیر و جامع البیان للطبری و جامع لاحکام القران للقرطبی هاتووە، ابن عباس دەڵێت:

کاتێك ابو طالب نەخۆشکەوت، کۆمەڵێك لە گەورە پیاوانی قورەیش هاتن بۆ لای ابو طالب کە "ابوجهل"یان لەگەڵدا بوو و گوتی: محمدی برازات جوێن بە خوداوەندەکانمان دەدات، وە وادەکات و وادەکات، وە وادەڵێت و وادەڵێت، ئەگەر بتوانیت بە دوایدا بنێرێت و ئامۆژگاریی بکەیت. ئەوەبوو

پێغەمبەر هات و ابو طالب گوتی: ئەوەچییە هۆزەکەت سکاڵایان هەیە؟ وە دەڵێن جوێن بە خوداوەندەکانیان دەدەیت و دەیلێیت و دەڵێیت (يَزْعُمُونَ أَنَّكَ تَشْتُمُ آلِهَتَهُمْ، وَتَقُولُ وَتَقُولُ). پێغەمبەر گوتی ئەی مام (إِنِّي أُرِيدُهُمْ عَلَى كَلِمَةٍ وَاحِدَةٍ يَقُولُونَهَا تَدِينُ لَهُمْ بِهَا الْعَرَبُ وَتُؤَدِّي إِلَيْهِمْ بِهَا الْعَجَمُ الْجِزْيَةَ) من دەمەوێت یەك وشە بڵێن کە عەرەب قەرزارباریان بێت و عەجەم سەرانەیان پێبدات. گوتیان ئەو وشەیە چییە؟ گوتی هیچ خودایەك نییە تەنها الله نەبێت، ئەوەبوو هەڵسان و ڕۆیشتن، وە گوتیان (أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ – ئایا خوداوەندەکانی کردووە بە یەك خوداوەند، هەر بەڕاستی ئەوە شتێکی سەمەرەیە، ئەوەبوو (ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ) تاوەکو (بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ) دابەزی.

سەبارەت بە ئایەتی ٤-٥، چەند تێبینییەك:

یەکەم: توحید واتە یەکانگیرکردن، واتە کۆمەڵێك شت بکەیت بە یەك شت، کۆمەڵێك دەستە بکەیت بە یەك دەستە، کۆمەڵێك خوداوەند و بت بکەیت بەیەك خوداوەند و بت.

ئەوەی محمد کردی هەڵبژاردنی یەك بتی مەزن بوو و کردی اللهی عەرەب و ئیسلام کە، هەروەك لە سوورەتەکانی پێشوو باسمان کرد، هوبەل بوو، وە ناوی بتەکانی تری دوورگەی عەرەبی کرد بە سیفاتەکانی الله اکبر.

دووەم: بە محمدیان گوتووە ساحیرێکی درۆزن. جا نازانم موسڵمانان درۆ و دەلەسەی نازناوی "صادق الامين"یان لە کوێ هێناوە، کە گوایە قورەیش محمدیان ناوبردووە بە "صادق الامين" واتە "ڕاستگۆی دەستپاك"، یەك

دەق قورئان نییە کە بڵێت قورەیشەکان بە محمدیان گوتووە "الامین" ،وە یان "صادق".

ابن اسحاق کە السیرة النبویة دەنووسێت، نزیك بە ١٤٠ ساڵ لە دوای مردنی محمد، وە بە حوکمی ئەوەی باوك و باپیری مەسیحی بوون، نازناوی یسوع المسیح (عیسا) کە "الصادق" و "الامین"ە لە پەرتووکی پیرۆز دەدزێت و دەیکات بە نازناوی محمد.

سێیەم: محمد هەر لە سەرەتاوە جوێنفرۆش بووە، وە لە ڕیواتەکە دیارە کە گەورە پیاوانی قورەیش زۆر لێبووردە بوون بەرامبەر بە سووکایەتی و جوێنەکانی محمد.

ئایەتی ٦-٨

وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ

مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ

أَأُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّن ذِكْرِي بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ

اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

گەورە پیاوانیان ڕۆیشتن، (گوتیان)، خەڵکینە لەسەر خوداوەندەکانتان بەردەوام بن و بەرگریان لێبکەن، وە ئەوە شتێکە داوا دەکرێت.

وە گوتیان: شتی وامان نەبیستووە (کە خوداوەندەکان بکرێن بە یەك خوداوەند) لە دوا میللەت، ئەوە شتێکە تەنها محمد هەڵیبەستووە.

وە گوتیان: ئایا (وەحی و قورئان) لە ناو ئێمەدا تەنها بۆ ئەو (محمد) دابەزیووە؟

ئینجا الله وەڵامیان دەداتەوە و دەڵێت: تەنانەت شکوگومانیان هەبوو کە شتێك هەبێت بە ناوی هوشیارییدان. بەڵکو تا ئەوکاتەی ئەشکەنجە دەچێژن.

ابن الجوزی لە زاد المسیر سەبارەت بە (وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ- گەورەپیاواناایان ڕۆیشتن) دەڵێت:

واتە گەورە پیاوانی قورەیش ڕۆیشتن بۆ لای ابي طالب، بۆ سکاڵاکردن لە محمد. (أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ- بڕۆن و خۆڕاگر بن لەسەر خوداوەندەکانتان)، واتە پێداگر بن لە سەر پەرستنی خوداوەندەکانتان.

(إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ) بە دڵنیاییەوە دەبێت بەرگری لە خوداوەندەکانمان، ویستمان بێت.

الطبری لە جامع البیان، سەبارەت بە { إِنَّ هَذَا لَشَيءٌ يُرَادُ }: واتە ئەم قسەیەی محمد دەیکات (خوداوەندەکان بکەین بە یەك خوداوەند) و بانگێشەمان بۆ دەکات (هیچ خودایەك نییە تەنها الله نەبێت)، شتێکە محمد داوامان لێدەکات بۆ ئەوەی دەستی خۆیمان بەسەردا بەرزبکاتەوە و بەسەرماندا زاڵ بێت و ئێمە ببین بە شوێن هەڵگری.

سەبارەت بە ئایەتی (مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلاَّ اخْتِلاقٌ- لە دوا میللەت (ئاین) گوێمان لەمە نەبووە، بەڵکو ئەوە شتێکە تەنها محمد هەڵیبەستووە).

ابن کثیر دەڵێت واتە: لە دوا میللەت (ئاین) گوێمان لە "توحید" نەبووە کە محمد بانگێشەی بۆ دەکات.

الطبری دەڵێت، شرۆڤەکاران ناکۆکیان هەیە سەبارەت بە شرۆڤەی ئەم ئایەتە، هەندێکیان دەڵێن واتە: گوێمان لەو شتە نەبووە کە محمد بانگێشەیمان بۆ دەکات، کە دەستبەرداری هەموو خوداوەندەکان بین و تەنها الله بپەرستین. وە مەبەست لە (میللەت) واتە مەسیحیەکان.

اللهی عەرەب و ئیسلام، بەوپەڕ جهل و نەزانیی سەبارەت بە عەقیدەی مەسیحیەکان (سیانەکی پیرۆز) قسەی کردووە، چونکە مەسیحیەکان بڕوایان بە بوونی٣ خودا نییە، بەڵکو بڕوایان بە یەك خودا هەیە کە ٣ لایەن (اقنوم)ی هەیە.

قورئان پێی وایە کە ثالوث واتە ٣ خودا، وەك ئایەتی ١١٦ سوورەتی المائدة دەڵێت:

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَـٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ

وە کە الله بە عیسا کوڕی مریەمی گوت: ئایا تۆ بە خەڵکت گوتووە من و دایکم وەك دوو خودا جگە لە الله بە خۆتانەوە بگرن؟

واتە لە ڕوانگەی قورئانەوە مەبەست لە سیانەکی پیرۆز ٣ خودایە: اللّٰە و مریەم و عیسا.

وە ئەوە جگە لە دەبەنگی و نەشارەزایی بوون سەبارەت بە عەقیدەی مەسیحیەکان و پەرتووکی پیرۆز بە هەردوو سەردەمەکەی شتێکی تر نییە.

لە چەندەها شوێن لە پەرتووکی پیرۆز، پەیمانی نوێ (ئینجیل) هاتووە، کە خودا یەکە. بۆ نموونە، لە سفر الرؤيا هاتووە: لأن اللّٰە واحد هو (چونکە خودا یەکە).

واتە اللّٰەی عەرەب و ئیسلام، هەمان تێڕوانینی موشریك و کافرەکانی هەبووە کە پێیان وابووە مەسیحیەکان بڕوایان بە فرە خودایی هەیە.

سەبارەت بە ئایەتی (أَأُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّن ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ- ئایا لە نیوانماندا قورئان تەنها بۆ محمد دابەزیووە بەڵکو ئەوانە لە شکوگومانن سەبارەت بە قورئان، بەڵکو (بڕوا بهێنن) کاتێك ئەشکەنجە دەچێژن).

هەروەك دەبینن زۆربەی ئایەتەکان بەم شێوەن، ناڕۆشن و لێڵن.

الجلالين (السيوطى و المحلى)، سەبارەت بە (بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ) دەڵێن: واتە بروا بە محمد بهێنن کاتێك ئەشکەنجە دەچێژن، بەڵام ئەوکات بڕواهێنان سوودی نابێت.

القرطبی له جامع البیان، سەبارەت بە (بَل لَّمَّا يَذُوقُواْ عَذَابِ) دەڵێت، وە ئەگەر ئەشکەنجەی من ببینن و بچێژن ئەوا ئەوکات ئیمان دەهێنن، بەڵام ئەوکات ئیمانهێنان سوودی نابێت.

ئایەتی ٩-١١

أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ

أَمْ لَهُم مُّلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الأَسْبَابِ

جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الأَحْزَابِ

یان گەنجینەکانی بەزەیی خودای بەدەسەڵات و پێدەری تۆیان لایە ئەی محمد.

وە یان خۆیان خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیانە دەکەن؟ (گەر وایە و خاوەندارێتی دەکەن) دەبا بە پلیکان بۆ ئاسمانەکان سەرکەون.

بەڵام با ئاگادار بن، سەربازانێك لە ئاسمانەکانن (هێزی بەرگری ئاسمانی الله کە فریشتەن)، کۆمەڵە نەیارەکان تێك دەشکێنن و پاشەکشەیان پێ دەکەن.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

ئەی محمد ئایا ئەو موشریکانە، کە نکۆڵی دەکەن وەحیت لە لایەن اللەوە بۆ هاتبێت، گەنجینەکانی بەزەیی اللەیان لایە؟ ئەو اللەی کە قودرەتمەنەدە

له دەسەڵاتەکەی وەحی بە هەر کەسێك دەبەخشێت کە هەر الله خۆی دەیەوێت؟

وە سەبارەت بە {فَلْيَرتَقُوا فِي الأسْبابِ}، دەڵێت، ئەگەر خۆیان خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی لە نێوانیانە دەکەن، دەبا بە دەرگاکانی ئاسمان و ڕێگاکانی سەرکەون.

الرازی له مفاتیح الغیب و الزمخشری له الکشاف و الشوکانی له فتح القدیر والبیضاوی له انوار التنزیل، سەبارەت بە{فَلْيَرتَقُوا فِي الأسْبابِ} دەڵێن: واتە ئەگەر ئیدعا دەکەن کە ئاسمانەکان و زەوی خۆیان خاوەندارێتی دەکەن، دەکەواتە با بە پلیکان سەرکەون تاوەکو دەگەنە لای عەرشی الله.

القرطبی له جامع لاحکام القران، سەبارەت بە {فَلۡيَرۡتَقُواْ فِي ٱلۡأَسۡبَابِ} دەڵێت، واتە: دەبا بۆ ئاسمانەکان سەرکەون، وە ڕێگا لەو فریشتانە بگرن کە وەحی بۆ محمد دادەبەزێنن.

(سبب) واتە (ڕێگا) و (اسباب) ڕێگاکان.

بۆ نموونە لە ئایەتی ٨٥ سوورەتی الکهف سەبارەت بە ذالقرنین هاتووە،

فَأَتْبَعَ سَبَبًا

ئەوەبوو (ذالقرنین) ڕێگایەکی گرت.

هەر لەبەر ئەوە اللهی عەرەب و ئیسلام، لە ئایەتی٣٣ سوورەتی الرحمن، دەڵێت:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا ۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ

ئەی کۆمەڵی جنۆکە و مرۆڤ، ئەگەر توانیتان کە تەوەرەی ئاسمانەکان و زەوی ببڕن ئەوا بیبڕن، بەڵام ناتوانن تەنها بە مۆڵەت و دەسەڵاتی الله نەبێت.

چونکە ئاسمان بنمیچە، وە دەرگاکانی ئاسمان پاسەوانیان هەیە، ئەوا اللەی ئیسلام دەڵێت، ناتوانن بنمیچی زەوی کە قوبەی ئاسمانە ببڕن.

وە لە ئایەتی ٣٥ سوورەتی الانعام دەڵێت:

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ

وە ئەی محمد، ئەگەر داواکاری (موشریك و کافرەکانت) بەلاوە سەختە، ئەگەر دەتوانیت ئەوا تونێلێك لە زەویدا هەڵبکەنە وە یان پەیژەیەك بە ئاسمان هەڵپەسێرە بۆ ئەوەی موعجیزەیەکیان بۆ بێنیت.

لە ڕوانگەی اللەی ئیسلام، ئەگەر مۆڵەت بە کەسێك بدات بۆ ئاسمان سەرکەوێت، ئەوا دەتوانێت بە پەیژە و پلیکان سەرکەوێت.

ئەوەندە داوای موعجیزەیان لە محمد کردووە، محمد لە ترسا ویستویەتی خۆی بشارێتەوە لەبەر ئەوە خوداکەی پێی دەڵێت: ئەی محمد موعجیزە بۆ تۆ نییە، وە ئەگەر داواکاری کافرەکان بەلاتەوە سەختە ئەوا بچۆرە ژێر

زەوی، وە یان بە پلیکان بۆ ئاسمانەکان سەرکەوە بۆ ئەوەی موعجیزەیەکیان بۆ بێنیت.

ناسای کافر ئەم زانیاریە گرنگەی لە خەڵك شاردۆتەوە، خۆیان بە پلیکان بۆ ئاسمانەکان سەردەکەون، بەڵام وایان لە خەڵك گەیاندووە کە بە موشەك سەردەکەون. الله اکبر

سەبارەت بە ئایەتی (جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الأَحْزَابِ)، واتە(سەبازانێك لە ئاسمانەکانن، تێکشکێندراون لە کۆمەڵەکان).

ئەم دەقە سەرتاپای کارەساتە و لە ڕووی ماناوە هەڵەیە، لەبەر ئەوە شرۆڤەکاران لە مانا ڕاستەقینەکەی ڕایان کردووە و دەڵێن ئەم دەقە سەبارەت بە شەڕی بەدرە، کاتێك سوپای موشریکەکان تێکشکان و ڕایان کرد.

بەڵام ئەگەر سەیری ئەم ٣ ئایەتەی دوایی بکەین، دەبینن کە پەیوەندیان بەیەکەوە هەیە، وە کۆتایی ئایەتی ١٠ و ئایەتی ١١ دەڵێن:

فَلْيَرْتَقُوا فِي الأَسْبَابِ، جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الأَحْزَابِ

دەڵێت: دە با بە ڕێگاکان (بۆ ئاسمانەکان) سەرکەون، سەربازانێك لەوێن، تێکشکاون بە دەستی کۆمەڵی نەیاران.

لە زمانی عەرەبی (هنا) ناوی ئیشارەیە بە مانای (ئێرە)، واتە بۆ شوێنێکی نزیك دێت، (هنالك) ناوی ئیشارەیە بۆ شوێنێکی دوور دێت.

واتە "لەوێ" لە ئاسمانەکان، چونکە ئاسمانەکان (دوورن لە زەوی) سەربازانێك هەن (فریشتە کە پاسەوانی دەرگاکانی ئاسمانن).

(مَهْزُومٌ) واتە تێکشکاون و دۆڕاون.

(مِّنَ الْأَحْزَابِ) لە حیزەبەکان یان بە دەستی حیزبەکان (نەیارەکان).

واتە ئەم دەقە دەڵێت: دەبا موشریکەکان سەرکەون بە ڕێگاکانی ئاسمان، بەڵام ئاگاداربن، کە لە ئاسمانەکان سەربازانێك لە فریشتە هەن کە تێکشکاون و دۆڕاون لە ململانێی نەیارەکان.

بەڵێ زۆر ڕوونە کە فریشتەکانی الله تیکشکاون.

یان دەبێت ئەم دەقە بەم شیوەیە بووبێت:

فَلْيَرْتَقُوا فِي الأَسْبَابِ، جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مُنْهَزِمٌون مِّنَ الأَحْزَابِ

واتە: دەبا کافرەکان بە ڕێگاکانی ئاسمان سەرکەون، سەبازانێك لەوێدان کە لە نەیارانیان تێکشکاندووە.

ئایەتی ١٢-١٤

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الأَوْتَادِ

وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الأَيْكَةِ أُوْلَئِكَ الأَحْزَابُ

إِن كُلٌّ إِلاَّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ

ئینجا اللّٰهی عەرەب و ئیسلام، باسی ئەوە دەکات کە چۆن چەندەها میللەتی پێشووی لەناوبردووە، چونکە ئیمانیان بە پێغەمبەرەکانی نەهێناوە و دەڵێت:

پێش کافر و موشریکەکانی مەککە، میللەتی نوح و عاد و فیرعەونی خاوەن میخەك (ڕەنگ بێت مەبەستی هەڕەمەکان بێت)، ثمود و میللەتی لوط و یاوەرانی ئەیکە، وە ئەو کۆمەڵانە، هەر هەموویان نکۆڵیان لە پێغەمبەرەکان کرد ئەوەبوو شایستە بوون بە سزای ئێمە.

(بگەڕێوە بۆ سوورەتەکانی پێشوو سەبارەت بە چۆنیەتی قڕکردنی ئەو هۆز و میللەتانە لە لایەن اللّٰهوە).

ابن الجوزی سەبارەت بە (وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ) دەڵێت، شەش قەول هەیە:

یەکەم: فیرعەون خەڵکی لە نێوان چوار ستوون ئەشکەنجە دەدا، لەم چوار ستوونەدا کەسەکەی دەبەستایەوە، ئینجا بەردێکی بەسەر تەپڵی سەریدا بەردەدایەوە و دەیکوشت.

دووەم: واتە فیرعەونی خاوەن باڵەخانەی بەرز و پتەو.

سێهەم: واتە فیرعەونی خاوەن سەرباز.

چوارەم: فیرعەون شوێنێکی بەرزی دروستکردبوو خەڵکی لەسەر سەردەبڕی.

پێنجەم: فیرعەون چوار ستوونی لوولەیی هەبوو،کە مرۆڤی پێیانەوە کۆت و بەند دەکرد، ئینجا ستوونەکانیان لە یەکتر دوور دەخستەوە بۆ ئەوەی مرۆڤەکە ئازار بچێژێت.

شەشەم: شوێنی یاریی و تەراتێنی فیرعەون.

ئایەتی ١٥

وَمَا يَنظُرُ هَؤُلاء إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ

کافرەکانی مەککە چاوەڕێی هیچ ناکەن تەنها یەك گرمە نەبێت، کە بە شیوەیەکی کتوپڕ ڕوودەدات و هیچ گرمەیەك وەك ئەو گرمەیە نییە.

مەبەست لە (صَيْحَةً وَاحِدَةً) گرمەی کۆتایی جیهانە.

الطبری لە جامع البیان، ئاماژە بە فەرموودەیەك دەکات، کە الطبرانی العجم الکبیر، لە ژێر ناوی "حدیث الصور" ئاماژەی پێکردووە، محمد صلعم دەڵێت:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمَّا فَرَغَ مِنْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ خَلَقَ الصُّورَ، فَأَعْطَاهُ إِسْرَافِيلَ، فَهُوَ وَاضِعُهُ عَلَى فِيهِ شَاخِصًا بَصَرَهُ إِلَى الْعَرْشِ يَنْتَظِرُ مَتَى يُؤْمَرُ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الصُّورُ؟ قَالَ: الْقَرْنُ

کاتێك اللە لە درووستکردنی ئاسمانەکان و زەوی دەستی بەتاڵ بوو، کەڕەنای درووستکرد و دای بە ئیسرافیل کە خستوویەتیە سەرلێوەکانی و

له هەمان کاتدا چاوەکانی خستۆتە سەر عرش بۆ ئەوەی بزانێت کەی الله فەرمانی پێ دەکات، کە فوو بەکەڕەناکە بکات؟

(ابو هريرة) دەڵێت گوتم ئەی پێغەمبەری الله کەڕەنا چییە؟ گوتی قۆچی ئاژەڵ.

لەم ئایەتە اللەی ئیسلام بە کافرەکانی مەککە دەڵێت: ڕۆژی قیامەت نزیکی ڕوودانە.

ئایەتی ١٦

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

وە کافر و موشریکەکان دەڵێن، خوداکەمان، هەر سزایەك بۆمانت داناوە پەلەپەلی تێدا بکە بەر لە ڕۆژی لێپرسینەوە.

(قِطَّنَا): (قِط) واتە پشیلە.

هەڵە کراوە لە کاتی نووسیندا، دەبێت (قِسط) واتە (بەش) بێت.

واتە ئایەتەکە دەبێت بەم شیوەیە بێت:

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِسطنا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

واتە، پەلە بکە لە بەشەکەمان.

وشەی(قسط) لە قورئان هاتووە:

ئایەتی ٤٧ سوورەتی الانبیاء:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

ئێمە بەشەکان لە تای تەرازوو دادەنێین لە ڕۆژی قیامەت.

ئایەتی ١٧

اصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ

دەڵێت: ئەی محمد، ئارام بگرە سەبارەت بەو قسانەی کافر و موشریکەکان دەیکەن و دەیڵێن، وە بەندەی ئێمە، داودت لە یاد بێت کە خاوەن دەسەڵات و تۆبەکار بوو.

ئایەتی ١٨-٢٠

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالإِشْرَاقِ

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ

ئینجا اللهی عەرەب و ئیسلام، باس لەو ئیمتیازاتانە دەکات کە داویەتی بە داود و دەڵێت:

لەڕاستیدا ئێمە چیاکانمان لەگەڵ داود دەستەمۆ کرد، کە ئێواران کاتی خۆرهەڵاتن تەسبیحاتیان دەکرد (بە خودایان هەڵدەدا).

وە باڵندە گردبووەکانیش، لەگەڵ داود تەسبیحاتیان دەکرد، وە هەر هەموویان ملکەچی الله بوون.

وە پادشایەتی داودمان بەهێز کرد و ژیری و حیکمەت و توانایی بڕیارو گوفتارمان پێی دا.

واتە: چیاکان و باڵندەکان لەگەڵ داود سروودیان بۆ شکۆیی خودا دەگوتەوە.

وە ئایەتی ٧٩ سوورەتی الانبیاء تەئکید دەکاتەوە و دەڵێت:

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ

وە چیاکان و باڵندەکانمان لەگەڵ داود دەستەمۆ بوو و لەگەڵیدا تەسبیحاتیان دەکرد.

وە ئایەتی ١٨ سوورەتی الحج دەڵێت:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ

ئەی نابینیت کە بۆ الله کڕنۆش دەبەن ئەوانەی لە ئاسمانەکان و ئەوانەی لە زەویدان و خۆر و مانگ و ئەستێرەکان و چیاکان و درەختەکان و ئاژەڵەکان و زۆریك لە خەڵك.

واتە ئاژەڵ و درەخت و شتە جامدەکان نەك تەنها تەسبیحات دەکەن، بەڵکو کڕنۆشیش بۆ الله دەبەن.

ئایەتی ٤٤ سوورەتی الاسراء دەڵێت:

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَـٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

وە هیچ شتێك نییە کە تسبیحات بۆ شکۆمەندی الله نەکات، بەڵام ئێوە لە تسبیحاتیان تێناگەن.

هەڵبەتە دەبێت داود تێگەیشتبێت.

تەسبیحات، واتە هەڵدان بە الله، وەك: سبحان الله.

واتە چیاکان و باڵندەکان لەگەڵ داود ئێواران و بەیانیان تەسبیحاتیان کردووە و گوتوویانە: سبحان الله.

بۆ ماوەی چەند؟ الله اعلم

ابن الجوزی لە زاد المسیر سەبارەت بە واتای وشەی (أَوَّابٌ) دەڵێت ١٠ قەول هەیە:

یەکەم: موسڵمان.

دووەم: تۆبەکار.

سێهەم:کەسێك کە تەسبیحات بکات.

چوارەم: ملکەچی فەرمانی اللە.

پێنجەم: ئەوەی کە کاتێك تەنهایە ئاماژە بە گوناهەکانی دەکات بۆ اللە و اللە لێی دەبوورێت.

شەشەم: ئەوەی بە دڵ و کار و کردەوەکانی ڕوو دەکاتە اللە.

حەوتەم بۆ نۆیەم: نوێژکەر

دەیەم: ئەوەی بە نهێنی گوناە دەکات و بە نهێنی داوای لێبووردەیی لە اللە دەکات.

(وَفَصْلَ الْخِطَابِ) واتە بڕیار سەبارەت بە یەکلاکردنەوەی کێشەکانی خەڵك. بەڵگە بۆ ئەمە ئایەتی دواترە کە دەڵێت:

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ

وە ئەی محمد ئایا هەواڵی ناکۆکیەکەت پێگەیشتووە، کە بەسەر دیواری میحراب سەرکەوتن (بۆ ئەوەی بگەنە لای داود).

ئایەتی ٢١-٢٣

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ

إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاء الصِّرَاطِ

إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

واتە ئەی محمد هەواڵی ئەو ناکۆکیەت پێگەیشتووە. کە بەسەر دیواری میحراب هەڵگەڕان.

کە لە داود چوونە ژوورەوە، داود لێیان تۆقی، گوتیان مەترسە، ئێمە دوو کەسین ناکۆکیمان هەیە، یەکێکمان دەستدرێژی کردۆتە سەر مافی ئەوەی تریان، دە بە هەق و ڕەوایی حوکم لە نێوانمان بکە و لایەنگری لایەکمان مەکە، بەڵکو ڕێگایەکی ڕاست و ڕەوان بۆ هەردووکمان وەك یەك دیاری بکە.

(دانەیەکیان گوتی) ئەوە براکەمە، ٩٩ مەڕی هەیە بەڵام من یەك مەڕم هەیە، کەچی دەستی بەسەر مەڕەکەمدا گرتووە و لە دەسەڵاتدا لە من بە تواناترە و ستەمی لێم کردووە.

ئایەتی ٢١ ، دوو هەڵەی تێدایە و دەبێت بەم شێوەیە بێت:

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمين إِذْ تَسَوَّرا الْمِحْرَابَ

واته ئەی محمد هەواڵی ئەو دوو کەسەت بۆ هاتووە کە کێشەیان هەبوو کاتێك بە سەر دیواری میحراب هەڵگەڕان؟

(الخصم) بە مانای ناکۆکی دێت، بەڵام (الخصمين) واتە دووکەس کە ناکۆکیان هەیە.

ئایەتی ٢٢ پێمان دەڵێت، دوو برا بوون ناکۆکیان هەبوو، (تَسَوَّرُوا) بە کۆ هاتووە، واتە بۆ ٣ کەس و زیاتر، لەبەر ئەوە دەبێت (تَسَوَّرا) بێت کە بە مانای دوو کەس دێت کە بەسەر دیوار هەڵگەڕان.

گرنگ دوو برا دەبن، دانەیەکیان ٩٩ مەڕی دەبێت (سبحان الله، لەم ئیعجازە ژمارەییە، الله ٩٩ ناوی هەیە لە ئیسلام، وە یەکێك لەم دوو برایە ٩٩ مەڕی هەیە) وە ئەوەی تریان یەك مەڕی دەبێت، براکەی یەکەم دەیەوێت ئەو دانە مەڕەش لە براکەی زەوت بکات. وە براکەی دووەم کە خاوەن یەك مەڕە بە داود دەڵێت: دادپەروەرانە حوکم بکە و لایەنگری کەس مەکە.

ئایەتی ٢٤-٢٥

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنْ الْخُلَطَاء لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ

(داود گوتی) براکەت ستەمی لێتکردووە کە داوات لێدەکات مەڕەکەی بدەیتێ و بیخاتە سەر مەڕەکانیەوە، وە زۆرێك لەوانەی بەیەکەوە کار دەکەن و شریکن ستەم لەیەك دەکەن، تەنها ئەوانە نەبێت کە باوەڕیان هێناوە و کاری چاکیان کردووە، وە مرۆڤانێکی لەم چەشنە کەمن.

ئینجا دەڵێت: داود وایزانی کە تاقیمان کردۆتەوە، ئەوەبوو داوای لێبووردەیی لە خوداکەی کرد و کڕنۆشی بۆ برد و تۆبەی کرد.

ئینجا دەڵێت: ئێمەش لە گوناهەکەی خۆشبووین، وە بۆ داود لە لای ئێمە نزیکە، وە جێگایەکی باشی دەبێت.

چەندەها هەڵە و سەرنج سەبارەت بەم چەند ئایەتە:

یەکەم: پاش و پێش لە وشەی (لە عندنا) لەم ئایەتە هەیە کە ماناکەی تێك داوە، وە دەبێت بەم شێوەیە بێت:

وَإِنّهَ لَزُلْفَى و لَهُ عِندَنَا حُسْنَ مَآبٍ

وە ئەو (داود) لە ئێمە نزیکە، وە لە لای ئێمە جێگایەکی باشی دەبێت.

دووەم: ئایەتی ٢٤-٢٥ دەڵیت، (وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَاب، فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ) واتە:

وە داود پێیوابوو کە لە ڕاستیدا ئێمە تاقیمانکردۆتەوە، ئەوەبوو داوای لێبووردەیی لە خوداکەی کرد و کەوتە سەر زەوی و کڕنۆشی برد و تۆبەی کرد، وە ئێمەش لەوەدا لێی خۆشبووین).

ئەم داوای لێبووردنەی داود لە چوار چێوەی چیرۆکی کێشەی نێوان دوو کەسدا هاتووە، کە دانەیەکیان لەگەڵ ئەوەش ٩٩ مەڕی هەبووە ستەمی لە پیاوێك کردووە کە یەك مەڕی هەبووە و مەڕەکەی لێی زەوتکردووە.

کەواتە مەبەست لەم چیرۆکە چییە؟ بەتایبەتی لە حوکمی نێوان ئەم دوو کەسە داود ستەمی نەکردووە، وەك ئایەتی ٢٤ دەڵێت:

لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ

داود گوتی: ستەمی لێکردوویت کە مەڕەکەی تۆی خستۆتە سەر مەڕەکانیەوە.

بەڵام دەقە تەئکید دەکاتەوە کە داود ستەمی کردووە، لەبەر ئەوە داوای لێخۆشبوونی لە گوناهەکەی کردووە و خوداکەی لێی خۆشبووە.

مەسەلەکە مەڕ نییە، مەسەلەکە دەستگرتن بەسەر ژنە. وە قورئان مەڕی وەك کینایە بۆ ژن بەکارهێناوە، چونکە لە ڕوانگەی قورئان ژن وەك ئاژەڵ و مەڕ و ماڵاتن.

سێهەم: القرطبی لە جامع لاحکام القران و الطبری لە جامع البیان و الرازی لە مفاتیح الغیب، دەڵێن:

به خوێندنەوەی ابن مسعود دەقەکە بەم شێوەیە بوو:

إِنَّ هَذَا أخي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً أُنْثَى

(انثى) واتە مێینە، واتە مەڕوماڵاتی مێینە. واتە کێشەکە لەسەر مێینە بووە.

البغوی لە معالم التنزيل، دەڵێت:

وحقيقة المعنى: وهذا كله تمثيل لأمر داود مع أوريا زوج المرأة التي تزوجها داود حيث كان لداود تسع وتسعون امرأة ولأوريا امرأة واحدة فضمها إلى نسائه.

حەقیقەتی مانای ئەم ئایەتانە: تەمسیلی ئەو شتە دەکەن کە داود لەگەڵ ئەوریا کردی کە مێردی ئەو ژنە بوو کە داود هاوسەرگیری لەگەڵدا کرد، ئەوکات داود ٩٩ ژنی هەبوو و ئەوریا تەنها یەك ژنی هەبوو، بەڵام داود دەستی بەسەر ژنەکەی ئەوریادا داگرت.

الطبری لە جامع البيان دەڵێت:

وَإِنَّمَا كُنِّيَ بِالنَّعْجَةِ هَاهُنَا عَنِ الْمَرْأَةِ، وَالْعَرَبُ تَفْعَلُ ذَلِكَ

لەم دەقەدا ژن بە مەڕ ئاماژەی پێکراوە، چونکە عەرەب ئەم کارە دەکات (واتە ژن بە مەڕومالات ناودەبات).

وە الطبری دەڵێت:

وَهَذَا مَثَلٌ ضَرَبَهُ الْخَصْمُ الْمُتَسَوِّرُونَ عَلَى دَاوُدَ مِحْرَابَهُ لَهُ، وَذَلِكَ أَنَّ دَاوُدَ كَانَتْ لَهُ فِيمَا قِيلَ: تِسْعٌ وَتِسْعُونَ امْرَأَةً، وَكَانَتْ لِلرَّجُلِ الَّذِي أَغْزَاهُ حَتَّى قُتِلَ امْرَأَةٌ وَاحِدَةٌ، فَلَمَّا قُتِلَ نَكَحَ دَاوُدُ امْرَأَتَهُ.

وە ئەوە نموونەیەکە هێنراوەتەوە سەبارەت بەم دوو پیاوەی کێشەیان هەبوو و بەسەر دیواری میحراب هەڵگەڕان و لە داود چوونە ژوورەوە، وە نموونەکە سەبارەت بە داودە، هەروەك دەڵێن، داود ٩٩ ژنی هەبوو، وە ئەو پیاوەی کە ژنێکی هەبوو داود ناردی بۆ شەڕ و جەنگ بۆ ئەوەی بکوژرێت، کاتێك کوژرا داود ژنەکەی لە خۆی مارە کرد.

لەبەر ئەوە ابن الجوزی، لە زاد المسیر دەڵێت: ئەوە نموونەیە هێنراوەتەوە، وە لە ڕاستیدا دووپیاوەکە دوو پیاو نەبوون بەڵکو فریشتە بوون، هاتوون ئەم نموونەیان بۆ داود هێناوەتەوە بۆ ئەوەی بزانێت کە ستەمی کرد لە ئەوریا.

وە لەم دەقە ڕوونە کە ئەوریا خەمی ژنەکەی بووە، داود پێیگوتووە خەمت نەبێت من ئاگاداری ژنەکەت دەبم.

لە ڕاستیدا باش ئاگاداری بوو.

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بەم ئایەتە (وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ- وە داود پێیوابوو کە تاقیمان کردۆتەوە)، دەڵێت:

(ظن داود) واته دڵنیابوو و زانی، (أنَّما فَتَنَّاه) دوو مانا له خۆیەوە دەگرێت:

یەکەم: تاقیمانکردەوە.

دووەم:هەڵمانسەنگاند (ابتلاء).

وە دەڵێت، سەبارەت بە (ابتلاء) سێ قەول هەیە:

یەکەم: دوو فریشتەکە ئەوەیان بۆ داود دەربڕی کە خوداکەی هەڵیسەنگاند.

دووەم: کاتێك دوو فریشتەکە بۆ ئاسمان بەرزبوونەوە گوتیان داود خۆی حوکمی لەسەر خۆیدا (کە هەندێك لە شریکەکان و ئەوانەی تێکەڵن ستەم لە یەکتر دەکەن ئایەتی ٢٤).

سێهەم:کاتێك حوکمی لە نێوانیاندا، یەکێکیان سەیری ئەوەکەی تری کرد و پێکەنی، ئینجا بۆ ئاسمان سەرکەوتن، وە داود سەیری دەکردن، وە زانی کە ﷲ تاقیکردۆتەوە و هەڵیسەنگاندووە.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:

وَالْعَرَبُ تُكَنِّي عَنِ الْمَرْأَةِ بِالنَّعْجَةِ وَالشَّاةِ، لِمَا هِيَ عَلَيْهِ مِنَ السُّكُونِ وَالْمَعْجِزَةِ وَضَعْفِ الْجَانِبِ. وَقَدْ يُكَنَّى عَنْهَا بِالْبَقَرَةِ وَالْحِجْرَةِ وَالنَّاقَةِ; لِأَنَّ الْكُلَّ مَرْكُوبٌ

وه عەرەب بە مەڕ و بزن تەعبیر لە ژن دەکات، بە هۆی ئەوەی ژن لایەنی ئارامی و بێ دەسەڵاتی و لاوازی تێدایە، وە تەنانەت بە مانگا و وشتر ئاماژە بە ژن دەکات، چونکە هەر هەموویان بۆ سوار بوونن.

السعدی لە تفسیرکلام المنان دەڵێت:

لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً أَيْ: زَوْجَةٌ

(٩٩ مەڕی هەیە)، واتە ژن.

الرازی لە مفاتیح الغیب دەڵێت:

النعجة الأنثى من الضأن والبقرة الوحشية والشاة الجبلية، والجمع النعجات، والعرب جرت عادتهم بجعل النعجة والظبية كناية عن المرأة

(النعجة) واتە مێینەی بزن و مانگای کێوی و مەڕی چیایی و کۆیەکەی دەبێت بە (نعجات) وە دابونەریتی عەرەب وایە کە تەعبیر لە ژن دەکەن بە مەڕوماڵات.

الشوکانی لە فتح القدیر دەڵێت:

لە ڕاستیدا مەبەست لە (هذا-ئەو) داودە چونکە ٩٩ ژنی هەبووە.
مەبەست لە (وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ- وە من یەك مەڕم هەیە) ئەوریایە کە مێردی ئەو ژنە بوو کە داود ویستی هاوسەرگیری لەگەڵدا بکات.

الجلالين دەڵێن:

{إِنَّ هَذآ أَخِى} أي على ديني {لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً} يعبر بها عن المرأة {وَلِىَ نَعْجَةٌ وٰحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا} أي اجعلني كافلها.

(ئەوە برامە) واتە لەسەر ئاینەکەمە (٩٩ مەڕی هەیە)، تعبیری لێ دەکرێت بە ژن، (وە من یەك مەڕم هەیە گوتی من ئاگاداری دەبم).

هەر هەموو شرۆڤەکاران هاوڕان کە ژن لە ئیسلامدا بە مەڕومالآت دادەنرێت.

الرازی لە مفاتيح الغيب، سەبارەت بە ئایەتی ٢١ سوورەتی الروم، (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً)، دەڵێت:

(خَلَقَ لَكُمْ) دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ النِّسَاءَ خُلِقْنَ كَخَلْقِ الدَّوَابِّ وَالنَّبَاتِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْمَنَافِعِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى (خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ) (البقرة ٢٩).

واتە: (بۆ ئێوەی پیاوانی درووستکردووە) بەڵگەیە کە ژنان، وەك مەڕومالآت و ڕوەك و شتانێکی دیکە بۆ سوودی پیاوان درووستکراون. هەروەك الله لە ئایەتی ٢٩ سوورەتی البقرة دەڵێت، (ئەی پیاوان الله هەموو ئەوانەی زەوی بۆتان درووستکردووە).

چیرۆکەکە بەم شێوەیە هاتووە، لە پەرتووکی پیرۆزی جووەکان (صموئيل الثاني): داود پادشای بنی ئیسرائیل، زینا دەکات لەگەڵ ژنی سەرکردەیەکی سوپاکەی، کە ناوی (اوريا الحثي) دەبێت، وە ژنەکەی ناوی (بثشبع)

دەبێت، داود پلان دادەڕێژێت بۆ بە کوشتدانی ئەوریا و دەینێرت بۆ پێشەوەی جەنگ و بە کوشتی دەدات، دواتر خۆی هاوسەرگیری لەگەڵ (بثشبع) ژنەکەی ئەوریا دەکات.

واتە داود زینا دەکات.

قورئان بۆ ئەوەی بڵێت پێغەمبەران "معصوم"ن و لە گوناە پارێزراون . هاتووە بە شێوەیەکی تعبیری و بە کینایە ئاماژەی بە چیرۆکەکە کردووە.

وە هەر هەموو شرۆڤەکەرانی قورئان لە پەیوەست بەم ئایەتانە، ئاماژەیان بە ڕووداوی داود و ئەوریا و بثشبع کردووە.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت: ابن عباس گوتوویەتی:

کاتێك داود لە میحراب بوو، کۆترێکی ئاڵتوونی لە میحراب نیشتەوە، داود ویستی بیگرێت، بەڵام کۆترەکە فڕی و لە پەنجەرە نیشتەوە، داود بۆی چوو بیگرێت، بەڵام کۆترەکە فڕی، وە کاتێك داود لە پەنجەرەکە سەیری کرد، ژنێکی بە ڕووتی بینی خۆی دەشۆری، ئەوەبوو داودی پێغەمبەری الله بە دوای ئەم ژنەی نارد و ژنەکە هات، داود لەم ژنەی پرسی سەبارەت بە مێردی، ژنەکە گوتی مێردەکەی لە شەڕە، داود نامەیەکی نووسی بۆ سەرکردەیەکی سەربازی کە مێردی ئەم ژنە بە کوشت بدات، ئەوە بوو وایکرد و مێردی ژنەکە کوژرا.

وە داود هاوسەرگیری لەگەڵ ژنەکە کرد، وە ئەم ژنەی داود دواتر سلێمانی بوو.

له ڕاستیدا محمد هەمان کاری کرد لەگەڵ زید بن حارثة: کاتێك محمد پەیوەندی خۆشەویستی درووستکرد لەگەڵ زەینەب کە ئەوکات ژنی زید بن حارثة (کوڕی تەبەنا کراوی محمد و پێیان دەگوت زید کوڕی محمد) محمد چەندەها جار زەید دەنێرێت بۆ غەزو، بەڵام زەید ناکوژرێت، وە محمد ئۆقرەی نامینێت، ئەوەبوو بە دەقێکی قورئان کە لە سوورەتی الاحزاب هاتووە، زەینەب لە زید دەسێنێت و دەیکات بە ژنی خۆی.

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا (الاحزاب ٣٧)

هەر کاتێك زەید خۆی لە زەینەب خاڵی کردووە، ئەوا ئەی محمد زەینەبمان کرد بە ژنی تۆ.

لە دوای ئەوەی محمد لەگەڵ زەینەب هاوسەرگیریی دەکات، بەردەوام دەبێت لە ناردنی زید بۆ غزو، تاوەکو لە شەڕی مؤتە بە کوشتنی دەدات.

انا لله وانا الیه لراجعون

بەڵام دەبێت یەك شت بزانرێت: کە بە گوێرەی قورئان داود پێغەمبەرە، بەڵام بە گوێرەی پەرتووکی پیرۆزی جووەکان، داود تەنها پادشایەك بووە و پێغەمبەر نەبووە. وە پیاوێك بووە دەستی بە خوێن سوور بووە.

وە بە گوێرەی پەرتووکی پیرۆزی جووەکان، خودای بنی ئیسرائیل "یهوەی" ڕێگا نادات بە داود کە ماڵی پیرۆزی "هیکل"ی بۆ درووست بکات، لە سفر الاخبار الاول هاتووە، خودای بنی ئیسرائیل بە داود دەڵێت:

ماڵ بە ناوی من و بۆ من درووستنەکەیت، چونکە تۆ پیاوی جەنگیت و دەستت سوورە بە خوێن ڕشتن.

'معصوم" بوونی پێغەمبەران لە گوناه یەکێکە لە درۆ گەورەکان کە زانایانی ئیسلام کردوویانە و دەیکەن، ئەگەر چاوێك بە قورئان و فەرموودەکانی محمد بخشێنیتەوە دەبینیت دانە بە دانەی پێغەمبەران گوناهیان کردووە، وە گوناهی گەورە، وە محمد بە تەنها بە قەد سەرتاپای پێغەمبەران گوناه و تاوانی کردووە.

لە ڕاستیدا تاکە پیغەمبەر بێگوناهە بە گوێرەی قورئان و ئینجیل یسوعی المسیحە (عیسا)یە.

هەوڵ دەدەین ئاماژە بە دانە بە دانەی گوناهەکانی پێغەمبەران بکەین، کاتێك لە سوورەت و ئایەتەکان ئاماژە بە ناویان دەکرێت.

ئایەتی ٢٦

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

ئەی داود ئێمە تۆمان کردووە بە جێگرەوە لە زەویدا، دە بە ڕاستی و درووستی حوکم لە نێوان خەڵکدا بکە، وە بە دوای هەوەس و ئارەزووەکانت مەکەوە، ئەگینا گومڕات دەکات لە ڕێگای اللە، ئەوانەی کە

گومڕا دەبن لە ڕیگای اللە، ئەوانە ئەشکەنجەیەکی توونديان دەبێت لە ڕۆژی لێپرسینەوە (قیامەت)، بە هۆی ئەوەی لە بیریان کردووە.

ئەم دەقە لە ڕووی ڕەوانبێژیەوە زۆر کرچوکاڵە، ئەگەر سەیر بکەیت دەبینیت، کە (عَن سَبِيلِ اللَّهِ) دووجار هاتووە، لە کاتێکدا دەکرا تەنها یەك جار بێت، بێئەوەی مانای دەقەکە بگۆڕێت. واتە:

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

واتە: ئەی داود ئێمە تۆمان کردووە بە جێگرەوە لە زەویدا، دە حوکم بە ڕاستی و درووستی بکە لە نێوان خەڵکدا، وە بە دوای هەوەس و ئارەزووەکانت مەکەوە، ئەگینا گومڕا دەبیت لە ڕێگای اللە، لە ڕاستیدا ئەوانەی گومڕا دەبن، ئەشکەنجەیەکی توونديان دەبێت لە ڕۆژی قیامەت، بە هۆی ئەوەی لە بیریان کردووە.

لەم دەقەدا، اللەی عەرەب و ئیسلام، تەئکید دەکاتەوە لە داود کە بە دوای هەوەسبازی و ئارەزووەکانی نەکەوێت، ئەگینا ڕێبازی اللە ون دەکات.

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بە (بما نَسُوا یومَ الحساب- بەوەی لە بیریان کردووە لە ڕۆژی لێپرسینەوە)، دەڵێت، دوو قەول هەیە:

یەکەم: واتە بە هۆی ئەوەی دەستبەرداری کاری باش بوون بۆ ڕۆژی لێپرسینەوە.

دووەم: واتە ئەشکەنجەیەکی توونديان دەبێت لە ڕۆژی لێپرسینەوە، بە هۆی ئەوەی کاری باشیان لە بیر کردووە.

واتە، دەقەکە دەبێت جارێکی دیکە دەستکاریی بکرێت بۆ ئەوەی مانای تەواو بدات، دەبێت بەم شێوەیەی لێ بکرێت:

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا لِيَوْمِ الْحِسَابِ

(ليوم الحساب) واتە بۆ ڕۆژی لێپرسینەوە.

ئایەتی ٢٧-٢٨

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاء وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ

وە ئێمە ئاسمان و زەوی و ئەوەی نێوانیانمان بێ هۆکار درووستنەکردووە، وەك بێباوەڕەکان پێیان وایە، واوەیلا لەوانەی باوەڕیان نەهێنا لە ئاگر.

وە یان ئەوانەی باوەڕیان هێناوە و کاری چاکیان کردووە، وەك ئەوانە لێبکەین کە خراپەکاری لە زەویدا دەکەن؟ وە یان خوداپەرستان وەك (کافرە) خوێڕیەکان لێ بکەین؟

ئایەتی ٢٩

كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُوا الأَلْبَابِ

پەرتووكێك (قورئان) كە پیرۆزە بۆتۆمان (محمد) دابەزند، بۆ ئەوەی لە ئایەتەکانی تێبگەن، وە خاوەن هۆشەکان وەبیریان بێتەوە.

ئەم ئایەتە زۆر ڕوونە کە دەڵێت، قورئان بۆ ئەوەیە لە ئایەتەکانی تێبگەیت. (خەڵکیان گەوجاندووە بە خوێندنەوەی قورئان بۆ حەسەنات). (یەك ئایەتی قورئان بوونی نییە کە بڵێت موسڵمان لە ڕێگای خوێندنەوەی قورئان حەسەنات بە دەست دەهێنێت).

الطبری لە جامع البیان دەڵێت: (كِتَابٌ أَنزلْنَاهُ إِلَيْكَ)، واتە ئەی محمد، ئەم قورئانەمان بۆت دابەزاند (لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ)، بۆ ئەوەی لە بەڵگەکانی الله و شەریعەتەکانی تێبگەن کە تیایدا ئاماژەی پێکراوە، ئینجا ئامۆژگاری و کاری پێ بکەن.

ئایەتی ٣٠-٤٠

ئایەتی ٣٠-٤٠ باسی سلێمان دەکات و دەڵێت:

وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

وە سلێمانمان بە داود بەخشی، یەکێك بوو لە بەندە هەرە چاکەکان، لە ڕاستیدا سلێمان بۆ لای ئێمە دەگەڕایەوە و تۆبەی دەکرد.

ئایەتی ٣١-٣٣ دەڵێت:

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ، فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ، رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالأَعْنَاقِ

کە بە ئێواران ئەسپی ڕەسەنیان نیشانی دەدا، (سلێمان گوتی) لە ڕاستیدا من خۆشەویستیم بۆ خێر زیاترە لە خۆشەویستیم بۆ ئامادەکردن بە خوداکەم ، تاوەکو (خۆر) بە پەردە دادەپۆشرا، (گوتی) ئەسپەکانم بۆ بێننەوە، تیغێکی گرت و مل و قاچەکانی بڕین.

ئەم ٣ ئایەتە تێکەڵ کراون لەبەر ئەوە ماناکە شێوێندراوە، وە قسەی سلێمان دوولەت بووە. دەبێت ئەم ٣ ئایەتە بەم شێوەیە بن

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ، فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْل عَن ذِكْرِ رَبِّي، رُدُّوهم عَلَيَّ فَطَفِقَ بالمَسْح السُّوقِ وَالأَعْنَاقِ

واتە: لە ئێواران تاوەکو خۆر بە پەردە دادەپۆشرا ئەسپەکانی بۆ نمایش دەکرا، ئەوەبوو (سلێمان) گوتی، وا دیارە من خۆشەویستیم بۆ ئەسپ زیاترە لە خۆشەویستیم بۆ زیکری(پیاهەڵدان) بە خوداکەم،ئینجا،گوتی

ئەسپەکانم بۆ بگێڕنەوە، ئەوەبوو سلێمان بە تیغێك قاچەکانیان و ملیانی بڕی.

دەقەکان کەم نین نووسەری قورئان (اللهی عەرەب و ئیسلام) هەڵەی زمانەوانیی تێدا نەکردبێت، بەڵام بە حوکمی ئەوەی میللەتێکی وەك کورد عەرەبی نازانێت، ئەوا گەوجێندراوە و پێی گوتراوە قورئان موعجیزەیە.

چەند تێبینیەك سەبارەت بەم هەڵانە:

یەکەم: بەم شێوەیەی ئەو ٣ ئایەتەم دارِشتۆتەوە، لە ڕووی بەلاغیەوە ڕێك و پێکتر و جوانترە، چونکە بەم شێوەیە ئایەتەکان دەبن بە دوو بەش، بەشی یەکەمیان هەواڵیە و دەڵێت(سلێمان لە ئێواران تاوەکو خۆر هەڵاتن سەرقاڵ بوو بە ئەسپە ڕەسەنەکانی)، وە بەشی دووەم قسەکانی سلێمانن کە بە (فقال) واتە (سلێمان گوتی) دەستپێدەکات.

بەڵام ئەگەر ئایەتەکان وەك خۆی بمینێت ئەوا پچر پچڕ دەبێت و دەبێت بە چوار بەشەوە: هەواڵ، ئینجا سلێمان قسە دەکات، هەواڵ، ئینجا سلێمان قسە دەکات.

واتە (کە بە ئێواران ئەسپە ڕەسەنەکانی نیشان دەدرا) ئەوە هەواڵییە، ئینجا سلێمان دەڵێت(من خۆشەویستیم بۆ خێر زیاترە لە خۆشەویستیم بۆ ئاماژە کردن بە خوداکەم) ئینجا هەواڵییە و دەڵێت (تاوەکو خۆر ون دەبوو) ئینجا سلێمان قسە دەکاتەوە و دەڵێت (بیگێڕنەوە، بە تیغ قاچەکانی و ملیانی بڕی).

دووەم: (إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي) لەم دەقەدا نووسەرانی قورئان هەڵەیان کردووە، بە هەڵە پیتی (ل) یان کردووە بە (ر) چونکە (خیل) واتە ئەسپ، وە جیایە لە (خیر) کە بەمانای خێر و چاکە دێت.

وە ئایەتەکان باس لە ئەسپ دەکەن کەواتە وشەکە دەبێت (خیل) بێت نەك (خیر).

بەڵام موفەسیرەکان هەوڵیان داوە کە ئەم هەڵەیە پینە بکەن، بۆ نموونە البغوی لە معالم التنزیل دەڵێت:

وە مەبەست لە (الخیر) لەم ئایەتە (الخیل)ە وە عەرەب ئاڵوگۆڕی دەکات لە نێوان پیتی (ر) و (ل).

السعدی لە کلام المنان دەڵێت، مەبەست لە (الخیر) لەم دەقەدا (الخیل)ە

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت: مەبەست لە (الخیر) لەم دەقەدا (الخیل)ە، وە عەرەب بەم شێوەیە ناوی دەبات- واتە عەرەب بە ئەسپ دەڵێت خێر- وە هەروەها عەرەب ئاڵوگۆڕی دەکات لە نێوان (ر) و (ل).

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، مەبەست لە (الخیر) ئەسپە.

سێیەم: (رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ)

(رُدُّوهَا) واتە بیگێڕنەوە، بە تاك هاتووە ، بەڵام دەقەکە دەڵێت (الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ) واتە کۆمەڵێك ئەسپی ڕەسەن، وە هەروەها هاتووە دەڵێت،

ملەکانیان(الأَعْنَاقِ) واتە چەندەها ئەسپ، لەبەر ئەوە لە جیاتی (رُدُّوهَا) دەبێت (رودوهم) بۆ خیل و (ردوهن) بۆ صافیات بەکاربهێنرێت.

چوارەم: (فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالأَعْنَاقِ) ئەم دەقە زۆر بێمانایە، چونکە دەڵێت، دەستیکرد بە پێداهێنانی قاچەکان و ملەکان.

وە بۆ ئەوەی مانای تەواو بدات، دەبێت بەم شێوەیە بێت:

فَطَفِقَ بالمَسْح السُّوقِ وَالأَعْنَاقِ

واتە تیغی گرت و دایهێنا بە قاچەکانیان و ملیان.

ئەوەبوو موعجیزەی قورئانەکەتان یا اولی الالباب؟

ابن كثير لە تفسير القران العظيم دەڵێت: زیاتر لە کەسێك لە ئەهلی سلف و موفەسیرەکان دەڵێن، سلێمان سەرقاڵ ببوو بە بینینی ئەسپەکان تاوەکو نوێژی عەسری لە کیس دەچوو. چونکە دواتر دەقەکە دەڵێت: (بیهێننەوە، وە بە تیغ قاچەکان و ملیانی بڕی)، سلێمان گوتی، سوێند بە الله، هیچیتر سەرقاڵم ناکەن لە خوداپەرستی خوداکەم، ئەوەبوو فەرمانی کرد ئەسپەکانیان کوشت.

السعدى لە كلام المنان و البغوى لە معالم التنزيل دەڵێن: ئەوەبوو سلێمان قاچیان و ملیانی بە شمشێر بڕی.

وە البغوى دەڵێت، ئەوە قسەی ابن عباس و الحسن و قتادة و مقاتل و زۆربەی موفەسیرەکانە.

القرطبی له الجامع لاحكام القران دەڵێت، دوو قەول هەیە:

یەکەم: سلێمان دەستی بە قاچ و ملی ئەسپەکان دادەهێنا وەك ڕێزێك بۆ یان.

دووەم: بە تیغ ئەسپەکانی کوشت، بۆ ئەوەی لە اللە نزیك بێتەوە.

وە دەڵێت، علی کوڕی ابي طالب گوتوویەتی: سلێمان سەرقاڵ بوو بە ئەسپەکانی بۆ جیهاد لە پێناو اللە، تاوەکو خۆرئاوا دەبوو لە پشت پەردە.ئەوبوو بە فەرمانی اللە، سلێمان فەرمانی بە فریشتەکانی بەرپەرس لە خۆر کرد کە خۆر بگێڕنەوە بۆ ئەوەی نوێژی عەسر بکات، ئەوەبوو فریشتەکان خۆریان لە پشت پەردە هێنایەوە، سلێمان نوێژی کرد.

القرطبی دەڵێت، من دەڵێم زۆربەی موفەسیرەکان دەڵێن، (أن الذی تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ- ئەوەی بە پەردە داپۆشرا) خۆرە.

القرطبی دەڵێت: وَالْحِجَابُ جَبَلٌ أَخْضَرُ مُحِيطٌ بِالْخَلَائِقِ، واتە، پەردەکە بریتییە لە چیایەکی سەوز کە دەورەی دونیای داوە (خۆری لە پشت ون دەبێت).

وە القرطبی دەڵێت:

خَرَّجَ الطَّحَاوِيُّ فِي مُشْكِلِ الْحَدِيثِ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ مِنْ طَرِيقَيْنِ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يُوحَى إِلَيْهِ وَرَأْسُهُ فِي حِجْرِ عَلِيٍّ ، فَلَمْ يُصَلِّ الْعَصْرَ حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

- : أَصَلَّيْتَ يَا عَلِيُّ قَالَ : لَا . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ فِي طَاعَتِكَ وَطَاعَةِ رَسُولِكَ فَارْدُدْ عَلَيْهِ الشَّمْسَ . قَالَتْ أَسْمَاءُ : فَرَأَيْتُهَا غَرَبَتْ ثُمَّ رَأَيْتُهَا بَعْدَمَا غَرَبَتْ طَلَعَتْ عَلَى الْجِبَالِ وَالْأَرْضِ ، وَذَلِكَ بِالصَّهْبَاءِ فِي خَيْبَرَ . قَالَ الطَّحَاوِيُّ : وَهَذَانَ الْحَدِيثَانِ ثَابِتَانِ ، وَرُوَاتُهُمَا ثِقَاتٌ

الطحاوی له مشکل الحدیث، دوو ڕیوایەتی اخراج کردووە، کە اسماء کچی عمیس دەڵێت، پێغەمبەر وەحی بۆ هات، وە سەری لەسەر کۆشی عەلی بوو، لەبەر ئەوە علی نەیتوانی نوێژی عەسر بکات تاوەکو خۆر ئاوا بوو، ئەوەبوو پێغەمبەر گوتی: ئەی عەلی نوێژی عەسرت کرد؟ گوتی نەخێر، ئەوەبوو پیغەمبەر نیزای کرد و گوتی: اللە گیان علی گوێڕایەڵ و ملکەچی پیغەمبەرەکەت بوو، تکایە خۆری بۆ بگێڕەوە بۆ ئەوەی نوێژی عەسری بکات. اسماء دەڵێت من بە چاوەکانم بینیم کە خۆر ئاوابوو ئینجا گەڕایەوە دوای ئەوەی ئاوا ببوو، خۆر هەڵهاتەوە بەسەر چیاکان و زەوی وە ئەوە لە صبهاء لە خەیبەر بوو. الطحاوی دەڵێت، ئەم دوو فەرموودەیە جێگیرن و ئەوانەی گێڕاویەنەتەوە جێگای متمانەن.

وە لە صحیح البخاری و صحیح مسلم، فەرموودەیەکی محمد هاتووە، باسی پێغەمبەرێك لە پیغەمبەرانی بنی ئیسرائیل دەکات و دەڵێت:

فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ اللَّهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا فَحُبِسَتْ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ

به خۆری گوت، ئەی خۆر، تۆ ڕاسپێردراویت، وە من راسپێردراوم، اللە خۆر بەند بکە، ئەوەبوو اللە خۆری بەند کرد تاوەکو فەتحی شوێنەکەی کرد.

سەبارەت بە ئەسپەکانی سلێمان (الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ) یاوەرەکان و تابعین دەڵێن ئەسپی باڵدار بوون (دوو باڵیان هەبوو).

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:

الحسن و الضحاك و ابن زيد و على بن ابي طالب و ابراهیم التیمی گوتوویانە: ئەسپەکان باڵیان هەبوو (ذات أجنحة).

الحسن و ابن زيد دەڵێن، شەیتانەکانی سلێمان ئەسپەکانیان لە دەریا دەردەهێنا، واتە ئەسپی دەریا بوون.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، سەبارەت بە ژمارە ئەسپەکان چوار قەول هەیە:

یەکەم:١٣ هەزار ئەسپ.

دووەم: بیست هەزار ئەسپ بوون.

سێهەم:هەزار ئەسپ بوون.

چوارەم: بیست هەزار ئەسپ.

وە ئەم خورافەیە سلێمان و ئەسپی باڵدار لە دوورگەی عەرەبی بوونی هەبووە. لە صحيح سنن ابو داود و غاية المرام للالبانی، ریوایەتێك هاتووە کە عائیشە دەڵێت، پێغەمبەری الله لە تبوك یان خەیبەر گەڕایەوە، وە با هەڵی کرد و پەردەی هەڵماڵی لەسەر یاریەکانم.

فقال : ما هذا يا عائشةُ ؟ قالت : بناتي ورأى بينَهُنَّ فرسًا له جَناحانِ مِن رِقاعٍ، فقال: ما هذا الذي أرى وَسَطَهُنَّ؟ قالت: فَرَسٌ. قال: وما هذا الذي عليه؟ قالت: جَناحان. قال: فرسٌ له جَناحانِ؟ قالت: أما سَمِعْتَ أن لسليمانَ خيلًا لها أجنحةً؟ قالت: فضَحِكَ حتى رَأَيْتُ نواجذَه

ئینجا پێغەمبەر گوتی، ئەی عائیشە ئەوانە چین؟ گوتم بووکەکانم.
ئەسپێکی باڵداری لە نێوانیان بینی و گوتی، ئەی ئەوەیان چییە؟ گوتم ئەسپە، گوتی ئەوە چییە هەیەتی؟ گوتم دووباڵ؟ گوتی ئەسپ و دووباڵ؟ گوتم نەتبیستووە کە سلێمان ئەسپی دووباڵی هەبووە؟ دەڵێت پێغەمبەر پێکەنی تاوەکو مەڵاشوەکانی بەدیار کەوت.

محمد بە ڕادەیەك سەرسامی ئەسپ بووە کە لە فەرموودەیەکدا کە لە صحيح البخاری هاتووە، گوتویەتی:

مَنْ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِيمَانًا بِاللَّهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

هەر کەسێك ئەسپێك بۆ ڕێبازی الله (جیهاد) تەرخان بکات، لە ڕوانگەی ئیمانی بە الله و بڕوا بوون بە بەڵێنەکەی (قیامەت)، ئەوا الله لە ڕۆژی

قیامەت ئالیك و ئاو و پیسایی و میزی ئەسپەكە دەخاتە تای تەرازووی چاكەكانیەوە.

وە لە فەرموودەیەكی تر كە لە صحیح البخاری و مسلم و سنن الترمذی هاتووە، محمد صلعم، گوتوویەتی:

الخيلُ ثلاثةٌ: هي لرجلٍ أجرٌ، وهي لرجلٍ سترٌ، وهي على رجل وِزرٌ. فأما الذي هي له أجرٌ فالذي يتخذُها في سبيلِ اللهِ فيعدُّهَا له هي له أجرٌ لا يغيبُ في بطونِها شيئا إلا كتبَ اللهُ له أجرا

ئەسپ سێ جۆرن، دانەیەكیان پاداشتە بۆ خاوەنەكەی، دانەیەكیان سەترە، وە دانەیەكیان لەسەر خاوەنەكەی بارە. بەڵام ئەوەی پاداشتە بۆ خاوەنەكەی، ئەوەیانە كە لە پێناو ڕێبازی اللە (جیهاد) بەكاردەهێنرێت، وە ئەوە كە پاداشتی بۆ بەدەست دەهێنێت، وە هەر شتێك لە سكی ئەسپەكە ون دەبێت (واتە دەیخوات)، ئەوا اللە بە پاداشت بۆ خاوەن ئەسپەكەی دەنووسێت.

وە لە صحیح مسلم، فەرموودەیەك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

ليسَ علَى المُسْلِمِ في عَبْدِهِ ولا فَرَسِهِ صَدَقَةٌ

موسڵمان زەكاتی ناكەوێت نە لە كۆیلەكەی وە نە لە ئەسپەكەی.

وەك لە صحیح مسلم هاتووە، محمد دوو بەش غەنیمەی دەدا بە ئەسپ و تەنها بەشێكی دەدا بە پیادە.

سوورەتی (العادیات)، واتە سوورەتی ئەسپی هێرشبەر کە لە ئایەتی یەکدا، اللەی عەرەب و ئیسلام، سوێند بە حیلەی ئەسپ دەخوات و دەڵێت:
وَالْعادِياتِ ضَبْحاً

وە ئایەتی ٨ سوورەتی النحل دەڵێت:

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

وە ئەسپ و هێستر و کەرمان بۆ ئەوە درووستکردووە کە سواری بن، وە وەك جوانی بۆتان، وە الله شتانێك درووستدەکات کە ئێوە نایزانن.

لەم ئایەتە، اللەی عەرەب و ئیسلام، دەڵێت من هێسترم درووستکردووە. توو ویژدانتان خودا هیستری درووستکردووە یان هیستر لە ئاکامی جووت بوونی ئەسپ و کەر درووستدەبێت؟

عبداللطیف عاشور لە پەرتووکی "موسوعة الطیر و الحیوان في الحدیث النبوی"، ئاماژە بە ژمارە و ناوی ئەسپەکانی محمد دەکات:

اللّحیف، السّکب، الورد، الملاوح، البحر، سبحة، الظرب، اللزاز، المرتجز (أشهب).

وە ابن قیم لە زاد المعاد دەڵێت، امام ابو عبدالله محمد بن اسحاق بن جماعة الشافعی، ناوی ئەسپەکانی پێغەمبەری کردووە بە بەیتێك شیعر و گوتوویەتی:

والخَيْلُ سَكْبٌ لُحَيْفٌ سَبْحَة ظَرِبٌ لِزَاز مُرْتَجز وَرْدٌ لهَا أسْرَار

ئایەتی ٣٤

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ

وە سلێمانمان لە خشتە برد و تاقیکردەوە، لاشەیەکمان خستە سەر تاج و تەختەکەی، ئینجا تۆبەی کرد.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:

(فَتَنَّا)، واتە سلێمانمان تاقیکردەوە و سزامان دا.

وە دەڵێت، سلێمان بیست ساڵ لە دوای دەسەڵاتەکەی لەخشتەبرا و بیست ساڵ دوای لە خشتەبردنەکەی فەرمانڕەوایی کرد.

وە وهب بن منبە گوتوویەتی: سلێمان کچی پادشای" صیدون" کە ناوی "خرادة" بوو و کچێکی جوان بوو، لە یەکێك لە غەزەواتەکانی بە کۆیلە گرت و کردی بە کەنیزەی خۆی، ئینجا جرادة داوای لە سلێمان کرد کە پەیکەرێکی بۆ درووستبکات لە سەر شێوەی باوکی بۆ ئەوەی سەیری بکات، ئەوەبوو سلێمان فەرمانی کرد و پەیکەرەکەی بۆ درووستکرا، جرادة و خزمەتکارەکانی کڕنۆشیان بۆ ئەم پەیکەرە دەبرد، تاوەکو وایلێهات بوو بە بتێك کە لە ماڵەکەی سلێمان دەپەرسترا بۆ ماوەی چل ڕۆژ، سلێمان بەوە ئاگادار نەبوو. ئەوەبوو سلێمان سزا درا.

(أَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا- لاشەیەکمان فڕێ دایە سەر تاج و تەختەکەی) زۆربەی شرۆڤەکاران دەڵێن، ئەم لاشەیە شەیتان بوو کە الله فڕێی دایە

سەر تاج و تەختی سلێمان، وە الله شێوەی ئەم شەیتانەی وەك شێوەی سلێمان لێکرد.

شرۆڤەکاران هاوڕان کە ئەو لاشەیەی الله فڕێی دایە سەر تاج و تەختی حوکمرانی سلێمان شەیتانێك بوو لەسەر شێوەی سلێمان، بەڵام ناکۆکن سەبارەت بە ناوی شەیتانەکە.

ابن کثیر، لە تفسیر القران العظیم دەڵێت، ناکۆکی هەیە سەبارەت بە ناوی شەیتانەکە، وە چوار ناو هەیە:

یەکەم: صخر (صخر کوڕی عمیر کە خاوەنی دەریاکان بوو).

دووەم: آصف

سێهەم: آصر

چوارەم: حبقیق

الطبری، لە جامع البیان دەڵێت:

يَقُولُ تَعَالَى ذِكْرُهُ: وَلَقَدِ ابْتَلَيْنَا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا شَيْطَانًا مُتَمَثِّلًا بِإِنْسَانٍ، ذَكَرُوا أَنَّ اسْمَهُ صَخْرٌ. وَقِيلَ: إِنَّ اسْمَهُ آصِفُ. وَقِيلَ: إِنَّ اسْمَهُ آصِرُ وَقِيلَ: إِنَّ اسْمَهُ حِبْقِيقُ

الله لەم ئایەتەدا دەڵێت: وە سلێمانمان تاقیکردەوە و لە خشتە برد، وە لاشەی شەیتانێکمان لە شێوەی مرۆڤ خستە سەر تاج و تەختی

فەرمانڕەوایی سلێمان. وە دەڵێن شەیتانەکە ناوی صخر بوو، وە دەڵێن ناوی آصف بوو، وە دەڵێن ناوی آصر بوو، وە دەڵێن ناوی حبقیق بوو.

هەروەك لە ناوەکان دیارە شەیتانەکەی سلێمان عەرەب بووە. الله اکبر تکبیر الله اکبر

وە الطبری و ابن کثیر و القرطبی و هتد دەڵێن:

کاتێك سلێمان دەچوو بۆ ئاودەست،ئەنگوستیلەکەی پەنجەی دەدا بە یەکێك لە ژنەکانی، ڕۆژێکیان چوو بۆ ئاودەست و ئەنگوستیلەکەی دا بە یەکێك لە ژنەکانی، ئەوەبوو الله شێوەی شەیتانێکی گۆڕی بۆ شێوەی سلێمان، وە شەیتانەکە هات و داوای ئەنگوستیلەکەی سلێمانی لە ژنەکەی سلێمان کرد، وە ژنەکە وایزانی سلێمان خۆیەتی، شەیتان ئەنگوستیلەکەی وەرگرت و فڕێی دایە دەریاوە، وە شەیتان بۆ ماوەی چل شەو و ڕۆژ حوکمی کرد لە مەملەکەتەکەی سلێمان، وە سلێمان ئاوارەو دەربەدەر بوو.

وە دەڵێن ڕۆژێکیان سلێمان ماسیەك لە کەنار دەریا دەکڕێت و دەیکوڵێنێت دەبینیت ئەنگوستیلەکەی تێدایە، ئەنگوستیلەکە دەکاتە دەستیەوە و فەرمانڕەوایی بۆ دەگەڕێتەوە.

الطبری دەڵێت، لە ڕیوایەتێك ابن عباس گوتوویەتی، ناوی ئەم ژنەی سلێمان (جرادة) بوو، وە لە ڕیوایەتێکی تر کە القرطبی ئاماژەی پێکردووە، ابن عباس گوتوویەتی، ناوی ئەم ژنەی سلێمان (الْأَمِينَةُ) بووە.

ئەوەی سەیرە نەك تەنها شەیتانەکە عەرەب بووە یان ناوی عەرەبی هەبووە، بەڵکو ژنەکانی سلێمانیش ناوەکانیان عەرەبی بووە.لەگەڵ ئەوەش سلێمان عیبری بووە و زمانی عەرەبی نەزانیووە.

القرطبی دەڵێت، جابر بن عبدالله گوتوویەتی، پێغەمبەر صلعم گوتی:

كَانَ نَقْشُ خَاتَمِ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

لەسەر ئەنگوستیلەکەی سلێمان نووسرابوو: هیچ خودایەك نییە تەنها اللّٰە نەبێت، وە محمد پێغەمبەری اللّٰەیە.

دیارە ئەنگوستیلەکەی سلێمان بە عەرەبی لەسەر نووسرا بوو.

زاناکانی ئاسەوار تا ئێستا ڕەتی دەکەنەوە کەسایەتیەك لە مێژوودا بە ناوی سلێمان بوونی هەبووبێت. وە ئەوەی سەیرە سەرتاپای دەقەکانی قورئان لە پەیوەست بە سلێمان خورافی و ئەفسانەن.

کاتێك پەرتووکی پیرۆزی جووەکان دەخوێنیتەوە، دەبینیت کە سلێمان پادشایەك بووە وەك هەر پادشایەکی ئەو سەردەمە. سلێمان تا بڵێیت ئاشتیخواز بووە، وە ناوی سلێمان بە زمانی عیبری واتە پیاوی ئاشتی. بۆ ماوەی چل ساڵی حوکمرانییەکەی یەك شەڕ و جەنگ ناکات. وە بە حوکمی ئەوەی ئاشتیخواز بووە، "یەهوەی-ئیلۆهیم" خودای بنی ئیسرائیل مۆڵەتی پێ دەدات پەرستگای خودا "هەیکەل"ی بۆ درووست بکات. سلێمان کەسێکی خاوەن ژیری و حیکمەت بووە (پەرتووکێکی هەیە لە پەرتووکی پیرۆز، بەناوی پەندەکانی سلێمان کە ٣١ بەشە)، وە پەرتووکێکی تری هەیە

به ناوی (سروودی سروودەکان). سلێمان بۆ بەرقەراکردنی ئاشتی وە بە هۆی ئەوەی مێبازێکی پلەیەك بووە، ژن لە میللەتە بتپەرستەکان دەهێنێت.

یەکێك لە ژنەکانی کچی فیرعەون دەبێت، وە سلێمان ٧٠٠ ژن و ٣٠٠ کەنیزەی دەبێت (پەرتووکی ملوك الاول)

وە بۆ ماوەیەك "بعل" کە خودای کەنعانیەك بوو، دەپەرستێت. وە لە ناو مەمللەکەتەکەی پەرستگا بۆ خوداوەند و بتی میللەتە بتپەرستەکان دەکاتەوە.

بەڵام لە پەرتووکی پیرۆز سلێمان پیغەمبەر نییە، بەڵکو تەنها پادشایەکە. لە سەردەمی داود و سلێمان،کەسێك بە ناوی ناثان پێغەمبەر بوو.

وە ئەوەی لە قورئان هاتووە، سەبارەت بەوەی سلێمان شەیتانی و جنۆکە کاریان بۆی کردووە و پەپوو سلیمانە(هدهد) و مێرووله قسەیان لەگەڵیدا کردووە، وە هێنانی تاج و تەختی ژنە پادشای سبأ لە لایەن عفریتێکەوە و ڕام هێنانی با و، هتد،، سەرتاپای خورافەن کە لە تەوراتدا بوونی نییە. بەڵکو لە چیرۆکی خورافی یەهوودیەکانەوە وەرگیراوە کە لە دورگەی عەرەبی بوونی هەبووە.

وەك ئەوەی ئیمڕۆ پێغەمبەرێك سەرهەڵبدات و دەقەکانی پەرتووکە پیرۆزەکەی سەبارەت بە محمد، لە پەرتووکی خورافی موسڵمانان کە نووسیوویانە سەبارەت بە ئیسرا و میعراج وەربگرێت. وە لە پەرتووکەکەی ئاماژە بەوە بکات کە محمد بە کەرێکی باڵدار بۆ قودس و لەوێوە بۆ ئاسمانەکان فڕیووە.

محمد زۆر سەرسامی سلێمان بووە، وە لە زۆر شتدا لاسایی سلێمانی کردۆتەوە،وەک:

یەکەم: سلێمان مێبازێك و گانکەرێکی نەقۆلا بووە. لە صحيح البخاری و مسلم هاتووە، محمد صلعم گوتوویەتی:

قَالَ سُلَيْمَانُ لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى تِسْعِينَ امْرَأَةً، كُلُّهُنَّ تَأْتِي بِفَارِسٍ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَلَمْ يَقُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَطَافَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعًا فَلَمْ تَحْمِلْ مِنْهُنَّ إِلَّا امْرَأَةٌ وَاحِدَةٌ جَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ

سلێمان گوتی، دەبێت ئەم شەوگان لەگەڵ ٩٠ ژن بکەم، وە هەر هەموویان کوڕێکی سوارچاکیان ببێت کە جیهاد لە پێناو الله بکەن، هاوڕێکەی (فریشتە) پێی گوت: بڵێ ان شاء الله، ئەوەبوو سلێمان نەیگوت. گانی لەگەڵ هەموو ژنەکان کرد، وە هیچیان دووگیان نەبوون، تەنها دانەیەکیان نەبێت کە ئەویش منداڵێکی بوو نیوەی مرۆڤ بوو.

وە لە فەرموودەیەك هاتووە، دەڵێت ١٠٠ ژن.

نیووە مرۆڤێکی دەبێت، دیارە نیووەکەی تری جنۆکە بووە. فەرموودەیەك لە صحيح البخاری و مسلم هاتووە، محمد گوتوویەتی:

لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ قَالَ بِاسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبْ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، فَإِنَّهُ إِنْ يُقَدَّرْ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ فِي ذَلِكَ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا

هۆی پیاوانی موسڵمان ئەگەر ژنەکانتان گا، ئەوا بڵێن، بە ناوی اللە، اللە شەیتان، لە ئێمە و ئەوەی لە ئاکامی ئەو گانە پێمان دەبەخشیت بە دووربگرە، وە ئەگەر هاتوو کوڕێکیان بوو، ئەوا شەیتان ناتوانێت زیانی پێ بگەیەنێت

واتە هەرکە پیاو چووکی خستە زێی ژنەکەی، دەبێت بڵێت بسم اللە و دوعاکە بکات، بۆ ئەوەی ئەگەر ژنەکە دووگیان بوو شەیتان زیان بە منداڵەکە نەگەیەنێت.

ئەی ئەگەر نەیگوت بسم اللە و نیزاکەی نەکرد؟

ابن حجر لە فتح الباری دەڵێت، مجاهید گوتوویەتی:

أن الذي يجامع ولا يسمي يلتف الشيطان على إحليله فيجامع معه

ئەو پیاوەی کە لەگەڵ ژنەکەی جووت دەبێت و ناڵێت بسم اللە، ئەوا شەیتان خۆی لە چووکی لوول دەدات و لەگەڵ ژنەکەی جووت دەبێت.

وە لە سنن ابی داود، ڕیوایەتێك هاتووە، عائشة دەڵێت، پێغەمبەر گوتی:

هَلْ رُئِيَ أَوْ كَلِمَةً غَيْرَهَا فِيكُمْ الْمُغَرِّبُونَ قُلْتُ وَمَا الْمُغَرِّبُونَ قَالَ الَّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِمْ الْجِنُّ

ئایا نامۆکان (دوورەگەکان) لە نێوانتان دەبینرێت؟ گوتم ئەی پێغەمبەر "نامۆکان" چین؟ گوتی ئەوانەی جنۆکە تیایاندا بەشدارە.

واته، مرۆڤ و جنۆکەن.

العظیم آبادی لە عون المعبود، بۆ لێکدانەوەی ئەم فەرموودەیەی ابو داود،ئاماژە بە فەرموودەیەکی محمد دەکات، کە گوتوویەتی:

هل تحس منکن امرأة أن الجن تجامعها

واتە، ئەی ژنان هەست دەکەن کە جنۆکە لەگەڵتاندا جووت دەبن؟

وە شیخی سەلەفیەکان، ابن تیمیة، لە مجموع فتاوی، دەڵێت:

قَدْ يَتَنَاكَحُ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ وَيُولَدُ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ وَهَذَا كَثِيرٌ مَعْرُوفٌ وَقَدْ ذَكَرَ الْعُلَمَاءُ ذَلِكَ وَتَكَلَّمُوا عَلَيْهِ.

وە مرۆڤ و جنۆکە یەکتر دەگێن، وە منداڵ لە نێوانیان دەبێت، وە ئەوە شتێکی ناسراوە و زانراوە، وە زانایانی ئیسلام ئاماژەیان بەم ڕاستیە کردووە ،وە قسەیان لەسەری کردووە.

السیوطی لە الدر المنثور و البغوی لە معالم التنزیل و السمعانی لە تفسیر السمعانی هتد:

ئاماژەیان بە ڕیوایەتێك کردووە، کە پیاوێك هاتووە بۆ لای ابن عباس، پرسیاری لێی کردووە و گوتوویەتی:

إِن امْرَأَتي استيقظت وَكَأن فِي فرجهَا شعلة نَار قَالَ ذَاك من وطء الْجِنّ قَالَ فَمن أَوْلَادهم؟ قَالَ هَؤُلَاءِ المخنثون

ژنەکەم لە خەو هەڵسا، وەك ئەوەی نیوگەڵی گڕێك بوو لە ئاگر، ابن عباس گوتی ئەوە جنۆکە گاویانە، پیاوەکە گوتی: ئەی کێن منداڵەکانیانن؟ ابن عباس گوتی: نێرەمووکەکان.

کەواتە دەبێت سلێمان نێرەمووکێکی بووبێت بە هۆی ئەوەی نەیگوتووە بسم اللّٰه و ان شاء اللّٰه.

وە محمد بە هەمان شێوەی سلێمان لە شەوێکدا (وە لە فەرموودەیەکدا هاتووە دەڵێت، لە یەك کاتژمێری شەوێکدا) گانی لەگەڵ هەموو ژنەکانیدا کردووە. لە صحیح البخاری و مسلم، ڕیوایەتێك هاتووە، کە انس بن مالك (خزمەتکاری محمد بوو) دەڵێت:

أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ

پێغەمبەر لە شەوێکدا گانی لەگەڵ هەموو ژنەکانی دەکرد، وە ئەوکات نۆ ژنی هەبوو.

وە لە صحیح البخاری، ڕیوایەتێکی تر هاتووە، کە قتادة دەڵێت، انس بن مالك گوتی:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدُورُ عَلَى نِسَائِهِ فِي السَّاعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنْ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُنَّ إِحْدَى عَشْرَةَ قَالَ قُلْتُ لِأَنَسٍ أَوَكَانَ يُطِيقُهُ قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَلَاثِينَ وَقَالَ سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ إِنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ تِسْعُ نِسْوَةٍ

پێغەمبەر بە سەر ژنەکانیدا دەسووڕایەوە (بۆ گانکردن) لە یەك کاتژمێری شەو و ڕۆژێکدا، وە ئەوکات ژمارەی ژنەکانی یانزدە ژن بوون، قتادە دەڵێت، لە ئەنەسم پرسی ئایا پێغەمبەر دەیتوانی و ئەو توانایەی هەبوو؟ انس لە وەڵامدا گوتی، ئێمە پێمان وابوو کە پێغەمبەر هێزی سی پیاوی پێدرابوو.

وە لە فەرموودەیەك هاتووە، کە هێزی ٤٠ پیاوی پێدرابوو.

ابن حجر لە فتح الباری، دەڵێت پیغەمبەر گوتوویەتی:

أعطيت قوة أربعين في البطش والجماع " وعند أحمد والنسائي وصححه الحاكم من حديث زيد بن أرقم رفعه " إن الرجل من أهل الجنة ليعطى قوة مائة في الأكل والشرب والجماع والشهوة " فعلى هذا يكون حساب قوة نبينا أربعة آلاف

هێزی چل پیاوم پێدراوە لە زەبروزەنگ و گانکردندا، وە هەروەها فەرموودەیەك کە لە احمد و النسائی هاتووە، وە الحاکم بە صحیحی داناوە هاتووە، کە پیغەمبەر گوتوویەتی: پیاوی بەهەشت هێزی ١٠٠ پیاوی پێ دەدرێت لە خواردن و خواردنەوە و شەهوەت و گانکردن.

وە ابن حجر دەڵێت، لەسەر بنەمای ئەوە ئەوا هێزی گانکردنی پێغەمبەرمان هێزی چوار هەزار پیاو بووە.

واتە محمد وەك سلێمان گانکەرێکی نەقۆڵا بووە.

دووەم: جنۆکە و شەیتان و عفریت.

سەبارەت بە سلێمان قورئان لە چەندەها سوورەت دەڵێت، کە جنۆکەکان و شەیتانەکان و عفریتەکان بۆ سلێمان دەستەمۆ بوون و کاریان بۆ سلێمان دەکرد.

ئایەتی ١٢ سوورەتی سبأ دەڵێت:

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ

وە لە جنۆکەکان هەبوو کە کاریان بۆ سلێمان دەکرد بە مۆڵەتی خوداکەی.

ئایەتی ١٣ سوورەتی السبأ دەڵێت:

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاء مِن مَّحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَاتٍ

وە سلێمان هەرشتیکی لە مینبەری بەرز و پەیکەر و لەگونی (حەوز) گەورە و مەنجەڵی زەبەلاح بویستایە جنۆکەکان بۆیان دروستدەکرد.

ئایەتی ٨٢سوورەتی الانبیاء دەڵێت:

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ

وە لە شەیتانەکان هەبوو قووڵە مەلەیان بۆی دەکرد بۆ ژێر دەریاکان، وە هەندێکیان کاری دیکەیان بۆی دەکرد.

ئایەتی ١٧ سوورەتی النمل دەڵێت:

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ

وە بۆ سلێمان سەربازەکانی لە جنۆکە و مرۆڤ کۆدەکرایەوە.

ئایەتی ٣٩ سوورەتی النمل دەڵێت:

قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ

عفریتێك لە جنۆکەکان (واتە جنۆکەیەکی زەبەلاح)، بە سلێمانی گوت من تاج و تەختی ژنەپادشای سەبەئت بۆ دێنم پێش ئەوەی لە جێگاکەت هەڵسیتەوە، وە من بەهێزم و دەستپاکم.

وە زۆر دەقی تر کە هیچی لەم ترەهات و خورافانە لە پەرتووکی پیرۆزی جووەکاندا نییە، لە پەیوەست بە سلێمان. نووسەری قورئان سەرتاپای ئەم خورافاتانەی لە خورافەی باوی دوورگەی عەرەب و جووەکانی دوورگەی عەرەب وەرگرتووە.

محمد بە هۆی ئەوەی سەرسامی ئەم چیرۆکە خورافیانەی سلێمان بووە، خۆی کردووە بە پێغەمبەری جنۆکە و شەیتانەکان و مرۆڤ.

هەر لەبەر ئەوە یەك سوورەتی کامل و تەواو لە قورئاندا هەیە بە ناوی سوورەتی جنۆکە، کە ئایەتی ١-٢ دەڵێت:

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا

يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

ئەی محمد بڵێ وەحیم بۆ هاتووە کە کۆمەڵێك لە پیاوانی جنۆکە گوێیان لە قورئان خوێندنم بوو، گوتیان هەر بە ڕاستی گوێمان لە قورئانێکی سەمەرە بوو.

کە ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێگای ڕاست، ئەوەبوو باوەڕمان پێیهێنا (بە محمد و قورئان) وە هیچیتر شرك بە الله ناکەین.

ئەوەی ڕاستی بێت محمد تەنها لە ماوەی مەککە بۆ دڵدانەوەی خۆی ئاماژەی بە جنۆکە و ئیمانهێنانی جنۆکە کردووە، کاتێك کۆچ دەکات بۆ مەدینە و سوپای دەبێت و غنیمە و ژن بەدەست دەهێنێت، لە کولەکەی تەڕیش ئاماژە بە جنۆکە ناکات و ئاگای لە جنۆکە نامینێت.

لە صحیح مسلم، ڕیوایەتێك هاتووە ابو درداء دەڵێت:

قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ ثُمَّ قَالَ أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللَّهِ ثَلَاثًا وَبَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ الصَّلَاةِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ سَمِعْنَاكَ تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ قَالَ إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِي فَقُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قُلْتُ أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللَّهِ التَّامَّةِ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَرَدْتُ أَخْذَهُ وَاللَّهِ لَوْلَا دَعْوَةُ أَخِينَا سُلَيْمَانَ لَأَصْبَحَ مُوثَقًا يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ

پێغەمبەری الله دەستی بە نوێژکردن کرد، وە گوێمان لێبوو لە کاتی نوێژکردن دەیگوت:"پەناگە دەبەم بۆ الله لە تۆ"، ئینجا گوتی" نەفرەتت لێ دەکەم بە نەفرەتی الله" سێ جار وایگوت، ئینجا دەستی درێژ کرد وەك ئەوەی

بیەوێت شتێك بگرێت. کاتێك لە نوێژەکە تەواو بوو گوتمان ئەی پێغەمبەری اللّٰه گوێمان لێبوو لە کاتی نوێژکردن قسەیەکت دەکرد پێشوو گوێمان لێت نەببوو وابڵێیت، وە بینیمان دەستت درێژ کرد، گوتی دوژمنی اللّٰه، ئیبلیس، بە بڵێسەیەك ئاگرەوە هات، ویستی بیخاتە نزیك دەموچاوم، منیش سێ جار گوتم پەناگە دەبم بۆ اللّٰه لە تۆ، ئینجا گوتم نەفرەتت لێ دەکەم بە نەفرەتی اللّٰه، ئەوەبوو سێ جار وام گوت، بەڵام نەڕۆیشت و پاشەکشەی نەکرد، ویستم بیگرم، سوێند بە اللّٰه ئەگەر داواکەی سلێمانی برام نەبوایە ئەوا دەمگرت و لە یەکێك لە ستوونەکانی مزگەوت دەمبەستەوە بۆ ئەوەی منداڵانی مەدینە یاریان لەگەڵدا بکردایە.

لە کاتێکدا قورئان دەڵێت شەیتانەکان لە ژێر فەرمانی سلێمان کاریان دەکرد، محمد دەڵێت شەیتانەکەم ئیمانی پێمهێنا و بوو بە موسڵمان و فەرمانی باشەی پێم دەکرد.

لە صحیح مسلم، فەرمودەیەك هاتووە، محمد دەڵێت:

ما مِنكُم مِن أحَدٍ، إلَّا وقدْ وُكِّلَ به قَرِينُهُ مِنَ الجِنِّ قالوا: وإيَّاكَ؟ يا رَسولَ اللهِ، قالَ: وإيَّايَ، إلَّا أنَّ اللَّهَ أعانَنِي عليه فأسْلَمَ، فلا يَأْمُرُنِي إلَّا بخَيْرٍ

هیچ کەسێکتان نییە کە یاوەرێکی جنۆکەی نەبێت، یاوەرەکان گوتیان تۆش ئەی پێغەمبەری اللّٰه؟ گوتی منیش، بەڵام اللّٰه پشتیوانی کرد و یارمەتی دام تاوەکو کردمان بە ئیسلام، وە فەرمانی هیچم پێناکات تەنها چاکە نەبێت.

وە لە صحیح مسلم،ڕیوایەتێك هاتووە، عائیشة دەڵێت:

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقَدْ جَاءَكِ شَيْطَانُكِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ مَعِيَ شَيْطَانٌ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَمَعَ كُلِّ إِنْسَانٍ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَمَعَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ وَلَكِنْ رَبِّي أَعَانَنِي عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمَ

پێغەمبەر پێیگوت ئەی عائیشە، ئەوە شەیتانەکەت هاتۆتە لات؟ گوتم ئەی پێغەمبەری الله ئایا شەیتان لەگەڵمدایە؟ گوتی بەڵێ. گوتم شەیتان لەگەڵ هەموو مرۆڤێکە؟ گوتی بەڵێ، گوتم لەگەڵ تۆش؟ گوتی بەڵێ، بەڵام خوداکەم پشتیوانی کردم تاوەکو بوو بە ئیسلام.

هەروەك ڕوونە محمد، وەك هەر کەسێکی تر شەیتانێك یاوەری بووە، بەڵام دواتر شەیتانەکەی محمد، بە یارمەتی الله، شایەتمانی هێناوە و ئیسلام بووە، وە تەنها فەرمانی باشەی بە محمد کردووە.

قورئان لە ئایەتی ٢٧ سوورەتی ق، دەڵێت:

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلالٍ بَعِيدٍ

یاوەرەکەی لە شەیتانەکان گوتی خوداکەمان من تووشی سەرکێشیم نەکرد بەڵکو خۆی تووشی گومڕاییەکی دوور هاتبوو.

الطبری لە شرۆڤەی ئەم دەقە دەڵێت:

قَالَ قَرِينُ هَذَا الْإِنْسَانِ الْكَفَّارِ الْمَنَّاعِ لِلْخَيْرِ، وَهُوَ شَيْطَانُهُ الَّذِي كَانَ مُوَكَّلًا بِهِ فِي الدُّنْيَا

واتە، یاوەری ئەو مرۆڤە کافرە کە ڕێگری چاکەیە، ئەو شەیتانەیە کە لە دونیا بۆی دانرابوو.

واتە مرۆڤی کافر شەیتانێکیان لەگەڵدا دەبێت لە دونیا.

دیارە محمد، کافر بووە، تا ئەوکاتەی شەیتانەکەی کردووە بە ئیسلام، لەبەر ئەوە "قرین" یاوەرێکی لە شەیتان لەگەڵدابووە. تکبیر اللّٰه اکبر.

فەرموودە و ڕیوایەتەکان سەبارەت بە شەیتان ئێجگار زۆرن، وە ئەگەربمەوێت لەسەری بنووسم ئەوا دەبێت چەند بەرگێك بنووسم.

سێهەم: سلێمان و ئاژەڵ (هد هد و مێروو)

لە قورئاندا هاتووە، کە سلێمان قسەی لەگەڵ پەپووسلێمانی "هدهد" و مێروو کردووە.

ئایەتی ١٦ النمل، دەڵێت:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ

(سلێمان) گوتی، ئەی خەڵکینە ئێمە فێرە زمانی باڵندەکان کراوین.

ئایەتی ١٧ سوورەتی النمل:

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ وَالطَّيْرِ

وە بۆ سلێمان کۆدەکرایەوە سەربازەکانی لە جنۆکە و مرۆڤ و باڵندە.

له ئایەتی ٢٣-٢٤ سوورەتی النمل، هودهود قسە لەگەڵ سلێمان دەکات و دەڵێت:

إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ

وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لا يَهْتَدُونَ

له ڕاستیدا من ژنێکم دۆزیەوە کە فەرمانڕەواییان دەکات، وە هەموو شتێکی بۆ فەراهەم کراوە، وە تاج و تەختێکی مەزنی هەیە.

بینیم کە ئەو ژنە و میللەتەکەی جگە لە اللە، خۆر دەپەرستن، وە شەیتان کارەکانیانی ڕازاندۆتەوە بە شێوەیەك کە دووری خستونەتەوە لە ڕێگای اللە، لەبەر ئەوە ڕێنمایی نەکراون.

له ئایەتی ،٢٧ سلێمان وەڵامی هودهود دەداتەوە و دەڵێت:

قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

چاوەڕێ دەکەین ئەی هودهود، بزانین ڕاستدەکەیت یان تۆ لە درۆزنەکانی.

هەروەك ڕوونە گفتووگۆ لە نێوان هودهود و سلێمان ڕوویداوە.

ئەوەی سەیرە هودهود زمانی عیبری زانیووە، وە زمانی خەڵکی سبأی زانیووە، واتە فرەزمان بووە.

ئایەتی١٦ سوورەتی النمل، دەڵێت: سلێمان بە خەڵکەکەی گوت ئەی خەڵکینە ئێمە فێرە زمانی باڵندە کراوین.

بەڵام دوو ئایەت دواتر (ئایەتی ١٨-١٩)، نووسەری قورئان ئایەتی ١٦ لەبیردەکات و دەڵێت سلێمان لە قسەی مێروو تێگەیشتووە، دەڵێت:

حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لا يَشْعُرُونَ

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا

تاوەکو سلێمان و سوپاکەی هاتن بۆ دۆڵی مێروو، مێرووویەکیان گوتی، ئەی مێرووەکان بڕۆنەوە لانەکانتان، نەکا سلێمان و سەربازەکانی پانتان کەنەوە لە کاتێکدا هەست ناکەن.

ئەوەبوو سلێمان بەم قسەی مێرووەکە پێکەنی.

واتە، سلێمان لە قسەی مێروو تێگەیشتووە.

ئەوە ناکۆکیەکی زۆر ڕوون و ئاشکرایە. چونکە لە ئایەتی ١٦ دەڵێت، سلێمان تەنها لە زمانی باڵندە تێدەگەیشت، بەڵام لە ئایەتی ١٨ دەڵێت، لە زمانی مێروو تێگەیشتووە.

کەواتە ئەوە یان فەڵتەیەکی نووسەری قورئانە، وە یان لە ڕوانگەی قورئانەوە مێروو باڵندەیە.

ئەی موسڵمانان هەر کامیان لەم دوو هەڵبژاردەیە هەڵدەبژێرن هەڵیبژێرن و ئازاد بن ، بەڵام وەڵامەکەی هەر کامێکیان بێت کارەساتە.

لە سوورەتی النمل، وەڵام بە گاڵتەجاڕی ئیعجازی مێروو دەدەمەوە.

لەگەڵ ئەوەش کە قورئان نەفی ئەوە دەکاتەوە کە محمد موعجیزەی هەبووبێت، بەڵام سەرچاوە ئیسلامیەکان هەزارەها موعجیزەیان بۆ محمد خولقاندووە، کە لێرەدا ئاماژە بە چەند دانەیەك دەکەم:

لە صحیح البخاری و مسلم، ڕیوایەتێك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

بيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً إذْ رَكِبَهَا فَضَرَبَهَا، فَقالَتْ: إنَّا لَمْ نُخْلَقْ لِهذا، إنَّما خُلِقْنَا لِلْحَرْثِ فَقالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ بَقَرَةٌ تَكَلَّمُ، فَقالَ: فإنِّي أُومِنُ بهذا، أنَا وأَبُو بَكْرٍ، وعُمَرُ، - وما هُما ثَمَّ - وبيْنَما رَجُلٌ في غَنَمِهِ إذْ عَدَا الذِّئْبُ، فَذَهَبَ منها بشَاةٍ، فَطَلَبَ حتَّى كَأنَّهُ اسْتَنْقَذَهَا منه، فَقالَ له الذِّئْبُ هذا: اسْتَنْقَذْتَهَا مِنِّي، فمَن لَهَا يَومَ السَّبُعِ، يَومَ لا رَاعِيَ لَهَا غيرِي فَقالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ ذِئْبٌ يَتَكَلَّمُ، قالَ: فإنِّي أُومِنُ بهذا أنَا وأَبُو بَكْرٍ وعُمَرُ

پیاوێك سواری مانگایەك بوو و لێیدەدا، مانگا گوتی ئێمە بۆ ئەوە درووستنەکراوین، بەڵکو بۆ جووت و کێڵان درووستکراوین، خەڵکەکە گوتیان سبحان الله مانگا قسە دەکات؟ پێغەمبەر گوتی لە ڕاستیدا من بڕوام بەوە هەیە کە مانگا قسە بکات، وە هەروەها ابو بکر و عومەریش.

وە هەروەها کاتێك پیاوێك لە لای مەڕەکانی بوو، گورگێك هات و پەلاماری مەڕێکی دا و بردی، شوانەکە بەدوای کەوت و ویستی مەڕەکە لە گورگەکە

بسێنێتەوە، گورگەکە گوتی ئیمڕۆ تۆ لە دەستم ڕزگاریدەکەیت ئەی لە دەشتودەر کاتێك شوانی لێنییە کێ لە دەستم ڕزگاریدەکات؟ یاوەرەکان گوتیان سبحان الله گورگ قسە دەکات؟ پێغەمبەر گوتی من و ابوبکر و عمر بڕوا دەکەین کە گورگ قسە بکات.

لە مسند احمد ڕیوایەتێك هاتووە، کە گورگێك دان بە پێغەمبەرایەتی محمد دەنێت. ڕیوایەتەکە دەڵێت، گورکێك مەڕێك لە شوانێك دەبات، شوانەکە مەڕەکە لە گورگەکە دەسێنێتەوە، گورگەکە لەسەر کلکی دادەنیشێت و بە زمانێکی عەرەبی ڕەوان قسە لەگەڵ شوانەکە دەکات، شوانەکە دەڵێت:

کە سەیرە گورگ وەك مرۆڤ قسە دەکات! گورگەکە گوتی: ئەی لەوە سەیرترت پێ بڵێم؟ ئەوە محمد وا لە یثریب (مدینة) هەواڵێ نەوەکانی پێشوو بە خەڵك ڕادەگەیەنێت. ئەوەبوو شوانەکە بە مەڕەکانیەوە گەیشتە مەدینە و مەڕەکانی لە لایەکی مەدینە دانا و هات بۆ لای پێغەمبەر، ڕواداوەکەی بە پێغەمبەر گوت. پێغەمبەر بە بانگدەری گوت خەڵك لە مزگەوت بۆ نوێژکردن بانگ بکات. کاتێك خەڵك کۆبوونەوە، پێغەمبەر بە شوانەکەی گوت ڕووداوەکە بۆ خەڵك بگێڕێتەوە، کاتێك گێڕایەوە پێغەمبەر گوتی ڕاستدەکات، وە سوێند بەوەی گیانی محمدی بەدەستە ڕۆژی قیامەت نایەت تاوەکو گورگ وەك مرۆڤ قسە نەکەن.

وە ابو نعیم لە دلائل النبوة و ابن کثیر لە البداية و النهاية، ڕیوایەتێکی درێژ دەگێڕنەوە کە محمد ئاسکێکی مێینە لە دەستی خانەوادەیەکی کۆچەر ڕزگار دەکات، خانەوادەکە ئاسکەکەیان گرتووە و دەیانەوێت سەریببڕن،

ئاسکەکە داوا لە محمد دەکات کە داوایان لێبکات بە شێوەیەکی کاتی ئازادی بکەن، بۆ ئەوەی بچێت شیر بە بێچووەکانی بدات. ئینجا ڕیوایەتەکە دەڵێت:

فَأَطْلَقَهَا فَخَرَجَتْ تَعْدُو فِي الصَّحْرَاءِ فَرَحًا، وَهِيَ تَضْرِبُ بِرِجْلَيْهَا فِي الْأَرْضِ وَتَقُولُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ

پێغەمبەر ئازادی کرد، وە ئاسکەکە بە بیاباندا بە خۆشیەوە ڕایدەکرد و جووتکەی دەهاویشت و دەیگوت:

هیچ خودایەك نییە تەنها اللە نەبێت، وە تۆ ئەی محمد، پێغەمبەری اللەیت.

وە هەروەها ڕیوایەت هەیە کە وشتر کڕنۆشی بۆ محمد بردووە.

وە محمد و یعفور، ابن کثیر لە البدایة و النهایة، بەشێکی تایبەتی تەرخان کردووە لە ژێر ناوی "حدیث الحمار"واتە "فەرموودەی کەرەکە" کە ناوی یعفور بووە و محمد قسەی لەگەڵدا کردووە، ڕیوایەتەکە دەڵێت:

کاتێك اللە فەتحی یەکێك لە شوراکانی خەیبەری بۆ پێغەمبەرەکەی کرد، بەشە غەنیمەی پێغەمبەر، چوار جووت نەعل و چوار جووت گۆرەوی و دە ئۆقیە زێڕ و زیو و کەرێکی ڕەش و خاکەنازێك بوو.

پێغەمبەر قسەی لەگەڵ کەرەکە کرد و کەرەکە قسەی لەگەڵ پێغەمبەر کرد. پێغەمبەر لە کەرەکەی پرسی: ناوت چییە؟

کەرەکە گوتی: یزید کوڕی شەهاب، اللە شەشت نەوەی لە باپیرە گەورەمەوە هێناوەتە ئاراوە، هەر هەموویان پێغەمبەران سواریان بوو، لە نەوەکانی باپیرەم کەس نەماوە تەنها من نەبم، وە لە پێغەمبەران کەس نەماون تەنها تۆ نەبێت، لەبەر ئەوە پێموابێت دەبێت سوارم بیت، لە پێش تۆ من کەری پیاوێکی جوو بووم، بە مەبەستەوە ساتمەم دەکرد و بەرم دەدایەوە، وە پیاوە جووەکە لێی دەدام و برسی دەکردم.

پێغەمبەر گوتی ئەوە ناوم کردی بە یعفوور. کەرەکە گوتی، بەخوڵامت بم.

پێغەمبەر گوتی، ئەی یەعفوور، دڵت بۆ ماکەر ناچێت؟

یعفوور گوتی، نەخێر ئەی پێغەمبەری اللە.

وە هەر کاتێك پێغەمبەر پیویستی بەکەسێك بووایە ئەوا یعفووری بەدوای کەسە دەنارد و یعفوور بە کەلەسەری لە دەرگای کەسەکەی دەدا، کاتیک کەسەکە دەرگای دەکردەوە، یعفوور سەری دەلەقاند، کە وەرە بۆ لای پێغەمبەر پیویستی پێتە و داوات دەکات.

کاتێك پێغەمبەر مرد، یعفوور زۆر نیگەران بوو، چوو لە بیری ابي هیثم کوڕی نبهان، خۆی فڕێ دایە بیرەکەوە و مرد ، بیرەکە بوو بە گۆڕی.(تەواو)

هەڵبەتە یعفوور ناچێتە بەهەشتەوە و دۆزەخی دەبێت، چونکە بە فەرموودەی صحیح هاتووە، هەر کەسێك خۆی بکوژێت ئەوا دۆزەخی دەبێت.

انا لله وانا اليه راجعون.

تەنانەت اللەی عەرەب و ئیسلام، لە ئایەتی ٨٢ سوورەتی النمل، دەڵێت، لە سەرووبەندی ڕۆژی قیامەت ئاژەڵێك لە زەوی دەردەکەین کە قسە لەگەڵ خەڵك بکات. ئایەتەکە دەڵێت:

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ

وە کاتێك کاتی بڕیارەکەمان هاتە دی ئەوا ئاژەڵێکیان لە زەوی بۆ دەردەکەین و قسەیان لەگەڵدا دەکات و دەڵێت: خەڵك بە نیشانەکانی ئێمە نەدەترسان.

ئەو دەعبایە (دڕندەیە) دڕندەیەکی زۆر سەیروسەمەرەیە (لە بابەتی سوورەتی النمل، گفتووگۆی لەسەر دەکەین)

ئەوەی سەیرە ئەو دڕەندەیە بە خەڵك دەڵێت: خەڵك بە نیشانەکانی ئێمە نەدەترسان.

واتە ئەم دڕندەیە، وەك اللە قسە دەکات، چونکە دەڵێت، نیشانەکانی ئێمە.

پرسیارێك: کە اللە شێوەی شەیتانی گۆڕی بۆ شێوەی سلێمان و دەسەڵاتی مەملەکەتی کەوتە دەست، ئایا شەیتان لەگەڵ ژنەکانی سلێمان جووت دەبوو؟ چونکە ٧٠٠ ژن و ٣٠٠ کەنیزەی هەبوو.

ئایەتی ٣٥

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ

دوای ئەوەی الله سلێمان لە خشتە دەبات و تاقیدەکاتەوە بە فڕێدانی لاشەی شەیتانێك لەسەر تاج و تەختەکەی، سلێمان نیزا دەکات و دەڵێت:

خوداکەم دەسەڵاتم پێ ببەخشە کە هیچ کەسێك لە دوای من ئەم دەسەڵاتەی نەبێت، تۆ هەر خۆت پێدەریت.

ئایەتی ٣٦-٤٠

الله اکبر، وەڵام بە نیزا و داواکەی سلێمان دەداتەوە و چەند دەسەڵاتێکی پێ دەبەخشێت:

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ، وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاء وَغَوَّاصٍ، وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ، هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ،وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ.

واتە: بای شێنەییمان بۆ سلێمان دەستەمۆکرد، کە بەفەرمانی سلێمان هەڵیدەکرد بۆ ئەو شوێنەی کە سلێمان بویستایە بۆی بچێت، وە هەروەها شەیتانەکانمان بۆی دەستەمۆ کرد،کە هەموو جۆرە بینایەکیان بۆی درووستدەکرد، وە هەندێکی شەیتان مەلەیان بۆی دەکرد بۆ ژێر دەریاکان، وە شەیتانەکانی ترمان کۆتووبەند و زنجیر کرد.

ئینجا دەڵێت: ئەی سلێمان ئەوە بەخشین و پێدانی ئێمەیە بۆ تۆ، جا تۆش بیبەخشە، وەیان دەستی پێوە بگرە بە بێ حیساب.

ئینجا دەڵێت: سلێمان لە ئێمەوە نزیکە، وە جێگایەکی باشی لە بەهەشت دەبێت.

لەم پێنج ئایەتەدا، اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت، چەند ئیمتیازاتێکم داوە بە سلێمان، وەك:

یەکەم: بای شێنەییمان بۆ سلێمان دەستەمۆ کرد، هەر کاتێك سلێمان بیەوێت فەرمان بە با دەکات، وە با هەڵدەکات، وە سلێمان بۆ ئەو شوێنە دەبات کە دەیەوێت.

دووەم: کۆمەڵێك شەیتانی خستۆتە ژێر کۆنترۆڵی سلێمانەوە، وە ئەو شەیتانانە لە دوو جۆر کاردا لێهاتوون: بیناسازی و مەلەی قووڵ بۆ ژێر دەریا.

سێهەم: هەندێك لە شەیتانە ساختەچیەکانی بۆ سلێمان کۆت و بەند کردووە.

وە هەروەك قسەمان لەسەر کرد، سلێمان وەك میرات لە داودی باوکیەوە هەندێك توانایی و ئیمتیازاتی بۆ مابۆوە، وەك:

یەکەم: ئاخاوتن لەگەڵ باڵندە.

دووەم: ئاخاوتن لەگەڵ مێروو.

سێهەم: بەشێك لە سەربازەكانی جنۆكە بوون.

چوارەم : عفریت كە جنۆكە و شەیتانی زەبەلاحن لە ژێر فەرمانی سلێمان بوون.

پێنجەم: هەندێك لە جنۆكەكان، ستوونی بەرز و پەیكەر و لەگەنی گەورە و دەفری گەورەیان بۆ سلێمان درووستكردووە.

وە اللّٰهی عەرەب و ئیسلام كۆمەڵێك ئیمتیازاتی تری بە سلێمان بەخشیووە، وەك:

ئایەتی ٨١ سوورەتی الانبیاء دەڵێت:

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ

وە بۆ سلێمان بای بەهێزمان (ڕەشەبا) دەستەمۆكرد، كە بە فەرمانی سلێمان بۆ ئەو خاكە هەڵیدەكرد كە پیرۆزمان كردووە، وە ئێمە بە هەموو شتێك ئاگادار بووینە.

وە ئایەتی ١٢ سوورەتی سبأ دەڵێت:

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ

وە بۆ سلێمان بامان دەستەمۆ کرد، کە ڕێگای ڕۆیشتنی مانگێکی بە نیوە ڕۆژێك و ڕێگای گەڕانەوەی مانگێکی بە نیوە ڕۆژێك دەبڕی، وە هەروەها کانیاوی مسمان بۆی تواندبۆوە.

دەرەنجام، الله اکبر، بای شێنەیی و بای بەهێز و ڕەشەبای بۆ سلێمان دەستەمۆ کردبوو.

هەموو ئەو خورافانە تەنها لە قورئاندا بوونیان هەیە، وە موسڵمان دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ چیرۆکی سلێمان لە پەرتووکی پیرۆز، دەبینێت کە ئەم ئەفسانە تڕووهاتانە لە پەیوەست بە چیرۆکی سلێمان لە پەرتووکی پیرۆزی جووەکان بوونی نییە. واتە قورئان دەقەکانی لە چیرۆکی خورافی باوی دوورگەی عەرەبی و یەهوودیەکان وەرگرتووە.

وە ئەم خورافانە لای زۆرێك لە شاعیرەکانی سەردەمی جاهیلی بوونیان هەبووە، وە محمد وەریگرتووە و کردوویەتی بە دەقەکانی قورئان.

ئایەتی ٤١-٤٤

اللهی عەرەب و ئیسلام لەم چوار ئایەتەدا باسی چیرۆکی ئەیوب دەکات و دەڵێت:

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ

ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَى لِأُولِي الأَلْبَابِ

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

واتە: ئەی محمد، ئەیوبی بەندەمانت لە یاد بێت کە بانگی خوداکەی کرد و گوتی: لە ڕاستیدا شەیتان بە فێڵ دەستی لێم وەشاندووە و ئازاری داوم.

(پێمان گوت) بە قاچت لە زەوی بدە، وە ئەوە جێشۆرێکی ساردە و بۆ خواردنەوەیە.

وە وەك بەزەییەك لە ئێمەوە، خانەوادەکەی و ئەوەندەی تریشمان (کە لە دەستی دابوو) پێی بەخشی، ئەمە (چیرۆکی ئەیوب) وەبیرهێنانەوەیەکە بۆ کەسانێکی خاوەن هۆش.

وە گورزەیەك چیلکە دار بەدەستەوە بگرە (لە ژنەکەت بدە)، وە
سوێندەکەت مەشکێنە، لە ڕاستیدا ئێمە ئەیوبمان بینی خۆڕاگرە،
بەندەیەکی باش بوو، لە ڕاستیدا ئەیوب تۆبەکار بوو.

وە سەبارەت بە ئەیوب، دوو ئایەتی تر، ئایەتی ٨٣-٨٤ لە سوورەتی الانبیاء هاتووە، کە دەڵێت:

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ

واتە: وە ئەیوب کە بانگی خوداکەی کرد (گوتی)، لە ڕاستیدا زیانم بەرکەوتووە، وە خۆت لەوانەی بە بەزەیین بەبەزەییتریت.

ئەوەبوو وەڵاممان دایەوە، وە ئەو زیانەی بەریکەوتبوو لەسەرمان لابرد، وە خانەوادەکەی و ئەوەندەی ترمان پێی بەخشی، وەك بەزەییەك لە ئێمەوە، وە وەك وەبیرهێنانەوەیەك بۆ ئەوانەی ئێمە دەپەرستن.

ئەم دوو ئایەتەی سوورەتی الانبیاء، دووبارە بوونەوەی ئایەتی ٤١ و ٤٣ سوورەتی "ص"ە.

واتە سوورەتی ئەیوب لە قورئاندا تەنها ٤ ئایەتە. لە کاتێکدا چیرۆکی ئەیوب لە پەرتووکی پیرۆز ٤٢ بەشە (سووڕەت)، وە زیاتر لە هەزار دەقە (ئایەتە)، وە چیرۆکی ئەیوب لە سەرەتاوە باس دەکات تاوەکو کۆتایی.

لەبەر ئەوە شرۆڤەکارانی قورئان، بۆ ماناداركردنی ئەو ٤ ئایەتە گەڕاونەتەوە بۆ پەرتووکی پیرۆز، لە کاتێکدا زاناکانی ئیسلام درۆ دەکەن و دەڵێن ئەم پەرتووکانەی پێش قورئان لە کارخراون، وە نەك هەر ئەمە، بەڵکو دەڵێن تەورات و ئینجیل دەستکاری کراون.

باشە گریمان دەستکاری کراوە، بەڵام ئەوە چەندی بە چەند کە موفەسیرەکانتان بۆ ئەو پەرتووکە دەستکاری کراوە گەڕاونەتەوە بۆ ئەوە بزانن ئەیوب کێیە و چیرۆکەکەی چییە؟

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت، شرۆڤەکاران دەڵێن:

ئەیوب ڕۆمی بوو، خەڵکی "بثنیة"، نازناوی ابوعبدالله بوو، الله کردی بە پێغەمبەر و سامان و منداڵێکی زۆری پێی بەخشی، وە هەمیشە سوپاسگوزاری الله بوو، وە بەندەیەکی چاك و بە بەزەیی بوو، وە تەنها ٣ کەس ئیمانیان پێی هێنا. وە ڕۆژێك لە ڕۆژان ئیبلیس چوو بۆ ئاسمانی حەوتەم، الله بە ئیبلیسی گوت: ئایا دەسەڵاتت بەسەر ئەیوبی بەندەکەم دەشکێت؟ ئیبلیس گوتی، خوداکەم،جا چۆن دەسەڵاتم بەسەریدا بشکێت لەکاتێکدا تۆ سامانێکی زۆر و منداڵێکی زۆرت پێی بەخشیووە؟ جا ئەگەر سامان و منداڵەکانی لێبسێنیتەوە و هەژار و ماڵوێرانی بکەیت، ئەوکات لە ژێر فەرمان و گوێڕایەڵی تۆ دەردەچێت. الله بە ئیبلیسی گوت، ئەوا دەسەڵاتت زاڵ دەکەم بە سەر منداڵەکانی و سامانەکەی. ئەوەبوو ئیبلیس لە ڕێگای عفریت و جنۆکەکانی بایەکی ئاگرینی هەڵکرد، هەرچی سامانی ئەیوب هەبوو لەناوچوو. ئەیوب گوتی زۆر سوپاس بۆ الله کە سامانی پێم بەخشی وە هەر خۆی بردیەوە. ئینجا ئیبلیس هات و کۆشکوتەلارەکەی ئەیوبی ڕووخاند بەسەر منداڵەکانی و خانەوادەکەی و هەموویانی کوشت. ئینجا ئیبلیس هات بۆ لای داود و پێیگوت، کە منداڵەکانی تیاچوون، ئەیوب دەستی کرد بە خۆڵ کردنە سەری. ئیبلیس بەرزبۆوە بۆ ئاسمانەکان، تاوەکو ئیبلیس گەیشت، ئەیوب تۆبەی کردبوو، وە تۆبەکەی گەیشتبووە الله. ئەوەبوو ئیبلیس گوتی، ئەی خوداکەم زاڵم بکە بەسەر لاشەی ئەیوب، الله گوتی، ئەوە زاڵم کردیت بەسەر لاشەی، تەنها زمان و دڵ و بینینی نەبێت. ئیبلیس فووی کردە لاشەی ئەیوب، وە لەشی ئەیوب تووشی گەڕی بوو. لەشی دەخوراند بە نینۆکەکانی تاوەکو خوێنی لێدەهات، لێرە ایوب دەڵێت، (مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ).

وە ئەیوب بەم شێوەیە بوو بۆ ماوەی سێ ساڵ، کاتێك ئیبلیس نەیتوانی بەسەر ئەیوب زاڵ بێت، ئەوا لە شێوەی مرۆڤێکی جوان بۆ ژنەکەی ئەیوب بەدیار کەوت و گوتی، من خودای زەویم، وە من بووم کە ئەیوبی مێردتم تووشی ئەو هەموو کارەساتە کرد، ئەگەر یەك کڕنۆشم بۆ ببەیت ئەوا هەرچی لەدەستی داوە، لە سامان و منداڵ، بۆی دەگێڕمەوە. ژنەکەی ئەمەی بۆ ئەیوب باس کرد، ئەوەبوو ئەیوب سوێندی خوارد هەر کاتێك اللە چاکی کردەوە لە ژنەکەی بدات.

القرطبی دەڵێت: ئینجا اللە داوای لە ئەیوب کرد قاچی لە زەوی بدات (ارْكُضْ بِرِجْلِكَ- قاچت لە زەوی بدە)، ئەوەبوو کانیاوێك تەقیەوە، وە پێیگوت، خۆت بەو ئاوە ساردە بشۆ و بخۆوە (هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ- ئەوە جێشۆرێکی ساردە وە خواردنەوە).

وە القرطبی دەڵێت:

(وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ- وە خانەوادەکەی و ئەوەندەی ترمان بە ئەیوب بەخشی)، اللە بە ئەیوبی گوت، ئەگەر دەتەوێت منداڵەکانت بۆ لەم دونیایە زیدوو دەکەمەوە، وە یان ئەگەر ئارەزوو دەکەیت ئەوا با لەبەهەشت بمێنن، وە بە قەد ژمارەی منداڵەکانت منداڵی ترت پێ دەبەخشم، ئەوەبوو گوتی، با لە بەهەشت بمێنن، وە اللە منداڵی تری لە دونیا پێبەخشی.

ئینجا لە ئایەتی٤٤، الله فەرمان بە ئەیوب دەکات لە ژنەکەی بدات و سوێندەکەی نەشکێنێت، بە ئەیوب دەڵێت، گورزە چیلکەیەك بهێنە و لە ژنەکەت بدە.

ابن الجوزی دەڵێت: ئەیوب ١٠٠ چیلکە داری کرد بە گورزەیەك لە ژنەکەی دا، بەڵام یەك جار لێیدا، وە وەك ئەوە وایە ١٠٠ قامچی لێدابێت، چونکە گورزەکە لە ١٠٠ چیلکە پێکهاتبوو.

ئینجا ابن الجوزی باس لە بابەتێکی فیقهی دەکات و دەڵێت:

زاناکانی فیقهی ئیسلامی ناکۆکن سەبارەت بە کەسێك کە سوێندی خواردووە ١٠ قامچی لە کۆیلەکەی بدات، ئایا دەکرێت ١٠ دار بێنێت و بەیەکەوە بیکات بە گورزێك و یەك جار لێی بدات؟ وە ئایا ئەوە یەکسانە بە ١٠ جار لێدان؟ امام مالك و اللیث بن سعد، دەڵێن، نابێت (واتە دەبێت ١٠ قامچی لێ بدات)، بەڵام امام ابو حنیفة و الشافعی دەڵێن، دەبێت، بە مەرجێك کۆتایی هەر ١٠ دارەکەی بەرکەوێت. وە ئەم دەقەی چیرۆکی ئەیوبیان کردووە بە بەڵگە.

وە لە کاتێکدا القرطبی، خودی خۆی چیرۆکەکەی ئەیوبی لە پەرتووکی پیرۆز وەرگرتووە ، دەڵێت:

قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ: وَلَمْ يَصِحَّ عَنْ أَيُّوبَ فِي أَمْرِهِ إِلَّا مَا أَخْبَرَنَا اللَّهُ عَنْهُ فِي كِتَابِهِ فِي آيَتَيْنِ، الْأُولَى قَوْلُهُ تَعَالَى(سورة الانبياء) وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَالثَّانِيَةُ فِي (سورة ص) أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ. وَأَمَّا النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَلَمْ يَصِحَّ عَنْهُ أَنَّهُ ذَكَرَهُ

بِحَرْفٍ وَاحِدٍ إِلَّا قَوْلُهُ: بَيْنَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ إِذْ خَرَّ عَلَيْهِ رِجْلٌ مِنْ جَرَادٍ مِنْ ذَهَبٍ . . . الْحَدِيثُ .

ابن العربی گوتوویەتی، وە سەبارەت بە ئەیوب هیچ شتێك ڕاست نییە تەنها ئەوە نەبێت کە الله پێیڕاگەیاندووین لە سوورەتی الانبیاء، کە دەڵێت، (وە کە ئەیوب بانگی خوداکەی کرد و گوتی تووشی مەینەتی هاتووم)، وە ئایەتی دووەم لە سوورەتی ص، کە دەڵێت، لە ڕاستیدا شەیتان بە فێڵ دەستی لێم وەشاندووە و ئازاری داوم، بەڵام سەبارەت بە پێغەمبەر هیچ شتێك ڕاست نییە تەنها یەك فەرموودە نەبێت کە گوتوویەتی: کاتێك ئەیوب خۆی دەشۆری کۆمەڵێك کوللەی زێڕین دابەزینە سەری ..

لە صحیح البخاری، لە فەرموودەیەکدا محمد گوتوویەتی:

بَيْنَمَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا خَرَّ عَلَيْهِ رِجْلُ جَرَادٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَجَعَلَ يَحْثِي فِي ثَوْبِهِ، فَنَادَى رَبُّهُ يَا أَيُّوبُ، أَلَمْ أَكُنْ أَغْنَيْتُكَ عَمَّا تَرَى قَالَ بَلَى يَا رَبِّ، وَلَكِنْ لاَ غِنَى لِي عَنْ بَرَكَتِكَ

کاتێك ئەیوب ڕووت بوو و خۆی دەشۆری، کۆمەڵێك کوللەی زێڕین کەوتنە سەر لەشی، ئەیوب دەستی کرد بە کۆکردنەوەیان لە جلەکانیدا، الله بانگی ئەیوبی کرد و گوتی: هۆی ئەیوب ئەی دەوڵەمەندم نەکردیت؟ ئەیوب گوتی، بەڵێ خوداکەم، بەلام ناکرێت دەستبەرداری بەرەکەتت بم.

پرسیاری من لێرەدا ئەوەیە:

یەکەم :ئەی موفەسیرەکان و مەلا دەجالەکان چیرۆکی ئەیوبتان لە کوێ هێناوە؟

دووەم: ئەی ناڵێن پەرتووکی پیرۆز لە لایەن اللّٰەوە بەتاڵ کراوەتەوە و لە کار خراوە؟

سێهەم: ئەی ناڵێن پەرتووکی پیرۆز دەستکاری کراوە؟

چوارەم: ئەو هاوپەیمانییەی الله و شەیتان مانای چییە؟

پێنجەم: دەڵێن الله فەرمانی کردووە بە سیواك لە ژن بدرێت، بەڵام ئایەتی ٤٤ سوورەتی ص، الله فەرمان بە ئەیوب دەکات، بە گورزە چیلکە لە ژنەکەی بدات و سوێندەکەی نەشکێنێت.

وەك زانایانی ئیسلام و مەلاکان و کەڵتەکەتان، گاڵتەجارم نەبینیوە.

ئایەتی ٤٥-٤٩

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الأَيْدِي وَالأَبْصَارِ

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الأَخْيَارِ

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنْ الأَخْيَارِ

هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ

اللّٰهی عەرەب و ئیسلام، دەڵێت:

وە ئەی محمد، بەندەکانمان، ئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقوبت لە یاد بێت، کە کەسانێکی خاوەن دەست (توانا) و دووربینا بوون.

وە لە ڕاستیدا ئێمە پاکمان ڕاگرتن، بە پاکیەك بۆ یادەوەری (ڕۆژی) ماڵەکە (بەهەشت).

وە ئەوانە لای ئێمە لە باشترین هەڵبژێردراوەکانن.

وە ئیسماعیل و یەسع و ذالکفل و هەموو لە (پیاو) چاکەکانت لە یاد بێت.

ئەوە وەبیرهێنانەوەیە، وە بۆ خوداپەرستان باشترین جێگا هەیە (لە بەهەشت).

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بە (أُولِي الأَيْدِي وَالأَبْصَارِ-خاوەن دەست و دووربینا)، دەڵێت، {أُولي الأيدي}، واتە هێز لە گوێڕایەڵی، {والأبصارِ}، دووربینی لە زانست و ئاین.

واتە دەقەکە دەڵێت: ابراهیم و اسحاق و یعقوب گوێڕایەڵی باش بوون بۆ اللّٰه، وە خاوەن دووربینی بوون لە زانستی (خودایی) و ئاین.

ئینجا دەڵێت، ئەو ٣ کەسەمان (ئیبراهیم و ئیسحاق و یعقوب)، بە پاك و بێگەری هەڵبژاردووە بە پاك و بێگەردی دوا ماڵ (بەهەشت).

ئایەتی ٤٨ دەڵێت:

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنْ الأَخْيَارِ

ئەی محمد، ئیسماعیل و یەسع و ذالکفلت لە یاد بێت، وە هەر هەموویان لە پیاو چاکەکان بوون.

(ذا الکفل) تەنها وەك ناو دووجار لە قورئان ئاماژەی پێکراوە، جارێکیان لەم ئایەتە، وە جاری دووەم، لە ئایەتی ٨٥ سوورەتی الانبیاء، کە دەڵێت:

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ

وە ئیسماعیل و ئیدریس و ذالکفل هەر هەموویان لە خۆڕاگرەکان بوون.

پرسیاری من ئەوەیە : ذا الکفل کێیە؟ کە الله بە محمد دەڵێت، لە یادت بێت و بیری بکەرەوە.

نووسەری قورئان زیندوویێتەوە، نازانێت کێیە.

یانی چۆن محمد لە یادی بێت ئەگەر نەزانێت کێ بووە و چ بەسەرهاتێکی هەبووە؟

وە ئەوەی کەسێك بە من بڵێت پشتیوان، حسن پەنجاو پێنجت لە یاد بێت. باشە بە چاوان بەڵام حسب پەنجاوپێنج کێیە؟

یان پیاوێك بە ژنەکەی بڵێت، هۆی، ژنەکە هەرامەت لە بیربێ. بە چاوان پیاوەکە، بەرام هەرامە چییە؟ هەی مارم بە قور نەگرتبی ئەتوو لۆ ئەوەندە سوعالان دەکەی؟ هەرامە و تەواو. دەباشە پەکوو چەند تورەی دەرێی سماقت خواردیە.

ئەوەیە گاڵتەجاری قورئان و ئیسلام، لە کتوپڕێکدا ناوێك دەخاتە ناو دەقەکانەوە، بێئەوەی بڵێت کێیە.

ڕەنگ بێت، الله لە بیری کردبێت باسی "ذا الكفل"مان بۆ بکات.

ئایەتی ٤٩

هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ

ئینجا دەڵێت: ئەوە وەبیرهێنانەوەیە، وە بۆ خوداپەرستان باشترین ڕێگا و جێگا لە بەهەشت هەیە.

لە ئایەتەکانی دواتر باسی ئەو ڕێگا و جێگایانەی بەهەشت دەکات بۆ خوداپەرستان.

ئایەتی ٥٠

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الأَبْوَابُ

باخچەکانی عەدن دەرگاکانی ئاوالا کردووە بۆ ئەو خوداپەرستانە.

لە سوورەتەکانی پێشوو ئاماژەمان کرد، کە ئاسمان (بەهەشت) هەشت دەرگایان هەیە، واتە هەموو دەرگاکان ئاواڵایە بۆ خوداپەرستان، جا بە کەیفی خۆیان لە کامەی دەچنە ژوورەوە با بچن.

ئایەتی ٥١-٥٢

مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ، وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ

(پیاوان) لە باخچەی عەدن پاڵیان داوەتەوە و تیایدا داوای میوە و مەی زۆر دەکەن، وە لە لایانە حۆریەی هاوتەمەنی کورتبین، (واتە دوور نابینن و چاو هەڵنابڕنە پیاوانێکی تر).

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بە (اتراب) دەڵێت:

والأتراب: اللواتي أسنانُهُنَّ واحدةٌ وهُنَّ في غاية الشباب والحُسْن

الاتراب، واتە ژنانێکی یەك تەمەن، کە لەوپەڕ گەنجێتی و جوانیدان.

لە ڕاستیدا (فیها)ی دووەم زیادەیە، چونکە مادام دەڵێت، (مُتَّكِئِينَ فِيهَا) تیایدا پاڵکەوتوون، کەواتە بۆ جاری دووەم پێویست بە (فیها) ناکات.

واتە لە رووی رەوانبێژییەوە، ئایەتەکە باشتر دەبوو ئەگەر بەم شێوەیە بوایە:

مُتَّكِئِينَ فِيهَا و يَدْعُونَ فَاكِهَة كَثِيرَة وَشَرَاب

ئایەتی ٥٣-٥٤

هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ

إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ

ئەوە ئەمەیە کە بەڵێنتان پێدراوە بۆ ڕۆژی لێپرسینەوە.

لە ڕاستیدا ئەوە ڕزقمانە، وە هەرگیز تەواو نابێت.

الله دەڵێت میوە و خواردنەوەکانمان لە بەهەشت تەواو نابێت، وەك دوورگەی عەرەبی نییە، خواردن نەمینێت و ئاو نەبێت، نا نا هەرگیز لە بەهەشت شتی وا نییە. لە بەهەشت خواردن و خواردنەوە نەبڕاوە دەبێت و بۆگەنیش نابێت. وەك لە ئایەتی ٣١-٣٣ سوورەتی الواقعة هاتووە، دەڵێت:

وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ، وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ، لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ

واتە: ئاوێکی فرە زۆر (لە سەری دەڕوات) و میوەیێکی زۆر کە نە دەبڕێت وە نە قەدەغەیە.

ئایەتی ٥٥-٥٨

هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ، جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ، هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ، وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ

ئینجا دەڵێت، بەڵام بۆ سەرپێچکەران (کافرەکان) خراپترین مۆڵگە هەیە، کە دۆزەخە و تیایدا دەسووتێنرێن، وە ئەوە خراپترین شوێنە، وە جگە لەمە بەڵکو دەبێت گەرماو و کێماو تام بکەن، وە شتانێکی تری هاوچەشنی گەرما و کێماو.

ابن الجوزی، سەبارەت بە مانای (غَسَّاقٌ) دەڵێت، چوار قەول هەیە:

یەکەم: الزمهریر،واتە بەستەڵەك، کە بەهۆی ساردیەوە ناتوانن کێماوەکە تام بکەن.

دووەم: (غساق)، واتە کێماو، کە لە لەشی خەڵکی دۆزەخ دێتە خوارەوە و دەڕوات.

سێهەم: (غساق)،کانیاوێکە لە دۆزەخ، کە مار و دووپشکی پیادا دەڕوات.

چوارەم: (غساق)، فرمێسکی خەڵکی دۆزەخ.

خەڵکی بەهەشت زۆر سەرما و سۆڵ نابینن، وەك ئایەتی ١٣ سوورەتی الانسان دەڵێت:

مُّتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۖ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا

لەسەر قەنەفە پاڵیان داوەتەوە، نە خۆر دەبینن نە بەستەڵەك.

واتە جەوەكەی و ئاوهەواكەی بەهاریە، خۆ ئەگەر بەهاریش نەبێت هەر بەهاریە، چونكە موسڵمانان دەیەها حۆریە و هەزارەها غلمان و ولدانی لەگەڵدا دەبێت، وەك شاعیر دەڵێت بەهار بوو فەسلی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بوایە.

بە پێچەوانەی ئەهلی بەهەشت، دۆزەخ دوو بەشە، بەشێكی ئاگر و زۆر گەرم، بەشێكی زۆر سارد و بەستەڵەك كە پێیدەگوترێت، زمهریر.

جا ئەگەر كافر، لە ڕۆژی حیساب داوای بەشە ساردەكەی كرد، ئەوا الله دەینێرێت بۆ بەشە گەرمەكە، وە ئەگەر داوای بەشە گەرمەكەی كرد، ئەوا الله دەینێرێت بۆ بەشە ساردەكەی. خوا پەنامان بدات و بە بەهەشت و حۆریە و غلمان و ولدانمان شاد بكات. امین یا رب العالمین.

ئایەتی ٥٩-٦٢

هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ

قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ

قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ

وَقَالُوا مَا لَنَا لا نَرَى رِجَالا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الأَشْرَارِ

اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

ئەوە کۆمەڵێکن لەگەڵ ئێوە پاڵدەنرێنە ناویەوە (ناو دۆزەخ)، دەك بەخێرنێن، ئەوانە ڕیسوای ئاگر دەبن.

گوتیان: بەڵکو ئێوە بەخێر نەیەن، ئێوە ئەوەتان بۆ ئێمە پێشهێناوە، کە خراپترین مۆڵگەیە.

گوتیان: خوداکەمان، ئەوەی ئەمەی بۆ ئێمە پێشهێناوە، چەندەها جار ئەشکەنجەکەی لە ئاگردا زیاد بکە.

گوتیان: هۆکار چییە پیاوانێك نابینین کە ئێمە بە پیاوانێکی شەڕانگێزمان دادەنان؟

دەك ڕۆحت ئاسودە و شاد بێت معروف الرصافی، کە گوتوویەتی، قورئان پەرتووکی "قال"یە

ئاخر ئەو هەموو"قال"ەیە چییە؟ موسڵمانان، مەبەست لە "قال"ە چیرۆکی تەمسیلی "قاله لە خەتا گیراوە نییە" نا نا، بەڵکو ئەم ئایەتانەیە هەر هەمووی دەڵێت، "گوتیان" و "گوتیان" و "گوتیان".

ئایەتی ٥٩ دەڵێت: هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ

(هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ- ئەوە کۆمەڵێکن کە لەگەڵ ئێوە پاڵ دەنرێنە ناویەوە واتە ناو دۆزەخ)، دیارە ئەمە قسەی پاسەوانانی دۆزەخە.

وەك ئایەتی ٣٠ سوورەتی المدثر، دەڵێت:

عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ

واتە، دۆزەخ نۆزدە فریشتەی جەلادی لەسەرە.

ئەم فریشتانە، کاتێك کۆمەڵی دووەمی کافرەکان دەهێنن بۆ بەردەم دەرگایەك لە دەرگاکانی دۆزەخ (چونکە دۆزەخ ٧ دەرگای هەیە)، دەڵێن، ئەم کۆمەڵە لەگەڵ ئێوە پاڵدەنرێنە ناو دۆزەخەوە. گرووپی یەکەم لە کافرەکان دەڵێن، (لا مَرْحَبًا بِهِمْ- دەك بەخێر نەیەن)، ئینجا فریشتەکان دەڵێن، (إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ)، ئەوانە ڕیسوای ئاگر دەبن.

ئینجا کۆمەڵەی دووەم وەڵامی کۆمەڵەی یەکەم دەدەنەوە و دەڵێن:

قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ

بەڵکو ئیوە بەخێر نەیەن، ئێوە هۆکار بوون کە ئێمە هاتینە ناو دۆزەخەوە، وە دۆزەخ خراپترین شوێنە.

ئینجا کۆمەڵەی یەکەم، وەڵامی کۆمەڵەی دووەم دەدەنەوە و دەڵێن:

قَالُوا رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ

خوداکەمان، هەر کەسێك ئەوەی بۆ ئێمە پێشهێنا، واتە دۆزەخ، ئەوا ئەشکەنجەکەی لەئاگر چەند کەڕەت زیاد بکە.

ئایەتی ٦٢-٦٣

وَقَالُوا مَا لَنَا لا نَرَى رِجَالا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الأَشْرَارِ

أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الأَبْصَارُ

ئینجا گوتیان: بۆچی پیاوانێك نابینین، كە ئێمە بە كەسانێكی شەڕانگێزمان دادەنان و بەگاڵتە وەرمانگرتبوون، وە یان چاوەكانمان كز بووە و نایانبینین؟

واتە كافرەكان دەڵێن، چۆنە هەندێك كەس نابینین كە ئێمە لە ژیانی دونیا بە مرۆڤی شەرانگێزمان دادەنان و گاڵتەمان پێیان دەكرد؟ مەبەست لە موسڵمانانە.

كورە بابی بابم، هەی مارە باب، پیاوە شەرانگیزەكان لە بەهەشتن، لە ژێر عەرشی ڕەحمان، شڵپە دەكەن، ئەما شڵپە لە سەر حۆریە و غلمانەكان.

لە صحیح البخاری و صحیح مسلم، فەرموودەیەك هاتووە، محمد دەڵێت:

إنَّ اللهَ ليُؤيِّدُ هذا الدِّينَ بالرجلِ الفاجرِ

الله، بە دڵنیاییەوە ئەم ئاینە (ئیسلام) بە پیاوێكی خوێڕی سەردەخات.

هەڵبەتە دەبێت ئەم پیاوە خوێڕیە لە بەهەشت بێت.

وە لە تخریج الاحیاء و النسائی، فەرموودەیەك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

إنَّ اللهَ ليُؤيِّدُ هذا الدِّينَ بقومٍ لا خلاقَ لهم

اللّٰه، ئەم ئاینە (ئیسلام)، بە خەڵکانێك سەردەخات کە ئەخلاقیان نییە.

واتە، بێ ئەخلاقەکان دەچن بۆ بەهەشتی خەیاڵی اللّٰهی عەرەب و ئیسلام.

ئایەتی ٦٤

إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ

ئینجا اللّٰهی عەرەب و ئیسلام، دەڵێت: ئەوەی باسم کرد ڕاستیە،کە خەڵکی دۆزەخی مشتومڕ لە نێوانیان درووستدەبێت.

ئایەتی ٦٥-٦٦

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلاَّ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

ئینجا دەڵێت: ئەی محمد، بڵێ لە ڕاستیدا من هوشیاردەرم، وە هیچ خودایەك نییە تەنها اللّٰهی یەك و داپڵۆسینەر نەبێت.

خودای ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی لە نێوانیانە کە بەهێزە و لێبووردەیە.

ئایەتی ٦٧-٧٠

قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ، أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ، مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ، إِن يُوحَى إِلَيَّ إِلاَّ أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

ئەی محمد بڵێ ئەوە هەواڵێکی مەزنە، کە ئێوە لێی بێئاگان، وە منیش هیچ ئاگاداریەکم نەبوو، کاتێك دەستەی باڵای فریشتەکان مشتومڕیان بوو، بەڵام من بە وەحی بۆم هات، لە ڕاستیدا من تەنها هۆشیاردەرێکی ڕوونم.

لە ئایەتی ٧٠ (إِن يُوحَى إِلَيَّ إِلاَّ أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ)، (إِلاَّ) مانای دەقەکەی تێك داوە و زیادەیە.

بەم شێوەیە ماناکەی دەبێت بە: وەحیم بۆ دێت، ئەوە نەبێت کە لە ڕاستیدا من هۆشیاردەرێکی ڕوونم).

ئەگەر (الا) لابرێت (إِن يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ) ماناکەی ڕوونتر دەبێت و دەبێت بە: من وەحیم بۆ دێت، وە لە ڕاستیدا من هۆشیاردەرێکی ڕوونم.

گرنگ اللهی ئیسلام بە محمد دەڵێت: ئەی محمد بڵێ ئەوە هەواڵێکی مەزنە کە ئێوە (کافرەکان)، لێی بێئاگان و بەلاشتانەوە گرنگ نییە.

ئینجا ئایەتی٦٩-٧٠ دەڵێت:

مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ

من وەك محمد، ئاگاداری ئەو زانیاریە نەبووم کە فریشتە باڵاکان مشتومڕیان بوو، وە من بە وەحی ئاگادار کرامەوە چونکە من هۆشیاردەرم (پێغەمبەرم).

المبارکفوری، لە تحفة الاحوذی، دەڵێت:

الملأ الأعلى: الملائكة المقربون، والملأ: هم الأشراف الذين يملأون المجالس والصدور عظمة وإجلالاً، ووصفوا بالأعلى إما لعلو مكانتهم عند الله تعالى، وإما لعلو مكانهم

(الملأ الاعلى) فریشتە نزیکەکانن (لە الله)، وە (الملأ) شەرافەتمەند و خانەدانەکانن کە دانیشتەکان و ڕیزەکانی پێشەوە پڕ دەکەن و داگیردەکەن بە هۆی مەزنیان و پلە و پایەیان، وە بە (الاعلى) وەسف کراون، یان بە هۆی پلەی بەرزیان لای الله، وە یان بە هۆی بەرزی جێگا و شوێنیان.

واتە، (الملأ الاعلى)، دەستەی باڵای فریشتەکان کە الله ڕاوێژیان پێدەکات.

سەیری ئەم گاڵتەجاریە بکە، فریشتەکان شەڕ و مشتومڕیان بووە. ئایا فریشتە مشتومڕ دەکەن؟ دەیەها دەقی قورئان هەیە دەڵێت، نەخێر، تەنها ئەوکارە دەکەن کە الله فەرمانیان پێدەکات. بەڵام ئەم ئایەتە دەڵێت، فریشتە باڵاکان مشتومڕیان بووە. عجيب غريب امور قضية.

ئایەتی ٢٦-٢٧ سوورەتی الانبیاء، دەڵێت:

عِبَادٌ مُكْرَمُونَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ

فریشتەکان خوداپەرستی ڕێزدارن، هەرگیز لە قسە پێش الله ناکەون، وە بە فەرمانەکانی الله کاردەکەن.

ئایەتی ٦ سوورەتی التحريم، دەڵێت:

لا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

(فریشتەکان)، سەرپێچی ئەو شتانە ناکەن کە الله فەرمانیان پێدەکات، وە ئەو شتە دەکەن کە فەرمانیان پێ دەکرێت.

ئایەتی ٢١ سوورەتی التكوير:

مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ

(جبرائیل) گوێرایەڵی اللەیە، ئینجا دەستپاکیشە.

ئەم ئایەتانە پێمان دەڵێت،کە فریشتەکان بە هیچ جۆرێك سەرپێچی بڕیاری الله ناکەن، وە تەنها ئەو کارە دەکەن کە الله فەرمانیان پێ دەکات (واتە فریشتەکان ١٠٠٪ موسەیەرن) وەك ڕۆبۆت وان.

بەڵام ئەوەی سەیرە، ئایەتی ٦٩ ئەم سوورەتە، دەڵێت:

مشتومڕ ڕوویداوە لە نیوان دەستەی باڵا و ڕاوێژکاری فریشتەکان.

دەبێت بەزووترین کات نەتەوە یەکگرتووەکان کۆبوونەوەیەك بکات بۆ دیراسەکردنی کێشەی دەستەی باڵای فریشتەکان.

ئاخۆ دەبێت کێشەیان چی بووبێت؟

الطبری، لە جامع البیان دەڵێت: مشتومڕو ناکۆکی فریشتەکان سەبارەت بە درووست کردنی ئادەم بوو.

کاتێك الله بە فریشتەکانی گوت (إِنِّي جاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً)، واتە (لە ڕاستیدا من جێگرەوەیەك لە زەویدا دادەنێم)، (ئایەتی ٣٠ سوورەتی البقرة).

فریشتەکان لە وەڵامدا گوتیان (أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ)، واتە (ئایا کەسێك لە زەویدا دادەنێیت کە خراپەکاری تیادا بکات و خوێن بڕێژێت؟)، (ئایەتی ٣٠ سوورەتی البقرة).

السیوطی لە الدر المنثور، دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی، کاتێك الله ویستی ئادەم دروستبکات، فریشتەکان مشتومڕیان کرد و گوتیان دەتەوێت کەسێك لە زەویدا دابنێیت کە خراپەکاری تێدا بکات و خوێن بڕێژێت؟

بەلام ئەگەر سەیری ئەم ئایەتە بکەین دەبینین مشتومڕەکە لە نیوان الله و فریشتەکان بووە.

گرنگ مشتومڕ لە نیوان الله و فریشتەکانی ڕوویداوە سەبارەت بە دروستکردنی ئادەم و بارودۆخەکە قڵیشاوەتەوە. لە ئاکامدا کۆنگرەی ئاسمان دوولەت بووە و انشقاق ڕوویداوە و دوو حیزبی لێ کەوتۆتەوە: حیزبی الله و حیزبی شەیتان.

ئایەتی ١٩ سوورەتی المجادلة دەڵێت:

أُولَـٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ

ئەوانە حیزبی شەیتانن.

ئایەتی ٢٢ سوورەتی المجادلة، دەڵێت:

أُولَـٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ

ئەوانە حیزبی اللّٰهن.

ئایەتی ١٩ سوورەتی المجادلة، دەڵێت:

أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ

ئەی لە ڕاستیدا حیزبی شەیتان لە دۆڕاوەکان نین.

ئایەتی ٢٢ سوورەتی المجادلة، دەڵێت:

أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

ئەی لە ڕاستیدا حیزبی الله سەرکەوتوو نین.

هەروەك ڕوونە کە بەرەی ئاسمان لەو ساتەوەی ئەم مشتومرە ڕوویدا، دوولەت بوو.

ئەی تۆ لە کامە حیزبیت؟

ئایەتی ٧١-٨٥

ئەم ١٥ ئایەتە هەواڵەکەمان پێدەڵێت، هەواڵی مشتومڕی نێوان الله و ئیبلیس، کاتێك الله ئادەم درووستدەکات.

ئایەتی ٧١-٧٤

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِن طِينٍ، فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ، فَسَجَدَ الْمَلائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ، إِلاَّ إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ

ئەی محمد، کە خوداکەت بە فریشتەکانی گوت، لە ڕاستیدا من مرۆڤێك لە قوڕ درووستدەکەم، ئینجا هەرکاتێك ڕێکوپێکم کرد و ڕۆحی خۆم فوو کردە ناویەوە، ئێوە کڕنۆشی بۆ ببەن، ئەوەبوو گشت فریشتەکان کڕنۆشیان برد، تەنها ئیبلیس نەبێت لووتبەرزی کرد و لە کافرەکان بوو.

چەند تێبینیەك سەبارەت بەم چوار ئایەتە:

یەکەم: الله فەرمان بە فریشتەکان دەکات، وە ئیبلیس فریشتە نییە.

کەواتە، ئیبلیس سەرپێچی فەرمانەکەی اللهی نەکردووە، بەڵام الله شەڕی بە ئیبلیس فرۆشتووە.

لە صحیح مسلم و صحیح الجامع، فەرموودەیەك هاتووە، محمد دەڵێت:

خُلِقَتِ الملائكةُ من نُّورٍ، و خلق الجانَّ من مارِجٍ من نارٍ، و خلق آدمَ مِما وُصِفَ لكمْ

فریشتەکان لە ڕووناکی درووستکراون، وە جنۆکە لە کڵپەی ئاگر درووستکراوە، وە ئادەم لەوە درووستکراوە کە بۆتان لە قورئان وەسف کراوە.

واتە فریشتە و جنۆکە دوو مەخلوقاتی جیاوازن.

ئایا ئیبلیس فریشتە بووە؟

ئایەتی ٥٠ سوورەتی الکهف دەڵێت:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ

وە کە بە فریشتەکانمان گوت کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن، کڕنۆشیان برد تەنها ئیبلیس نەبێت کە لە جنۆکەکان بوو.

واتە ئیبلیس جنۆکەیە.

کەواتە فەرمانەکەی الله تەنها فریشتەکانی گرتۆتەوە و ئیبلیسی نەگرتۆتەوە، چونکە ئیبلیس جنۆکەیە.

دووەم: چ خودایەکی محترم و ڕێزدار فەرمان بە شرك دەکات؟

چونکە کڕنۆش بردن بۆ هەر شتێك جگە لە خودا ئەوا شرکە، بەڵام چەندەها ئایەت تەئکید دەکەنەوە، کە الله فەرمانی بە فریشتەکان کردووە کە کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن، وە ئەوە شرکە، واتە الله خۆی فەرمانی بە شرك کردووە.

سێهەم: ئایا سەرپێچیکردنی بڕیارێکی الله دەتکات بە کافر؟ ئەگەر دەتکات، ئەوا هیچ موسڵمانێك نییە کافر نەبێت، چونکە موسڵمان نییە ڕۆژانە سەرپێچی بڕیارێك لە بڕیارەکانی اللهکەی نەکات.

چوارەم: اللهی ئیسلام دەڵێت، تەنها شرك لێبووردنی لەسەر نییە، باشە، ئیبلیس نەك شرکی نەکردووە، بەڵکو ڕەتیکردۆتەوە کە شرك بکات.

ئایەتی ٤٨ سوورەتی النساء، دەڵێت:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ

الله لە کەسێك خۆش نابێت کە شرکی پێ دەکات، بەڵام لە کەسانیك خۆش دەبێت کە خۆی دەیەوێت بۆ شتانێکی بچووکتر لە شرك.

ئەو ناکۆکیانە پێمان دەڵێن، کە لاهووت و ڕێباز بە تەواوی لە ئیسلام و قورئاندا غائیبە و بوونی نییە.

پێنجەم : الله ڕۆحی هەیە، چونکە دەقەکە دەڵێت (نَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي) وە ڕۆحی خۆم فووکردە ناویەوە. وە ڕۆحی خودا دەبێت پیرۆز بێت، کەواتە

(الروح القدوس) دەبێت بوونی هەبێت. نازانم چۆ دەتوانن ئینکاری ئەم دەقانە بکەن؟

ئایەتی ٧٥-٧٦

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ

لێرەوە (قال و قل)، دەست پێدەکات.

(الله) گوتی: ئەی ئیبلیس، چی ڕێگای لێ گرتیت کە کڕنۆش ببەیت بۆ ئەوەی بە هەردوو دەستەکانم درووستمکرد؟ ئایا لووتبەرزیت کرد یان لەوانە بوویت کە خۆت پێ بەرز بوو؟

(ئیبلیس) گوتی: من لە ئەو (ئادەم) باشترم، تۆ منت لە ئاگر درووستکردووە، وە ئەوت (ئادەم) لە قوڕ درووستکردووە.

(بِيَدَيَّ) واتە بە هەردوو دەست، وە ئەوە مەجازی نییە، ئەگەر بیگوتبایە (بید) بە دەست، ئەوکات دەکرا بگوترێت ئەوە مجازیە و بە مانای هێز دێت.

بەڵام اللهی عەرەب و ئیسلام، دەڵێت، بە هەردوو دەستەکانم درووستمکرد. چۆن قوتبەدین لە لانەوازان دەیگوت بە هەردوو دەستەکانم پەروەردەم کرد.

السیوطی لە الدر المنثور دەڵێت، ابن ابي دنیا لە "صفة الجنة" و ابو الشیخ لە "العظمة" و البیهقی لە "الاسماء و الصفات"، فەرموودەیەکیان اخراج کردووە، کە محمد گوتوویەتی:

خلق الله ثلاثة أشياء بيده: خلق آدم بيده، وكتب التوراة بيده، وغرس الفردوس بيده.

الله سێ شتی بە دەستەکانی دروستکردووە: ئادەمی بە دەستەکانی دروستکردووە، وە تەوراتی بە دەستی خۆی نووسیووە، وە فیردەوسی بە دەستەکانی کێڵاوە.

وە لە صحیح البخاری و مسلم، فەرموودەیەکی محمد هاتووە، کە بە فەرموودەی شفاعة ناسراوە، محمد گوتوویەتی، خەڵك دەچن بۆ لای ئادەم بۆ ئەوەی شەفاعەتیان بۆ لای الله بکات و دەڵێن:

يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُو الْبَشَرِ خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ وَأَسْكَنَكَ الْجَنَّةَ

ئەی ئادەم تۆ باوکی مرۆڤیت و الله بە دەستەکانی تۆی دروستکردووە و لە رۆحی خۆی فووی کردۆتە ناوتەوە و فەرمانی بە فریشتەکان کردووە کڕنۆشتت بۆ ببەن.

له صحيح سنن ابي داود، فەرموودەیەك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

إن اللهَ خلَقَ آدمَ مِن قبضةٍ قَبَضَها مِن جميعِ الأرضِ، فجاءَ بنو آدمَ على قَدْرِ الأرضِ: جاء منهم الأحمرُ، والأبيضُ، والأسودُ، وبينَ ذلك، والسَّهْلُ، والحَزْنُ، والخبيثُ، والطيِّبُ

الله ئادەمی دروستکرد لە مشتێك خۆڵ لە هەموو زەوی هەڵیگرتەوە، وە نەوەکانی ئادەم بە گوێرەی شوێنی خۆڵەکەن، هەیانە سوور و هەیانە سپی و هەیانە ڕەش و هەیانە لە نێوان ئەم ڕەنگانە، وە هەیانە دڵخۆش و دڵتەنگ و پیس و پاك.

سەیری ئەم گاڵتەجاریە بکەن، محمد پێمان دەڵێت، مرۆڤی سوور، سوورە، چونکە لە خۆڵی سوور دروستکراوە، مرۆڤی پێست ڕەش، ڕەشە، چونکە لە خۆڵی ڕەش درووست راوە، هتد،،

وە ئەوەی مرۆڤی پیسە، ڕەنگ بێت لە گواو دروستکرابێت.

سبحان الله ئەوە عیلمی جینۆلۆجیە، ئەوە لۆ کافرە ملعوونەکان ئەو عیلمەیان لە ئێمە شاردۆتەوە؟

ئایەتی ٧٧-٧٨

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ

وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

واته (اللە) گوتی، ئەی ئیبلیس، دە لە بەهەشت برۆ دەرەوە تۆ رەجم کراویت (نەفرەت لێکراویت)، وە تاوەکو ڕۆژی لێپرسینەوە نەفرەتی منت لەسەر بێت.

(رجیم)، لە (رجم) واتە بەردباران هاتووە، واتە تۆ بەردباران کراوویت.

ڕەنگ بێت ئەوە هۆکار بێت موسڵمانان لە کاتی حەجدا بەرد لە شەیتان دەگرن، بە شێوەیەك بەردی تێدەگرن هەر دەڵێی باوکە کوشتەیانە و شەڕی عەشائیری و بنەماڵەییان لەگەڵ شەیاتن هەیە.

پرسیارێك تۆ کاری خراپە دەکەیت شەیتان چی بکات؟ ئەی ناڵێن اللە پەنجا هەزار ساڵ بەر لە دروووست کردنی گەردوون چارەنووسی هەموو شتێکی دیاری کردووە ؟

ئایەتی ٧٨ زۆر سەیرو سەمەرەیە، (وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ)، واتە (نەفرەتی منت لێبێت تاوەکو ڕۆژی لێپرسینەوە، واتە قیامەت).

پرسیار: نەفرەتی اللە لە شەیاتان کۆتایي دێت لە قیامەت؟ دەبنەوە بە هاورِێ، وەك ئەوەی نە بای بێت و نە باران؟

ئایەتی ٧٩-٨١

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ

إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ

(ئیبلیس) گوتی، خوداکەم مۆڵەتم بدە تاوەکو ئەو ڕۆژەی زیندوو دەبنەوە.

(الله) گوتی، ئەوا تۆ مۆڵەت پێدراویت تاوەکو ڕۆژی کاتی دیاریکراو، (قیامەت).

لێرەدا، الله و ئیبلیس پەیمانێك واژۆ دەکەن.

پرسیاری من ئەوەیە: تازە ئادەم دروستکراوە، وە هێشتا حەوا دروستنەکراوە، چۆن ئیبلیس زانی کە مەرگ بوونی دەبێت؟ وە دوای مەرگ زیندووبوونەوە و لێپرسینەوە بوونی دەبێت؟ چونکە ئیبلیس دەڵێت:

رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

خوداکەم مۆڵەتم پێ بدە تاوەکو ڕۆژێك کە زیندوو دەبنەوە.

بە تایبەتی هێشتا ئادەم لە درەختەکەی نەخوارد بووە، تاوەکو لە بەهەشت دەربکرێت و مەحکوم بێت بە مەرگ.

دەیەها دەقی قورئان هەیە کە دەڵێت، هیچ کەسێك غەیب نازانێت تەنها الله نەبێت. بۆ نموونە ئایەتی ٦٥ سوورەتی النمل:

لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ

هیچ کەسێك لەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان غەیب نازانن، تەنها الله نەبێت.

ئێ ئیبلیس یەکێك بوو لەوانەی لە ئاسمانەکان بوو، کەواتە نابێت غەیب بزانێت کە ئادەم دەمرێت و نەوەکانی ئادەم دەمرن و ڕۆژی زیدووبوونەوە و لێپرسینەوە بوونی دەبێت؟

ئایەتی ٨٢-٨٣

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ، إِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ

(ئیبلیس) گوتی، سوێند بە شکۆت دەبێت هەر هەموویان لە خشتە ببەم تەنها بەندە دڵسۆزەکانت نەبێت.

دوو تێبینیی:

یەکەم: ئیبلیس سوێند دەخوات بە شکۆی الله، واتە ئیبلیس کەسێکی توحیدیە.

دووەم: چۆن ئیبلیس زانی کە ئادەم منداڵی دەبێت بە تایبەتی ئەوکات هیشتا حواء دروستنەکرابوو؟ چونکە دەڵێت دەبێت هەموو مرۆڤەکان لە خشتە ببەم تەنها بەندە دڵسۆزەکانت نەبێت؟

لە ئایەتی ٣٩ سوورەتی الحجر هاتووە، ئیبلیس بە خودا دەڵێت:

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ

(ئیبلیس) گوتی، خوداکەم بە هۆی ئەوەی تۆ منت لە خشتە برد، ئەوا دەبێت زەویان بۆ برازێنمەوە و هەر هەموویان لە خشتە ببەم.

لێرەدا تێبینەك و پرسیارێك دێتە پێشەوە:

ئیبلیس بە خودا دەڵێت، خوداکەم تۆ منت لە خشتە برد، لەبەر ئەوە دەبێت تۆڵە بکەمەوە، منیش مرۆڤ لە خشتە ببەم.

واتە مرۆڤ قوربانی ململانێی نێوان الله و ئیبلیسە.

وە ئیبلیس دەزانێت کە الله لە خشتەی بردووە، چۆن؟

الله فەرمانی بە فریشتە کرد کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن، وە نەیگوت ئەی فریشتە وئیبلیس. وە لێرەدا ئیبلیس هەر کامێکی هەڵبژاردایە ئەوا تووشی کێشە دەبوو.

مەبەستم:

ئەگەر ئیبلیس کڕنۆشی ببردایە، ئەوا الله دەیگوت تۆ سەرپێچی بڕیارەکەی منت کرد، من تەنها گوتم ئەی فریشتەکان کڕنۆش ببەن، خۆ تۆ فریشتە نیت و جنۆکەیت.

وە کاتێك کڕنۆشی نەبرد، ئەوا الله تڕۆی کرد.

واتە، لە هەردوو حاڵەتەکە بۆ ئیبلیس وەك یەك بوو، دەیزانی کە قوڕێکە و بۆی گیراوەتەوە، لەبەر ئەوە ئیبلیس دەڵێت، (رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي)، واتە (خوداکەم بە هۆی ئەوەی تۆ منت لە خشتە برد).

ئایەتی ٨٤-٨٥

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ

(الله) گوتی، هەق هەقە، وە من هەق دەڵێم، بە دڵنیاییەوە دەبێت دۆزەخ پڕ بکەم لە تۆ و لەوانەی بەدوات دەکەون، گشتتان بەیەکەوە.

دوای ئەوەی الله ئیتفاق دەکات لەگەڵ ئیبلیس: سوێند دەخوات دەبێت دۆزەخ پڕ بکات لە شوێنکەوتوانی ئیبلیس لە جنۆکە و مرۆڤ، وەك ئایەتی ١٣ سوورەتی السجدة، دەڵێت:

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَـٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

وە ئەگەر ئارەزووومان بکردایە ئەوا ڕێنمایی هەموو کەسێکم دەدا، بەڵام دەبێت قسەکەم بێتە دی: کە دەبێت دۆزەخ پڕ بکەم لە جنۆکە و مرۆڤ بەیەکەوە.

ئایەتی ٨٦-٨٨

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ

إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ

واتە: ئەی محمد بڵێ، من داوای کرێتان لێ ناکەم بۆ قورئان، وە من لەوانە نیم کە لە خۆمەوە ڕاتانسپێرم وفەرمانتان پێ بکەم، (بەڵکو ئەوە فەرمانی اللّٰەیە).

بەڵکو ئەوە تەنها وەبیرهێنانەوەیەکە بۆ جیهانەکان، (جیهانی جنۆکە و مرۆڤ).

وە دوای ماوەیەك، (لە دوای مەرگ و ڕۆژی زیندووبوونەوە)، بە دڵنیاییەوە هەواڵەکەی دەزانن.

کۆتایی سوورەتەکە.

(٣٩)

سوورەتی الاعراف(تەپۆڵكە)

١-المص

سوێند بە مژین.

٢-كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلاَ يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

پەرتووكێك دابەزیووە بۆ تۆ، (بۆ ئەوەی) لە سینەتدا بە هۆیەوە تەنگژەیەك نەیەتە ئاراوە، بۆ ئەوەی لە ڕێگای (قورئان) هوشیاری بدەیت، وە وەك وەبیرهێنانەوەیەك بۆ باوەڕداران.

٣-اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ

پیادەی ئەوە بكەن كە بۆتان دابەزیووە لە لایەن خوداكەتانەوە، وە جگە لە ئەو (اللە) پیادەی هیچ شتێكی تر مەكەن، (بەڵام) تەنها كەمێك خەڵك بڕوادێنن.

٤-وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ

وە چەند لە گوندەکانمان وێران کرد، کە زەبر و سزای ئێمەیان بەسەردا جێبەجێ کرا، کە لە ماڵەکانیان خەوتبوون، وە یان بەئاگا بوون و قسەیان دەکرد.

٥-فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلاَّ أَن قَالُواْ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

کاتێك زەبر و سزای ئێمە بەسەریان جێبەجێ بوو، گوفتاریان تەنها ئەوە بوو: لە ڕاستیدا ئێمە ستەممان لە خۆمان کرد.

٦-فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ

وە بە دڵنیاییەوە پرسیار لەوانە دەکەین کە بۆمان ناردوون، وە بە دڵنیاییەوە پرسیار لە نێردراوەکان دەکەین.

٧-فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ

وە بە دڵنیاییەوە لەسەر بنەمای زانیاریمان بۆیان دەگێڕینەوە، وە ئێمە بێ ئاگا نەبووین.

٨-وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

وە تەرازوو لەم ڕۆژەدا هەقە، وە هەرکەسێك تای تەرازووەکەی قورس بوو، ئەوا ئەوانەن کە سەرکەوتوون.

٩-وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُواْ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُواْ بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

وە هەر کەسێك تای تەرازووەکەی سووك بوو، ئەوا ئەوانەن کە خۆیان دۆڕاندووە، بە هۆی ئەوەی ستەمیان لە نیشانەکانمان دەکرد.

١٠-وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلاً مَّا تَشْكُرُونَ

ئێوەمان لە زەویدا نیشتەجێ کرد و تیایدا بژێویمان بۆ سازاندوون، بەڵام کەمێکتان سوپاس گوزارن.

١١-وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُواْ لآدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ

وە ئێمە ئێوەمان درووستکردووە، ئینجا شێوەمان پێتان داوە، ئینجا بە فریشتەکانمان گوت، کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن، ئەوەبوو کڕنۆشیان برد تەنها ئیبلیس نەبێت، لە کڕنۆش بەران نەبوو.

١٢-قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَاْ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ

(اللە) گوتی چی وایکرد کە کڕنۆش نەبەیت کاتێك فەرمانم پێت کرد؟ (ئیبلیس) گوتی من لە ئەو باشترم، منت لە ئاگر درووستکردووە و ئەوت لە قوڕ درووستکردووە.

١٣-قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ

(اللە) گوتی، دە لێی دابەزە (لە بەهەشت)، بۆت نییە تیایدا لووتبەرزی بکەیت، دەی، دەرچە لە ڕاستیدا تۆ لە ڕیسواو بچووکەکانیت.

١٤-قَالَ أَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

(ئیبلیس گوتی)، مۆڵەتم بدە تاوەکو ڕۆژی زیندووبوونەوەیان.

١٥-قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ

(اللە) گوتی، تۆ لە مۆڵەت پێدراوانیت.

١٦-قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

(ئیبلیس) گوتی، چونکە تۆ منت لە خشتە برد ئەوا منیش بۆیان دادەنیشم لە سەر ڕێگای ڕاستت.

١٧-ثُمَّ لآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ وَلاَ تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

ئینجا لە پێشیان و لە دواوەیان و لە دەستە ڕاستیان و لە دەستە چەپیانەوە بۆیان دێم، وە دەبینیت کە زۆربەیان سوپاس گوزارت نابن.

١٨-قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ

(اللە) گوتی، بە لۆمەکراوی و تڕۆکراوی لێی دەرچە، وە هەر کەسێك بەدوات کەوێت ئەوا بە دڵنیاییەوە دۆزەخ لە گشتتان پڕ دەکەم.

١٩-وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلاَ مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلاَ تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

وە ئەی ئادەم خۆت و هاوسەرەکەت لە بەهەشت بژین، وە هەرچیەك ئارەزوو دەکەن بخۆن بەڵام لەم درەختە نزیك مەبنەوە ئەگینا دەبن بە یەکێك لە ستەمکاران.

٢٠-فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلاَّ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ

ئەوەبوو شەیتان چرپەچرپی بۆیان (ئادەم و حواء) کرد بۆ ئەوەی ئەو شوێنەی نێوگەڵیان بەدیار کەوێت کە داپۆشرابوو، وە (شەیتان) پێیانی گوت: خوداکەتان نەهی لێتان کردووە (نزیك) ئەم درەختە بکەون بۆ ئەوەی نەبن بە دوو فریشتە، وە یان نەبن بە نەمر.

٢١-وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

وە سوێندی بۆیان خوارد، کە لە ڕاستیدا من بۆ ئێوە لە دڵسۆزەکانم.

٢٢-فَدَلاَّهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَآنَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ

به فێڵبازی سەرکێشیانی کرد، کاتێك تامی درەختەکەیان کرد، نێوگەڵیان بۆ یەکتر بەدیارکەوت، وە هەوڵیاندا کە لە گەڵای باخچەکە بخەنە سەر نێوگەڵیانەوە، ئینجا خوداکەیان بانگیانی کرد: ئەی من نەهیم لێتان نەکردبوو لەم درەختە، وە پێم نەگوتبوون کە شەیتان بۆ ئێوە دووژمنێکی ئاشکرایە.

٢٣-قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

(ئادەم و حوا) گوتیان خوداکەمان ستەممان لە خۆمان کرد، وە ئەگەر لێمان نەبووریت و بەزەییت پێمان نەیەتەوە ئەوا بە دڵنیاییەوە لە دۆڕاوەکان دەبین.

٢٤-قَالَ اهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ

(اللە) گوتی، لە بەهەشت دابەزن، هەندێکتان بۆ هەندێکی تر وەك دووژمن، وە لە زەوییدا شوێنی ئۆقرەگرتنتان دەبێت، وە خۆشی بکەن بۆ کاتێکی دیاریکراو.

٢٥-قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ

(اللە) گوتی تیایدا (لە زەوی) دەژین و تیایدا دەمردرێن، وە تیایدا دەردەهێنرێن(لە گۆڕ لە ڕۆژی قیامەت).

٢٦-يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىَ ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

ئەی نەوەکانی ئادەم، پۆشاك و پەڕمان بە ئێوە داوە بۆ ئەوەی نێوگەڵتان دابپۆشێت، وە پۆشاکی خۆپاریزی ئەوە چاکترە، وە ئەوە لە نیشانەکانی اللّەیە، ڕەنگ بێت وانە وەربگرن.

٢٧-يَا بَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ

ئەی نەوەکانی ئادەم ئاگاداربن شەیتان فریووتان نەدا، هەروەك چۆن باوکانی ئێوەی لە بەهەشت بەدەرکردن دا،کاتیک جلەکانیانی داکەند بۆ ئەوەی نێوگەڵی یەکتر ببینن، شەیتان خۆی و وەچەکانی بە جۆریک دەتان بینن کە ئێوە نایان بینن، ئێمە لە ڕاستیدا شەیتانەکانمان کردووە بە یاوەر و پشتیوانی ئەو کەسانەی کە باوەڕ ناهێنن.

٢٨-وَإِذَا فَعَلُواْ فَاحِشَةً قَالُواْ وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللّهَ لاَ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاء أَتَقُولُونَ عَلَى اللّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

وە کاتێك ناپەسندەیەك دەکەن دەڵێن، باوکانمان بینی لەسەر ئەوە بوون و الله فەرمانی پێمان کردووە، (ئەی محمد) بڵێ، الله فەرمان بە ناپەسەندی ناکات، ئایا شتانێك سەبارەت بە الله دەڵێن کە نایزانن؟

٢٩-قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ

(ئەی محمد) بڵێ، خوداکەم فەرمانی بە ڕەوایی کردووە، وە ڕووتان ئاڕاستەی (الله)بکەن لای هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن (پەرستگا)، بە دڵسۆزیی لێی بپارینەوە (بۆ ئەوەی لێتان ببوورێت)، هەر وەک چۆن لە سەرەتا ئێوەی درووستکردووە بۆ ئەویش دەگەڕێنەوە.

٣٠-فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلاَلَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ

کۆمەڵێکتان ڕێنمایی کراون و کۆمەڵێکتان گومڕایی بەسەردا سەپێنراوە، ئەوانە شەیتانیان وەك یاوەر جگە لە الله گرتووە، وە پێیان وایە کە ڕینمایی کراون.

٣١-يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

ئەی نەوەکانی ئادەم جلەکانتان لەگەڵ خۆتان ببەن بۆ لای هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن(پەرستگا)، وە بخۆن و بخۆنەوە بەڵام زیادەڕۆیی مەکەن چونکە الله ئەوانەی خۆش ناوێت کە زیادەڕۆیی دەکەن.

٣٢-قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِيَ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِي لِلَّذِينَ آمَنُواْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

(ئەی محمد) بڵێ، کێ ئەو جوانکاریەی اللەی حرام کردووە، کە بۆ بەندەکانی دەرهێناوە، وە هەروەها ڕزقە نایابەکان؟ بڵێ ئەوە بۆ ئەوانەیە کە لە ژیانی دونیا بە پاکی باوەڕیان هێناوە بۆ ڕۆژی قیامەت، وە بەم شیوەیە ئایەتەکانمان بە درێژی باس دەکەین بۆ خەڵکانێك کە دەزانن.

٣٣-قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

(ئەی محمد) بڵێ، لە ڕاستیدا خوداکەم ناپەسەندیی بەوەی بەدیار دەکەوێت و بەوەی شاراوەیە، قەدەغە کردووە. وە هەروەها گوناە و سەرکێشی بە ناهەق، وە شرك کردن بە اللە بە شتانێك کە اللە هیچ دەسەڵاتێکی پێیان نەداوە، وە قسەیەك بکەن سەبارەت بە اللە کە لێی نازانن.

٣٤-وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لاَ يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ

وە بۆ هەموو میللەتێك کاتێکی دیاریکراو (چارەنووس) هەیە، کە نە کاتژمێرێك دوا دەکەوێت وە نە پێش دەکەوێت.

٣٥-يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ

ئەی نەوەکانی ئادەم یان پێغەمەبەرانێك لە خۆتانەوە بۆتان دێت کە نیشانەکانی منتان بۆ دەگێڕنەوە، ئینجا هەرکەسێك ترسا و خۆی چاککرد، ئەوا نە ترسیان لەسەرە وە ،ئەوانە با دڵتەنگ نەبن.

٣٦-وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُواْ عَنْهَا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

بەڵام ئەوانەی کە نکوڵیان لە نیشانەکانمان کرد و لووتبەرزیان لەبەرامبەریدا کرد، ئەوانە یاوەرانی ئاگر دەبن، وە ئەوانە بۆ هەمیشە تیایدا دەمێننەوە.

٣٧-فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُوْلَئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُواْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ قَالُواْ ضَلُّواْ عَنَّا وَشَهِدُواْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُواْ كَافِرِينَ

وە کێ لەو کەسە ستەمکارترە کە درۆ بە ناوی اللهوە دەکات، وە یان نکوڵی لە ئایەتەکانی دەکات، ئەوانە بەشی خۆیان لە پەرتووك بەدەست هێناوە، تاوەکو کاتێك نێردراوەکانی ئێمە (فریشتەکان) دێت بۆلایان بۆ ئەوەی بیانمرێنن، (فریشتەکان) دەڵێن: ئایا لە کوێ بوون کاتێك بانگتان بۆ شتانێك دەکرد جگە لە الله، دەڵێن: لە ئێمە گومڕا بوو، وە شایەتیان دا بەسەر خودی خۆیان، وە ئەوانە لە کافرەکان بوون.

٣٨-قَالَ ادْخُلُواْ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّن الْجِنِّ وَالإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُواْ فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لأُولاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلاء أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَكِن لاَّ تَعْلَمُونَ

گوتی، (وەك) میللەتانی پێش خۆتان، لە جنۆکە و مرۆڤەوە، بڕۆنە ناو ئاگرەوە، هەرچەند جارێك میللەتێك دەچێتە ناو ئاگرەوە، خوشکەکەی (میللەتەکەی تر) نەفرەتی لێ دەکات تاوەکو هەموویان دەخرێنە ناویەوە، دوا میللەتیان بە یەکەم میللەتیان دەڵێت: خوداکەمان ئەوانە ئێمەیان گومڕا کرد، دە چەند کەڕەت ئەشکەنجەی ئاگریان بدە، (الله) گوتی، بۆ هەر هەمووتان ئەشکەنجە چەند کەڕەتە، بەڵام ئێوە نازانن.

٣٩-وَقَالَتْ أُولاهُمْ لأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُواْ الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ

وە ئەوەی یەکەمیان بەوەی دواییان دەڵێت: ئێوە فەزل و چاکەتان بەسەر ئێمەوە نییە، دەبچێژن ئەشکەنجە بە هۆی ئەوەی بەدەستتان دەهێنا.

٤٠-إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُواْ عَنْهَا لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاء وَلاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

لە ڕاستیدا ئەوانەی نکۆڵیان لە ئایەتەکانمان کرد و لە بەرامبەریدا لووتبەرزیان کرد، دەرگاکانی ئاسمانیان بۆ ناکرێتەوە تاوەکو وشتر بە ناو کونە دەرزیدا تێپەڕ نەبێت، وە بەم شێوەیە سزای تاوانباران دەدەین.

٤١-لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

له دۆزەخ بۆیان شوێنی ڕاکشان هەیە، وە لە سەریان دوکەڵ، وە بەم شێوەیە سزای ستەمکاران دەدەین.

٤٢-وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

بەڵام ئەوانەی باوەڕیان هێنا و کاری چاکەیان کرد،ئەرکێك بە خودێك نادەین کە نەتوانێت هەڵیبگرێت، ئەوانە یاوەرانی بەهەشتن، وە بۆ هەمیشە تیایدا دەمێیننەوە.

٤٣-وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ وَقَالُواْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُواْ أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

وە هەر ڕق و قینێك کە لە سینەکانیان بوو دەرهێنا، ڕووبارەکان لە ژێریانەوە دەڕوات، وە گوتیان سوپاس بۆ اللە کە ڕێنمایی کردن بۆ ئەوە، وە ڕێنمایی نەدەکراین ئەگەر اللە ڕێنمایی نەکردباین، وە بە دڵنیاییەوە پێغەمبەرانی خودەکەمان بە هەق هات وە بانگ درا: ئەوە ئەو بەهەشتەیە کە بەدەستتان هێناوە بە هۆی ئەو کارانەی دەتانکرد.

٤٤-وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُواْ نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

وە یاوەرانی بەهەشت بانگی یاوەرانی دۆزەخیان کرد: ئێمە ئەوەمان بینی کە خوداکەمان بە هەق بەڵێنی پێمان دابوو، ئایا ئێوە ئەوەتان بینی کە خوداکەتان بەڵێنی پێتان دابوو؟ گوتیان بەڵێ. لە نێوانیان بانگدەرێك بانگی کرد: نەفرەتی الله لە ستەمکاران.

٤٥-الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالآخِرَةِ كَافِرُونَ

ئەوانەی بەرپەرچی ڕێگای الله دەدەنەوە، وە بە خواری کاری لەسەر دەکەن، وە ئەوانە لە کۆتاییدا کافرەکانن.

٤٦-وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ

وە لە نێوانیان پەردەیەك (بەربەستێك) هەیە، وە لەسەر تەپۆڵکەکە پیاوانێك هەن، کە هەردووکیان بە سیماکانیان دەناسنەوە، وە بانگی یاوەرانی بەهەشتیان کرد: سڵاوتان لێبێت، وە نەهاتوونەتە ناویەوە، وە ئارەزوو دەکەن بێنە ناویەوە.

٤٧-وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاء أَصْحَابِ النَّارِ قَالُواْ رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

وە کاتێك چاوەکانیان وەسوڕاند بە ئاراستەی یاوەرانی دۆزەخ گوتیان: خوداکەمان لەگەڵ خەڵکانێکی ستەمکارمان دامەنێ.

٤٨-وَنَادَى أَصْحَابُ الأَعْرَافِ رِجَالاً يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُواْ مَا أَغْنَى عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ

وە یاوەرانی تەپۆڵكە بانگی پیاوانێكیان كرد كە دەیاننناسین بە سیماكانیان، گوتیان كۆمەڵەكەتان چ سوودێكی بۆتان هەبوو، وە ئێوە خۆتان پێ لووت بەرز نەبوو.

٤٩-أَهَؤُلاء الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لاَ يَنَالُهُمُ اللّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُواْ الْجَنَّةَ لاَ خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلاَ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ

ئایا سوێندتان بەسەر ئەوانەوە دەخوارد كە ڕەحمەتی الله بەدەست ناهێنن؟ (پێیان دەگوترێت) بڕۆنە بەهەشتەوە نە ترس لەسەرتان هەیە وە نە ئێوە نیگەران بن.

٥٠-وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُواْ عَلَيْنَا مِنَ الْمَاء أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّهُ قَالُواْ إِنَّ اللّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ

وە یاوەرانی دۆزەخ بانگی یاوەرانی بەهەشتیان كرد كە لە ئاومان بەسەردا بڕێژن یان ئەو ڕزقەی الله پێتانی داوە، گوتیان الله لە كافرەكانی حەرام كردووە.

٥١-الَّذِينَ اتَّخَذُواْ دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُواْ لِقَاء يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُواْ بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

ئەوانەی ئاینەكەیان بە گاڵتە و یاری وەرگرتووە، وە ژیانی دونیا بێئاگای كردوون. (الله دەڵێت)، ئێمەش ئیمرۆ فەرامۆشیان دەكەین، هەروەك چۆن ئەوان ئەم ڕۆژەیان فەرامۆش كردبوو و بە ئایەتەكانی ئێمە بڕوایان نەدەهات.

٥٢-وَلَقَدْ جِئْنَاهُم بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

وە پەرتووکێکمان بۆیان هێناوە کە ڕوونمان کردۆتەوە و خۆمان پێی دەزانین کە ڕێنمایی و بەزەییە بۆ خەڵکانێك کە ئیمان دەهێنن.

٥٣-هَلْ يَنظُرُونَ إِلاَّ تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَاء فَيَشْفَعُواْ لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُواْ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَفْتَرُونَ

ئایا تەنها چاوڕێی شرۆڤەکەی دەکەن کە ڕۆژێك شرۆڤەکەی دێت، وە ئەوانەی کە پێشووتر فەرامۆشیان کردبوو دەڵێن نێردراوی خوداکەمان بە هەق هاتبوو، ئایا کەسێك هەیە لە تکاکەران کە تکامان بۆ بکات وە یان بمانگەڕێنێتەوە بۆ ئەوەی کارێك بکەین جیا بێت لەوەی دەمانکرد، ئەوانە خۆیان دۆڕاند و بە هۆی درۆکانیان خۆیان گومڕا کرد.

٥٤-إِنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

خوداکەتان اللە، ئاسمانەکان و زەوی لە شەش ڕۆژدا درووستکردووە، ئینجا بۆ سەر عرش بەرزبۆوە و لەسەریدا دانیشت، شەو ڕۆژ دادەپۆشێت و بەدوای یەکەوە دێن، وە خۆر و مانگ و ئەستێرەکان بە فەرمانی ئەو سازێندراون، ئەی هەر بۆ ئەو نییە درووستکردن و فەرمان، پیرۆزە اللە خودای جیهانەکان.

٥٥-ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

بانگی خوداکەتان بکەن بە ترس و نهێنیەوە، لە ڕاستیدا ئەو (اللە) سنووربەزێنەرانی خۆش ناوێت.

٥٦-وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

وە خراپەکاری لە زەویدا مەکەن دوای ئەوەی سازێندرا، وە بانگی بکەن بە ترس و ویستەوە، لە ڕاستیدا بەزەیی اللە نزیکە لە چاکەکەران.

٥٧-وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالاً سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاء فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْموْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

وە هەر ئەو با وەک مژدەیەک لە نێوان هەردوو دەستەکانی ڕەحمەتی خۆیدا دەنێرێت، تاوەکو هەوری قورس هەڵدەگرێت و دەیبەین بۆ خاکێکی مردوو، لە ڕێگایەوە ئاو دادەبەزێنین، ئینجا لە ڕێگایەوە هەموو بەرووبومێك دەهێنینە ئاراوە، وە بە هەمان شێوە مردوەکان لە گۆڕەکان دەردێنین، بەشکو یادبکەنەوە.

٥٨-وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لاَ يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

وە خاکی نایاب ڕوەکەکانی دەردەهێنێت بە مۆڵەتی خوداکەی، وە ئەوەی پیسە هیچی لێ دەرناچێت تەنها کەمێکی بێسوود نەبێت، بەم جۆرە ئایەتەکان ڕوون دەکەینەوە بۆ خەڵکانێك کە سوپاس دەکەن.

٥٩-لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

وە بە دڵنیاییەوە نوحمان بۆ قەومەکەی نارد و گوتی: ئەی قەومەکەم اللە بپەرستن، جگە لە ئەو هیچ خودایەکی ترتان نییە، لە ڕاستیدا من لێتان دەترسم لە ئەشکەنجەی ڕۆژێکی مەزن.

٦٠-قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلالٍ مُّبِينٍ

پیاوماقلێك له قه‌ومه‌كه‌ی گوتی: له ڕاستیدا ئێمه تۆ له گومراییه‌كی ڕووندا ده‌بینین.

٦١-قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

(نوح) گوتی ئه‌ی قه‌ومه‌كه‌م من له گومڕاییدا نیم به‌ڵكو له ڕاستیدا من نێردراوم له لایه‌ن خودای جیهانه‌كان.

٦٢-أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

په‌یامه‌كانی خوداكه‌متان پێ ڕاده‌گه‌یه‌نه‌م و ئامۆژگاریتان ده‌كه‌م، وه من له ﷲوه ده‌زانم كه ئێوه نازانن.

٦٣-أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُواْ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

ئایا به‌لاتانه‌وه سه‌یره كه له وشیارده‌رێك له لایه‌ن خوداكه‌تانه‌وه بۆ پیاوێكتان هاتووه، بۆ ئه‌وه‌ی ئاگادارتان بكاته‌وه و بترسن، وه به‌شكه ڕه‌حمتان پێده‌كرێت.

٦٤-فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُواْ قَوْمًا عَمِينَ

نكۆڵیان لێی كرد، ئینجا خۆی و ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدا بوون له كه‌شتیدا ڕزگار كرد، وه ئه‌وانه‌مان نوقم كرد كه نكۆڵیان له ئایه‌ته‌كانمان كرد، ئه‌وانه خه‌ڵكانێكی كوێر بوون.

٦٥-وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلاَ تَتَّقُونَ

وە بۆ عاد، براکەیان هودمان نارد، گوتی ئەی قەومەکەم اللە بپەرستن، هیچ خودایەکتان جگە لە ئەو نییە، ئەرێ ناترسن؟

٦٦-قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وِإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

پیاوماقووڵیك لە کافرەکانی قەمەکەی گوتی: لە ڕاستیدا ئێمە دەبینین کە تۆ لە دەبەنگیدایت، وە ئێمە پێمان وایە کە تۆ لە درۆزنەکانیت

٦٧-قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

گوتی ئەی قەومەکەم دەبەنگی لە مندانییە بەڵکو لە ڕاستیدا من نێردراوم لە لایەن خودای جیهانەکان.

٦٨-أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَأَنَاْ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

(هاتوم) پەیامەکانی خوداکەمتان پێرابگەیەنم، وە من بۆ ئێوە ئامۆژگاریکەرێکی دەستپاکم.

٦٩-أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُواْ آلاء اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

ئەوە بەلاتانەوە سەیر بوو کە هۆشیاردەرێك لە خوداکەتانەوە بۆ پیاوێك لە ئێوە هات بۆ ئەوەی ئاگادارتان بکاتەوە؟ و لە یادتان بێت کە (اللە) ئێوەی کرد بە جێنشین لە دوای قەومی نوح، وە لە باڵاتان زیادی کرد، دە چاکەکانی اللەتان لە بیربێت بەشکو سەردەکەون.

٧٠-قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

گوتیان هاتویت بۆ لامان بۆ ئەوەی تەنها الله بپەرستین و دەستبەرداری ئەوە بین کە باوکانمان دەیانپەرست، دە بۆمان بێنە ئەوەی بەڵێنت دەدا پێمان ئەگەر تۆ لە ڕاستگۆکانیت.

٧١-قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاء سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ فَانتَظِرُواْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ

گوتی ئەوە کەوتە سەرتتان سزایەك و تورەییەك لە خوداکەتان، ئایا مشتومڕم لەگەڵدا دەکەن سەبارەت بەو ناوانەی کە خۆتان و باوکانتان ناوتان لێیان ناوە، وە الله هیچ دەسەڵاتێکی پێیان نەداوە، دە چاوەڕێ بکەن، وە من لەگەڵ ئێوەدا لە چاوەڕوانیدا دەبم.

٧٢-فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُواْ مُؤْمِنِينَ

ئەوەبوو خۆی و ئەوانەی لەگەڵیدا بوون، وەك ڕەحمەتێك لە خۆمانەوە، ڕزگارمان کرد، وە ڕەگ و ریشەی ئەوانەمان دەرهێنا کە نکۆڵیان لە ئایەتەکانمان دەکرد وە باوەڕدار نەبوون.

٧٣-وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلاَ تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

وە بۆ ثمود، براکەیان صاڵحمان نارد، گوتی، ئەی قەومەکەم الله بپەرستن، وە جگە لە ئەو هیچ خودایەکی تر نییە، ئەوە بەڵگە لە لایەن خوداکەتانەوە بۆتان هاتووە، ئەوە وشترە مێینەی اللهیە بۆ ئێوە، وازی

لێبێنن با بۆخۆی لە زەوی الله بخوات، وە خراپەی لەگەڵ مەکەن، ئەگینا ئەشکەنجەیەکی ئازاربەخش دەتانگرێت.

٧٤-وَاذْكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُواْ آلاء اللَّهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ

وە لە یادتان بێت کە ئێوەی کرد بە جێنشین لە دوای عاد، وە لە زەویدا دایمەزراندن، لە دەشتاییەکانی کۆشکوتەلارتان هەیە و لە چیاکان خانوەکان دەتاشن، دە چاکەکانی اللهتان لە یاد بێت وە هانی خراپەکاری مەدەن لە خاکەکە.

٧٥-قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُواْ لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُواْ إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ

پیاوماقووڵیك لەوانەی خۆبەزلزان بوون لە قەومەکەی گوتی بەوانەیان چەوسێنرابوونەوە کە باوەڕیان هێنابوو: ئایا (دڵنیان) کە صالح لە لایەن خوداکەیەوە نێردراوە؟ گوتیان لە ڕاستیدا ئێمە بەوەی پێی نێردراوە باوەڕدارین.

٧٦-قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ إِنَّا بِالَّذِيَ آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ

ئەوەی لە خۆبەزلزانەکان بوو گوتی، لە ڕاستیدا من کافرم بەوەی ئێوە باوەڕتان پێی هێناوە.

٧٧-فَعَقَرُواْ النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُواْ يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

وشترە مێینەکەیان کوشت و پێشێلی فەرمانی خوداکەیان کرد، وە گوتیان ئەی صاڵح ئەوەمان بەسەر بهێنە کە بەڵێنت پێمان داوە ئەگەر تۆ یەکێکیت لە نێردراوەکان.

٧٨-فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

ئەوەبوو هەژانێك گرتنی، و لە ماڵەکانیان مردار بوونەوە.

٧٩-فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِن لاَّ تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ

صاڵح پشتی لێیانکرد و گوتی ئەی قەومەکەم پەیامی خوداکەم بە ئێوە گەیاند، وە ئامۆژگاریم کردن بەڵام ئێوە کەسانێکی دڵسۆزتان خۆش ناوێت.

٨٠-وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّن الْعَالَمِينَ

وە لوطمان نارد کە بە قەومەکەی گوت: کاری ناپەسەند دەکەن، وە هیچ کەسێك لە جیهانەکان لە پێش ئێوە ئەم کارەی نەکردووە.

٨١-إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاء بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

ئێوە، جگە لە ژنان، بە شەهوەتەوە پیاوان دەگێن، لە ڕاستیدا ئێوە خەڵکانێکی زێدەڕۆن

٨٢-وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلاَّ أَن قَالُواْ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ

وە وەڵامی قەومەکەی شتێك نەبوو جگە لەوەی گوتیان دەریانکەن لە گوندەکەتان، ئەوانە خەڵکانێکن بە پاکی خۆیان ڕاگرتووە.

٨٣-فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلاَّ امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

ئەوەبوو خۆی و خانەوادەکەیمان ڕزگار کرد تەنها ژنەکەی نەبێت لە بەجێماوەکان بوو.

٨٤-وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

وە بارانێکمان بەسەریاندا باراند، دە سەیرکەن چۆن بوو ئاکامی تاوانبارەکان.

٨٥-وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلاَ تَبْخَسُواْ النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاَحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ

وە بۆ میدیەن براکەیان شوعەیبمان نارد گوتی، ئەی قەومەکەم الله بپەرستن، هیچ خوداکەکتان نییە جگە لە ئەو، بەڵگەتان لە خوداکەتانەوە بۆ هاتووە، دە پابەندی پێوان و تەرازوو بن، وە شتەکانی خەڵک بە سووک مەبینن، وە لە خاکەکەدا خراپەکاری مەکەن دوای سازاندنی، ئەوە چاکترە بۆ ئێوە ئەگەر بە ڕاستی باوەڕدارن.

٨٦-وَلاَ تَقْعُدُواْ بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُواْ إِذْ كُنتُمْ قَلِيلاً فَكَثَّرَكُمْ وَانظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

وە لەسەر هەموو ڕێگایەك دامەنیشن هەڕەشەبکەن و بەرپەرچی ڕێبازی الله و ئەوانە بدەنەوە کە باوڕیان پێی هێناوە، وە دەتانەوێت ڕێگاکە لار و خواروخێچ بکەنەوە ، وە لە یادتان بێت کە ئێوە کەم بوون، ئەوەبوو زۆری کردن، دە سەیرکەن چۆن بوو ئاکامی خراپەکاران.

٨٧-وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُواْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يْؤْمِنُواْ فَاصْبِرُواْ حَتَّى يَحْكُمَ اللّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

وە لەگەڵ ئەوەش کۆمەڵێك لە ئێوە باوەڕی هێنا بەوەی کە پێیم ناردبوو، وە کۆمەڵێك باوەڕیان نەهێنا، دانبەخۆتانا بگرن تاوەکو اللە حوکم دەکات لە نێوانمان وە هەر خۆی باشترینی فەرمانڕەواکانە.

٨٨-قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ

وە پیاوماقووڵێك لەوانەی خۆبەزلزان بوون لە قەومەکەی گوتی، ئەی شوعەیب سوێند بێت تۆ و ئەوانەی لەگەڵتن کە باوەڕیان هێناوە دەربکەین، یان دەبێت بگەڕێینەوە سەر ئاینەکەمان، گوتی تەنانەت ئەگەر ئارەزووش ناکەین.

٨٩-قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلاَّ أَن يَشَاء اللّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

بە دڵنیاییەوە کەواتە درۆمان لە سەر اللە کردووە ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ئاینەکەتان دوای ئەوەی کە اللە لێی ڕزگاری کردین، وە بۆ ئێمە نییە بۆ ناوی بگەڕێینەوە مەگەر اللە خوداکەمان ویستی لەسەر بێت، خوداکەمان زانستی کشاوە بەسەر هەموو شتێك، پشتمان بە اللە بەستاوە، خوداکەمان نیوانمان و نێوان قەومەکەمان بە هەق بکە، وە هەر خۆت باشترین یەکلاکەرەوەیت.

٩٠-وَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذاً لَّخَاسِرُونَ

وە پیاوماقووڵێك لەوانەی كافر بوون لە قەومەكەی گوتی، ئەگەر شوێنكەوتەی شوعەیب بن ئەوا ئێوە بە دڵنیاییەوە لە دۆڕاوەكان دەبن.

٩١-**فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ**

ئەوەبوو هەژانێك گرتنی و لە ماڵەكانیان مردار بوونەوە.

٩٢-**الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَانُواْ هُمُ الْخَاسِرِينَ**

وە ئەوانەی نكۆڵیان لە شوعەیب كرد هیچ سوودێكیان نەبوو بۆ ئەوانەی نكۆلێان لە شوعەیب كرد، وە ئەوانە لە دۆڕاوەكان بوون.

٩٣-**فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ**

ئەوەبوو پشتی لێیان كرد، وە گوتی ئەی قەومەكەم من پەیامەكانی خوداكەم بە ئێوە گەیاند، وە ئامۆژگاریم كردن، ئەی چۆن بوو تۆڵەكەم لە خەڵكانێكی كافر.

٩٤-**وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلاَّ أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاء وَالضَّرَّاء لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ**

وە لە هیچ نێردراوێك نەبووە كە بۆ گوندێك ناردبێتمان مەگەر خەڵكەكەیمان تووشی دەردەسەری و زیان نەكردبێت، بۆ ئەوەی بەشكو بترسن.

٩٥-**ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَّقَالُواْ قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاء وَالسَّرَّاء فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ**

ئینجا شوێنی خراپەکانمان گۆڕیەوە بە چاکە تاوەکو وازیان لێهێنرا، وە گوتیان باوکانمان تووشی دەردەسەری و زیان بوون، لە کتوپڕێکدا گرتمانن لە کاتێکدا هەستیان نەدەکرد.

٩٦-وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُواْ وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ

وە خۆ ئەگەر خەڵکی گوندەکان باوەڕ بێنن و بترسن ئەوا دەرگایەکی چاکە و خۆشیان لە ئاسمان و زەوی بۆ دەکەینەوە بەڵام نکۆڵیان کرد، ئەوەبوو بەو کارانەی بەدەستیان هێنابوو ئەوانمان گرت.

٩٧-أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ

ئایا خەڵکی گوندەکان متمانەیان هەیە کە زەبروزەنگی ئێمەیان بەسەردا نایەت کاتێك لە شەودا لە ماڵەکانیانن و خەوتوون.

٩٨-أَوَ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ

وە یان خەڵکی گوندەکان متمانەیان هەیە کە زەبروزەنگی ئێمەیان بەسەردا نایەت لە دەمەو نیوەڕۆ کاتیك یاری دەکەن.

٩٩-أَفَأَمِنُواْ مَكْرَ اللّهِ فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللّهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

ئای متمانەیان کرد بە فرتوفێڵی اللە؟ لە ڕاستیدا هیچ کەسێك متمانە بە فرتوفێڵی اللە ناکات تەنها خەڵکانێکی دۆڕاو نەبێت.

١٠٠-أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاء أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَسْمَعُونَ

ئایا بۆ ئەوانەی کە بوون بە میراتگری زەوی لە دوای خەڵکەکەی ڕوونەبۆتەوە ئەگەر بمانەوێت بە گوناهەکانیان تووشیان دەکەین و مۆر لەسەر دڵەکانیان دەدەین کە ئەوکات نەتوانن ببیسن.

١٠١-تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ مِن قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ

هەواڵی ئەو گوندانەت بۆ دەگێڕینەوە کە پێغەمبەرانیان بە بەڵگەوە بۆ هات، وە نەبێت بڕوا بێنن بەوەی کە پێشوو نکۆڵیان لێ دەکرد، وە بەم شێوەیە الله مۆر لە دڵی کافرەکان دەدات.

١٠٢-وَمَا وَجَدْنَا لأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ

وە بەدیمان نەکرد کە زۆربەیان پەیمانێکیان هەبێت، وە بینیمان کە زۆربەیان خراپەکارن.

١٠٣-ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُواْ بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

ئینجا لە دواییان موسامان بە موعجیزەوە نارد بۆ لای فیرعەون و داروودەستەکەی، ستەمایان لێی کرد، دە سەیرکەن چۆن بوو ئاکامی خراپەکاران.

١٠٤-وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

وە موسا گوتی ئەی فیرعەون لە ڕاستیدا من نێردراوم لە لایەن خودای جیهانەکان.

١٠٥-حَقِيقٌ عَلَى أَن لاَّ أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلاَّ الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

وە پێداگرم لەسەر ئەوەی هیچ شتێك نەڵێم لەسەر الله تەنها ڕاستی نەبێت، بە موعجیزەوە لە لایەن خوداکەتانە هاتووم، دەکەواتە نەوەی ئیسرائیلم لەگەڵدا بنێرە.

١٠٦-قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

گوتی ئەگەر بە بەڵگەوە هاتوویت بیخەرە ڕوو ئەگەر تۆ لە ڕاستگۆکانیت.

١٠٧-فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ

گۆپاڵەکەی فڕێدا، ئەوەبوو یەکسەر بوو بە مارێکی گەورەی ئاشکرا.

١٠٨-وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاء لِلنَّاظِرِينَ

وە دەستی دەرهێنا کە سپی بوو بۆ تەماشاکەران.

١٠٩-قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ

یەکێك لە پیاوەکانی فیرعەون گوتی ئەوە ساحیرێکی لێزانە.

١١٠-يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ

دەیەوێت لە خاکەکەتان وەدەرتان بنێت، دەسا فەرمان بەچی دەکەن؟

١١١-قَالُواْ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ

گوتیان خۆی و براکەی دەستبەسەر بکە و ئەو پیاوانەت کە خەڵك کۆدەکەنەوە بۆ شارەکان بنێرە.

١١٢-يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ

بۆ ئەوەی هەموو ساحیرێکی لێزانت بۆ بێنن.

١١٣-وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُواْ إِنَّ لَنَا لأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ

وە ساحیرەکانی فیرعەون هاتن گوتیان ئایا پاداشتمان دەبێت ئەگەر هاتوو ئێمە براوە بین؟

١١٤-قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

گوتی بەڵێ، وە لە ڕاستیدا ئێوە دەبن بە نزیکەکانم.

١١٥-قَالُواْ يَا مُوسَى إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ

گوتیان ئەی موسا یان تۆ فڕێبدە، وە یان ئێمە لەوانە دەبین کە فڕێدەدەین.

١١٦-قَالَ أَلْقُواْ فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُواْ أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاؤُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ

گوتی فڕێبدەن، وە کاتیك فڕێیاندا، سیحریان لە چاوەکانی خەڵك کرد و تۆقاندیانن، وە سیحرێکی مەزنیان ئەنجام دا.

١١٧-وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ

ئەوەبوو ئێمەش وەحیمان بە موسا دا کە گۆپاڵەکەی فڕێ بدات، (هەرکە فڕێیدا) یەکسەر درۆ و جادوییانی هەڵلوشی.

١١٨-فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

هەق زاڵ بوو، وە ئەوە پوچەڵ بۆوە کە دەیانکرد.

١١٩-فَغُلِبُواْ هُنَالِكَ وَانقَلَبُواْ صَاغِرِينَ

هەر لەوێ دۆڕان، وە ڕیسوا بوون.

١٢٠-وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ

وە ساحیرەکان کڕنۆشیان برد.

١٢١-**قَالُواْ آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ**

گوتیان باوەڕمان هێنا بە خودای جیهانەکان.

١٢٢-**رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ**

خودای موسا و هارون.

١٢٣-**قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَن آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُواْ مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ**

فیرعەون گوتی باوەڕتان هێنا بەر لەوەی من مۆڵەتتان بدەم، ئەوە فرتوفێڵێکە لە ناو شارەکەدا کردووتانە بۆ ئەوەی خەڵکەکەی تیادا دەربکەن، ئینجا هەر دەزانن.

١٢٤-**لأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلافٍ ثُمَّ لأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ**

سوێند بێت دەبێت دەست و پێکانتان ڕاستوچەپ ببڕم ئینجا سوێند بێت لە خاچتان بدەم.

١٢٥-**قَالُواْ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ**

گوتیان لە ڕاستیدا (گەر وابکەیت) ئەوا ئێمە بۆ لای خوداکەمان دەگەڕێینەوە.

١٢٦-**وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلاَّ أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ**

وە تۆڵەمان لێناکەیتەوە تەنها لەبەر ئەوە نەبێت کە ئێمە باوەڕمان هێنا بەو بەڵگە و موعجیزانەی خوداکەمان بۆ ئێمەی هێنا، خۆڕاگریت بەسەرماندا بڕێژە، وە وەك موسڵمان بمانمرێنە.

١٢٧-وَقَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ

وه یەکێك لە پیاوەکانی قەومی فیرعەون گوتی واز لە موسا و قەومەکەی دەهێنیت بۆ ئەوەی خراپەکاریی لە خاکەکەدا بکەن، وە دەستبەرداری تۆ و خوداوەندەکانت بن، گوتی کورەکانیان دەکوژین و ژنەکانیان دەهێڵینەوە، وە (بەم شێوەیە) ئێمە بەسەریاندا باڵادەست دەبین.

١٢٨-قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُواْ إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

موسا بە قەومەکەی گوت پشت بە الله ببەستن و خۆڕاگربن، زەوی موڵکی اللەیە ، دەیدات بە کەسێك کە خۆی دەیەوێت، وە داهاتوو بۆ خوداپەرستانە.

١٢٩-قَالُواْ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

گوتیان: ئازار دراوین پێش ئەوەی تۆ بێیت، وە دوای ئەوەی تۆ هاتیت، گوتی بەشکو خوداکەتان دوژمنەکەتان لەناوببات و بتانکات بە جێنشین لە خاکەکە، با سەیربکەین بزانین چی دەکەن.

١٣٠-وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّن الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

وە خانەوادەی فیرعەونمان بۆ چەندەها ساڵ سزادا، وە بە کەم بوونەوەی بەرووبووم، بۆ ئەوەی بەشکو بیربکەنەوە.

١٣١-فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَذِهِ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَى وَمَن مَّعَهُ أَلا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ

کاتێك چاکەیەکیان بۆ دەهات دەیانگوت ئەوەی بە هۆی خۆمانەوەیە، وە کاتێك خراپەیەکیان تووش دەبوو، دەیانخستە ئەستۆی موسا و ئەوانەی لەگەڵیدا بوون، ئەی لە ڕاستیدا هەر هەمووی لە ئەستۆی الله نییە، بەڵام زۆربەیان نازانن.

١٣٢-وَقَالُواْ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِن آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ

وە گوتیان هەرچیەك لە بەڵگە و موعجیزەکانی ئەو بۆ بێنیت کە بە هۆیانەوە سیحرمان لیَ بکەیت، ئەوا ئێمە بەتۆ باوەڕ ناهێنین.

١٣٣-فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلاتٍ فَاسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ

ئەوەبوو لافاو و کوللە و ئەسپێ و بۆق و خوێنمان وەك موعجیزەی ڕوون بەسەریاندا هێنا، ئەوانە خۆبەزلزان بوون، وە خەڵکانێکی تاوانبار بوون.

١٣٤-وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُواْ يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

وە کاتێك سزاکەیان بەسەرداهات گوتیان ئەی موسا بۆ ئێمە خوداکەت بانگ بکە بەوەی کە پەیمانی بە تۆ داوە، ئەگەر ئەو سزایە لەسەرمان لابەرێت ئەوا بڕوات پێدێنین، وە لەگەڵتدا بنی ئیسرائیل دەنێرین.

١٣٥-فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ

وە هەر کە سزاکەمان بۆ ماوەیەك لەسەر لابرد، گەڕانەوە دۆخی جاران و پەیمانەکەیان شکاند.

١٣٦-**فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَكَانُواْ عَنْهَا غَافِلِينَ**

ئەوەبوو تۆڵەمان لێیان کردەوە و لە دەریا نوقممان کردن بەهۆی ئەوەی نکۆڵیان لە بەڵگە و موعجیزەکانمان کرد، وە لێی بێئاگا بوون.

١٣٧-**وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُواْ يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُواْ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُواْ يَعْرِشُونَ**

وە لە خۆرهەڵات بۆ خۆرئاوای ئەو خاکەی کە بە پیت و بەرەکەتمان کردبوو بە میرات دامان بەو قەومەی کە دەچەوسێنرانەوە، وە بەڵێنی نایابی خوداکەت بەسەر بنی ئیسرائیل هاتە دی بە هۆی ئەوەی خۆڕاگربوون، وە ئەوانەمان وێران کرد کە فیرعەون و قەومەکەی درووستیان دەکرد، وە ئەو کۆشکوتەلارانەی ئاوەدانیان کردبۆوە.

١٣٨-**وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُواْ يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ**

وە بنی ئیسرائیلمان لە دەریا پەڕاندەوە، ئەوەبوو هاتن بە لای خەڵکانێك کە لە دەورەی بتەکانیان خەڵوەتیان کردبوو، گوتیان ئەی موسا خوداوەندێکمان بۆ بهێنە ئاراوە هەروەك چۆن ئەوانە خوداوەندیان هەیە، گوتی هەر بە ڕاستی ئێوە خەڵکانێکی نەزانن.

١٣٩-**إِنَّ هَؤُلاء مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ**

له ڕاستیدا ئەوەی ئەوانە تیایدان بێهودەیە ، وە ئەو کارەی دەیکەن پڕوپووچە.

١٤٠-**قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ**

گوتی ئایا جگە لە اللە خوداوەندێکی ترتان بۆ بێنمە ئاراوە لە کاتێکدا ئەو بەسەر جیهانەکان پەسندی کردوون و هەڵیبژاردوون.

١٤١-**وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءكُمْ وَفِي ذَلِكُم بَلاء مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ**

وە لە یادتان بێت کە لە خانەوادەی فیرعەون ڕزگارمان کردن کە بە خراپترین شێوە ئازاری دەدان، کورەکانتانی دەکوشت و ژنەکانتانی لە ژیاندا دەهێشتەوە، وە لەمەتاندا بەڵایەکی مەزن لە خوداکەتانەوە هەبوو.

١٤٢-**وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلاَ تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ**

وە ژوانی سی شەوەمان بە موسا دا ئینجا دە ڕۆژمان خستە سەری و تەواومان کرد، لە دیدەنی خوداکەی بوو بۆ چل شەو، وە موسا بە هارونی برای گوت: لە جێگای من بە لە ناو قەومەکەم، وە چاك بە، وە نەکەیت پیادەی ڕێگای خراپەکاران بکەیت.

١٤٣-**وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ**

وە کاتێك موسا هات بۆ دیدەنمان، وە خوداکەی قسەی لەگەڵدا کرد گوتی خوداکەم مۆڵەتم بدە سەیرت بکەم، گوتی ناتوانیت بمبینیت بەڵام سەیری ئەو چیایە بکە، ئەگەر لە شوێنەکەی مایەوە ئەوا دەمبینیت، کاتێك خوداکەی خۆی بەدیارخست، چیاکە وردوخاش بوو، وە موسا بورایەوە، کاتێك بەئاگا هاتەوە گوتی شکۆمەندیت، تۆبەم کرد بۆ تۆ، وە لە ڕاستیدا من لە یەکەم باوەڕداران دەبم.

١٤٤-قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالاتِي وَبِكَلامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ

گوتی ئەی موسا من تۆم بەسەر خەڵکدا هەڵبژاردووە بە پەیامەکەم و بە قسەکردنم لەگەڵتدا، دەست بەوە بگرە کە بە تۆم داوە، وە لەوانە بە کە سوپاسگوزارن.

١٤٥-وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُواْ بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ

وە هەموو شتێکمان بۆی نووسی لە تابلۆکان لە ڕاسپاردە و ڕوونکردنەوە سەبارەت بە هەموو شتێك، دە بە هێز بیگرە، وە فەرمان بە قەومەکەت بکە کە پیادەی باشترینیان بکەن، لە داهاتوو شوێن و زێدی خراپەکارانتان نیشان دەدەم

١٤٦-سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لاَّ يُؤْمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَكَانُواْ عَنْهَا غَافِلِينَ

لە بەڵگە و نیشانەکانم ڕووی ئەوانە وەردەچەرخێنم کە خۆبەزلزانن بە بێ هەق لە زەویدا، وە هەموو بەڵگە و نیشانەیەکیش ببینن، خۆ هەر بڕوای

پێناهێنن، وه ئه‌گه‌ر ڕێگای ڕاست ببینن ئه‌وا وه‌ك ڕێبازێك نایگرن، وه ئه‌گه‌ر ڕێگای سه‌ركێشی ببینن ئه‌وا ده‌یگرنه به‌ر، چونكه ئه‌وانه نكۆڵیان له نیشانه‌كانمان كرد، وه لێی بێ ئاگا بوون.

١٤٧-وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَلِقَاء الآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلاَّ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

وه ئه‌وانه‌ی نكۆڵیان له نیشانه‌كانمان و دیده‌نی ڕۆژی قیامه‌ت كرد، كاره‌كانیان به‌فیڕۆ چووه، ئه‌ی مه‌گه‌ر پاداشت ناكرێنه‌وه ته‌نها بۆ ئه‌و كارانه‌ی ده‌یانكرد.

١٤٨-وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ وَلاَ يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً اتَّخَذُوهُ وَكَانُواْ ظَالِمِينَ

وه قه‌ومی موسا له دوای خۆیدا له خشڵه‌كانیان لاشه‌ی گوێره‌كه‌یه‌كیان (وه‌ك خوداوه‌ند) به خۆیانه‌وه گرت كه بۆڕه‌ی ده‌هات، ئه‌ی نه‌یانده‌بینی كه قسه‌یان له‌گه‌ڵدا ناكات و ڕێنماییان ناكات بۆ ڕێگایه‌ك، به‌ڵام هه‌ر به خۆیانه‌وه گرت، وه سته‌مكار بوون.

١٤٩-وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواْ قَالُواْ لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

وه كاتێك ئه‌م كاره له ده‌ستیان ده‌رچوو وه بینیان كه گومڕا بوون گوتیان ئه‌گه‌ر خوداكه‌مان به‌زه‌ییمان پێ نه‌كات و لێمان نه‌بوورێت ئه‌وا به دڵنیایه‌وه له دۆڕاوه‌كان ده‌بین.

١٥٠-وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِيَ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ

ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُواْ يَقْتُلُونَنِي فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأعْدَاء وَلاَ تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

وە کاتێك موسا گەڕایەوە بۆ ناو قەومەکەی توڕە و دڵتەنگ بوو گوتی بە خراپترین شێوە لە دوای خۆم جێنشینی منتان کرد، ئەوە پەلەتان کرد لە بڕیاری خوداکەتان؟ ئەوەبوو تابلۆکانی فڕیدا و سەری براکەی گرت و بۆ لای خۆی ڕایکێشا گوتی ئەی کوڕی دایکم لە ڕاستیدا قەومەکە تەنگیان پێ هەڵچنیم وە خەریك بوو بمکوژن، دەسا دڵی دووژنمان بە من خۆش مەکە وە لەگەڵ خەڵکانێکی ستەمکارم دامەنێ.

١٥١-**قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ**

گوتی خوداکەم لە خۆم و براکەم خۆش بە وە بمانخەرە ژێر بەزەییەکەت، وە هەر خۆت لە هەمووان بە بەزەییترینیت.

١٥٢-**إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُواْ الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ**

هەڵبەتە ئەوانەی گوێرەکەکەیان بە خۆیانەوە گرت ئەوا توڕەییەکی خوداکەیان و ڕیسواییەك لەم ژیانەی دونیایان بەدەست دەهێنن، وە بەم شێوەیە پاداشتی ئەوانە دەدەینەوە کە شت هەڵدەبەستن.

١٥٣-**وَالَّذِينَ عَمِلُواْ السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُواْ مِن بَعْدِهَا وَآمَنُواْ إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ**

وە ئەوانەی کاری خراپیان کردووە ئینجا لە دوای ئەوە تۆبەیان کردووە و باوەڕیان هێناوە ئەوا لە دوای ئەوە لە ڕاستیدا خوداکەت لێبووردە و بە بەزەییە.

١٥٤-وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ

وە کاتێك تورەیی موسا دامرکایەوە تابلۆکانی گرت، وە لە نووسینەکانیدا هیدایەت و ڕەحمەتی تیدابوو بۆ ئەوانەی لە خوداکەیان دەتۆقن.

١٥٥-وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاء مِنَّا إِنْ هِيَ إِلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاء وَتَهْدِي مَن تَشَاء أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

وە موسا لە قەومەکەی حەفتا پیاوی هەڵبژارد بۆ دیدەنمان، وە کاتیك هەژان گرتنی، گوتی، خوداکەم ئەگەر بتویستایە ئەوا پێشووتر ئەوان و منت دەگرت، ئایا لە ناومان دەبەیت بە هۆی ئەوەی هیچ و پووچەکانمان کردیان؟ وە ئەوە شتێك نییە تەنها ئاژاوەیەکی خۆت نەبێت کە بەهۆیەوە کەسانێك گومڕا دەکەیت کە خۆت دەتەوێت، وە کەسانێك ڕێنمایی دەکەیت کە خۆت دەتەوێت، تۆ گەورەی ئێمەیت، دە لێمان ببورە و بەزەییت پێمان بێتەوە، وە هەر خۆت چاکترینی ئەوانەیت کە دەبوورن.

١٥٦-وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاء وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

وە چاکەمان لەم دونیایە و لە ڕۆژی دوایی بۆ بنووسە، ئێمە ڕێبازی تۆمان گرتووە، گوتی ئەشکەنجەکەم تووشی کەسێك دەبێت کە خۆم ویستم لەسەرە، وە بەزەییەکەم هەموو شتێکی گرتۆتەوە، دەسا دەینووسم بۆ ئەوانەی خوداترسن و زەکات دەدەن و ئەوانەی بڕوایان بە نیشانە و بەڵگەکانمان هەیە.

١٥٧-الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُواْ بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

ئەوانەی شوێنکەوتووی پێغەمبەرێکی هەواڵدەری نائاشنابووی بە پەرتووکە، کە دەبینین لە لایان لە تەورات و ئینجیل نووسراوە، کە فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و ڕێگریان لێ دەکات لە خراپە و نایابەکانیان بۆ حلال دەکات و پیسەکانیان لێ حرام دەکات، وە بارگرانەکانیان لەسەر لادەبات، وە ئەوکۆتوبەندانەی کە لەسەریان بوو، دەسا ئەوانەی باوەڕی پێ دێنن و پشتیوانی و پاڵپشتی دەکەن و شوێنکەوتووی ئەو ڕووناکیەن کە لەگەڵیدا دابەزیووە، ئەوانە لە سەرکەوتووەکانن.

١٥٨-قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُواْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

بڵێ ئەی خەڵکینە لە ڕاستیدا من پێغەمبەری اللّٰەم بۆ گشتتان، ئەوەی کە خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی بۆ ئەوە، هیچ خودایەك نییە تەنها ئەو نەبێت، هەر ئەو دەژێنێت و دەمرێنێت، دە باوەڕ بە اللّٰە و بەوپێغەمبەرە هەواڵدەرە نائاشنابووە بە پەرتوکە بێنن کە باوەڕی بە اللّٰە و وتەکانی هەیە، وە شوێنکەوتەی بن بەشکو هیدایەت دەدرێن.

١٥٩-وَمِن قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ

وە لە میللەتی موسا کۆمەڵێکیان ڕێنمایی خەڵك بە ڕاست و درووستی دەکەن و ڕاستیش دادوەری دەکەن.

١٦٠-وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

ئەوانمان کرد بە دوانزە بەش و کۆمەڵ، وە وەحیمان بۆ موسا نارد کە قەومەکەی داوای ئاوی خواردنەوەیان لێ کرد، کە بە گۆپاڵەکەی لە بەردەکە بدات، ئەوەبوو دوانزە کانیاو لە بەردەکە هەڵقولان، وە هەر کۆمەڵێك لە خەڵکەکە زانیان کە کامە کانیاو شوێنی ئاو خواردنەوەیەتی، هەوریشمان بەسەریاندا کرد بە سێبەر، گەزۆ و شیلاقەشمان بۆیان دابەزاند، (گوتمان) دەبخۆن لەم شتە نایابانەی کە کردوومانە بە ڕۆزیتان وە ستەممان لێیان نەکرد بەڵکو خۆیان بوون کە ستەمیان لە خۆیان کرد.

١٦١-وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُواْ هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُواْ مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُواْ حِطَّةٌ وَادْخُلُواْ الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ

وە لە یادت بێت کە پێیان گوترا بۆخۆتان لەم گوندە بژین و تیایدا هەرچیەك ئارەزوو دەکەن بخۆن، وە بڵێن "حطة"(واتە هەڵوەشێنێک)، وە لە دەرگاکە بە کڕنۆشەوە بڕۆنە ژوورەوە، لە گوناهەکانتان دەبوورین، وە زیادەش بە چاکەکەران دەدەین.

١٦٢-فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنْهُمْ قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاء بِمَا كَانُواْ يَظْلِمُونَ

ئینجا ئەوانەی ستەمیان کرد ئەو قسەیەی کە پێیان گوترابوو گۆڕییان بە قسەیەکی دیکە، ئەوەبوو سزایەکمان لە ئاسمان بۆیان دابەزاند بە هۆی ئەو ستەمەی دەیانکرد.

١٦٣-وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لاَ يَسْبِتُونَ لاَ تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

ئەی محمد پرسیار لە جووەکان بکە سەبارەت بەو گوندەی کە لە قەراغ دەریا بوو، کە خەڵکەکەی پێشێلی ڕۆژی ساباثیان دەکرد کاتێك ماسیەکان لە ڕۆژی شەممە سەرئاو دەکەوتن، وە لە ڕۆژانێك کە ساباث نەبوو، ماسیەکان دەرنەدەکەوتن، بەم جۆرە تاقیان دەکەینەوە بە هۆی ئەوەی خراپەکار بوون.

١٦٤-وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُواْ مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

وە کە کۆمەڵێك لە خۆیان گوتیان بۆچی ئامۆژگاری خەڵکانێك دەکەن کە ﷲ هەر لەناویان دەبات، وە یان سزایەکی کوشندەیان دەدات؟ گوتیان لێبووردنێك بۆ خوداکەتان، وە بەشکو بترسن.

١٦٥-فَلَمَّا نَسُواْ مَا ذُكِّرُواْ بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُواْ بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُواْ يَفْسُقُونَ

وە کاتێك فەرامۆشی ئەو ئامۆژگارییەیان کرد کە پێیان کرابوو، ئەوانەمان ڕزگارکرد کە نەهیان لە خراپە دەکرد، وە ئەوانەمان بە خراپترین شێوە ئازاردا بە هۆی ئەوەی کاری خراپیان دەکرد.

١٦٦-فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُواْ عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُواْ قِرَدَةً خَاسِئِينَ

کاتێك پێشێلی ئەوەیان کرد کە نەهیان لێکرابوو پێمان گوتن ببن بە مەیموونی ڕیسوا.

١٦٧-وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

وە کە خوداکەت مۆڵەتیدا کە تاوەکو ڕۆژی قیامەت کەسێك بنێرێتە سەریان کە بە خراپترین شێوە ئازاریان بدات، لە ڕاستیدا خوداکەت لە سزادان خێرایە، وە هەر ئەو لێبووردە و بە بەزەییە.

١٦٨-وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الأَرْضِ أُمَمًا مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

وە لە زەویدا بەشبەشمان کردن بۆ کۆمەڵەی جیاواز، هەیانە چاکن، وە هەیانە لە ئاستێکی نزمترە، بە چەندەها چاکە و خراپە تاقیمان کردوونەتەوە، سا بەشکو بگەڕێنەوە.

١٦٩-فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُواْ الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الأدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لاَّ يِقُولُواْ عَلَى اللّهِ إِلاَّ الْحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِ وَالدَّارُ الآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ

ئینجا لە دوایان جێگرەوەیەکی تر جێگایان گرتنەوە کە پەرتووکیان بە میرات وەرگرت، کە شتەکانی ئەم دونیایەیان وەردەگرت و دەیانگوت لێمان دەبووردرێت، وە تەنانەت ئەگەر شتانێکی هاوچەشنیشیان پێ بدرێت وەریدەگرن، ئەی پەیمانی پەرتووکیان لێ وەرنەگیرا کە جگە لە قسەی هەق لەسەر اللە هیچ شتێکی تر نەڵێن، وە ئەوەی تیایدایە خوێندوویەتیانەوە ، وە ماڵی کۆتایی (بەهەشت) چاکترە بۆ ئەوەی دەترسن، ئایا هێشتا تێناگەن؟

١٧٠-وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ إِنَّا لاَ نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ

وە ئەوانەی پابەند دەبن بە پەرتووك و نوێژ دەكەن، ئەوا لە ڕاستیدا ئێمە پاداشتی چاكسازكەران ون ناكەین.

١٧١-وَإِذ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّواْ أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُواْ مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

وە كە چیاكەمان هەڵتەكاند و بەسەریاندا وەك هەورێك بەرزمان كردەوە، كە وایانزانی بەسەریاندا دەكەوێت، (ئینجا پێمان گوتن) توند دەست بەوە بگرن كە بە ئێوەمان داوە، وە یادی ئەوە بكەنەوە كە تێیدایە، سا بەشكو پارێزراو دەبن.

١٧٢-وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

وە لە یادت بێت كە خوداكەت لە پشتی كوڕەكانی ئادەم وەچەكانی دەرهێنا و كردنی بە شایەت بەسەر خودی خۆیان و گوتی ئەی من خوداتان نیم؟ گوتیان بەڵێ شایەتیماندا. نەكەن لە ڕۆژی قیامەت بڵێن لە ڕاستیدا ئێمە سەبارەت بەوە بێئاگا بووین.

١٧٣-أَوْ تَقُولُواْ إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ

یان بڵێن باوكانمان لە پێش ئێمە شركیان كرد، وە ئێمە دوای ئەوان وەچە بووین، ئایا بە هۆی كارێك كە پێشێلكەران كردوویانە لەناومان دەبەیت؟

١٧٤-وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

وە بەم جۆرە ئایەتەكان ڕووندەكەینەوە بەشكو دەگەڕێننەوە

١٧٥-وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيَ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ

وە هەواڵی ئەو کەسەیان پێ بڵێ کە نیشانەکانی خۆمان پێیدا، ئەوەبوو خۆی لێی داماڵاند، ئینجا شەیتان شوێنی کەوت، وە یەکێك بوو لە چەنەباز و سەرلێشێواوەکان.

١٧٦-وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ذَّلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

وە ئەگەر بمانویستایە ئەوا بە هۆی نیشانەکانمان بەرزمان دەکردەوە، بەڵام ئەو خۆی پابەندی زەوی کرد، وە شوێنکەوتەی ئارەزووەکانی بوو، نموونەی ئەو کەسە وەك سەگێکە کە ئەگەر فشاری بخەیتە سەر ئەوا زمان دەردێنێت، وە ئەگەر وازی لێبهێنێت ئەوا هەر زمان دەردەهێنێت، ئەوە نموونەی ئەو کەسانەیە کە نکۆڵیان لە نیشانەکانی ئێمە کرد، تۆ لەم چیرۆکانەیان بۆ بگێڕەوە، بەشکو بیردەکەنەوە.

١٧٧-سَاء مَثَلاً الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُواْ يَظْلِمُونَ

نموونەیەکی خراپە ئەو خەڵکانەی کە نکۆڵی لە ئایەتەکانمان دەکەن، وە خۆیان ستەمیان لە خۆیان کردووە.

١٧٨-مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

هەر کەسێك اللە هیدایەتی بدات ئەوا هیدایەت کراوە، وە هەر کەسێك اللە گومڕای بکات ئەوانە دۆڕاوەبن.

١٧٩-وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَّ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَّ يَسْمَعُونَ بِهَا أُوْلَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُوْلَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

ئێمە زۆر لە جنۆکە و مرۆڤمان بۆ دۆزەخ درووستکردووە، ئەوانە دڵێکیان هەیە کە لە ڕێگایەوە تێناگەن، وە چاویشیان هەیە بەڵام لە ڕێگایەوە نابینن، وە گوێیان هەیە بەڵام لە ڕێگایەوە نابیسن، ئەوانە وەك ئاژەڵ وان بەڵکو لە ئاژەڵ گومڕاترن، ئەوانە بێئاگان.

١٨٠-وَلِلَّهِ الأَسْمَاء الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُواْ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

وە بۆ اللە ناوی جوان و نایاب هەیە، بەو ناوانە بانگی بکەن، وە واز لەوانە بێنن کە ناهەقی بەرامبەر بە ناوەکانی دەکەن، ئەوانە سزای خۆیان بۆ ئەو کارانەی دەیانکرد وەردەگرنەوە.

١٨١-وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ

وە لەوانەی درووستمان کردوون، میللەتێکە کە ڕینمایی بە هەق دەکەن، وە بە هەق دادپەروەری دەکەن.

١٨٢-وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لاَ يَعْلَمُونَ

وە ئەوانەی نکۆڵیان لە ئایەتەکانمان کرد ئەوا هیواش هێواش بۆیان دەچین لە شوێنکدا کە خۆشیان نەزانن.

١٨٣-وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ

وە ماوەیەك مۆڵەتیان دەدەم بەڵام لە خشتەبردندا پتەوم.

١٨٤-أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُواْ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

ئەی ئەوانە بیریان نەکردۆتەوە کە یاوەرەکەیان جنۆکەی تێدا نییە بەڵکو لە ڕاستیدا تەنها هۆشیاردەرێکی ڕوونە.

١٨٥-أَوَلَمْ يَنظُرُواْ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

ئایا ئەوانە لە شانشینی ئاسمانەکان و زەوی و هەر شتێك کە اللە دروستیکردووە ڕانەماون؟ وە ڕەنگ بێت کە کۆتاییان نزیك بووبێتەوە، دەسا بە کامە قسە لە دوای ئەوە بڕوا دەکەن؟

١٨٦-مَن يُضْلِلِ اللّهُ فَلاَ هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

ئەوەی اللە گومرای بکات ئەوا ڕێنیشاندەری نابێت، وە وازیانلێبێنە لە سەرکێشیاندا بێن و بچن.

١٨٧-يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي لاَ يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلاَّ هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لاَ تَأْتِيكُمْ إِلاَّ بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

پرسیارت لێ دەکەن سەبارەت بە کاتی سەرهەڵدانی قیامەت، کەی بەرپا دەبێت؟ بڵێ لە ڕاستیدا زانستەکەی لای خوداکەمە، خۆی نەبێت هیچ کەسێك ناتوانێت کاتەکەی بەدیاربخات، بەرپابوونی (قیامەت) بۆ ئەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان گرانە، ڕۆژی قیامەت ڕوونادات تەنها بە کتوپڕی نەبێت، پرسیارت لێ دەکەن وەك ئەوەی تۆ لێی بزانیت، بڵێ لە ڕاستیدا زانستەکەی لای اللەیە، بەڵام زۆربەی خەڵك نازانن .

١٨٨-قُل لاَّ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاء اللّهُ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَاْ إِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

بڵێ من ناتوانم هیچ سوودێك یان زیانێکم بۆ خۆم هەبێت مەگەر ویستی اللّٰهی لەسەر بێت، وە ئەگەر لە غەیبم بزانیایە ئەوا بە دڵنیاییەوە چاکەی زۆرم ئەنجام دەدا و هیچ ناخۆشیەکیشم تووش نەدەهات، لە ڕاستیدا من هیچ نیم تەنها هۆشیاردەرێك و مژدەدەرێکم بۆ خەڵکانێك کە باوەڕ دێنن.

١٨٩-هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

هەر خۆی ئێوەی لە یەك خود(ئادەم) درووستکردووە، وە لەم خودە هاوسەرەکەی (حەوا) هێناوەتە ئاراوە، بۆ ئەوەی لەگەڵیدا بژیێت، وە کاتێك (ئادەم لە حەوای) بڕی و دووگیان بوونێکی سووك دووگیان بوو، وە بەم حاڵەوە تێپەڕی کرد، ئینجا باری گران بوو، هەردووکیان (ئادەم و حەوا) بانگی اللّٰه خوداکەیان کرد: ئەگەر منداڵێکی باشمان پێ ببەخشیت ئەوا لە سوپاسگوزارەکانت دەبین.

١٩٠-فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلاَ لَهُ شُرَكَاء فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

وە کاتێك منداڵێکی چاکیان بوو، ئەوا هەوەڵیان بۆ اللّٰه دانا لەوەی کە پێیانی دابوو، اللّٰه بەرزە دەکەواتە چۆن هاوەڵی بۆ دێینە ئاراوە.

١٩١-أَيُشْرِكُونَ مَا لاَ يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ

ئایا شرك دەکەن بەوەی کە هیچ شتێك درووستناکات وە خۆیانیش دروستکراون.

١٩٢-وَلاَ يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلاَ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ

لە کاتێکدا کە ناتوانن نە یارمەتیان بدەن و نە یارمەتی خۆشیان بدەن.

١٩٣-وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لاَ يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاء عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ

وە ئەگەر ئێوەش بانگیان بکەن بۆ هیدایەت ئەوا شوێنتان ناکەون، جا ئەگەر بانگیان بکەن، وە یان بێدەنگیان لێ بکەن، وەك یەك وایە.

١٩٤-إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

لە ڕاستیدا ئەوانەی جگە لە اللە، ئێوە بانگیان دەکەن، بەندەیەکن وەك ئێوە، دە بانگیان بکەن، وە با وەڵامتان پێ بدەنەوە ئەگەر بەڕاستی ئێوە ڕاستگۆن.

١٩٥-أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُواْ شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلاَ تُنظِرُونِ

ئایا ئەو بتانە قاچیان هەیە کە پێی دەڕۆن یان دەستیان هەیە بۆ ڕاوەشاندن یان چاویان هەیە پێیەوە دەبینن یان گوێچکەیان هەیە پێیەوە دەبیستن؟ پێیان بڵێ بانگی پەرستراوەکانتان بکەن ئینجا پیلانگێڕی خۆتان بکەن و دەرفەتم مەدەن.

١٩٦-إِنَّ وَلِيِّيَ اللّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ

وە لە ڕاستیدا پشتیوانی من اللەیە کە پەرتووکی دابەزاندووە، وە هەر خۆی سەرپەرشتی چاکەکاران دەکات.

١٩٧-وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ

وە ئەو بتانەی کە ئێوە، جگە لە الله، بانگیان دەکەن، ناتوانن سەرتان بخەن، وە تەنانەت ناتوانن خودی خۆشیان سەربخەن.

١٩٨-وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لاَ يَسْمَعُواْ وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ

وە ئەگەر بانگیان بکەیت بۆ هیدایەت گوێیان لێ نابێت، وە تۆ دەبینیت کە سەیرت دەکەن بەڵام لە ڕاستیدا ئەوان نابینن.

١٩٩-خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

چاو بپۆشە و فەرمان بە دابونەریت بکە و واز لە نەزانەکان بێنە.

٢٠٠-وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

وە هەرکە هاندانێکت لە شەیتانەوە بۆ پێشهات و ویستی هانتبدات، ئەوا پەناگە بگرە بە الله، ئەو هەر خۆی بیستەر و زانایە.

٢٠١-إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَواْ إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ

ئەوانەی کە خواترسن، ئەگەر شەوگەڕێك لە شەیتان دەستیان لێ بوەشێنێت، جا کاتێك یادی الله دەکەنەوە، ئەوا ئەوانە بەرچاویان ڕوون دەبێتەوە.

٢٠٢-وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لاَ يُقْصِرُونَ

وە براکانیان هانیان دەدەن بۆ سەرکێشی کردن ئینجا لە هەوڵەکانیان کۆڵ نادەن.

٢٠٣-**وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُواْ لَوْلاَ اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ**

وە ئەگەر موعجیزەیەکیان بۆ نەهێنێت ئەوا دەڵێن دەی بۆچی بۆ خۆت دانەیەکت هەڵنەبەستا؟ بڵێ لە ڕاستیدا من تەنها پیادەی ئەو وەحیە دەکەم کە لە لایەن خوداکەمەوە بۆم دێت، ئەوە (قورئان) چاوڕۆشەنکەر لە لایەن خوداکەتانەوەیە، وە هیدایەت و ڕەحمەتە بۆ خەڵکانێك کە بڕوا دێنن.

٢٠٤-**وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُواْ لَهُ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ**

وە کاتێك قورئان خوێندرایەوە ئەوا گوێی لێ بگرن و بێدەنگ بن بەشکو بەزەییتان پێ دەکرێت.

٢٠٥-**وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ**

وە یادی خوداکەت بکەوە لە ناختدا بە ترس و نهێنی و بێدەنگ هەڵبڕین و بەرزکردنەوە لە بەیانیان و ئێواران، وە لە وانە مەبە کە بێئاگان

٢٠٦-**إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ**

لە ڕاستیدا ئەوانەی لای خودای تۆن خۆبەزلزان نین بۆ پەرستنی و ستایشکردنی، وە بۆ ئەو کڕنۆش دەبەن.

شرۆڤه و تێبینی

ئایەتی ١

المص

اللّەی عەرەب و ئیسلام، لە سەرەتای سوورەتی الاعراف سوێند دەخوات و دەڵێت، (المص) واتە سوێند بە مژین.

ابن منظور لە لسان العرب سەبارەت بە وشەی (مصص) دەڵێت:

(المَصُّ) واتە مژین، مژینی شتێك كە بمژرێت، بۆ نموونە كاتێك منداڵ گۆی مەمك دەمژێت. وە ئەو شیرینیەی كە دەمژرێت پێی دەگوترێت (مصاصة). وە (مَصَصْتُ الرّمانَ أَمُصُّ) هەنارەكەم مژی بە مژین.

وە (ومَصّان) وەك سووكایەتی بە پیاوێك دەگوترێت كە حەزی لە مژینە، وە (مَصّانة) وەك سووكایەتی بە ژنێك دەگوترێت كە حەزی لە مژینە.

لە صحیح مسلم، فەرموودەیەك هاتووە، عائیشە دەڵێت، پێغەمبەر گوتی:

لَا تُحَرِّمُ الْمَصَّةُ والْمَصَّتَانِ

مژینێك وە یان دوو مژین (مەمك)، پیاو و ژن لێك حرام ناكات.

بۆ ڕاكردن لە مانای ئەم وشەیە، ابن الجوزی لە زاد المسیر
دەڵێت،سەبارەت بە مانا و مەبەستی اللّە لە (المص) حەوت قەول هەیە:

یەکەم: واتە اللە زاناترین و جیاکارترینە (أنا اللە أعلم وأفصل).

دووەم: سوێندێکە و اللە سوێندی پێی خواردووە.

سێهەم: یەکێکە لە ناوەکانی اللە.

چوارەم: (الف) واتە اللە، (لام) واتە لطیف، (میم) واتە مجید، وە (صاد) واتە صادق.

پێنجەم: "المص" ناوی سوورەتەکەیە.

السیوطی لە الاتقان لعلوم القران دەڵێت: ئەم سورەتە، لە سەرەتا ناوی"المص" بوو، ئینجا دواتر ناوەکەی گۆڕدرا بۆ "الاعراف".

شەشەم: ناوێکە لە ناوەکانی قورئان.

حەوتەم: هەندێك وشەیە.

بیروڕای دووەم دەڵێت سوێندە، ئەم بیرووبۆچونە زۆر ڕاستە، چونکە دەگمەنن ئەو سوورەتانەی مەککە کە اللە لە سەرەتای سوورەتەکە سوێندی نەخواردبێت. لەبەر ئەوە (المص) سوێندە، بەڵام سوێند بە چی؟ سوێند بە مژین؟

لە صحیح مسلم و موطأ مالك، فەرموودەیەك هاتووە عائیشة دەڵێت:

كَانَ فِيمَا أُنْزِلَ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ

ئەوەی وەك قورئان دابەزی، دە جار مەمك مژین بوو، كە پیاوی لە ژن حرام دەكرد، ئینجا لە كارخرا (نسخ بوو) و بوو بە پێنج جار مژین، ئەوەبوو كاتێك پێغەمبەر مرد، لە قورئاندا دەخوێندرایەوە.

وە لە مسند احمد و سنن ابن ماجة، فەرموودەیەك هاتووە عائشة گوتوویەتی:

لَقَدْ أُنْزِلَتْ آيَةُ الرَّجْمِ، وَرَضَعَاتُ الْكَبِيرِ عَشْرٌ، فَكَانَتْ فِي وَرَقَةٍ تَحْتَ سَرِيرٍ فِي بَيْتِي، فَلَمَّا اشْتَكَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَشَاغَلْنَا بِأَمْرِهِ، وَدَخَلَتْ دُوَيْبَةٌ لَنَا فَأَكَلَتْهَا

ئایەتی رەجم و دە جار مەمك مژین دابەزی، لە پەڕاوێك نووسرابوو لە ژێر قەرەوێلەكەم كاتێك پێغەمبەر نەخۆش كەوت و بەهۆیەوە سەرقاڵ بووین، ئاژەڵێكی خۆماڵی هاتبوو و خواردبووی.

واتە ئایەتی (رضاع الكبیر)، (مەمكە مژەی زرِتە زەلامان) دوو جار دابەزیووە، جاری یەكەم، دە جار مژین بووە، وە دواتر نسخ كراوە و بووە بە پێنج جار مژین.

وە لە صحیح مسلم، لە بابی"مەمكە مژەی گەوران" فەرموودەیەك هاتووە عائیشە دەڵێت:

جَاءَتْ سَهْلَةُ بِنْتُ سُهَيْلٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَرَى فِي وَجْهِ أَبِي حُذَيْفَةَ مِنْ دُخُولِ سَالِمٍ وَهُوَ حَلِيفُهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْضِعِيهِ قَالَتْ وَكَيْفَ أُرْضِعُهُ وَهُوَ رَجُلٌ كَبِيرٌ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ قَدْ عَلِمْتُ أَنَّهُ رَجُلٌ كَبِيرٌ زَادَ عَمْرٌو فِي حَدِيثِهِ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا

سهلة كچی سهيل هات بۆ لای پێغەمبەر و گوتی: ئەی پێغەمبەری الله، لە سیمای حذیفەی مێردم نیگەرانی دەبینم کاتێك سالم (هاوپەیمانی ابو حذیفة بوو) بەسەرمدا دێتە ژوورەوە، پێغەمبەر گوتی با گۆی مەمکت بمژێت، گوتم: چۆن گۆی مەمکم بمژێت، وە سالم پیاوێکی گەورەیە، پێغەمبەر پێکەنی و گوتی دەزانم گەورەیە. وە سالم لە شەڕی بەدر بەشدار ببوو

وە ئەم ڕووداوە دەگەڕێتەوە بۆ دوای دابەزینی ئایەتی تەحریمی تەبەنی (سوورەتی الاحزاب)، کە ٣ ساڵ لە دوای شەڕی بەدر دابەزیووە.

وە لە صحيح مسلم، فەرمودەیەکی تر هاتووە، کە سهلة کچی سهيل بە محمد دەڵێت:

فَقالَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عليه وَسَلَّمَ: أَرْضِعِيهِ، فَقالَتْ: إنَّه ذُو لِحْيَةٍ

گۆی مەمکتی بدەرێ بیمژێت، سهلة گوتی: سالم ڕیشی هەیە.

محمد گوتی، بیدەرێ.

وە لە سير اعلام النبلاء للذهبی، سەبارەت (ابو حذيفة) مێردی سهلة دەڵێت:

وَهَاجَرَ إِلَى الْحَبَشَةِ مَرَّتَيْنِ. وَوُلِدَ لَهُ بِهَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُذَيْفَةَ، وَلَدَتْهُ لَهُ سَهْلَةُ بِنْتُ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو، وَهِيَ الَّتِي أَرْضَعَتْ سَالِمًا، وَهُوَ كَبِيرٌ، لِتَظْهَرَ عَلَيْهِ

دەڵێت ابو حذيفة دووجار کۆچی کرد بۆ حەبەشە (ساڵی پێنجی پێغەمبەرایەتی محمد)، وە لە حەبەشە لە سهلەی ژنی محمد بن حذيفەی بوو، وە سهلة ئەو ژنە بوو کە سالم گۆی مەمکی مژی، وە سالم گەورە بوو، بۆ ئەوەی بتوانێت بەسەریدا بێتە ژوورەوە.

ڕوونە کە ئەو کاتەی سهلة گۆی مەمکی خستۆتە دەمی سالم، کە پیاوێکی گەورە بووە، سهلة شیری نەبووە چونکە منداڵی شیرەخۆری نەبووە. دوا منداڵی لە حبشە دەبێت کە ناوی محمد دەبێت، واتە ئەو کاتەی سهلة مەمکی دەخاتە ناوی دەمی سالم، کوڕە بچووکەکەی لایەنی کەم تەمەنی ١٣ ساڵ دەبێت.

وە لە زمانی عەرەبی "رضاعة" واتە مژینی مەمك، جا گرنگ نییە شیر هەبێت وە یان نەبێت.

دایك هەیە گۆی مەمکی دەخاتە دەمی منداڵەکەی بۆ ئەوەی ژێر بێتەوە لەگەڵ ئەوەش کە شیری نییە، بەڵام پێی دەگوترێت (رضاعة).

له زمانی عەرەبی، (الرضاعة)، واتە (التقاط فم الطفل للثدي) گەیشتنی دەمی منداڵ بە مەمك.

ڕیوایەتێك لە سنن ابی داود هاتووە، کە دەڵێت، عائشة کاری بە فەرموودەی مەمکە مژەی زرِتە زەلامان دەکرد. فەرموودەکە دەڵێت:

فَبِذَلِكَ كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَأْمُرُ بَنَاتِ أَخَوَاتِهَا وَبَنَاتِ إِخْوَتِهَا أَنْ يُرْضِعْنَ مَنْ أَحَبَّتْ عَائِشَةُ أَنْ يَرَاهَا وَيَدْخُلَ عَلَيْهَا وَإِنْ كَانَ كَبِيرًا خَمْسَ رَضَعَاتٍ ثُمَّ يَدْخُلُ عَلَيْهَا

وە عائیشە کاری بەم فەرموودەیە دەکرد، وە فەرمانی دەکرد بە کچی خوشك و براکانی کە مەمکیان بدەن بە پیاوانێك کە عائیشة ئارەزووی دەکرد بیانبینێت و سەردانی بکەن، ئەگەر کەسەکە گەورە بووایە ئەوا پێنج جار دەیانمژی، ئینجا لە عائیشە دەهاتنە ژوورەوە.

وە لە موطأ مالك، فەرمودەیەك هاتووە، سالم بن عبدالله بن عمر دەڵێت:

أَنَّ عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَرْسَلَتْ بِهِ إِلَى أُخْتِهَا أُمِّ كُلْثُومٍ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالَتْ أَرْضِعِيهِ عَشْرَ رَضَعَاتٍ حَتَّى يَدْخُلَ عَلَيَّ قَالَ سَالِمٌ فَأَرْضَعَتْنِي أُمُّ كُلْثُومٍ ثَلَاثَ رَضَعَاتٍ ثُمَّ مَرِضَتْ فَلَمْ تُرْضِعْنِي غَيْرَ ثَلَاثِ رَضَعَاتٍ فَلَمْ أَكُنْ أَدْخُلُ عَلَى عَائِشَةَ مِنْ أَجْلِ أَنَّ أُمَّ كُلْثُومٍ لَمْ تُتِمَّ لِي عَشْرَ رَضَعَاتٍ

عائیشەی دایکی ئیمانداران، منی نارد بۆ لای ام کلثومی خوشکی، کچی ابوبکر، وە گوتی با دە جار مەمکت بمژێت تاوەکو بتوانێت لێم بێتە ژوورەوە، سالم دەڵێت ٣ جار مەمکیم مژی بەڵام دواتر نەخۆش کەوت و

نەمتوانی دە جارەکە تەواو بکەم، لەبەر ئەوە نەمتوانی سەردانی عائیشە بکەم

وە موسا شاهین لە فتح المنعم لشرح صحیح مسلم بابی رضاع الکبیر دەڵێت:

وكانت عائشه ترى ارضاع الكبير يحرمه وارضعت غلاما فعلا وكان يدخل عليها

وە عائیشە وایدەبینی کە مەمکە مژەی زرتە زەلامان، ژن و پیاو لەیەك حرام دەکەن، وە عائیشة بە فیعلی خۆی مەمکە مژەی بۆ هەرزەکارێك کرد، وە هەرزەکارەکە لێی دەچووە ژوورەوە.

ئایا عائیشة منداڵی بچووک و شیرە خۆری هەبوو تاوەکو بتوانێت شیر بدات بە هەرزەکارێك؟

پوختە:

یەکەم: اللّٰەی عەرەب و ئیسلام، لە ئایەتی ژمارە یەکی سوورەتی الاعراف، سوێند دەخوات بە مژین.

کامە جۆر لە مژین؟ اللّٰه اعلم

دووەم: مژین لە ئیسلامدا پیرۆزە، بە تایبەتی مەمکە مژە، بە منداڵان و پیاوان هەردوو جۆر لە مەمکە مژە، ژن و پیاو لیك حەرام دەکەن.

سێهەم: مەمکە مژە بە مانای ئەوە نایەت کە ژنەکە دەبێت شیری هەبێت.

لێرە من پرسیارێکم هەیە: چ خودا و پێغەمبەرێکی موحتەرم فەرمان بە ژنان دەکەن کە مەمکیان لە ستیان دەربهێنن و بیخەنە دەمی زرتە زەلامێکەوە بۆ ئەوەی لێی حەرام بن؟

وە چ خودایەك و پێغەمبەرێکی موحتەرەم هەیە کە تەبەنی حەرام بکەن؟ وە مەمکە مژە بکەن بە بەدیل بۆ حەرام کردنی ئەوکەسانەی منداڵیان بەخۆوە گرتووە و تبنی کردووە؟

ئایەتی ٢-٣

كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلاَ يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ

لە وەڵامی سوێندەکەی، اللەی عەرەب و ئیسلام، دەڵێت:

سوێند بە مژین ئەی محمد ،ئەوە (قورئان) پەرتووکێکە بۆ تۆت دابەزیووە بۆ ئەوەی لە سینەتتدا هیچ نیگەرانیەك بوونی نەبێت، وە بۆ ئەوەی بەم پەرتووکە خەڵك ئاگادارکەیتەوە، وە ئەم پەرتووکە وەبیرهێنانەوەیەکە بۆ ئیمانداران.

ئینجا فەرمان دەکات و دەڵێت: شوێنکەوتەی ئەوە بن کە لە لایەن خوداکەتانەوە بۆتان دابەزیووە، وە شوێنکەوتەی کەسانێك مەبن جگە لە اللە، بەڵام تەنها هەندێک خەڵك وانە لە بیرهێنانەوە وەردەگرن.

لە ئایەتی ژمارە دوو (مِّنْهُ) زیادەیە و بێ مانایە، چونکە بەم شێوەیە دەقەکە دەبێت:

پەرتووکێك دابەزیووە بۆ تۆ، جا نابێت لە سینەتتدا نیگەرانییەك هەبێت لێی (واتە لەم پەرتووکە)

زۆر بێ مانایە، دەڵێت قورئانمان دابەزاندووە بۆت بۆ ئەوەی بە هۆی قورئانەوە نیگەرانیت نەمینێت.

زۆر بێ مانایە، چونکە کافیە دەقە بڵێت، ئەی محمد قورئانمان بۆت دابەزاندووە بۆ ئەوەی نیگەرانی لە سینەتتدا نەمینێت. تەواو

ئایەتی ٣ واتە: ئەی خەڵکی مەککە شوێن کەوتووی ئەو قورئانە بن کە بۆ ئێوە دامانبەزاندووە، وە شوێنکەوتەی شتانێکی تر جگە لە اللە مەبن.

(وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء- وە شوێنکەوتەی کەسانێك جگە لە اللە مەبن)، وەك الطبری دەڵێت، واتە گەورەکانتان کە فەرنتان بە شرك و پەرستنی بتەکان پێ دەکەن.

واتە بە دوای محمد و قورئان بکەون و بە دوای گەورە پیاوانی موشریك مەکەون.

ئایەتی ٤-٥

وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُون

فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلاَّ أَن قَالُواْ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

دەڵێت: وە چەند لە گوندەکانمان کاول کرد، زەبرو سزای ئێمەیان بەسەردا جێبەجێ کرا، کە شەو بوو و لە ماڵەکانیان بوون، وە یان ڕۆژ بوو.

وە کاتێك زەبروزەنگی ئێمە بەسەریاندا جێبەجێ کرا، گوفتاریان ئەوەبوو: ئێمە ستەممان لە خۆمان کرد (چونکە باوەڕمان نەهێنا).

ئایەتی ٦-٧

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ

اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت: وە بە دڵنیاییەوە پرسیار لەوانە دەکرێت کە پێغەمبەرانیان بۆ نێردراوە، وە پرسیار لەو پێغەمبەرانە دەکرێت کە نێردراون. وە بە دڵنیاییەوە لەسەر بنەمای زانیاریمان بۆیان دەگێڕینەوە، وە ئێمە بێ ئاگا نەبووین.

ئەم دوو ئایەتە زۆر گاڵتەجارین:

یەکەم: دەڵێت (فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ)، واتە لەوانە پرسیار دەکرێت کە پێغەمبەرانیان بۆ نێردرا.

ئایەتی ٣٩ سوورەتی الرحمن دەڵێت:

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ إِنسٌ وَلَا جَانٌّ

لە ڕۆژی قیامەت پرسیار لە مرۆڤ و جنۆکە ناکرێت سەبارەت بە گوناهەکانیان.

ئایەتی ٧٨ سوورەتی القصص:

وَلَا يُسْأَلُ عَن ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

وە پرسیار لە تاوانباران ناکرێت سەبارەت بە گوناهەکانیان.

ئێستا نەمانزانی کە پرسیار دەکرێت، وە یان پرسیار ناکرێت؟

بۆ دەرچوون لەم تەنگەژەیە، شرۆڤەکەرەکان ڕۆڵی خۆیان بینیووە لە پینەکردنی دەقەکە. بۆ نموونە:

الجلالین دەڵێن: {فَلَنَسْئَلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ} أي الأمم عن إجابتهم الرسل وعملهم فيما بلغهم {وَلَنَسْئَلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ} عن الإبلاغ

{بە دڵنیاییەوە پرسیار لەوانە دەکرێت کە بۆیان نێردراوە}، واتە میللەتەکان سەبارەت بە وەڵامیان بە پێغەمبەران و کارەکانیان بەوەی پێغەمبەران پێیان

ڕاگەیاندوون، {وە بە دڵنیاییەوە پرسیار لە نێردراوەکان دەکرێت} سەبارەت بە پەیام.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت: قوله تعالى: {فلنسألنَّ الذين أُرسل إليهم} يعني: الأمم يُسأَلون: هل بلَّغكم الرُّسُلُ، وماذا أجبتم؟ ويسأل الرسل: هل بَلَّغتم، وماذا أُجبتم؟.

{بە دڵنیاییەوە پرسیار لەوانە دەکرێت کە بۆیان نێردراوە} واتە میللەتەکان پرسیاریان لێ دەکرێت: ئایا پێغەمبەران پەیامەکەیان پێتان ڕاگەیاندووە؟ وە وەڵامتان چی بووە؟ وە پرسیار لە نێردراوەکان دەکرێت: ئایا پەیامەکەتان گەیاند، وە وەڵامیان چی بوو؟

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت: ابن عباس في تفسير هذه الآية {فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ} قال يسأل الله الناس عما أجابوا المرسلين، ويسأل المرسلين عما بلغوا

ابن عباس لە شرۆڤەی ئەم ئایەتە، (بە دڵنیاییەوە لەوانە پرسیار دەکرێت کە بۆیان نێردراوە، وە بە دڵنیاییەوە پرسیار لە نێردراوەکان دەکرێت) گوتوویەتی: خەڵك چ وەڵامێکیان بە نێردراوەکان داوەتەوە، وە پرسیار لە نێردراوەکان دەکرێت ئایا پەیامەکەتان گەیاندووە؟

دووەم: دەڵێت {فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ}، وە بە دڵنیاییەوە لەسەر بنەمای زانیاریمان بۆیان دەگێڕینەوە وە ئێمە بێ ئاگا نەبووین.

ئەگەر تۆ وەك خودایەك دەزانیت، ئەم میللەتانە، بە پێغەمبەرەکان وەڵامیان چی بوو، دەکەواتە بۆ پرسیاریان لێ دەکەیت؟

ئایەتی ٨-٩

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ، وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُواْ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُواْ بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

وە تەرازوو لەم ڕۆژەدا هەقە، وە هەر کەسێك تای تەرازووەکەی قورس بێت ئەوا ئەوانە سەرکەوتوون، وە هەر کەسێك تای تەرازووی سووك بوو ئەوا ئەوانە خۆیان دۆڕاندووە، بە هۆی ئەوەی کە ستەمیان لە ئایەتەکانمان دەکرد.

اللهی عەرەب و ئیسلام تەرازوی هەیە بۆ کێشانی چاکە و خراپە. بەڵام هەڵبەتە ئەم تەرازووە بۆ کافرەکان نییە، چونکە کەسێکی کافر، چەند باشیش بێت و چاکەش بکات، بە مسۆگەری دەچێت بۆ دۆزەخ. جا سەبارەت بە موسڵمانان، ئەگەر چاکەیان قورستر بوو لە خراپەیان ئەوا دەچن بۆ بەهەشت، وە ئەگەر خراپەیان قورستر بوو لە چاکەیان ئەوا، لایەنی کەم بۆ ماوەیەك دەنێردرێن بۆ دۆزەخ.

ئایەتی ٧ سوورەتی الرحمن دەڵێت:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

وە (الله) ئاسمانی بەرزکردەوە و تەرازووی دانا.

دوای ئەوەی بنمیچی ئاسمانی بەرزکردۆتەوە، تەرازووی داناوە.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:" وَالْمُرَادُ بِالْوَزْنِ وَزْنُ أَعْمَالِ الْعِبَادِ بِالْمِيزَانِ" مەبەست لە کێشان، کێشانی کاروکردەوەی بەندەکانە بە تەرازوو.

ئینجا ئاماژە بە چەند فەرموودەیەکی محمد دەکات، کە لە پەیوەست بە تەرازووی الله هاتووە:

یەکەم: إِذَا خَفَّتْ حَسَنَاتُ الْمُؤْمِنِ أَخْرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَاقَةً كَالْأُنْمُلَةِ فَيُلْقِيهَا فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ الْيُمْنَى الَّتِي فِيهَا حَسَنَاتُهُ فَتَرْجَحُ الْحَسَنَاتُ فَيَقُولُ ذَلِكَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي ! مَا أَحْسَنَ وَجْهَكَ وَمَا أَحْسَنَ خَلْقَكَ فَمَنْ أَنْتَ ؟ فَيَقُولُ أَنَا مُحَمَّدٌ نَبِيُّكَ

ئەگەر تای تەرازووی چاکەی موسڵمان لە ڕۆژی قیامەت سووك بوو پێغەمبەر کارتێك دەردەهێنێت بە قەد کۆتایی پەنجەیەکە و فڕێی دەداتە تای تەرازووی ڕاستەوە کە چاکەکانی تێدایە، بەم شێوەیە تای تەرازووی چاکەکانی قورس دەبێت، وە بەندە ئیماندارەکە بە پێغەمبەر دەڵێت: دایکم و باوکم بەخوڵامت بن، سیماکەت چەند جوانە و ئەخلاقت چەند باشە، تۆ کێیت؟ دەڵێت من محمدم پێغەمبەرەکەت.

دووەم: فَتُخْرَجُ لَهُ بِطَاقَةٌ فِيهَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السِّجِلَّاتِ فَيَقُولُ إِنَّكَ لَا تُظْلَمُ فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كِفَّةٍ وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَطَاشَتِ السِّجِلَّاتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ. زَادَ التِّرْمِذِيُّ فَلَا يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللَّهِ شَيْءٌ

دەڵێت، کاتێك تای تەرازووی چاکەی موسڵمان سووك دەبێت، کارتێکی بۆ دەردەهێنرێت کە تیایدا نووسراوە "هیچ خودایەك نییە تەنها الله نەبێت، وە محمد بەندە و پێغەمبەریەتی" بەندەکە دەڵێت خوداکەم ئەو کارتە چییە؟دەڵێت تۆ ستەمت لێ ناکرێت. ئینجا تۆماری کاروکردەوەکانی دەخرێتە تایەکی تەرازووەکە و کارتەکە دەخرێتە تایەکەی تریەوە،پێغەمبەر گوتی: ئینجا تای کاروکردەوەکانی بەرز دەبنەوە و کارتەکە تای تەرازووەکە قورس دەکات. وە الترمذی، ئاماژەی بە زیادەیەك کردووە بۆ ئەم ڕیوایەتە و دەڵێت: هیچ شتێك لە ئاستی قورسایی ناوی الله نییە.

ابن كثير لە تفسير القران العظيم، سەبارەت بە (الْوَزْنُ- تەرازوو) ئاماژە بە سێ بۆچوون دەکات:

یەکەم: الله کار و کردەوەکان دەگۆڕێت بۆ جەستە بۆ ئەوەی بتوانێت بیانکێشێت. وە سێ بەڵگە بۆ ئەم تێڕوانینە دەهێنێتەوە:

١-لە ڕیوایەتێکی صحیحدا هاتووە، کە محمد گوتوویەتی سوورەتی البقرة و سوورەتی ال عمران، لە ڕۆژی قیامەت وەك دوو هەور یان دوو کۆمەڵ باڵندەی باڵکراوە لە گۆڕەپانی مەحشەر ئامادە دەبن.

سەرچاوە: صحيح مسلم

٢- وه له ڕیوایەتێکی صحیحدا هاتووه، كه محمد گوتوويەتی، قورئان له ڕۆژی قیامەت له شێوەی گەنجێکی ڕەنگ زەرد ئاماده دەبێت. لێی پرسیار دەکرێت : تۆ کێیت؟ دەڵێت من ئەو قورئانەم که شەونخوینیت به هۆی منەوه کرد.

سەرچاوه: صحیح ابن ماجة و مسند احمد و التذكرة للقرطبی

٣-وه له چیرۆکی پرسیاری گۆڕ فەرموودەیەك هاتووه، كه دەڵێت، گەنجێکی ڕەنگ جوان و بۆن خۆش له گۆڕدا دێت بۆ لای ئیماندار. پرسیاری لێ دەکرێت: تۆ کێیت؟ دەڵێت من کاره باشەکانتم

ئەم فەرموودەیه له مسند احمد هاتووه و الالبانی له احكام الجنائز ئاماژەی پێکردووه و به صحیحی داناوه.

دووەم: پەرتووکی کارەکانی ئیماندار دەکێشرێت هەروەك له فەرموودەی کارتەکه هاتووه (له سەرەوه ئاماژەی پێکراوه) ابن كثير دەڵێت، ئەم فەرموودەیه الترمذی ئاماژەی پێکردووه، وه به صحیحی داناوه.

سێهەم: خاوەن کاروکردەوەکه دەکێشرێت.

له صحیح مسلم فەرموودەیەك هاتووه محمد گوتوويەتی:

يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالرَّجُلِ السَّمِينِ، فَلَا يَزِنُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ " ثُمَّ قَرَأَ : (فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا)

له ڕۆژی قیامەت پیاوی قەڵەو دەهێنرێت، کە کێشی مێشوولەیەکی نییە لای الله، ئینجا ئایەتی ١٠٥ سوورەتی "الکهف"ی خوێندەوە کە دەڵێت، {ڕۆژی قیامەت هیچ کێشێکیان پێ نادەین}.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، لە ڕوانگەی منەوە ئەوەی ڕاستە ئەوەیە کە "المیزان" بۆ کێشە. وە الله لە ڕۆژی قیامەت کارە باشەکان و کارە خراپەکان دەکێشێت.

وە دەڵێت تەنها مرۆڤی جاهیلە کە ئینکاری ئەو ڕاستیە دەکات، چونکە نەك تەنها قورئان ئاماژەی پێکردووە بەڵکو پێغەمبەریش لە ڕێگای فەرموودەکانیەوە ئاماژەی پێکردووە.

بەڵگەیەکی زۆر، وە تانەنەت مەتنی ئایەتەکە پێمان دەڵێت، الله تەرازووی هەیە بۆ کێشانی حسنات و سیئات.

وە چەندەها دەق لە قورئاندا هەن کە الله ئاماژە بە تەرازوو دەکات لە ڕۆژی قیامەت وەك ئایەتی ٤٧ الانبیاء:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ

وە تەرازووی ڕەوایی دادەنێین لە ڕۆژی قیامەت، وە ستەم لە هیچ کەسێك ناکەین، وە تەنانەت ئەگەر تۆزقاڵێك لە خەردەل بێت.

سەیرە خودا تەرازووی هەبێت. ئەوە خورافە و ئەفسانەیەکی ئاینە فیرعەونیەکان بوو، کە خوداوەند (أوزوریس) بە تەرازوو باشە و خراپەی مردووەکان دەکێشێت بۆ ئەوەی بزانێت شایستەیە بە ئازار و ئەشکەنجە یان نا.

ئایەتی ١٠

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلاً مَّا تَشْكُرُونَ

ئێوەمان لە زەویدا نیشتەجێ کرد و تیایدا بژێویمان بۆ سازاندوون، بەڵام تەنها کەمێکتان سوپاس گوزارن.

ئایەتی ١١

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُواْ لآدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ

وە ئێوەمان درووستکرد، ئینجا شێوەمان پێتان دا، ئینجا بە فریشتەکانمان گوت کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن، کڕنۆشیان برد تەنها ئیبلیس نەبێت لە کڕنۆش بەران نەبوو.

هەروەك لە سوورەتی (ص) ئاماژەمان پێکرد کە الله لە دوای درووستکردنی ئادەم فەرمان بە فریشتەکان دەکات کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن.

وە ئەم ئایەتە لە بەشی دووەمیدا تەئکید دەکاتەوە کە اللە فەرمانی بە فریشتەکان کردووە کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن. وە ئادەم کەسێك بووە، وە بە باوکی مرۆڤایەتی دادەنرێت. وەك ئایەتی ٢٣ سوورەتی الحجر دەڵێت:

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

وە هەرکە (ئادەم)م ڕێکوپێك کرد و ڕۆحی خۆم فوو کردە ناویەوە ئەوا کڕنۆشی بۆ ببەن.

ئەم دەقە تەئکید دەکاتەوە کە اللە یەك کەسی دروستکردووە.

بەڵام بەشی یەکەمی ئەم ئایەتە دەڵێت، (وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ) واتە، (وە ئێوەم دروستکرد ئینجا شێوازم پێتان دا) لە دوای ئەوە وشەی (ثم) دێت کە بە مانای (ئینجا) دێت.

لە زمانی عەرەبیدا، وە لە ڕێزمانی هەموو زمانێکدا، (ثُمَّ- ئینجا)، ئامرازی ڕیزبەندیە لە ڕووی کاتەوە.

بۆ نموونە ئایەتی ٧-٩ سوورەتی السجدة، دەڵێت:

وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِن سُلَالَةٍ مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ

واتە: وە مرۆڤی سەرەتا لە قوڕ دروستکرد، ئینجا زنجیرەی وەچەکانی لە ئاوێکی قێزەوەن هێنایە ئاراوە، ئینجا ڕێکوپێکی کرد و ڕۆحی فوو کردە ناویەوە.

واتە ئینجا بۆ ڕیزبەندی ڕووداوەکان لە ڕووی کاتەوە بەکاردێت.

ئایەتی ١١ دەڵێت ئێوەمان (لە یەکەم نەوەی ئادەمەوە بەدواوە)درووستکرد، ئینجا شێوەم پێتان دا، ئینجا بە فریشتەکانمان گوت کڕنۆش بۆ ئادەم ببەن.

مەبەستی اللهی عەرەب و ئیسلام چییە؟ مەبەستی ئەوەیە هەموو مرۆڤەکانی لە شێوەی پێکهاتەیەکی بچووك درووستکردووە، ئینجا شێوازی پێیان داوە، ئینجا خستوویەتیە پشتی ئادەمەوە.

وە بەڵگە بۆ ئەمە ئایەتی ١٧٢ ئەم سوورەتەیە (الاعراف)، کە دەڵێت:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَا ۛ أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ

وە کە خوداکەت لە پشتی کوڕەکانی ئادەم وەچەکانی دەرهێنا و کردنی بە شایەت بەسەر خودی خۆیان، (الله لێیانی پرسی) ئەی من خوداکەتان نیم؟ (وەچەکان) گوتیان، بەڵێ شایەتی دەدەین. (الله گوتی) نەکەن ڕۆژی قیامەت بڵێن ئێمە لەوە بێ ئاگا بووین.

دەقە زۆر ڕوونە، الله هەموو مرۆڤایەتی لە شێوەی منداڵی قەزەمی بچووك لە پشتی کوڕەکانی ئادەم دەرهێناوە و کردوونی بە شایەت.

وە ئەوە بەڵگەیەکی ترە کە بە گوێرەی قورئان، تەنها پیاو ڕۆڵی هەیە لە درووستکردنی منداڵ، وە ژن تەنها کێڵگەیەکە بۆ گەورەکردنی قەزەمەکە بۆ منداڵ.

ئەی ئیعجازتاشان لە کوێن؟ کەی لە درۆکردن دەکەون؟

ئایەتی ١٢-١٨

لەم ٧ ئایەتە، ئایەتەکانی "قال و قیل"ن لە نێوان الله و شەیتان.ئەم دەقانە هاوار دەکەن کە محمد یان مامۆستاکانی نووسیویانە. ئەگەر لە نووسین و وەحی خودا بوایە، ئەوا دەبوو خودا ڕۆڵی کەسی قسەکەر ببینێت و بڵێت قلنا یان قلت نەک بڵێت قال.

چونکە قلنا وە قلت بۆ کەسی قسەکەر واتە کەسی یەکەم بەکار دێت، بەڵام قال بۆ کەسی نادیاری سێیەم بەکاردێت.

لە سەدەها دەقی قورئاندا، قسەی الله اکبر بە قال هاتووە.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَاْ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ

قَالَ أَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ، ثم لآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ وَلاَ تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ

سەیری ئەو هەموو "قال"ەتان کردووە.ئەگەر قسەی خودا بوایە دەیگوت "قلنا" گوتمان یان "قلت" گوتم بەڵام کاتێك دەڵێت "قال" واتە گوتی واتە الله دەبێت بە کەسی سێهەم، وەك ئەوە وایە کەسێك چیرۆکەکە بگێڕێتەوە.

گرنگ ئەم دەقانە باسی مشتومڕی نێوان الله و ئیبلیس دەکەن و دەڵێن:

(الله) گوتی چی ڕێگای لێگرتیت کە کڕنۆش نەبەیت کە فەرمانم پێت کرد، (ئیبلیس) گوتی، من باشترم لە ئەو (ئادەم) منت لە ئاگر درووست کردووە وە ئەو (ئادەم)ت لە قوڕ درووست کردووە.

(الله) گوتی، لێی (لە ئاسمانەکان) دابەزە، بۆت نییە تیایدا لووتبەرزی بکەیت، دەرچۆ، لە ڕاستیدا تۆ لە ڕیسوا و بچووکەکانیت.

(ئیبلیس) گوتی، مۆڵەتم بدە تاوەکو ڕۆژی زیندووبوونەوەیان.

(الله) گوتی، ئەوە مۆڵەتم پێت دا.

(ئیبلیس) گوتی، بە هۆی ئەوەی تۆ منت لە خشتە برد، ئەوا بە دڵنیاییەوە لە سەر ڕێگای ڕاستت بۆیان دادەنیشم، ئینجا لە پێشیان و لە دواوەیان و

له ڕاستیان و له چەپیانەوە بۆیان دێم، وە دەبینیت کە زۆربەیان سوپاسگوزارت نابن.

(الله) گوتی، بە لۆمەکراوی و تڕۆکراوی لێی دەرچۆ، هەرکەسێك لەوان بەدواتەوە کەوێت ئەوا دەبێت لە گشتیان دۆزەخ پڕ بکەم.

چەند تێبینیی و سەرنج و پرسیارێك سەبارەت بەم حەوت ئایەتە:

یەکەم: هەروەك گوتمان ئەگەر الله قسەی بکردایە ئەوا دەبوایە بڵێت، "قلنا" واتە گوتمان یان "قلت" واتە گوتم.

دووەم: تازە ئادەم درووست کراوە و الله فەرمان دەکات کڕنۆشی بۆ ببرێت، وە تەنها ئیبلیس کڕنۆش نابات.

ئیبلیس چۆن زانی؟

١-مرۆڤ مەحکوم دەبێت بە مەرگ و دەمرێت (چونکە دەڵێت مۆڵەتم پێ بدە تاوەکو ڕۆژی زیدووبوونەوە)؟

٢-ئیبلیس چۆن زانی ئادەم نەوەی دەبێت؟ بەتایبەتی ئەوکات هێشتا حەوا درووستنەکرابوو (چونکە ئیبلیس دەڵێت، دەبێت بۆ مرۆڤ دانیشم لە سەر ڕێگای ڕاستت).

سێهەم : لەم ئایەتانە الله سێ فەرمان بە ئیبلیس دەکات، (فَاهْبِطْ - دابەزە) و (فَاخْرُجْ- دەرچۆ) و (اخْرُجْ- دەرچۆ).

وە وەك ئایەتی ٨٢ سوورەتی یس، فەرمانی الله دەستبەجێ جێبەجێ دەبێت:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ

لە ڕاستیدا فەرمانەکەی ئەگەر شتێکی بوێت، پێی دەڵێت ببە، وە دەبێت.

(کن فیکون)، واتە (دابەزە) و (دادەبەزی).

(کن فیکون)، واتە (دەرچۆ) و (دەرچوو).

بەڵام دەبینین دوای ئەوەی شەیتان لە بەهەشت و ئاسمانەکان دادەبەزێت و دەچێتە دەرەوە جارێکی تر دەگەڕێتەوە (ئایەتی ١٩-٢٠ سوورەتی الاعراف)

چوارەم: ئایەتی ١٢ دەڵێت:

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ

(ئەی ئیبلیس) چی ڕێگای لێگرتیت کە کڕنۆش نەبەیت؟

ئایەتی ٧٥ ص دەڵێت:

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ

ئەی ئیبلیس چی ڕێگای لێگرتیت کە کڕنۆش ببەیت؟

ئەم دوو ئایەتە پێچەوانەی یەکن، یەکەمیان دەڵێت (شتێك ڕێگای لە ئیبلیس گرت کە کرنۆش نەبات)، بەڵام ئەوەی دووەمیان دەڵێت (شتێك ڕێگای لە ئیبلیس گرت کە کرنۆش ببات).

ئێستا کامەیان ڕاستن: ئیبلیس کرنۆشی برد بۆ ئادەم، وە یان کرنۆشی نەبرد بۆ ئادەم؟

دوای ئەوەی الله ئیبلیس لە بەهەشت و ئاسمانەکان دەردەکات، حەوا لە پەراسوویەکی خواری ئادەم درووستدەکات، وەك ئایەتی ١٨٩ سوورەتی الاعراف دەڵێت:

هو الذي خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها ليسكن إليها

وە هەر ئەو (الله) بوو کە لە یەك خود (کەس) ئێوەی درووستکردووە، وە لەم خودە (کەسە) هاوسەرەکەی(ژنەکەی) هێناوەتە ئاراوە بۆ ئەوەی لەتەکیدا بژیێت.

ئەم ئایەتە پێمان دەڵێت کە الله، حەوا و نەوەکانی ئادەمی لە ئادەم هێناوەتە ئاراوە.

وە ئایەتی ١ سوورەتی النساء دەڵێت:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا

ئەی خەڵکینە لە خوداکەتان بترسن کە ئێوەی لە یەك خود(ئادەم) درووستکردووە، وە لەو خودە (ئادەم) ژنەکەی درووستکردووە.

ئایەتی ٦ سوورەتی الزمر دەڵێت:

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

ئێوەی لە یەك خود درووستكردووە، ئینجا لەم خودە ژنەكەی هێناوەتە ئاراوە.

لە صحیح البخاری و مسلم، فەرموودەیەك هاتووە محمد دەڵێت:

فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ

لە ڕاستیدا ژن لە پەراسوو درووست كراوە.

ئایەتی ١٩

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلاَ مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلاَ تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

دوای دەركردنی ئیبلیس لە بەهەشت و ئاسمانەكان، اللّٰه بە ئادەم دەڵێت:

وە ئەی ئادەم تۆو ژنەكەت لە بەهەشت بژین، وە هەرچیەك ئارەزوو دەكەن بخۆن، بەڵام لەم درەختە نزیك مەبنەوە ئەگینا دەبن بە یەكیك لە ستەمكارەكان.

ابن الجوزی، سەبارەت بەو درەختە كە اللّٰه لە ئادەم و حەوای نەهی كردبوو لێی نزیك نەبنەوە دەڵێت، حەوت قەول هەیە:

یەکەم: فەریکە گەنم.

دووەم: گەڵا مێو.

سێهەم: هەنجیر.

چوارەم: درەختی زانست.

پێنجەم: درەختی کافوور.

شەشەم: دارخورما.

حەوتەم: درەختی نەمریی

نووسەری قورئان چیرۆکی ئادەم و حەوای لە پەرتووکی پیرۆز دەرهێناوە بە ناتەواوی، هەر لەبەر ئەوە شرۆڤەکەرانی ئیسلام نازانن کە ئەم درەختە چی بووە.

لە تەورات، لە پەرتووکی درووستبوون بەشی دووەم هاتووە و دەڵێت:

درەختی ژیان، وە درەختی زانینی چاکە و خراپە لە ناوەڕاستی باخچەی عەدەن بوون .

خودا فەرمانی بە ئادەم دا و گوتی: تۆ ئازادیت لە هەموو درەختەکانی باخچەکە بخۆیت بەڵام بۆت نییە لە درەختی زانینی چاکە و خراپە

بخۆیت، چونکە لەو ڕۆژەی دەیخۆیت ئەوا بە مردن دەمریت، (واتە مردن دەبێت بە بەشێك لە سروشتت).

لە تەورات زۆر ڕۆشنە کە درەختەکە درەختی زانینی چاکە و خراپە بووە. وە هەروەها کە مەرگ بەشێك نەبووە لە سروشتی ئادەم، بەڵام کاتێك لەم درەختە دەخوات، مەرگ دەبێت بە بەشێك لە سروشتی ئادەم و نەوەکانی.

وە هەروەها خودای بنی ئیسرائیل و تەورات: یەك ڕاسپاردە بە ئادەم دەدات کە نەکەیت لە درەختی زانینی چاکە و خراپە بخۆیت.

دەقەکانی قورئان بە هیچ جۆرێك ئاماژە بەم خاڵانە ناکەن کە لە تەوراتدا هاتووە.

وە لە قورئاندا نەهاتووە کە اللهی عەرەب و ئیسلام، بە ئادەم بڵێت هەرکە لەم درەختەت خوارد ئەوا مەرگ دەبێت بە بەشێك لە سروشتت، دیارە بۆ نەمری ئادەمی درووست نەکردبوو.

ڕیوایەتێك لە صحيح البخاری و مسلم هاتووە، محمد دەڵێت:

ئادەم و موسا مشتومڕیان کرد، موسا بە ئادەمی گوت:

أنْتَ الذي أخْرَجْتَ النَّاسَ مِنَ الجَنَّةِ بذَنْبِكَ وأَشْقَيْتَهُمْ، قالَ: قالَ آدَمُ: يا مُوسَى، أنْتَ الذي اصْطَفاكَ اللَّهُ برِسالَتِهِ وبِكَلامِهِ، أتَلُومُنِي علَى أمْرٍ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيَّ قَبْلَ أنْ يَخْلُقَنِي - أوْ قَدَّرَهُ عَلَيَّ قَبْلَ أنْ يَخْلُقَنِي

ئەی ئادەم تۆ بە هۆی گوناهەکەت خەڵکت بە دەرکردندا لە بەهەشت و سەرەڕۆییت کردن، ئادەم گوتی: ئەی موسا، الله تۆی هەڵبژارد بە پەیامەکەی و قسە کردن لەگەڵتدا، لۆمەم دەکەیت سەبارەت بە شتێك کە الله لەسەری نووسیبووم پێش ئەوەی درووستم بکات.

واتە، الله نووسیبووی کە دەبێت ئادەم لە بەهەشت دەربکات پێش ئەوەی درووستی بکات.

ئایەتی ٢٠-٢١

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلاَّ أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

شەیتان بۆیان (ئادەم و حەوا) چرپە چرپی کرد بۆ ئەوەی ئەو بەشەی نێوگەڵیان بەدیار کەوێت کە داپۆشرابوو، وە (شەیتان) گوتی خوداکەتان نەهی لێتان نەکردووە کە ئەم درەختە بخۆن تەنها بۆ ئەوە نەبێت کە نەبن بە دوو فریشتە، وە یان نەمر نەبن.

وە سوێندی بۆیان خوارد کە ئامۆژگاریکەرێکی باشیانە.

چەند تێبینییەك:

یەکەم: هەروەك لە ئایەتەکانی پێشوو ڕوونمان کردەوە، (ئیبلیس) لە بەهەشت و ئاسمانەکان بە فەرمانی اللە دەرکرا، کەچی ئەم ئایەتە پێمان دەڵێت شەیتان گەڕاوەتەوە بەهەشت.

ئەی (کن فیکون) چی لێهات، کاریگەری نەبوو، وە یان نسخ کرا؟

دووەم: ئەم دەقە پێمان دەڵێت کە اللە بە ئادەم و حوای نەگوتووە نەمرن، بەڵام ئەگەر لەم درەختە بخۆن ئەوا نەمری لەدەست دەدەن، لەبەر ئەوە شەیتان توانیوویەتی لە خشتەیان ببات لە ڕێگای ئەوەی بڵێت ئەم درەختە بخۆن نەمر دەبن.

وە ئەوەی سەیرە شرۆڤەکەران و زانایانی ئیسلام ناویان لەم درەختە ناوە "شجرة الخلد" واتە درەختی نەمری.واتە هەمان ناویان بۆ ئەو درەختە هەڵبژاردووە کە شەیتان ناوی لێ ناوە. ئایەتی ١٢٠ سوورەتی طه دەڵێت:

قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لا يَبْلَى

(شەیتان) گوتی، ئەی ئادەم درەختی نەمری و سامانێک کە هەرگیز تەوا نەبێت پێت نیشان بدەم؟

وە لە مسند احمد، فەرموودەیەکی محمد هاتووە، کە گوتوویەتی:

إن في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مائة عام، ما يقطعها وهي شجرة الخلد

له بەهەشت درەختێك هەیە كە سوارچاك لە ژێر سێبەرەكەی دەڕوات بۆ سەد ساڵ، وە ناتوانێت بیبڕێت، وە ناوی درەختی نەمرییە.

سێیەم: ئادەم بینی كە ئیبلیس كڕنۆشی بۆی نەكرد، كاتێك شەیتان هاتەوە بەهەشت، چۆن بڕوای بە سوێندەكەی شەیتان كرد كە دڵسۆزیانە؟

بۆ دەرچوون لەم ناكۆكیەی قورئان، كە چۆن ئیبلیس جارێكی تر گەڕاوەتەوە بەهەشت لە دوای ئەوەی بە فەرمانی الله دەركراوە، شرۆڤەكاران وەك هەمیشە ڕۆڵی خۆیان بینیووە لە پینەكردنی ئەم فەڵتەیەی قورئان، بۆ ئەم مەبەستە چەند چیرۆكێكی ئەفسانەییان داڕشتووە كە من بە كورتی ئاماژەیان پێ دەكەم:

یەكەم: لە جامع البیان للطبری و القران العظیم لابن كثیر و الجامع لاحكام القران للقرطبی، چیرۆكێك هاتووە كە دەڵێت:

مار خزمەتكاری ئادەم بوو لە بەهەشت بەڵام خیانەتی لە ئادەم كرد و ڕێگای دا شەیتان بچێتە ناویەوە، بەم شێوەیە شەیتان گەڕایەوە بەهەشت و ئادەم و حەوای لە خشتە برد.

دووەم: لە جامع البیان للطبری، چیرۆكێك هاتووە دەڵێت:

ئیبلیس داوای لە هەموو ئاژەڵانی زەوی كرد كە بچێتە ناویانەوە بۆ ئەوەی لە ڕێگایانەوە بچێتە ناو بەهەشتەوە، هەموو ئاژەڵەكان ڕەتیان كردووە تەنها مار نەبێت قبووڵی كرد، ئەوەبوو شەیتان چووە ناو مارەكە و چووە بەهەشتەوە.

ئایەتی ٢٢-٢٥

فَدَلاَّهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ

قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

قَالَ اهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ

دەڵێت: شەیتان بە فێڵ زەلیلی کردن، وە کاتێك هەردووکیان (ئادەم و حەوا) درەختەکەیان تام کرد، نێوگەڵیان بۆ یەکتر بەدیار کەوت، ئەوەبوو گەڵای بەهەشتیان دەخستە سەر نێوگەڵیان، خوداکەیان بانگی کردن: ئەی نەهیم نەکرد کە لەم درەختە نزیك نەبنەوە؟ وە پێتانم نەگوت کە شەیتان دووژمنێکی ئاشکراتانە؟

گوتیان (ئادەم و حەوا) ستەممان لە خۆمان کرد، وە ئەگەر لێمان نەبووریت و بەزەیت پێمان نەیەتەوە ئەوا لە دۆڕاوەکان دەبین.

(اللە) گوتی، دابەزن وەك دووژمنی یەکتر، وە لە زەویدا جێگیر بن و خۆشی بکەن بۆ ماوەیەك.

(اللّٰه) گوتی، له زەویدا دەژین و تیایدا دەمرن، وە لێیدا دەردەچن (دوای مەرگ له ڕۆژی قیامەت).

چەند تێبینیەك سەبارەت ئەم چوار ئایەته:

یەکەم: (فَدَلاَّهُمَا بِغُرُورٍ)، واته (نیشانی دان به فێڵ) هەڵەیه و دەبێت (فَذَلَّاهما بغرور) بێت، واته "زەلیلی کردن و دەستەمۆکردن به فێڵ".له دەیەها ئایەتی قورئاندا وشەی (ذل) هاتووه، بۆ نموونه ئایەتی ٧٢ سوورەتی یس:

وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ، واته، بۆیان دەستەمۆمان کردوون.

دووەم: کێشەی هەرە سەرەکی اللّٰهی عەرەب و ئیسلام نێوگەڵه.

ئایەتی ٢٠ دەڵێت شەیتان چرپه چرپی بۆ ئادەم و حەوا کرد بۆ ئەوەی نێوگەڵیان بەدیار کەوێت و نێوگەڵی یەکتر ببینن.

لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا

الزبیدی له تاج العروس و ابن منظور له لسان العرب و ابن اثیر له النهاية في غريب الحديث و الاثر، سەبارەت به وشەی (سَّوْأَةُ) دەڵێن:

السَّوْأَةُ فِي الْأَصْلِ الْفَرْجُ ، ثُمَّ نُقِلَ إِلَى كُلِّ مَا يُسْتَحْيَا مِنْهُ إِذَا ظَهَرَ مِنْ قَوْلٍ أَوْ فِعْلٍ

(السَّوْأَةُ) له بنەڕەتدا واته نێوگەڵ (چووك و زێ) ئینجا دواتر گۆڕدراوه بۆ هەموو شتێك كه مرۆڤ شەرمی لێ دەكات له قسه و كردار.

ئایەتی ٢٦ سوورەتی الاعراف دەڵێت:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا

ئەی نەوەكانی ئادەم پۆشاك و پەراموو‌چەمان پێتان داوه بۆ ئەوەی نێوگەڵتان داپۆشن.

واته، ئەگەر شەیتان نەبووایه ئەوا مرۆڤایەتی ئاشنایەتی لەگەڵ ئەندامی زاوزێی خۆی و ڕەگەزی بەرامبەر پەیدا نەدەكرد و زاوزێ نەدەهاته ئاراوه.

وه له بەهەشت جگه له بوونی ئادەم و حەوا مرۆڤێكی دیكه بوونی نەبووه، وه خۆت دەڵێیت ژنانت بۆ پیاوان درووست كردووه بۆ ئەوەی "لِتَسْكُن إِلَيْهَا- لەگەڵیدا بژیێت"، وه دەڵێیت " هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ- ژنان پۆشاكتانن و وه ئێوەی پیاوان پۆشاكی ژنانن"

بەڵام اللّٰهی عەرەب و ئیسلام تەئكید دەكاتەوه له ئایەتی ١١٨ سوورەتی طه، كه نابێت ئادەم ڕووت بێت.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى

(ئەی ئادەم) تۆ له بەهەشت برسیت نابێت وه نابێت ڕووت بیت.

ئەی حەوا؟ قورئان ئاماژە ناكات كە اللهی عەرەب و ئیسلام هەمان فەرمانی بە حەوا كردبێت.

ابن كثير و الطبری دەڵێن، وهب بن منبە گوتوویەتی:

كان لباسهما نورًا على فرجه وفرجها

پۆشاكی ئادەم و حەوا نووری الله بوو لەسەر نێوگەڵیان.

شەیتان بە چرپەیەك ئەم ڕووناكییە لەسەر نێوگەڵیان لادەبات. تۆ بڵێی چرپەیەكی شەیتان بەهێزتر بێت لە نووری الله؟

پرسیاری من ئەوەیە بۆچی نابێت لە بەهەشت ڕووت بن؟ وە دەبێت نێوگەڵیان داپۆشرابێت؟ لە كاتێكدا لە بەهەشت هەموو شتێك ڕێگا پێدراوە، وە شەرم و ڕق و قین بوونی نییە؟ وە جگە لە ئادەم و حەوا كەسێكی تر لە بەهەشت بوونی نەبووە؟

ڕەنگ بێت جاهیل و جەهوولێك بڵێت:

یەكەم: لەبەر فریشتەكان

منیش دەڵێم: ئەی خوداكەتان دوو فریشتەی(رقيب وعتيد) وەك چاودێر لەسەر شانی هەر مرۆڤێك دانەناوە بۆ نووسینی كار و كردەوەكانی؟ وە ئەم دوو فریشتەیە هەرگیز لە مرۆڤەكان دانابڕێن تاوەكو مرۆڤەكە دەمرێت.

ئەم دوو فریشتەیە بەردەوام لەگەڵ مرۆڤن و لێی دانابڕێن، تەنانەت کاتێك مرۆڤ لە ئاودەست و حەمام و ژووری خەوتنە.

لە صحیح مسلم، فەرموودەیەکی محمد هاتووە گوتوویەتی:

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

ئەگەر پیاوێك ژنەکەی بانگ کرد بۆ سەرجێیکردن، وە ژنەکە نەهات، وە پیاوەکە بە تووڕەیی خەوت، ئەوا فریشتەکان تاوەکو بەیانی دەبێتەوە نەفرەت لە ژنەکە دەکەن.

وە لە صحیح مسلم، فەرموودەیەکی محمد هاتووە گوتوویەتی:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهَا فَتَأْبَى عَلَيْهِ إِلاَّ كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاخِطًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا

سوێند بەوەی کە گیانی منی بەدەستە، هەر پیاوێك داوای ژنەکەی بکات بۆ سەرجێی، وە ژنەکە سەرجێی لەگەڵ نەکات، ئەوا هەرچی فریشتەی ئاسمانە لە ژنەکە تووڕە دەبن تاوەکو پیاوەکە لە ژنەکە ڕازی دەبێت.

واتە، فریشتەکان دەبینن کە کامە ژن گوێڕایەڵی مێردەکەی دەبێت و سەرجێی لەگەڵدا دەکات.

دووەم: لەبەر خودا.

ئەی خودا خۆی ئەندامی زاوزێی نێرینەی ئادەمی بەدەستەکانی خۆی درووستنەکرد، وە نێوگەڵی ژنانی بەدەستەکانی خۆی درووستنەکرد؟

سەبارەت بە ئایەتی ١٦٦ سوورەتی الشعراء، کە دەڵێت (وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم- وە دەستبەرداری ئەوە دەبن کە خوداکەتان لە ژنەکانتان درووستی کردووە) القرطبی دەڵێت:

يَعْنِي فُرُوجَ النِّسَاءِ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَهَا لِلنِّكَاحِ

واتە زێی ژنان کە الله درووستیکردووە بۆ گان.

الطبری دەڵێت: وَتَدَعُونَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ مِنْ فُرُوجِهِنَّ

واتە، دەستبەرداری زێ دەبن کە خوداکەتان لە ژنەکانتان درووستیکردووە.

ابن تيمية لە "المستدرك على مجموع الفتاوى"، ئاماژەی بە فەرموودەیەکی محمد کردووە کە گوتوویەتی:

مَكْتُوبٌ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ ناكِحَه

لەسەر هەموو قوزێك نووسراوە ناوی ئەوکەسەی دەیگێت.

هەرچەندە ابن تيمية دەڵێت، ناکرێت ئەم فەرموودەیە پێغەمبەر گوتبێتی.

سێهەم: لەبەر شەیتان و جنۆکەکان.

محمد له فەرموودەیەکدا کە لە بخاری و مسلم هاتووە، دەڵێت، شەیتان وەك خوێن لە لەشی مرۆڤدا دێت و دەچێت.

جا مرۆڤ ڕووت بێت وە یان جلی لەبەردا بێت شەیتان هەر لە ناخیدا دێت و دەچێت.

الطبری لە جامع البیان سەبارەت بە (أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ- ئەی نەهیم لێتان نەکرد کە نزیك ئەو درەختە نەکەون، وە پێم نەگوتن کە لە ڕاستیدا شەیتان دووژمنێکی ئاشکراتانە؟) دەڵێت:

الله بە ئادەمی گوت: بۆچی خواردت لەکاتێکدا کە نەهیم لێت کردبوو؟ گوتی ئەی خوداکەم حەوا دەرخواردی دام، وە بە حەوای گوت: بۆچی دەرخواردت دا؟ گوتی: مارەکە فەرمانی پێم کرد. بە مارەکەی گوت: بۆچی فەرمانت پێی کرد؟ گوتی ئیبلیس فەرمانی پێم کرد؟ الله گوتی ئەی ئیبلیس تۆ نەفرەتلێکرا و دۆڕاو دەبیت، بەڵام تۆ ئەی حەوا، هەروەك چۆن واتکرد درەختەکەم خوێنی لەبەر بڕوات، ئەوا وادەکەم هەموو مانگێك خوێنت لەبەر بڕوات، بەڵام تۆ ئەی مار، دەبێت قاچەکانت ببڕم و دەبێت لەسەر سکت بخشێیت، وە هەر کەسێك بتبینێت ئەوا دەبێت سەرت پان بکاتەوە، دابەزن لەبەهەشت هەندێکتان ببن بە دووژمنی هەندێکی تر.

وە الطبری دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی:

کاتێك ئادەم لە درەختەکەی خوارد، پێی گوترا: بۆچی لەم درەختەت خوارد کە نەهیم لێت کردبوو؟ گوتی حەوا فەرمانی پێم کرد. گوتی من حەوام

سزادا کە دەبێت بە ناخۆشی و ئازارەوە دووگیان بێت، وە نابێت منداڵی ببێت تەنها بە ئازار و ناخۆشی نەبێت. گوتی حەوا دەستی کرد بە گریان و نوزە نووز. پێی گوترا ژیانت گریان و نوزە نووز دەبێت.

البغوی لە معالم التنزیل، ئاماژە بە فەرموودەیەکی محمد دەکات، کە گوتوویەتی:

كَانَ آدَمُ رَجُلًا طِوَالًا كَأَنَّهُ نَخْلَةٌ سُحُوقٌ كَثِيرُ شَعْرِ الرَّأْسِ، فَلَمَّا وَقَعَ فِي الْخَطِيئَةِ بَدَتْ لَهُ سَوْأَتُهُ، وَكَانَ لَا يَرَاهَا فَانْطَلَقَ هَارِبًا فِي الْجَنَّةِ، فَعَرَضَتْ لَهُ شَجَرَةٌ مِنْ شَجَرِ الْجَنَّةِ فَحَبَسَتْهُ بِشَعْرِهِ، فَقَالَ لَهَا: أَرْسِلِينِي، قَالَتْ: لَسْتُ بِمُرْسِلَتِكَ، فَنَادَاهُ رَبُّهُ: يَا آدَمُ أَمِنِّي تَفِرُّ؟ قَالَ: لَا يَا رَبِّ، وَلَكِنِ اسْتَحْيَيْتُكَ

ئادەم پیاوێکی باڵابەرز بوو وەك دارخورمایەکی درێژ وابوو، وە قژی زۆر بوو، کاتێك تووشی گوناهەکە بوو و نێوگەڵی بەدیارکەوت، وە نێوگەڵی خۆی نەدەبینی، لە ناو بەهەشت ڕایکرد، درەختێك لە درەختەکانی بەهەشت ئادەمی گرت بە قژی، ئادەم گوتی: بەرمدە، درەختەکە گوتی بەرت نادەم، خوداکەی بانگی کرد و گوتی: ئەی ئادەم ئەوە لە دەست من ڕادەکەیت؟ گوتی نەخێر خوداکەم بەڵام شەرمت لێ دەکەم.

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بە (وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ- وە گەڵایەکی بەهەشتیان گرت و خستانە سەر نێوگەڵیان)، دەڵێت، سەبارەت بەم گەڵایە دوو قەول هەیە:

یەکەم: گەڵای هەنجیر بوو.

دووەم: گەڵای مۆز بوو.

ئایەتی ٢٣ دەڵێت:

قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

ئادەم و حەوا گوتیان ئەی خوداکەمان ستەممان لە خۆمان کرد، وە ئەگەر هاتوو لێمان نەبووریت وە بەزەییمان پێ نەکەیت ئەوا بە دڵنیاییەوە لە دۆڕاوەکان دەبین.

ئایەتی ٣٧ سوورەتی البقرة دەڵیت:

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

ئادەم لە خوداکەیەوە وشەی بۆ هات و لێی بووری، ئەو (الله) هەمیشە تۆبە قبوڵکەر و بە بەزەییە.

واتە، الله تەنها تۆبەی ئادەمی قبووڵ کردووە، لە کاتێکدا ئایەتی ٢٣ الاعراف دەڵێت، ئادەم و حەوا داوای لێبوردەییان کرد.

بۆچی؟

چونکە لە ئیسلامدا ژن بە کائینێکی شەیتانی دادەنرێت.

ئایەتی ٢٤ دەڵێت:

قَالَ اهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ

(الله) گوتی، دابەزن هەندێکتان وەك دووژمن بۆ هەندێکتان، وە لە زەویدا شوێنتان دەبێت بۆ سرەوتن، وە خۆشیکردن بۆ ماوەیەك.

چەند تێبینیەك سەبارەت بەم دەقە:

یەکەم: الله دەڵێت، (اهْبِطُواْ)، واتە (دابەزن)، واتە لە بەهەشت (لە ئاسمان) دابەزن بۆ زەوی.

(هَبَطَ) واتە دابەزین لە شوێنێکی بەرز بۆ شوێنێکی نزم.

القرطبی دەڵێت: وَالْهُبُوطُ : النُّزُولُ مِنْ فَوْقٍ إِلَى أَسْفَلَ

واتە: (الهبوط -دابەزین) دابەزین لە سەرەوە بۆ خوارەوە.

الله دەڵێت هەندێکتان لە زەویدا ببن بە دووژمنی هەندێکی ترتان، وە ئەوە فەرمانە. واتە الله اکبر تۆوی دووژمنایەتی نێوان مرۆڤەکانی بە تایبەتی نیوان ژن و پیاوی لە ناخیاندا چاندووە.

وە القرطبی، لە تفسیری ئایەتی ٣٦ سوورەتی البقرة، دەڵێت:

وَالْخِطَابُ لِآدَمَ وَحَوَّاءَ وَالْحَيَّةِ وَالشَّيْطَانِ

وە قسەکەی الله بۆ ئادەم و حەوا و مارەکە و شەیتانە.

نانەوەی ڕق و قین کارێکی سەرەکی اللەی عەرەب و ئیسلامە، بۆ نموونە لە ئایەتی ١٤ سوورەتی المائدة، سەبارەت بە مەسیحیەکان دەڵێت:

فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

دووبەرەکی و دژایەتی و ڕق و قینمان خستە نێوانیانەوە تاوەکو ڕۆژی قیامەت.

الحاكم لە المستدرك على الصحيحين و الذهبی لە مجمع الفوائد، ئاماژەیان بە فەرموودەیەکی ابن عباس کردووە کە گوتوویەتی:

مَا أُسْكِنَ آدَمُ الْجَنَّةَ إِلا مَا بَيْنَ صَلاةِ الْعَصْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ

ئادەم تەنها ماوەی نێوان نوێژی عەسر بۆ ئاوابوونی خۆر لە بەهەشت ژیا، (واتە نیو ڕۆژ و دەرکرا).

ئایەتی ٢٥ دەڵێت:

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ

اللّٰە گوتی، لە زەویدا دەژین و تیایدا دەمرن و لەوێدا لە گۆڕەکانتان دەردەچن لە ڕۆژی قیامەت.

لە صحيح مسلم و البخاری، فەرموودەیەکی محمد هاتووە کە گوتوویەتی:

خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَطُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا..فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ، فَلَمْ يَزَلِ الْخَلْقُ يَنْقُصُ حَتَّى الآنَ

کاتێك الله ئادەمی درووست کرد، درێژیەکەی ٦٠ گەز بوو، ..، وە هەریەکێك بچێتە بەهەشتەوە لە سەر شیوەی ئادەم دەبێت، بەڵام دوای ئادەم باڵای مرۆڤ لە کەمبووندایە تاوەکو ئێستا.

واتە ئادەم باڵای ٣٧ مەتر بووە.

چی؟

پرسیار دەکەیت، ئەی درێژی و ئەستووری چووکی؟ الله اعلم

القرطبی لە الجامع لاحکام القران، دەڵێت:

وَكَانَ السَّحَابُ يَمْسَحُ رَأْسَهُ فَأَصْلَعَ، فَأَوْرَثَ وَلَدَهُ الصَّلَعَ

(کاتێك ئادەم دابەزی بە هۆی ئەوەی باڵای درێژ بوو) هەورەکان لە سەری ئادەمیان دەدا ئەوەبوو کەچەڵ بوو، وە منداڵەکانی ئادەم کەچەڵیان بە میراتی لە ئادەمەوە بۆ ماوەتەوە.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، ناکۆکی هەیە سەبارەت بەوەی ئایا هەموویان (ئادەم و حەوا و مارەکە و شەیتان) بەیەکەوە دابەزین یان بە جیا دابەزین؟ وە دەڵێت، دوو قەول هەیە:

یەکەم: بەیەکەوە دابەزین بەڵام هەر یەکێکیان کەوتە وڵاتێکەوە.

دووەم: بە جیا دابەزین، ئیبلیس پێش هەمووان لە الأبلة (دەکەوێتە عیراق) دابەزی، ئینجا ئادەم لە هیندستان دابەزی و حەوا لە جدة (سعودیة) دابەزی ئینجا مارەکە لە نصیبین (کوردستان) دابەزی.

وە ابن الجوزی دەڵێت: الله فەرمانی بە جبرائیل کرد ئادەم بگرێت، ئەوەبوو جبرائیل قاقۆلی ئادەمی گرت و لە درەختەکە ڕزگاری کرد و ئینجا فڕێی دایە سەر زەوی.

بۆچی حەوا لە جدة (سعودیە) کەوتۆتە خوارەوە؟

چونکە لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەکی محمد هاتووە گوتوویەتی:

الْفِتْنَةُ هَا هُنَا، الْفِتْنَةُ هَا هُنَا، مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ

ئاژاوە لێرەیە، ئاژاوە لێرەیە، لێرە قۆچەکانی شەیتان سەرهەڵدەدەن.

وە ئاماژەی کرد بۆ نجد (سعودیة).

وە بە حوکمی ئەوەی لە ئیسلامدا ژن مەخووقاتێکی شەیتانیە، وە شەیتان لە نجد سەرهەڵدەدات، ئەوا کاتێك حەوا دەرکراوە لە بەهەشت، لە نجد (سعودیە) کەوتۆتە خوارەوە.

ابن اثیر الجزیری لە الکامل في التاریخ، وە ابن عساکر لە تاریخ دمشق، ئاماژە بە ڕیوایەتێکی ابن عباس دەکەن کە گوتوویەتی:

فَجَاءَ فِي طَلَبِهَا فَكَانَ كُلَّمَا وَضَعَ قَدَمَهُ بِمَوْضِعٍ صَارَ قَرْيَةً، وَمَا بَيْنَ خُطْوَتَيْهِ مَفَاوِزُ فَسَارَ حَتَّى أَتَى جَمْعًا فَازْدَلَفَتْ إِلَيْهِ حَوَّاءُ، فَلِذَلِكَ سُمِّيَتِ الْمُزْدَلِفَةَ، وَتَعَارَفَا بِعَرَفَاتٍ فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ عَرَفَاتٍ، وَاجْتَمَعَا بِجَمْعٍ فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ جَمْعًا

ئادەم (لە هیندەوە) بە دوای حەوا هات، هەر کاتێك قاچی دەختە سەر شوێنێك، ئەوا شوێنەکە دەبوو بە گوندێك، وە نێوان هەنگاوەکانی دەبوو بە دەشتایی، کاتێک ئادەم لەو شوێنە نزیک بۆوە کە حەوای لێبوو، حەواش لە ئادەم نزیک بۆوە، (ئەم شوێنە ئێستا پێی دەوترێت (مزدلفة) کە دەکەوێتە نێوان مینا و عەرەفە، وە یەکێکە لە ڕێوڕەسمەکانی حەج)، ئینجا ئادەم و حەوا لە ناوچەی جمع بەیەکگەیشتن و کۆبوونەوە، (وە ئێستا جمع شوێنێکە لە مەککە و ڕیوڕەسمێکی گرنگی حەجە، کە حاجیەکانی تێدا کۆدەبێتەوە)، ئینجا دوای ئەوە ئادەم و حەوا لەو شوێنەی کە ئەمڕۆ پێی دەوترێت عەرەفە کە دابوونەریتێکی حەجە، جووت بوون.

ابن منظور لە لسان العرب سەبارەت بە یەکێك لە ماناکانی وشەی (عرف) دەڵێت:

فَلَقِيَهَا فِي ذَلِكَ الْمَوْضِعِ عَرَفَهَا وَعَرَفَتْهُ

ئادەم لەم شوێنەدا لەگەڵ حەوا "عرف"ی کرد، وە حەوا لەگەڵ ئادەم "عرف"ی کرد.

یەکێك لە ماناکانی وشەی(عرف) واتە(جامع) واتە جووت بوو.

واته لەو شوێنەی کە پێی دەگوترێت (عرفات) ئادەم و حەوا جووت بوون.

وە ڕاستە (عرف) بە مانای یەکترناسینیش دێت، بەڵام خۆ حەوا لە بەهەشت ژنی ئادەم بوو، وە لەگەڵ یەك بوون، کەواتە لەم شوێنەدا بە مانای (تعارف-یەکتر ناسین) نایەت بەڵکو بە مانای جووتبوون دێت.

وشەی مزدلفە، لە ازدلفە وە زلفی هاتووە ،کە لە چەندەها دەقی قورئان ئاماژەیان پێکراوە، بەمانای نزیکبوونەوە دێت.

وە وشەی جمع بە مانای کۆبوونەوە و گردبوونەوە دێت لە نێوان دوو کەس و زیاتر.

ئەگەر سەیر بکەین هەموو دابوونەریتیکی حەج لە ئیسلامدا دابوونەریتێکی بتپەرستانەیە.

وە موسڵمانان لە شوینێک نیزا بۆ خوداکەیان دەکەن کە عەرەفەیە و ئادەم و حەوا لەوێدا جووت بوون.

جبرائیل ئادەم فێرە سێکس دەکات:

ابن عساکر لە تاریخ مدینة دمشق و المتقی الهندی لە کنز العمال، ئاماژە بە فەرموودەیەك دەکەن کە محمد گوتوویەتی:

هَبَطَ آدَمُ وَحَوَّاءُ عُرْيَانَيْنِ جَمِيعًا عَلَيْهِمَا وَرَقُ الْجَنَّةِ، فَأَصَابَهُ الْحُرُّ حَتَّى قَعَدَ يَبْكِي وَيَقُولُ لَهَا: يَا حَوَّاءُ قَدْ آذَانِي الْحَرُّ، فَجَاءَهُ جِبْرِيلُ بِقُطْنٍ وَأَمَرَهَا أَنْ تَغْزِلَ وَعَلَّمَهَا، وَأَمَرَ آدَمَ بِالْحِيَاكَةِ وَعَلَّمَهُ وَكَانَ لَمْ يُجَامِعِ امْرَأَتَهُ فِي الْجَنَّةِ

حَتَّى هَبَطَ مِنْهَا، وَكَانَ كُلٌّ مِنْهُمَا يَنَامُ عَلَى حِدَةٍ، حَتَّى جَاءَهُ جِبْرِيلُ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ، وَعَلَّمَهُ كَيْفَ يَأْتِيهَا، فَلَمَّا أَتَاهَا جَاءَهُ جِبْرِيلُ فَقَالَ: كَيْفَ وَجَدَتِ امْرَأَتَكَ؟ قَالَ : صَالِحَةً

ئادەم و حەوا کاتێك دابەزین ڕووت بوون، وە تەنها گەڵای درەختیان بەسەرەوە بوو، ئەوەبوو گەرما کاری کرد لە ئادەم و دەستی بەگریان کرد، وە دەیگوت: ئەی حەوا گەرما ئازاری دام، ئەوەبوو جبرائیل لۆکەی لەگەڵ خۆی هێنا و فەرمانی بە حەوا کرد بیڕێسێت، ئەوەبوو حەوا ڕێسایی، وە ئادەمی فێرە چنین کرد و فەرمانی بە ئادەم کرد ریسەکە بچنێت، وە ئادەم لەگەڵ حەوای ژنی جووت نەببوو تاوەکو دابەزی بۆ سەر زەوی، وە هەر یەکێکیان بە تەنها دەخەوت، تاوەکو جبرایل هات و فەرمانی بە ئادەم کرد کە لەگەڵ حەوا جووت بێت، وە فێری کرد کە چۆن لەگەڵیدا جووت بێت. کاتێك ئادەم لەگەڵ حەوا جووت بوو، جبرائیل هات و پرسی: چۆن بوو؟ ئادەم گوتی باش بوو.

ابن عساکر دەڵێت، لە ڕیوایەتێك هاتووە کە دوای جووت بوونی یەکەمی ئادەم لەگەڵ حەوا، حەوا بە ئادەمی گوتووە: کورە ئادەم ئەوە گەلەك خۆش بوو، دەکرێت زیاتر بکەین.

مثل ما یقولون : بالهناء و البنین

ئایەتی ٢٦-٢٧

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىَ ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

يَا بَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ

اللّٰەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت: ئەی نەوەکانی ئادەم پۆشاك و پەڕەمووچەمان بۆتان دابەزاند بۆ ئەوەی نێوگەڵتان دابپۆشێت، وە پۆشاکی خۆپارێزی، ئەوە چاکترە، ئەوە لە نیشانەکانی اللّٰەیە بە هیوای ئەوەی وەبیرتانبێتەوە.

ئەی نەوەکانی ئادەم شەیتان فریووتان نەدات هەروەك چۆن باوك و دایکی ئێوەی لە بەهەشت دەرکرد، پۆشاکەکانی پێ داکەناندن بۆ ئەوەی نێوگەڵیان بۆیەکتر بەدیارکەوێت، ئەو (شەیتان)، خۆی و داوودەستەکەی بە شێوەیەك دەتانبینن کە ئێوە نایانبینن، لە ڕاستیدا ئێمە شەیتانەکانمان کردووە بە یاوەری ئەوانەی باوەڕ ناهێنن.

لە صحیح مسلم، فەرموودەیەکی ابن عباس هاتووە کە دەڵێت:

كَانَتِ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَهِيَ عُرْيَانَةٌ فَتَقُولُ مَنْ يُعِيرُنِي تِطْوَافًا تَجْعَلُهُ عَلَى فَرْجِهَا وَتَقُولُ الْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلاَ أُحِلُّهُ

ژن بە ڕووتی بە دەورەی کەعبە تەوافی دەکرد و دەیگوت: کێ پارچەیەك پەڕۆم دەداتێ بیخەمە سەر نێوگەڵم؟ وە دەیگوت:

ئیمڕۆ هەندێکی وە یان گشتی لە دەرەوەیە.

ئەوەی ئیمڕۆ بەدیارکەوتووە حەڵاڵی ناکەم.

الطبری، لە جامع البیان سەبارەت بە (يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا- ئەی نەوەکانی ئادەم ئێمە پۆشاك و پەڕەمووچەمان بۆتان دابەزاند بۆ ئەوەی نێوگەڵتان داپپۆشێت) دەڵێت: الله لەم ئایەتە بە عەرەبی دوورگەی عەرەبی، کە بە ڕووتی بە دەورەی کەعبەدا تەوافیان دەکرد، دەڵێت، پۆشاك لەبەر بکەن و نێوگەڵتان داپۆشن و بە ڕووتی تەواف مەکەن و لە الله بترسن.

(رِيش) لە زمانی عەرەبی واتە پەرەمووچەی پەلەوەر و باڵندە.

واتە، الله دەڵێت پۆشاك و پەڕەمووچەم بە ئێوە داوە بۆ ئەوەی لەبەری بکەن و نێوگەڵتانی پێ داپۆشن.

الطبری، سەبارەت بە (وَلِبَاسُ التَّقْوَىَ ذَلِكَ خَيْرٌ- پۆشاکی خۆپارێزی باشترە)، دەڵێت، ناکۆکی هەیە، وە یاوەرەکان دابەش بوون بەسەر ئەم قەولانە:

یەکەم: ئیمان (واتە پۆشاکی ئیمان باشترە).

دووەم: شەرم (واتە پۆشاکی شەرم باشترە).

سێهەم: کاری چاك (واتە پۆشاکی کاری چاك باشترە).

چوارەم: شێوە و ویقار (واتە پۆشاکی ویقار چاکترە).

پێنجەم: خواترسی (واتە پۆشاکی خواترسی چاکترە).

شەشەم: داپۆشینی نێوگەڵ (واتە پۆشاکی داپۆشینی نێوگەڵ چاکترە).

بەگویرەی مەتنی دەقەکە وشەی (تقوی) لەم ئایەتە، بە مانای خۆپارێزی دێت،کەواتە ئایەتەکە دەڵێت:

ئەی نەوەکانی ئادەم ئێمە پۆشاك و پەڕەمووچەمان پێتان بەخشیووە، وەک پۆشاکی خۆپارێزی کە ئەوەیان چاکترە، ئەوە لە نیشانەکانی اللهیە، بە هیوای ئەوە وەبیرتان بێتەوە.

چونکە دەقە دەڵێت، (ذَلِكَ خَيْرٌ- ئەوە چاکترە)، واتە پۆشاك لە بەرکردن بۆ خۆپاراستن لە ڕووتی باشترە.

القرطبی لە الجامع لاحكام القران، باسێکی دوور و درێژ دەکات سەبارەت بە عەورەت و دەڵێت، زانایانی ئیسلام ناکۆکن سەبارەت بەوەی کە عەورەت چییە و کوێی لەشی مرۆڤ دەگرێتەوە.

دەڵێت: ابن ابي ذئب و داود و ابن ابي علبة و الطبری و اهل الظاهر دەڵێن: عەورەت پێش و پاشی نێوگەڵ دەگرێتەوە، چونکە الله گوتوویەتی " پۆشاکێك نێوگەڵتان دابپۆشێت"، وە گوتوویەتی" نێوگەڵیان بۆ یەکتر بەدیارکەوت".

وە دەڵێت امام الشافعی گوتوویەتی ناوك و ئەژنۆ لە عەورەت نین، (واتە عەورەت دەکەوێتە نێوان ناوك و ئەژنۆکان).

چەندەها فەرموودە هەیە کە پێغەمبەری ناسکۆڵە و نازدار ڕان و نێوگەڵی خۆی نیشان داوە:

یەکەم:ڕانی محمد سپی بوو.

لە صحیح البخاری، ڕیواتێك هاتووە انس بن مالك دەڵێت:

فأجْرَى نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ في زُقَاقِ خَيْبَرَ، وإنَّ رُكْبَتي لَتَمَسُّ فَخِذَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ، ثُمَّ حَسَرَ الإزَارَ عن فَخِذِهِ حتَّى إنِّي أنْظُرُ إلى بَيَاضِ فَخِذِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ

پێغەمبەر (لە سەر پشتی ولاغ) بە ناو کۆڵانە تەسکەکانی خەیبەر تێپەڕی، وە ئەژنۆم بە ڕانی کەوت، ئەوەبوو ئیزارەکەی لەسەر ڕانی هەڵماڵی تاوەکو من ڕانی پێغەمبەرم بینی کە سپی بوو.

دووەم: ڕانی محمد بە پاڵکەوتوویی.

لە صحیح مسلم، فەرموودەیەك هاتووە عائیشە دەڵێت:

انَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مُضْطَجِعًا فِي بَيْتِي كَاشِفًا عَنْ فَخِذَيْهِ أَوْ سَاقَيْهِ

پێغەمبەر لە ماڵەکەم پاڵکەوتبوو و ڕانی یان قاچی ڕووت کردبوو.

ئینجا دەڵێت، باوکم (ابوبکر)، وە دواتر (عمر) هاتنە ژوورەوە ، پێغەمبەر خۆی تێك نەدا و لەسەر هەمان حاڵەتدا مایەوە، بەڵام بەر لەوەی عوسمانی کوڕی عەفان بێتە ژوورەوە، دانیشت و ڕانەکانی داپۆشی. عائیشە دەڵێت لێم پرسی بۆچی کاتێك باوکم و عمر هاتنە ژوورەوە خۆت دانەپۆشی بەڵام کاتێك عوسمان هاتە ژوورەوە دانیشت ڕانت داپۆشی. دەڵێت پێغەمبەر گوتی:

أَلاَ أَسْتَحِي مِنْ رَجُلٍ تَسْتَحِي مِنْهُ الْمَلاَئِكَةُ

ئەی شەرم لە کەسێك نەکەم کە فریشتەکان شەرمی لێ دەکەن.

واتە: محمد شەرمی لە ابوبکری خەزووری و عمر نەکردووە کاتێك ڕانی ڕووت بووە.

سێهەم: محمد جلی دایکە عائیشەی لەبردایە و ڕانی ڕووتە.

لە صحیح مسلم فەرموودەیەك هاتووە عائیشة دەڵێت:

پێغەمبەر لە سەر جێگاکەی پاڵ کەوتبوو و جلی منی لەبەردابوو(وَهُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ لاَبِسٌ مِرْطَ عَائِشَةَ)، دەڵێت ابوبکر وە دوای ئەو عمر داوای مۆڵەتیان کرد و هاتنە ژوورەوە، پێغەمبەر خۆی تێکنەدا،کاتێك عومەر ڕۆیشت، عوسمان داوای مۆڵەتی کرد بێتە ژوورەوە، دەڵێت پێغەمبەر جلەکەی منی داکەناند و خۆی ڕێکخست و گوتی بابێتە ژوورەوە. عائیشە دەڵێت کاتێك عوسمان ڕۆیشت لێم پرسی کە بۆچی بۆ ابوبکر و

عمر خۆی تێکنەدا بەڵام بۆ عوسمان جلەکانی منی داکەناند و خۆی ڕێکخست،ئینجا مۆڵەتی پێیدا بێتە ژوورەوە، دەڵێت پێغەمبەر گوتی

إِنَّ عُثْمَانَ رَجُلٌ حَيِيٌّ وَإِنِّي خَشِيتُ إِنْ أَذِنْتُ لَهُ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ أَنْ لاَ يَبْلُغَ إِلَيَّ فِي حَاجَتِهِ

واتە، عوسمان پیاوێکە مرۆڤ شەرمی لێ دەکات، وە من ترسام کە بەم حالەتەوەم لێم بێتە ژوورەوە شەرم بکات، وە نەتوانێت ئەوە بگەیەنێت کە بۆی هاتبوو.

چوارەم: پێغەمبەر نێوگەڵی ڕووت دەبێت باوەش دەکات بە زید بن حارثة

لە جامع الترمذی، ڕیوایەتێك هاتووە عائیشە دەڵێت، زید بن حارثة گەرایەوە مەدینە و هات بۆ ماڵمان و لە دەرگای دا.

فَقَامَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ عُرْيَانًا يَجُرُّ ثَوْبَهُ، وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُهُ عُرْيَانًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ، فَاعْتَنَقَهُ وَقَبَّلَهُ

پێغەمبەر هەڵسایەوە و پۆشاکەکەی بەدوای خۆیدا ڕادەکێشا، سوێند بە ﷲ نە پێشووتر وە نە دواتر بە ڕووتی نەمبینیبوو، باوەشی کرد بە زەید و ماچی کرد.

تێبینی: زەید بن حارثة لە کوشتنی ام قرفة دەگەڕێتەوە.

هەر لەبەر ئەوە ئەهلی علم ناکۆکن کە ئایا ڕانی پیاو عەورەتە یان عەورەت نییە، بەڵام زۆربەیان دەڵێن ڕان عەورەتە.

بەڵام بۆ ژن جیاوازە، وە ژنان دەبن بە دوو بەش:

یەکەم: ژنانی ئیمانداری ئازاد هەموو لەشیان وە تەنانەت دەنگیشیان عەورەتە.

القرطبی دەڵێت: وَأَمَّا الْمَرْأَةُ الْحُرَّةُ فَعَوْرَةٌ كُلُّهَا إِلَّا الْوَجْهَ وَالْكَفَّيْنِ. عَلَى هَذَا أَكْثَرُ أَهْلِ الْعِلْمِ

زۆربەی ئەهلی عیلم دەڵێن، کە هەموو لەشی ژنانی ئازادی موسڵمان عەورەتە تەنها دەموچاو و دوو ناو لەپی نەبێت.

دووەم: ژنانی کەنیزە و کۆیلە، عەورەتیان وەك عەورەتی پیاوە، واتە تەنها نێوان ناوك و ئەژنۆ دەگرێتەوە.

القرطبی دەڵێت وَأَمَّا الْأَمَةُ فَالْعَوْرَةُ مِنْهَا مَا تَحْتَ ثَدْيَيْهَا

بەڵام عەورەتی ژنە کۆیلە لە ژێر مەمکەکانیەوە بۆ خوارەوەیە.

ابن العثيمين لە "الممتع على زاد المستنقع" دەڵێت:

الأَمَةُ -ولو بالغة- وهي المملوكة، فعورتها من السُّرَّة إلى الرُّكبة، فلو صلَّت الأَمَةُ مكشوفة البدن ما عدا ما بين السُّرَّة والرُّكبة، فصلاتها صحيحة؛ لأنَّها سترت ما يجب عليها سَتْرُه في الصَّلاة

ژنە کۆیلە ئەگەر باڵغ بوو (واتە تەمەنی سەروو ٩ ساڵی بوو) وە خاوەنی هەبوو، عەورەتی لە نێوان ناوك بۆ ئەژنۆکانیەتی، وە تەنانەت ئەگەر نوێژی

کرد و لەشی ڕووت بوو تەنها ئەو شوێنە نەبێت کە دەکەوێتە نێوان ناوك و ئەژنۆ، نوێژەکەی قبووڵە، چونکە ئەو شوێنەی داپۆشیووە کە لەسەری پێویستە دایپۆشێت.

وە لە سنن الکبری للبیهقی و حجاب المرأة للالبانی، ڕیوایەتێك هاتووە کە انس بن مالك دەڵێت:

كنَّ إماءُ عمرَ رضيَ اللهُ عنه يخدُمْنَنا كاشفاتٍ عن شعورهنَّ تضطربُ ثُدِيُّهُنَّ

ژنە کۆیلەکانی عومەر خزمەتیان دەکردین قژیان ڕووت بوو و مەمکەکانیان بەریەك دەکەوتن.

شیخ الاسلام ابن تیمیة لە مجموع الفتاوی دەڵێت:

والحجابُ مختصٌّ بالحرائر دون الإماء، كما كانت سُنّةُ المؤمنين في زمن النبي وخلفائه: أن الحُرَّةَ تحتَجِبُ، والأَمَة تبرُز. وكان عمر إذا رأى أَمَةً مُختَمِرة، ضرَبها وقال: أتتشبهين بالحرائر

وە باڵاپۆش کردن تایبەتە بە ژنانی ئازاد نەك ژنانی کۆیلە، هەروەك چۆن سونەت بوو لە سەردەمی پێغەمبەر و سەردەمی خەلیفەکان، ژنانی ئازاد خۆیان باڵاپۆش دەکرد وە ژنە کۆیلەکان خۆیان نیشان دەدا. وە ئەگەر عومەر ژنێکی کۆیلەی ببینیایە کە خۆی داپۆشیوە، لێی دەدا، وە دەیگوت: دەتەوێت لە ژنانی ئازاد بچیت؟

ئایەتی ٢٧ دەڵێت:

ئەی نەوەکانی ئادەم شەیتان فریووتان نەدات، هەروەك چۆن باوك و دایکتانی (ئادەم و حەوا) لە بەهەشت بەدەرکردن دا، جلەکانی لەبەریان داکەناند بۆ ئەوەی نێوگەڵی یەکتر ببینن (واتە ئادەم نێوگەڵی حەوا ببینێت و حەوا نێوگەڵی ئادەم ببینێت)، شەیتان خۆی و دارودەستەکەی دەتانبینێت، لە شوێنێك کە ئێوە نایبینن، وە لە ڕاستیدا ئێمە شەیتانەکانمان کردووە بە یاوەر و پشتیوانی ئەوانەی کە ئیمان ناهێنن.

دوو خاڵ سەبارەت بەم ئایەتە:

یەکەم: شەیتان خۆی و دارودەستەکەی (هُوَ وَقَبِيلُهُ)

الطبری لە جامع البیان دەڵێت (قَبِيلُهُ) واتە هاوشێوە و ڕەگەز و وەچەکانی.

واتە شەیتان وەچەکانی لە جنۆکە.

البیهقی لە شعب الایمان و الطبرانی، فەرموودەیەکیان اخراج کردووە کە محمد گوتوویەتی:

لَا تَكُنْ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ السُّوقَ وَلَا آخِرَ مَنْ يَخْرُجُ مِنْهَا فَبِهَا بَاضَ الشَّيْطَانُ وَفَرَّخَ

یەکەم کەس مەبە دەچیتە ناو بازاڕەوە، وە دوا کەس مەبە کە لە بازاڕ دێیتە دەرەوە، چونکە شەیتان هێلکەی تیادا کردووە و بێچوو هەڵدێنێت.

شەیتان هێلکە دەکات و لە ڕێگای هێلکەکانیەوە بێچووی دەبێت!!!!

القرطبی لە الجامع لاحکام القران، لە تفسیری ئایەتی ٥٠ سوورەتی الکهف دەڵێت:

الشعبی گوتی: پیاوێك پرسیاری لێ کردم ئایا ئیبلیس ژنی هەیە؟ گوتم ئەم زەماوەندە من تیایدا بەشدار نەبووم، ئینجا بە بیرم هاتەوە کە اللە گوتوویەتی" أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ- ئایا ئیبلیس و وەچەکانی دەکەن بە یاوەر و پشتیوانی؟)، ئەوسا زانیم کە ناکرێت وەچە هەبێت بە بێ بوونی هاوسەر، ئەوەبوو گوتم بەڵێ.

وە مجاهد گوتی: شەیتان چووکی خستە ناو زێی خۆیەوە، پێنج هێلکەی کرد، وە ئەمە بنچینەی وەچەکانیەتی. وە دەڵێن، اللە لە ڕانی ڕاستەی شەیتان چووک و لە ڕانی چەپەی زێی درووستکردووە، ئینجا شەیتان چووکی دەخاتە زێیەوە لە ئاکامدا پێنج هێلکە دادەنێ، وە کاتێک هەر هێلکەیەک دەترووکێ ٧٠ شەیتانی نێرینە و ٧٠ شەیتانی مێینە دێنە دەرەوە،

واتە، شەیتان وەچەی هەیە (هُوَ وَقَبِيلُهُ- خۆی و وەچە و داروودەستەکەی) واتە، (ذُرِّيَّتَهُ).

دووەم: ئایەتەکە دەڵێت (لە ڕاستیدا ئێمە شەیتانەکانمان کردووە بە یاوەر و پشتیوانی کەسانێك کە ئیمان ناهێنن).

واتە اللە شەیتانی کردووە بە یاوەری کەسانێك کە کافرن. وە ئەوە ویست و ئیرادەی اللەی عەرەب و ئیسلامە.

بەڵام لە ئایەتی ٥٠ سوورەتی الكهف دەڵێت:

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ

ئایا ئیبلیس و وەچەکانی لە جیاتی من وەك یاوەر و پشتیوانی خۆتان دەگرن، وە ئەوانە دووژمنتانن؟

ئەم دوو ئایەتە زۆر سەیرن!!!! خۆی شەیتان و وەچەکانی کردووە بە یاوەری و پشتیوانی ئەو کەسانەی ئیمان ناهێنن، دواتر گازاندە دەکات و دەڵێت: ئایا ئێوە شەیتان و وەچەکانی دەکەن بە و یاوەر و پشتیوانی خۆتان؟

تۆ بڵێیت ئیرادەی مرۆڤ لە ئیرادەی اللە بەهێزتر بێت، بۆ ئەوەی ئەو یاوەرەی شەیتان ڕەت کاتەوە، کە اللە بۆی داناوە؟

سێهەم: ئایەتەکە دەڵێت، (ئێمە شەیتانەکانمان کردووە بە یاوەری ئەو کەسانەی ئیمان ناهێنن).

بە گوێرەی ئەم دەقە بێت موسڵمانان و محمد ئیمانیان نەبووە، چونکە هەر هەموویان یاوەرێکی شەیتانیان هەبووە.

لە صحيح مسلم، باب (تَحْرِيشِ الشَّيْطَانِ وَبَعْثِهِ سَرَايَاهُ لِفِتْنَةِ النَّاسِ وَأَنَّ مَعَ كُلِّ إِنْسَانٍ قَرِينًا- هەڵاواردنی شەیتان و ناردنی سەربازەکانی بۆ لە خشتەبردنی خەڵك، وە لەگەڵ هەموو مرۆڤێك شەیتانێك هەیە)، فەرموودەیەك هاتووە کە محمد گوتوویەتی:

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ " . قَالُوا وَإِيَّاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ " وَإِيَّاىَ إِلاَّ أَنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ فَلاَ يَأْمُرُنِي إِلاَّ بِخَيْ

هیچ کەسێکتان نییە کە یاوەرێکی لە جنۆکەکان بۆ دیاری نەکرابێت، گوتیان تۆش ئەی پێغەمبەری الله؟ گوتی منیش، بەڵام الله یارمەتی دام تاوەکو بوو بە موسڵمان، وە فەرمانی هیچم پێ ناکات تەنها چاکە نەبێت.

وە هەروەها لە صحیح مسلم لە هەمان باب فەرموودەیەك هاتووە محمد بە عائیشە دەڵێت:

أَقَدْ جَاءَكِ شَيْطَانُكِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ مَعِيَ شَيْطَانٌ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَمَعَ كُلِّ إِنْسَانٍ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ وَمَعَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ وَلَكِنْ رَبِّي أَعَانَنِي عَلَيْهِ حَتَّى أَسْلَمَ

ئەوە شەیتانەکەت هاتۆتە لات؟ گوتم ئەی پێغەمبەری الله ئایا من شەیتانم هەیە؟ گوتی بەڵێ. گوتم وە لەگەڵ هەموو مرۆڤێك؟ گوتی بەڵێ. گوتم، وە لەگەڵ تۆش ئەی پێغەمبەری الله؟ گوتی بەڵێ بەڵام الله یارمەتی دام تاوەکو بوو بە موسڵمان.

محمد پشتڕاستی ئەکاتەوە کە خۆی و هەموو موسڵمانێك یاوەرێکی شەیتانیان هەیە. کەواتە بە گوێرەی ئەم ئایەتە بێت، محمد کافر بووە، وە هەموو موسڵمانان کافرن.

جا دواتر الله اکبر یارمەتی محمد دەدات، تاوەکو شەیتانەکەی محمد موسڵمان دەبێت، وە شەیتانەکەی فەرمانی چاکە بە محمد دەکات.

بەڵێ موسڵمانانی ئازیز شەیتان موسڵمان بووە.

چوارەم: ئایەتەکە دەڵێت(شەیتان و داروودەستەکەی ئێوە دەبینین لە شوێنێك کە ئێوە ئەوان نابینن).

پرسیار؟ چۆن محمد و عومەر و ابوهریرە، هتد،، شەیتانیان بینیووە؟

کامەیان درۆ دەکەن؟ الله و قورئان وە یان محمد؟

چەند فەرمووده و ڕیوایەتێك کە محمد و یاوەرەکانی جنۆکە و شەیتانەکانیان بینیوە:

یەکەم: شەوی جنۆکە.

لە صحیح مسلم فەرموودەیەك هاتووە کە شەوێکیان محمد لە دۆڵەکانی دەورەبەری حراء ون دەبێت، بەرەبەیانیەکی بەدیار دەکەوێتەوە و لێی دەپرسن کە لە کوێ بووە؟ لە وەڵامدا محمد دەڵێت:

أَتَانِي دَاعِي الْجِنِّ فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَقَرَأْتُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ

بانگێشەری ئیسلامی جنۆکەکان هات و لەگەڵی چووم و قورئانم بۆ جنۆکەکان خوێندەوە.

وە محمد دەڵێت، جنۆکەکان لێیان پرسیم کە چی حەلالە بۆیان کە بیخۆن؟ محمد دەڵێت پێم گوتن ئێسقان و پیسایی ئاژەڵ.

ئینجا محمد به یاوەرەکانی دەڵێت: فَلاَ تَسْتَنْجُوا بِهِمَا فَإِنَّهُمَا طَعَامُ إِخْوَانِكُمْ

نەکەن لە دوای پیسایکردن خۆتان بە ئێسق و پاشەڕۆی ئاژەڵ پاك بکەنەوە چونکە ئەم دوو شتە خواردنی براکانتانن لە جنۆکە.

دووەم: پیاوانێکی ڕووتی پێست ڕەشی جنۆکە سواری پێغەمبەر دەبن.

لە مجمع الزوائد و منبع الفوائد للهیثمی، ڕیوایەتێك هاتووە بە اسنادێکی صحیح کە ابن مسعود دەیگێڕیتەوە و دەڵێت:

شەوێکیان لەگەڵ پێغەمبەر دەرچووم، هێڵێکی بە دەورەمدا کێشا و گوتی لەم هێلە مەیە دەرەوە ئەگینا تیا دەچیت، دواتر پێغەمبەر گەڕایەوە، ئینجا ابن مسعود دەڵێت کۆمەڵێك پیاو بەدیار کەوتن

كَأَنَّهُمُ الزُّطُّ لَيْسَ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ وَلَا أَرَى سَوْآتِهِمْ طِوَالًا قَلِيلٌ لَحْمُهُمْ ، قَالَ: فَأَتَوْا فَجَعَلُوا يَرْكَبُونَ رَسُولَ اللَّهِ وَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ يَقْرَأُ عَلَيْهِمْ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَأُرْعِبْتُ مِنْهُمْ رُعْبًا شَدِيدًا، ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ جَاءَ ثَقِيلًا وَجِعًا أَوْ يَكَادُ أَنْ يَكُونَ وَجِعًا مِمَّا رَكِبُوهُ ، قَالَ : إِنِّي أَجِدُنِي ثَقِيلًا

واتە، کۆمەڵێك پیاوی "زط" ئەفریقی کە جلیان لەبەردانەبوو، وە نێوگەڵیانم نەدەبینی، وە درێژ بوون و گۆشتیان کەم بوو، هاتن سواری پێغەمبەری ﷲ بوون، وە پێغەمبەر قورئانی بۆیان دەخوێندەوە، وە من زۆر ترسام، ئینجا پێغەمبەر قورس ببوو و ئازاری هەبوو بە هۆی ئەوەی سواری ببوون، وە گوتی هەست دەکەم لەشم قورس بووە.

سێهەم: محمد عفریت دەگرێت:

لە صحیح البخاری فەرموودەیەك هاتووە محمد دەڵێت:

إنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلَاةَ فَأَمْكَنَنِي اللَّهُ مِنْهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا وَتَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ فَذَكَرْتُ قَوْلَ أَخِي سُلَيْمَانَ: رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي (ئایەتی ٣٥ سوورەتی ص)

عفریتێك لە جنۆكە دوێنێ بە پێشمدا ڕەت بوو بۆ ئەوەی نوێژەكەم ببڕێت، الله دەسەڵاتی بەسەریدا شكاند و گرتم، ویستم لە یەكێك لە ستوونەكانی مزگەوتی ببەستمەوە تاوەكو بەیانی بۆ ئەوەی هەر هەمووتان بیبینن، بەڵام وتەكەی سلێمانی برامم بیرهاتەوە: خوداكەم دەسەڵاتێكم پێ ببەخشە كە هیچ كەسێك لە دوای من ئەو دەسەڵاتەی نەبێت (ئایەتی ٣٥ سوورەتی ص)

چوارەم : شەیتان لە عومەری كوڕی خەتاب دەترسێت.

لە صحیح البخاری، ڕیوایەتێك هاتووە، محمد بە عومەری كوڕی خەتاب دەڵێت:

إيهًا يا ابْنَ الخَطَّابِ، والذي نَفْسِي بيَدِهِ ما لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجًّا قَطُّ، إلَّا سَلَكَ فَجًّا غيرَ فَجِّكَ

ئەی کوڕی خەتاب، سوێند بەوەی گیانمی بەدەستە، شەیتان لە هەر ڕێگایەك تووشت بێت ئەوا ڕێگای خۆی دەگۆڕێت و ڕێگایەکی تر دەگرێت.

شەیتان لە الله نەترساوە و ملکەچی فەرمانی الله نەبووە، بەڵام لە عومەری کوڕی خەتاب دەترسێت.

بەڵام عومەر عومەرە خۆ فشە نییە. سبحان الله.

وە لە ئیسلامدا شەیتان و جنۆکە دەتوانن خۆیان بەرجەستە بکەن و نیکاحی ژنان و پیاوانی موسڵمان بکەن.

ئەم بابەتە دەکرێت چەندەها بەرگ پەرتووکی لەسەر بنووسرێت، بەڵام من لێرەدا تەنها ئاماژە بە قسەیەکی ابن تیمیة شێخی سەلەفیەکان و شێخ الاسلام دەکەم، کە لە مجموع الفتاوی گوتوویەتی:

وَصَرْعُهُمْ لِلْإِنْسِ قَدْ يَكُونُ عَنْ شَهْوَةٍ وَهَوًى وَعِشْقٍ كَمَا يَتَّفِقُ لِلْإِنْسِ مَعَ الْإِنْسِ وَقَدْ يَتَنَاكَحُ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ وَيُولَدُ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ وَهَذَا كَثِيرٌ مَعْرُوفٌ

وە زاڵبوونی جنۆکە بەسەر مرۆڤدا دەکرێت بە هۆی شەهوەت و خۆشەویستی و ئیشقەوە بێت، هەروەك چۆن لە نێوان مرۆڤ و مرۆڤ ڕوودەدات، وە بەهەمان شێوە دەکرێت مرۆڤ و جنۆکە یەکتر بگێن، وە منداڵیان ببێت، وە ئەوە زۆر ناسراو و زانراوە.

تۆ بڵێی موسڵمانان سرووشتی کەریان نەبێت؟ لە ئیسلامدا کەر شەیتان دەبینێت، وە تەنانەت ئەوەیان کردووە بە ئیعجازی زانستی، وە دەڵێن

شەپۆلی بینایی کەر جیاوازە لە شەپۆلی بینایی مرۆڤ، لەبەر ئەوە کەر دەبینێت و مرۆڤ نابینێت.

واتە شەپۆلی بینایی چاوەکانی محمد لە شەپۆلی بینایی کەری کردووە.

لە صحیح البخاری و مسلم، فەرموودەیەکی محمد هاتووە گوتوویەتی:

إِذَا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الْحِمَارِ فَتَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّهُ رَأَى شَيْطَانًا ".

ئەگەر گوێتان لە زەڕینی کەر بوو ئەوا پەناگە ببەنە بەر اللە چونکە شەیتانی بینیووە.

ئایەتی ٢٨-٣٠

وَإِذَا فَعَلُواْ فَاحِشَةً قَالُواْ وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لاَ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاء أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

وە کاتێك ناپەسندەیەك دەکەین دەڵێن باوک و باپیرانمان هەمان ڕێبازیان هەبووە، وە اللە فەرمانی پێمان کردووە کە وابکەین، (ئەی محمد) بڵێ لە ڕاستیدا اللە فەرمان بە ناپەسەندی ناکات، ئایا قسەیەك لەسەر اللە دەکەن کە لێی نزانن؟

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ

(ئەی محمد) بڵێ خوداکەم فەرمان بە ڕاستڕەوی دەکات، وە سیماکانتان ئاراستەی هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن بکەن، وە بە پاکی بانگی (اللە) بکەن، و ئاین (ڕۆژی قیامەت) هەر بۆ ئەوە (اللە). هەروەك چۆن ئێوەی دەست پێ کردووە، دەگەڕێنەوە.

فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ

کۆمەڵێك هیدایەتکراو، وە کۆمەڵێك گومڕایی هەق بووە بەسەریان، ئەوانە شەیتانیان جگە لە اللە وەك یاوەر و پشتیوان بەخۆوە گرتووە، وە پێیان وایە کە ڕێنمایی کراون.

اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

القرطبی دەڵێت" فَاحِشَة" لەم ئایەتەدا، بە قسەی زۆربەی شرۆڤەکاران بەمانای تەواف کردنیان بە ڕووتی بە دەورەی کعبە دێت.

الطبری دەڵێت" فَاحِشَة" لەم ئایەتەدا بە مانای ئەوە دێت:

كَانُوا يَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ عُرَاةً ، يَقُولُونَ : " نَطُوفُ كَمَا وَلَدَتْنَا أُمَّهَاتُنَا " فَتَضَعُ الْمَرْأَةُ عَلَى قُبُلِهَا النِّسْعَةَ أَوِ الشَّيْءَ، فَتَقُولُ

الْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أُحِلُّهُ

عەرەب بە ڕووتی بە دورەی کعبەدا تەوافیان دەکرد، وە دەیانگوت " بە ڕووتی تەواف دەکەین، هەروەك چۆن بەڕووتی لە دایك بووین" کاتیک

تەوافەکەیان تەواو دەکرد، پارچە پەڕۆیەکی سپییان پێدەدرا و نێوگەڵیان پێ دادەپۆشی.

ئیمڕۆ هەندێکی یان گشتی بەدیارکەوتووە، ئەوەی ئیمڕۆ دیارە هیچیتر حەلالی ناکەین.

وە الطبری بەردەوام دەبێت و دەڵێت: دەیانگوت باوك و باپیرانمان بە ڕووتی تەوافیان کردووە وە ئێمەش وەك ئەوان بە ڕووتی تەواف دەکەین و لە سەر ڕێگای ئەوان دەڕۆین و کار بە سونەتەکەیان دەکەین، وە الله فەرمانی پێمان کردووە وابکەین و ئێمە فەرمانی الله جێبەجێ دەکەین.

لە وەڵامدا الله پێیان دەڵێت: الله فەرمان بەم کارە ناکات کە ئێوە بە ڕووتی بە دەورەی کەعبە تەواف بکەن لە کاتی عومرە و حەجدا.

پرسیار؟ بۆچی بە ڕووتی بە دەورەی بەردە ڕەشکە و کەعبە تەوافیان کردووە؟

الشهرستانی لە الملل و النحل دەڵێت:

لە کاتی حەجدا، خەڵکی دورگەی عەرەب، تقوساتێکی سەیریان دەکرد کە خۆیان لە بەردە ڕەشەکە دەخشاند.

سید القمني لە "الاسطورة و التراث" دەڵێت:

بەردە ڕەشەکە لە بنەڕەتەوە سپی بوو، بەڵام بەهۆی بەریەککەوتنی بە خوێنی سووڕی مانگانەی ژنان ڕەش بوو، واتە لە سەردەمی جاهیلی

تقوساتێك هەبوو كە ژنان بە بەردەكە ئەنجامیان دەدا كە بەركەوتنی بەردە ڕەشكە بوو بە خوێنی سووری مانگانە.

واتە ژنان و پیاوان بە ڕووتی دەسوڕانەوە بە دەورەی كەعبە و بەردە ڕەشەكە، ئینجا نێوگەڵیان لە بەردە ڕەشەكە دەخشاند بۆ ئەوەی لەو گوناهانە پاكیان بكاتەوە كە بەهۆی نێوگەڵیانەوە ئەنجامیان دابوو.

لە صحيح الترغيب و صحيح الترمذى، فەرموودەیەكی محمد هاتووە كە گوتوویەتی:

الحجرُ الأسودُ من الجنَّةِ، وكان أشدَّ بياضًا من الثّلجِ، حتى سوَّدَتْه خطايا أهلِ الشِّركِ

بەردە ڕەشەكە لە بەهەشتەوەیە، وە سپیتر بوو لە بەفر، بەڵام گوناهەكانی خەڵكی موشریك ڕەشیان كرد.

ئایا ئەوە لە ڕووی زانستیەوە مومكینە؟ بەڵێ.

توخمەكانی بەرد بە ئاسانی كارلێك دەكەن لەگەڵ هیمۆگلۆبینی خوێن، چونكە هیمۆگلۆبین ئاسنی تێدایە، وە كاتێك ئاسن لەگەڵ توخمەكانی بەرد كارلێك دەكات ژەنگاوی و دواتر ڕەش دەبێت.

پرسیار؟ ئایا چۆن دەكرێت ژنان نێوگەڵی خۆیان لە ٧-٨ بەردی بچووك خشاندبێت كە هەر دانەیەكی بە قەد پشقلێكە؟

له سەرەتا بەردە ڕەشەکە گەورە بوو، تاوەکو طاهر القرمطی له ساڵی ٣١٧ لەکاتی حەجدا هێرش دەکاتەسەر کەعبە و بەردە ڕەشەکە لێ دەکاتەوە و بۆ ماوەی ٢٢ ساڵ لەگەڵ خۆیدا دەیبات بۆ بەحرێن.

له السیرة الحلبیة و تاریخ الخلفاء للسیوطی، هاتووە کە کاتێك له ساڵی ٣٣٩ بەردە ڕەشەکە دەگێڕنەوە بۆ مەککە، محمد بن غزاعة بەردەکە دەبینێت و دەڵێت:

تأملت الحجر الاسود وهو مقلوع، فإذا السواد في رأسه فقط، وسائره ابيض، وطوله قدر ذراع

سەیری بەردە ڕەشەکەم کرد بە لێکراوەیی، تەنها پۆپەکەی ڕەش بوو، بەڵام قەدەکەی سپی بوو، وە درێژیەکەی باسکێك بوو.

واتە درێژ بوو ، سبحان اللّٰه.

الحاکم له المستدرك علی الصحیحین، ئاماژە بە فەرموودەیەك دەکات کە محمد گوتوویەتی:

الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ صَافَحَهُ وَقَبَّلَهُ فَكَأَنَّمَا صَافَحَ اللَّهَ وَقَبَّلَ يَمِينَهُ

بەردە ڕەشەکە دەستە ڕاستی اللّٰهیە له زەویدا، هەرکەسێك تەوقەی لەگەڵدا بکات و ماچی بکات وەك ئەوە وایە لەگەڵ اللّٰه تەوقەی کردبێت و دەستی ڕاستەی اللّٰهی ماچ کردبێت.

واتە، بەردە ڕەشەکە لە سەردەمی محمد گەورە بووە، وە موسڵمانان توانیوویانە بەدەست بیگرن.

وە لە صحیح الجامع فەرموودەیەکی محمد هاتووە کە گوتوویەتی:

إنَّ مسحَ الحجرِ الأسودِ، و الركنَ اليمانيَّ، يحُطَّان الخطايا حطًّا

دەست پیا هێنان بە بەردە ڕەشەکە و زاویەی یەمەنی گوناه لە ناو دەبەن بە لەناوبردن (واتە گوناە ناهێڵن).

بەردپەرستی کتوومت وەك خۆی هاتۆتە ناو ئیسلامەوە، جاران نێوگەڵ لێخشاندن بوو بەڵام ئێستا دەست لێدانە.

وە تەنانەت ئەوپەڕۆ سپیەی موسڵمانان لە کاتی حەج و عومرە لە خۆیان لوول دەدەن، هەمان پەڕۆیە کە "حمس" لە سەردەمی جاهیلی بەو خەڵکانەیان دەدا کە بە ڕووتی دەسوڕانەوە دوای تەواو کردنی ٧ جار سوڕانەوە.

ئایەتی ٢٨-٢٩ دەڵێت:

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ، فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلاَلَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ

چەند بەشێکە:

یەکەم: ئەی محمد بڵێ خوداکەم فەرمان بە ڕاستڕەوی دەکات.

دووەم: سیماکانتان ئاڕاستەی هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن(پەرستگا) بکەن و ئینجا بە پاکی و دڵسۆزی بانگی الله بکەن چونکە ڕۆژی قیامەت هەر بۆ اللەیە.

سێهەم: هەر وەك چۆن الله لەسەرەتا ئێوەی درووست کردووە بەهەمان شێوە بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە لە ڕۆژی قیامەت، جا کۆمەڵێکتان بە هیدایەتکراوی، وە کۆمەڵێکتان بە گومڕایی،کە بەهەق بەسەریدا جێبەجێ کراوە، چونکە ئەوانە جگە لە الله شەیتانیان بە یاوەر و پشتیوانی خۆیان گرتبوو، وە پێیان وایە کە هیدایەت دراون.

الطبری لە جامع البیان، سەبارەت بە (وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ- وە سیماکانتان ئاڕاستەی هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن{پەرستگا} بکەن) ناکۆکی هەیە سەبارەت بە ماناکەی، وە دەڵێت دوو قەول هەیە:

یەکەم: بە ئاڕاستەی کەعبە.

دووەم: تەنها بۆ الله نەك بۆ بت و خوداوەندەکانی دیکە.

دەقەکە دەڵێت، (کل مسجد- واتە هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن{پەرستگا})، وە کاتێك ئەم سوورەتە دابەزیووە کە سوورەتی ژمارە ٣٩ یە:

١- نوێژ کردن بۆ موسڵمانان فەرز نەکرابوو.

٢- اللهى عەرەب و ئیسلام ئەم ئایەتانەی لە پەیوەست بە موشریك و بتپەرستەكان دابەزاندووە. واتە فەرمان بە موشریك و بتپەرستەكان دەكات كە ڕووی خۆیان بكەنە هەموو شوێنێكی كڕنۆشبردن(پەرستگا)، وە كڕنۆش بۆ بتەكان ببەن.

سێهەم: "كل مسجد" واتە هەموو شوێنێكی كڕنۆشبردن(پەرستگا)، وە پێش ئیسلام بە كەعبە گوتراوە"مسجد"، واتە شوێنی كرنۆشبردن(پەرستگا) بۆ خوداوەندەكان. ئەگەر مەبەست تەنها لە كەعبە بووایە ئەوا دەبوایە دەقە بلێت:

وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ المَسْجِد، نەك) عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ.(

كەواتە مەبەست لە (وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ) چییە؟

مەبەست هەموو ئەو كەعبانەیە كە لە دوورگەی عەرەب بوونیان هەبوو.

٢٣ كەعبە لە دوورگەی عەرەب بوونی هەبوو، كە ٧ دانەیان لە یەمەن بوو.

ئەم ئایەتە پێمان دەڵێت، اللهی عەرەب و ئیسلام، لە سەرەتا دانیناوە بە هەموو كەعبەكانی دوورگەی عەرەب.

ابن كثیر، سەبارەت بە (كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ) دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی پیغەمبەر گوتوویەتی خەڵك لە ڕۆژی قیامەت بۆ لای الله حەشر دەكرێن بە پێی پەتی و ڕووتی و بێ خەتەنەكراوی، ئینجا (ئایەتی ١٠٤ سوورەتی الانبیاء) ی خوێندەوە كە دەڵێت، (كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ)، واتە

هەروەك چۆن لە سەرەتای درووستکردن دەستمان پێکرد ئەوا وەك جارانی لێ دەکەینەوە.

وە ئەم فەرموودەیە، لە صحيح البخاری و صحيح مسلم هاتووە، کە محمد گوتوویەتی:

يُحْشَرُ النَّاسُ يَومَ القِيامَةِ حُفاةً عُراةً غُرْلًا قُلتُ: يا رَسولَ اللهِ، النِّساءُ والرِّجالُ جَمِيعًا يَنْظُرُ بَعْضُهُمْ إلى بَعْضٍ، قالَ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلَّمَ: يا عائِشَةُ الأمْرُ أشَدُّ مِن أنْ يَنْظُرَ بَعْضُهُمْ إلى بَعْضٍ.

واتە، خەڵك لە ڕۆژی قیامەت بە پێی پەتی و ڕووتی و بێ خەتەنەکراوی حەشر دەکرێن. عائیشة دەڵێت، گوتم ئەی پێغەمبەری الله ژنان و پیاوان بەیەکەوە، سەیری یەکتر دەکەن؟ پێغەمبەر گوتی ئەی عائشة مەسەلەکە زۆر لەوە دژوارترە کە سەیری یەکتر بکەن.

واتە بەم شێوەیە بۆ لای الله دەگەڕێنەوە هەروەك چۆن لە سەرەتاوە درووستی کردوون.

وە ئایەتی ٣٠ دەڵێت، (فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَةُ- کۆمەڵێك بە هیدایەت کراوی وە کۆمەڵێك بە هەق گومرایی کراون)، واتە هەندێك ئیماندار و کۆمەڵێك کافرن لە ڕۆژی قیامەت.

وەك ئایەتی ٢ سوورەتی الطغابن دەڵێت:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ

ئەو (اللە) درووستی کردوون، هەتانە کافرە و هەتانە ئیماندار.

ئایەتی ٣١

يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

ئەی نەوەکانی ئادەم جوانکاریەکانتان لەگەڵ خۆتان ببەن بۆ لای هەموو شوێنێکی کڕنۆشبردن(پەرستگا)، وە بخۆن و بخۆنەوە و زێدەڕۆیی مەکەن، لە ڕاستیدا ئەو (اللە) ئەوانەی خۆش ناوێت کە زێدەڕۆیی دەکەن.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت:

عەرەب بە ڕووتی تەوافیان دەکرد، وە اللە فەرمان دەکات پێیان کە "زینة" واتە پۆشاکەکانیان لەگەڵ خۆیان ببەن بۆ داپۆشنی نێوگەڵیان.

وە دەڵێت: زیاتر لە کەسێك لە ئەهلی سەلەف سەبارەت بە شرۆڤەکەی گوتوویانە کە ئەم ئایەتە دابەزی لەسەر موشریکەکان کە بە ڕووتی تەوافیان دەکرد.

الواحدی لە اسباب النزول دەڵێت: ابن عباس گوتوویەتی، کە خەڵکی عەرەب بە ڕووتی بە دەورەی کەعبەدا تەوافیان دەکرد، وە شتێکی پێچە ئاسایان بە نێوگەڵیانەوە دەبەست.

وە دەڵێت، (وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ- بخۆن و بخۆنەوە بەڵام زیا لە پێویست نا) واتە لای کەعبە بخۆن و بخۆنەوە.

ئایەتی ٣٢

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِيَ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِي لِلَّذِينَ آمَنُواْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

ئەی محمد، بڵێ کێ زینەتی اللەی حرام کردووە؟ وە ڕزقە نایابەکان کە بۆ بەندەکانی فەراهەم کردووە؟ ئەی محمد بڵێ، ئەم زینەت و ڕزقە نایابانە بۆ ئەوانە کە ئیمانیان هێناوە لە ژیانی دونیا، وە تەنها بۆ ئەوانە لە ڕۆژی قیامەت، وە بەم شیوەیە ئایەتەکانمان ڕووندەکەینەوە بۆ خەڵکانێك کە دەزانن.

ابن الجوزی، سەبارەت بە (زِينَةَ اللَّهِ) دەڵێت، یەکێك لە دوو شت دەگرێتەوە:

یەکەم: داپۆشینی نێوگەڵ.

دووەم: پۆشاك.

وە سەبارەت بە (وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ- ڕزقی نایاب) الطبری دەڵێت: موشریکەکان لە کاتی حەج و عومرە هەندێك خواردنیان لە خۆیان حرام

دەکرد. کە یاوەرەکان و شرۆڤەکاران ناکۆکن سەبارەت بە جۆری ئەو خواردنانە:

یەکەم: گەنمە شامی.

دووەم: شیرو چەوری و گۆشی مەڕ.

سێهەم: خواردنی دەریایی.

اللهی عەرەب و ئیسلام، وەڵام دەداتەوە و دەڵێت هیچ خواردنێك حەرام نییە تەنها گۆشی بەراز و خوێن و ئاژەڵی مردوو نەبێت.

وەك ئایەتی ٥٩ سوورەتی یونس دەڵێت:

قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْۖ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ

ئەی محمد بڵێ، دەبینین کە ئەو ڕزقەی الله بە ئێوەی داوە، ئەوا هەندێکتان حەرام و هەندێکتان حەڵال کردووە؟ ئەی محمد بڵێ، کێ مۆڵەتی پێتان داوە (کە هەندێك حرام بکەن)، وە یان درۆ بە ناوی اللهوە دەکەن؟

وە سەبارەت بە (قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُواْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ- ئەی محمد بڵێ، ئەو خورادنە نایاب و پۆشاکانە بۆ ئیماندارانە لە ژیانی دونیا، وە تەنها بۆ ئیماندارانە لە قیامەت)

واتە، الله هەرچی خۆشی دونیا هەیە بۆ ئیماندارانی درووستکردووە، نەك بۆ کافرەکان، وە هەموو ئەو خۆشیانە لە ڕۆژی قیامەت بۆ ئیمانداران دەبێت، چونکە کافرەکان دەچن بۆ دۆزەخ.

هەر لەبەر ئەوە موسڵمانان پێیان وایە هەموو زەوی، هی خۆیانە وە کافرەکان شایستە نین بە ژیان. وە ك ابن کثیر دەڵێت:

ئەی محمد، بە موشریکەکان بڵێ کە بە ئارەزووی بۆگەنیان شتانێك حەرام دەکەن، بڵی ئەو شتانە الله درووستیکردوون بۆ کەسانێك کە لە دونیا باوەڕ بە الله و پێغەمبەرەکەی دەهێنن، وەلە ڕۆژی قیامەت تەنها بۆ ئیماندارانە، وە هیچ کافرێك تیایدا بەشدار نابێت چونکە بەهەشت لە کافرەکان حرام کراوە.

ئایەتی ٣٣

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

ئەی محمد بڵێ، خوداکەم کاری ناپەسەندی حەرام کردووە جا ئەوەی ئاشکرایە و ئەوەی نهێنییە، وە گوناه وە دەستدرێژی بە بێ هەق، وە کاتیك شرك دەکەن بە الله بە شتانێك کە هیچ دەسەڵاتێکیان بۆ دانەبەزیووە، وە قسەیەك بکەن لەسەر الله کە لێی نازانن.

ابن الجوزی، سەبارەت بە (قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ- بڵێ خوداکەم ناپەسەندی حەرام کردووە)، دەڵێ ٦ قەول هەیە:

یەکەم: زینا، جا چ بە ئاشکرا بێت چ بە نهێنی بێت.

دووەم: دایك نکاحکردن.

سێهەم: کورِ ژنی باوکی نکاح بکات.

چوارەم: بە ئاشکرا واتە زینا، بە نهێنی واتە تۆواوت لە دەرەوە بێتەوە.

پێنجەم: بە ئاشکرا تەواف بە ڕووتی، بە نهێنی واتە زینا.

شەشەم: گشتیە سەبارەت بە هەموو سەرپێچیەکان.

البغوی لە معالم التنزیل دەڵێت، ئەم ئایەتە واتە: تەواف بە ڕووتی (ئەوەی بە ئاشکرا) تەوافی پیاوان بە ڕۆژ، (ئەوەی بە نهێنی) تەوافی ژنان بە شەو.

وە ئاماژە بە فەرموودەیەکی صحیح البخاری دەکات، کە محمد گوتوویەتی:

لا أَحَدَ أَغْيَرُ مِنْ اللَّهِ فَلِذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا أَحَدَ أَحَبُّ إِلَيْهِ الْمِدْحَةُ مِنْ اللَّهِ فَلِذَلِكَ مَدَحَ نَفْسَهُ

هیچ کەسێك بە قەد الله هەست بە غیرە ناکات، هەر لەبەر ئەوە ناپەسەندی حەرام کردووە، جا ئەوەی بە ئاشکرا دەکرێت یان ئەوەی بە شاراوەیی دەکرێت، وە هیچ کەسێك بە قەد الله ئارەزوو ناکات کە پیایدا هەڵبدرێت، لەبەر ئەوە الله بە خۆیدا هەڵیداوە.

(وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ)، واتە بۆت هەیە بە هەق دەستدرێژی بکەیت، وە لە ئیسلامدا، بە هەموو شێوەیەك بۆت هەیە دەستدرێژی بکەیتە سەر کەسێك کە ناموسڵمانە، تەنها ئەو کاتانە نەبێت کە لەگەڵ ئیسلام پەیمانی هەیە.

(وَأَن تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا)، وە شرك کردنتان بە الله بە شتانێك کە هیچ دەسەڵاتێکیان بۆ دانەبەزیووە وەك بت.

ئایەتی ٣٤

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةًۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

وە بۆ هەموو میللەتێك کاتێکی دیاریکراو هەیە، وە هەرکە کاتەکەیان هات ئەوا نە کاتژمێرێك دوادەکەوێت، وە نە کاتژمێرێك پێش دەکەوێت.

ابن الجوزی لە زاد المسیردەلێت، سەبارەت بە (أَجَلٌ) دوو قەول هەیە:

یەکەم: سزادان

دووەم: ژیان

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، لەم ئایەتە الله هەڕەشە دەکات لە موشریکەکان و دەڵێت ئەگەر لەسەر کاری ناپەسەندیتان بەردەوام بن و لەسەر شرکتان بەردەوام بن، ئەوا وەك ئەو میللەتانەتان لێ دەکەم کە قڕم

کردن، جا ئەگەر کاتی سزادانتان هات ئەوا نە کاتژمێرێك دوا دەکەوێت وە نە کاتژمێرێك پێش دەکەوێت.

ئایەتی ٣٥-٣٦

يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي ۙ فَمَنِ اتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَـٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

ئەی نەوەکانی ئادەم، یان پێغەمبەرانێك لە خۆتانەوە بۆتان دێت کە ئایەتەکانی منتان بۆ دەگێڕێتەوە، ئەوسا هەرکەسێك لە خوا ترسا و خۆی چاك کرد، نە ترسی لەسەر هەیە وە نە نیگەرانی.

بەڵام ئەوانەی کە نکۆڵیّ لە ئایەتەکانمان دەکەن و لە ئاستیدا لووتبەرزی دەکەن ئەوانە یاوەرانی دۆزەخن، وە ئەوانە بۆ هەمیشە تیایدا دەمێننەوە.

هەڵەیەکی بەرچاوی ئەم ئایەتە ئەوەیە کە دەڵێت (إِمَّا) واتە (یان) بەڵام لە ئایاتەکە هەڵبژاردەی تر بوونی نییە.

کاتێك (اما) واتە (یان) لە ڕستەدا بەکاردەهێنرێت، ئەوا بە دڵنیاییەوە ڕستەکە یان قسەکە دەبێت هەڵبژاردەی تێدابێت. بەڵام لەم ئایەتە هەڵبژاردە نییە. وە مادام هەڵبژاردەی تێدا نییە ئەوا دەبوایە ئایەتەکە بەم شێوەیە بوایە:

يَا بَنِي آدَمَ سيَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي، نەك (إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ(

واتە ئەی نەوەکانی ئادەم پێغەمبەرانێکتان بۆ دێت کە ئایاتەکانی منتان بۆ دەگێرنەوە.

وە یان دەبێت لە شوێنی (إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ)، واتە (یان بۆتان دێت) وشەی (أَلَمْ يَأْتِكُمْ) ،واتە (ئەی بۆتان نەهات) بێت. کەواتە ئایەتەکە دەبێت بەم شێوەیە بێت:

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي

واتە ئەی پێغەمبەرانتان بۆ نەهات لە خۆتان کە ئایەتەکانی منیان بۆ ئێوە دەگێڕایەوە؟

وە لە ڕاستیدا بەم شێوەیەی دوایی ئایەتی ١٣٠ سوورەتی الانعام هاتووە کە دەڵێت:

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي

وە هۆیەکی تر کە ئایەتی ٣٥ هەڵەیە ئەمەیە:

ئەم قورئانە بڕیار وایە بۆ محمد دابەزیبێت، وە محمد دوا پێغەمبەرە، بەڵام ئایەتەکە دەڵێت:

ئەی نەوەکانی ئادەم یان پێغەمبەرانتان لە خۆتان بۆ دێت ئایەتەکانی منتان بۆ دەگێڕنەوە.

واتە چەندەها پیغەمبەری تر لە دوای محمد دێن؟

وە هەروەها بەکارهێنانی (یَقُصُّونَ) هەڵەیە و بۆ چیرۆك بەکاردێت.

بۆ نموونە لە ئایەتی ٣ سوورەتی یوسف هاتووە:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ (ئێمە باشترین چیرۆکت بۆ دەگێڕینەوە)، دەبێت لە شوێنی (یقصون) فەرمانی (یَتْلُونَ) بێت کە بە مانای گوتنەوە دێت. هەوەك لە ئایەتی ٧١ سوورەتی الزمر هاتووە کە دەڵێت:

أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ

ئەی پێغەمبەرانتان لە خۆتان بۆ نەهات کە ئایەتەکانی منیان بۆتان دەگوتەوە.

گرنگ ئەو ئایەتە بەم شێوەیە، پێمان دەڵێت کە محمد دوا پیغەمبەر نییە.

سەڵاوات لە دیداری محمد

ئینجا دەڵێت (فَمَنِ اتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ- هەرکەسێك لە خوا ترسا و خۆی چاك کرد ئەوا نە ترسی لەسەرە وە نە نیگەرانی).

واتە هەر کەسێك کە ئیمانی هێنا بە الله و پێغەمبەرەکەی ئەوا با لە سزای ڕۆژی قیامەت نەترسێت و پێویست ناکات نیگەران بێت.

ئایەتی ٣٧

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَـٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ.

واتە، کێ لەم کەسە ستەمکارترە کە درۆ بە ناوی اللەوە دەکات، وە یان نکۆڵی لە ئایەتەکانی الله دەکات؟ ئەوانە بەشی خۆیان لە پەرتووك بەدەست هێناوە، تاوەکو کاتێك نێردراوەکانمان (فریشتە) دێن بۆ لایان دەیانمرێنن دەڵێن : لە کوێ بوون کاتێك جگە لە الله بانگیشەتان بۆ شتانێکی دیکە دەکرد، دەڵێن لە دەستمان چوو. ئەوانە شایەتیاندا لەسەر خودی خۆیان کە لە ڕاستیدا کافر بوون.

سەبارەت بە (أُولَـٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ- ئەوانە بەشی خۆیان لە پەرتووکەکە بەدەستهێناوە) ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، ٧ قەول هەیە:

یەکەم: ئەوەی لە چارەنووس بۆیان نووسراوە لە خراپە و چاکە.

دووەم: بەشیان لە کاروکردەوە.

سێهەم: ئەوەی لە سەریان نووسراوە لە ڕێنمایی و گومڕایی.

چوارەم: ئەوەی لەسەریان نووسراوە لە بژێوی و کار و تەمەن.

پێنجەم: ئەو ئەشکەنجەیەی لەسەریان نووسراوە.

شەشەم: ئەوەی الله ڕایگەیاندووە لە هەموو پەرتووکەکان.

حەوتەم: ئەوەی لە پەرتووك ئاماژەی پێکردووە سەبارەت بە سزادانیان.

ئینجا ابن الجوزی دەڵیت، سەبارەت بە مانای (الْكِتَابِ)، پێنج قەول هەیە:

١-:تابلۆی پارێزراو.

٢-: هەموو پەرتووکەکانی الله (کە دابەزاندووە).

٣-: قورئان.

٤-: پەرتووکی کاروکردەوەکانیان.

٥-: قەزا و قەدەر.

الطبری لە جامع البيان دەڵێت، ئەو بەشەی کە الله بۆیانی نووسیووە لە تابلۆی پارێزراو پێیان دەگات (لە کاتی مەرگدا).

وە سەبارەت بە (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِۖقَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ) الطبری دەڵێت:کاتێك فریشتەکان دێن بیانمرێن و ڕۆحیان بکێشن لێیان دەپرسن: ها لەکوێ بوون، کاتێك بانگی شتێکی ترتان جگە لە الله دەکرد و دەتانپەرست؟ لە وەڵامدا دەڵێن، ڕێگای اللهمان ون کردبوو.

ئینجا الله دەڵێت: ئەوانە شایەتیان لە سەر خۆیاندا کە ئەوانە کافرن.

ئایەتی ٣٨-٣٩

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِۖكُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَاۖحَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِۖقَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ، وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ

(فریشتەکە) دەڵێت: وەکو میللەتانی تر لە جنۆکە و مرۆڤ بڕۆنە ناو ئاگرەوە، وە هەر چەند جارێك میللەتێك دەچێتە ناو ئاگرەوە، میللەتی

خوشکی (واتە ئەو میللەتەکەی لە دۆزەخدایە)، نەفرەتیان لێ دەکەن، تاوەکو هەموویان بەیەکەوە لە دۆزەخ کۆدەبنەوە، ئینجا دوا میللەت کە چۆتە دۆزەخەوە بەوەی کە یەکەمیان چۆتە دۆزەخەوە دەڵێت:
خوداکەمان ئەوانە ئێمەیان گومڕا کرد، ئازارەکەیان لە ئاگر چەند قات بکەوە، پێیان دەگوترێت بۆ هەر هەمووتان ئازارەکە چەند قاتە بەڵام ئێوە نازانن، وە ئەو میللەتەی یەکەمجار لە ناو ئاگر بوو بەوەی کە لە کۆتایدا چۆتە ئاگرەوە دەڵێت، ئێوە هیچ چاکەیەکتان بەسەر ئێمە نەبووە، دە ئێوەش تامی ئازار بکەن بە هۆی ئەو کارانەی بەدەستتان هێناوە.

ڕەوانت شاد معروف الرصافی، لە خۆراییِ نەتگوتووە قورئان پەرتووکی "قال"یە.

دەقەکە ڕوونە پێویست بە تفسیر ناکات. جوێن و مشتومڕ لە نیوان میللەتانی ناودۆزەخ درووست دەبێت. هەر یەکێکیان لۆمەی ئەوەی تر دەکات. هەرچەندە دەقەکە جگە لە گاڵتەجاری شتێکی تر نییە.

ئایەتی ٤٠-٤١

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

واتە: ئەوانەی نکۆڵیان لە ئایەتەکانی ئێمە کرد و لە ئاستیدا لووتبەرز بوون، نە دەرگاکانی ئاسمانیان لێ دەکرێتەوە، وە نە دەچنە بەهەشتەوە، تاوەکو وشتر بە کونە دەرزیدا تێپەڕ دەبێت، وە بەم شێوەیە پاداشتی تاوانباران دەدەینەوە. بۆیان لە دۆزەخ پێخەف و لەسەریان دوکەڵ و ئاگر هەیە، وە بەم شێوەیە سزای ستەمکاران دەدەین.

ئایەتی ٤٠ وتەیەکی یسوع المسیحه، کە لە ئینجل مرقس هاتووە و نووسەرانی قورئان دزیویانە. یسوع المسیح (عیسا) دەڵێت:

مُرُورُ جَمَل مِنْ ثَقْبِ إِبْرَةٍ أَيْسَرُ مِنْ أَنْ يَدْخُلَ غَنِيٌّ إِلَى مَلَكُوتِ اللهِ

واتە: تێپەڕبوونی وشتر بە کونە دەرزی ئاسانترە لەوەی کە دەوڵەمەندێك بچێتە شانشینی خوداوە.

نووسەرانی قورئان تەنها وشەی "دەوڵەمەند"یان گۆڕیووە بۆ "تاوانبار".

وە قورئان سەدەها دەقی دزیووە لە شاعیرانی جاهیلی کە لە شوێنی خۆیدا ئاماژەیان پێ دەکەین.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، نووسین و خوێندنەوەی جیا سەبارەت بەم ئایەتە هەبووە:

ابن مسعود لە قورئانەکەی نووسیبووی:

حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ الأَصْفَرُ

تاوەکو وشتری زەرد بە کونە دەرزی تێپەڕ دەبێت.

وە ابن عباس و ابي بن کعب و سعید بن جبیر، بەم شێوەیە دەیانخوێندەوە:

حَتَّى يَلِجَ الْجُمَّلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

واتە: تاوەکو گوریس بە ناوکونە دەرزی تێپەڕ دەبێت.

الطبری، سەبارەت بەم ئایەتە دەڵێت: الله گوتوویەتی ئەوانەی کە بڕوا بە بەڵگەکانمان ناهێنن و پیادەی پێغەمبەرەکانمان ناکەن و لەبەرامبەر بە ئایەتەکانمان لووتبەرز بوون ، ئەوانە کاتێك دەمرن دەرگاکانی ئاسمان بۆ ڕۆحەکانیان ناکرێتەوە.

ابن كثير له تفسير القران العظيم بۆ شرۆڤەی ئەم ئایەتە ئاماژە به فەرمووده‌یه‌کی درێژی محمد ده‌کات، که له مسند احمد و سنن ابن ماجة و سنن النسائی هاتووه که ده‌ڵێت:

کاتێك فریشته‌کان ڕۆحی کافر ده‌کێشن، بەرزی ده‌که‌نه‌وه بۆ ئاسمان، وه کاتێك بەلای هەر فریشته‌یه‌ك تێپه‌ڕی ده‌که‌ن، ده‌ڵێن: ئه‌م ڕۆحه پیسه کێیه؟ ده‌ڵێن فولانی کوڕی فولان، وه به ناشیرینترین ناو له ناوه‌کانی دونیای بانگی ده‌که‌ن، تاوه‌کو ڕۆحه‌کەی ده‌گه‌یه‌نن به ئاسمانی دونیا، ئینجا له ده‌رگا ده‌ده‌ن، به‌ڵام ده‌رگا ناکرێته‌وه، ئینجا پێغه‌مبه‌ر ئه‌م ئایه‌ته‌ی خوێندەوه، (نه ده‌رگاکانی ئاسمانیان بۆ ده‌کرێته‌وه وه نه ده‌چنه به‌هه‌شته‌وه تاوه‌کو وشتر به کونه ده‌رزیدا تێپه‌ڕ ده‌کات)، ئینجا الله ده‌ڵێت، له "سجين-دۆزه‌خ" که له چینی خواره‌وه‌ی زه‌ویه په‌رتووکه‌که‌ی بنووسن. فریشته‌کان ڕۆحه‌که‌ی به فڕیدان فڕێ ده‌ده‌نه سجینه‌وه،(ته‌واو).

له ئیسلامدا قه‌رارگه‌ی ڕۆحی کافره‌کان له چینی خوار خواره‌وه‌ی زه‌ویه، (سجين) و له وێدا ئازار ده‌درێن. ئه‌مه هه‌مان تێڕوانینی ئاینی فیرعه‌ونیه‌کانه، که پێیان وابوو مردووه‌کان بۆ "العالم السفلى" جیهانی ژێره‌وه ده‌چن.

ئینجا ئایه‌تی ٤١ ده‌ڵێت: ئه‌و کافرانه دۆزه‌خ پێخه‌فیان ده‌بێت و ئاگره‌که‌ی داپۆشه‌ر (لێفه) یان ده‌بێت.

ئیمام الماوردی له النكت و العيون سه‌باره‌ت به (وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ) ده‌ڵێت، ٣ قه‌ول هه‌یه:

یه‌که‌م: داپۆشه‌ر (لێفه و به‌تانی).

دووه‌م: پۆشاك.

سێهەم: سێبەر.

وە دەڵێت، مەبەست لەم ئایەتە: لە سەریان ئاگر دەبێت و لە ژێرەوی دۆزەخن.

بەڵام ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، ٣ قەول سەبارەت بە (غَوَاشٍ) هەیە: لێفە و دوکەڵ و ئاگر.

نووسەری قورئان هەر بە ڕاستی هونەربازی کردووە لە وەسفی دۆزەخ.

ئایەتی ٤٢-٤٣

وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ وَقَالُواْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُواْ أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

بەڵام ئەوانەی باوەڕیان هێنا و کاری چاکەیان کرد، ئەرکێك بە هەر خودێك دەسپێرین کە لە تواناییدا بێت، ئەوانە یاوەرانی بەهەشتن،

وە ڕق و کینەمان لە سینەکانیان لابرد، لە ژێریەوە چەندەها ڕووبار دەڕۆن وە گوتیان سوپاس بۆ اللّٰە کە ئێمەی ڕێنمایی کرد بۆ ئەمە، وە ئێمە ڕێنمایی نەدەکراین ئەگەر اللّٰە ڕێنمایی نەکردینایە، وە نێردراوەکانی اللّٰە بە هەق هاتن، وە بانگ دەکرێن: ئەوە ئەو بەهەشتەیە کە بە میراتی بەدەستتان هێناوە، بە هۆی ئەو کارانەی دەتانکردن.

ئەم دوو ئایەتە لە ئیزارەکەی عومەری کوڕی خەتاب دەچن، وەك سەرچاوە ئیسلامیەکان پێمان دەڵێن، لە ساڵی الرمادة، عومەری کوڕی خەتاب ئیزارێکی لەبەردابووە کە لە ١٠ پارچەی جیاواز پێك هاتبوو.

ئەم دوو ئایەتەش بە هەمان شێوەن، لە ١٠ پارچەی جیاواز پێك هاتوون:

پارچەی یەکەم: وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ

ئەوانەی باوەڕیان هێناو کاری چاکەیان کرد.

پارچەی دووەم: لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا

ئێمە ئەرکێك بە خودێك ناسپێرین مەگەر لە توانایی بێت.

پارچەی سێهەم: أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

ئەوانە یاوەرانی بەهەشتن.

پارچەی چوارەم: هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

ئەوانە تیایدا نەمرن.

پارچەی پێنجەم: وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ

وە لە سینەکانیان هەر ڕق و کینێك هەبوو لامان برد.

پارچەی شەشەم: تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ

لە ژێریانەوە ڕووبارەکان دەڕۆن.

پارچەی حەوتەم: وَقَالُواْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا

وە گوتیان سوپاس بۆ الله کە ئێمەی هیدایەتدا بۆ ئەمە.

پارچەی هەشتەم: وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ

وە ئێمە هیدایەت نەدەدراین ئەگەر الله ئێمەی هیدایەت نەکردایە.

پارچەی نۆیەم: لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

نێردراوەکانی خوداکەمان بە هەق هات.

پارچەی دەیەم: وَنُودُواْ أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

وە بانگکران: ئەمە ئەو بەهەشتەیە کە بە میرات بە هۆی کارەکانتانەوە بە دەستتان هێناوە.

وای لەم گاڵتەجاریە، ئینجا ئیدعاش دەکەن کە قورئان بەلاغەیە.

دەکرێت ئەم دوو ئایەتە بەم شێوەیە کە پوختتر و جوانترە دابڕێژرێنەوە:

لاَ نُكَلِّفُ نَفْس الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ إِلاَّ وُسْعَهَا أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ وتَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

وَنَنزع مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ وَ يقولون الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا و لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فهدانا وَنُودُواْ أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

واتە: ئێمە ئەرکێك بە خودی ئەوانەی ئیمانیان هێناوە و کاری چاکەیان کردووە ناسپێرین مەگەر لە تواناییدا بێت، ئەوانە یاوەرانی بەهەشت و ڕووبارانێك بە ژێریاندا دەڕوات وە تیایدا نەمرن.

وە ڕق و کینە لە سینەکانیان لادەبەین ، وە دەڵێن سوپاس بۆ الله کە هیدایەتی داین بۆ ئەمە، وە نێردراوانێکی بە هەق بۆمان نارد و هیدایەت دراین، وە بانگ دەکرێن ئەوە ئەم بەهەشتەیە کە بە میرات لە ڕێگای کارەکانتان بە دەستتان هێناوە.

سەبارەت بە (لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا- وە ئەرکێك بە کەسە ئیماندارەکان دەسپێرین کە بتوانن لە ئەستۆی بگرن)، الشوکانی لە فتح القدیر دەڵێت، واتە ئەرکێك بە بەندەکان ناسپێرین تەنها ئەوەیان نەبێت کە دەتوانن لە ئەستۆی بگرن و دەتوانن ئەنجامی بدەن.

ئەم ئایەتە وەك ئایەتی ١٨٥ سوورەتی البقرة وایە کە دەڵێت:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

الله ئاسانکاری بۆ ئێوە دەوێت، وە نایەوێت (ئەرك و خوداپەرستیتان) لەسەر قورس و گران بکات.

وە ئایەتی ٧٨ سوورەتی الحج دەڵێت:

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ.

واتە: وە لە ئایندا هیچ تەنگژەیەك و گرانیەکی لەسەر دانەناون.

لە شرۆڤەی ئەم دەقەدا، الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

خوداکەتان لەم ئاینەی کە خوداپەرستی پێ دەکەن هیچ تەنگژەیەکی لەسەرتان دانەناوە، وای نەکردووە کە دەرچوونتان نەبێت لەم شتانەی کە لە ڕێگایەوە تاقیدەکرێنەوە، بەڵکو بۆتانی فراوان کردووە، بە تەوبەکردن لە هەندێکیان ڕزگارتان دەبێت، و بە کەفارەت لە هەندێکیان و بە سزا لە هەندێکیان، لەبەر ئەوە لە ئیسلامدا هیچ گوناهێك نییە کە موسڵمان دەیکات، ڕێگایەکی نەبێت بۆ دەرچوون و ڕزگار بوون لە گوناهەکە.

وە سەبارەت بە (وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ- ڕق و کینەمان لە سینەکانیان لابرد)، الرازی لە مفاتیح الغیب دەڵێت:

(نزع) واتە دەرکێشانی شتێك لە شوێنەکەی، وە (غل) واتە ڕق و کین

وە بۆ ئەم ئایەتە دوو شرۆڤە هەیە:

یەکەم: واتە ئەو ڕق و کینەمان لابرد کە بەرامبەر بە یەك هەیانبوو لە ژیانی دونیا.

وە دەڵێت، هەروەك على کوڕی ابي طالب گوتوویەتی: هیوادارم من و عثمان و طلحة و الزبیر،لەوانە بین کە الله لە قورئاندا لەسەریان گوتوویەتی: وَنَزَعْنَا مَا فِی صُدُورِهِم مِّنْ غِلّ

دووەم: مەبەست لەم ئایەتە ئەوەیە کە پلەکانی بەهەشت جیاوازن بە گوێرەی تەواوی یان کەموکوڕی کارەکانی ئیمانداران، وە الله حەسوودی لە دڵەکانیان ناهێڵێت بە شێوەیەك کە ئەوکەسەی پلەیەکی نزمتری هەیە لە بەهەشت حەسوودی بە کەسێك نەبات کە پلەیەکی بەرزتری هەیە (تەواو).

وە لە صحیح البخاری، فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە کە گوتوویەتی:

إِذَا خَلَصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ حُبِسُوا بِقَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيَتَقَاصُّونَ مَظَالِمَ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إِذَا نُقُّوا وَهُذِّبُوا أُذِنَ لَهُمْ بِدُخُولِ الْجَنَّةِ

واتە: کاتێك باوەڕداران لە ئاگر ڕزگاریان بوو، لە قەنتەرە بەند دەکرێن کە دەکەوێتە نێوان بەهەشت و دۆزەخەوە، ئینجا تۆڵەی ئەو ستەمە لە یەکتر دەکەنەوە کە لە دونیا لەیەکیان کردووە، تاوەکو پاکوبێگەرد دەبنەوە ، ئینجا مۆڵەتیان دەدرێت بچنە بەهەشتەوە.

ئەم ئایەتە بە هەمان مانای ئایەتی ٤٧ سوورەتی الحجر دێت، کە دەڵێت:

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ

ڕق و کینەمان لە سینەکانیان لابرد، بران و ڕوولەیەك (بەرامبەر بە یەک)، لەسەر قەرەوێلە دانیشتوون.

سەبارەت بەم ئایەتە ابن كثير و الطبری و القرطبی ئاماژە بە ڕیوایەتێکی علی کوڕی ابي طالب دەکەن، کە لە السنن الكبرى للبيهقی هاتووە کە دەڵێت:

دوای تەواوبوونی شەڕی وشتر "جمل" عمرانی کوڕی طلحة هات بۆ لای علی کوڕی ابي طالب، ئەوەبوو علی بەخێر هاینی کرد و لای خۆی داینا و گوتی: هیوادارم کە الله من و باوکت وەك ئەوانە لێ بکات کە لەسەریان گوتوویەتی: وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ (ڕق و کینەمان لە سینەکانیان لابرد و بوون بە برا و لەسەر قەرەوێڵە ڕووبەڕووی یەك دانیشتوون).

لە شەری جمل کە لە نێوان عائشة و طلحة و الزبير لە لایەك وە علی کوڕی ابي طالب لە لایەکی تر ڕوویدا، هەزارەها موسڵمانی تێدا کوژرا، یەکێك لەوانەی کوژرا طلحة بوو.

طلحة و الزبير و عائیشة خەوارج بوون، چونکە دژ بە علی،کە وەك خەلیفە بەیعەتی پێدرابوو، شەڕیان کرد.

وە هەروەها ئەم ئایەتە دەڵێت (تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الأَنْهَارُ) ئەوکەسانەی ئیمانداران و دەچنە بەهەشت و الله ڕقوقین لە سینەکانیان لادەبات، چەندەها ڕووبار بە ژێر پێکانیاندا دەڕوات.

ئینجا لە ئایەتەکە هاتووە، ئەو ئیماندارانە دەڵێن: زۆر سوپاس بۆ الله کە هیدایەتی داین بۆ بەدەستهێنانی بەهەشت، خۆ ئێمە خۆمان هیدایەت نەدەکراین ئەگەر الله پێغەمبەری نەناردایە و هیدایەتی نەداباین.

ئینجا دەنگێك دێت و پێیان دەڵێت: ئەمە ئەو بەهەشتەیە کە بە هۆی کار و کردەوە چاکەکانتان بە میرات بۆتان ماوەتەوە.

خەیاڵ بکەن: علی کوڕی ابي طالب و عثمانی کوڕی عفان و طلحة بن عبیدالله و الزبیر بن عوام و معاویة بن ابي سفیان بەیەکەوە دێنە بەهەشتەوە، وە پاسەوانی دەرگای بەهەشت پێیان دەڵێت:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ (ئایەتی ٧٣ الزمر)

سڵاوتان لێبێت و یاخودا بەخێر بێن، بڕۆنە ناو بەهەشتەوە و بۆ هەمیشە تیایدا خۆشی بکەن.

وە الطبری، ئاماژەی بە فەرموودەیەك کردووە کە دەڵێت:

ئینجا "ولدانەکان" دەورەیان دەدەن و بەگەرمی و شۆڕوشەوقەوە باوەشیان پێدا دەکەن. ئینجا چەند ولدانێك ڕادەکەن و مژدە دەدەن بە حۆریەکان.

وە ڕیوایەتەکە دەڵێت: ولدانەکان ناوی دوانەی پیاوەکانیان دەهێنن کە هاتوونەتە بەهەشتەوە، واتە:

ولدانەکانی علی بە حۆریەکانی علی دەڵێن:

هۆی کچێ مژە کچێ مژدە.

حۆریەکە دەڵێت: کورە قوون لووس چی بووە؟

ولدانەکە دەڵێت: کچێ مارە باب علی کوڕی ابي طالب هاتە ناو بەهەشتەوە.

حۆریەکە دەڵێت: بە چاوەکانی خۆت بینیت (انت رأیته؟)

ولدانەکە دەرێ ئەدی کوو، خۆ درۆت لەگەر ناکەم، وەلاهی وە بالاهی و تیلاهی بە چاوەکانی خۆم دیتم، ئەها ئەتوو ببینە ببینە، وادەزانی درۆیانی لەگەر دەکەم.

ئینجا ڕیوایەتەکە دەڵێت: حۆریەکان لە خۆشیانە خەریکە بفڕن بەڵام ناتوانن لە ڕەشماڵەکانیان دەربچن و خۆیان بێن بیانبینن. چونکە اللّٰه گوتوویەتی:

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ(ئایەتی ٧٢ سوورەتی الرحمن)

حۆریەکان قەتیسن لە ڕەشماڵەکان.

جا ڕیوایەتەکە دەڵێت: دێن لە پشت دەرگای ڕەشماڵەکە لە دیوی ژوورەوە دەوەستن و لە درزێکدا سەیر دەکەن (فیجئن حتی یقفن علی أُسْکُفَّة الباب).

ئینجا علی بۆ لای حۆریەکانی و عثمان بۆ لای حۆریەکانی و هتد،، دێن.

ڕیوایەتەکە دەڵێت لە ڕەشماڵەکانیان دەچنە ژوورەوە.

ئینجا کاتیك دێنە ژوورەوە ئەبڵەق و دەبینن:

وسُرُر مرفوعة، وأکواب موضوعة، ونمارق مصفوفة، وزرابِيٌّ مبثوثة(ئایەتی ١٣-١٦ سوورەتی الغاشیة).

قەڵەوێرەی بەرز و پێکی دانراو و سەرینی ڕیزکراو حۆریە لەسەر جێگای نەرم پاڵی داوەتەوە.

دەڵێت: لەباوەشیان دەگرن و لەگەڵ یەك لەسەر قەرەوێڵەکان دادەنیشن ئینجا دەڵێن:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَـٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ۖ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

سوپاس بۆاللە کە هیدایەتی داین بۆ ئەمە، وە ئێمە هیدایەت نەدەدراین ئەگەر اللە هیدایەتی نەدابووواین لە ڕێگای ناردنی پێغەمبەران بە هەق.

ئایەتی ٤٤-٤٥

وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُواْ نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَّعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ، الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالآخِرَةِ كَافِرُونَ

وە یاوەرانی بەهەشت بانگی یاوەرانی دۆزەخ دەکەن (و پێیان دەڵێن), ئێمە ئەوەمان بە ڕاستی بەدەست هێنا کە خوداکەمان بەڵێنی پێمان دابوو، ئایا ئێوە ئەوەتان بە ڕاستی بەدەست هێنا کە خوداکەتان بەڵێنی پێتان دابوو؟ (دۆزەخیەکان) دەڵێن بەڵێ. لە نێوانیان بانگدەرێك بانگ دەکات و دەڵێت: نەفرەتی اللە لە ستەمکاران بێت، ئەوانەی کە بەرپەرچی ڕێگای اللەیان داوەتەوە و ڕێبازەکەیان بە خواروخێچی دەوێت، وە ئەوانە لە ڕۆژی کۆتایی کافرن.

ئەم دوو ئایەتە دەڵێن کە گفتوگۆ ڕوودەدات لە نێوان ئەو خەڵکانەی لە دۆزەخن وە ئەو خەڵکانەی لە بەهەشتن.

بەهەشتیەکان بانگی دۆزەخیەکان دەکەن و دەڵێن ئێمە ئەو بەهەشتەمان بەدەست هێنا کە اللە بەڵێنی پێمان دابوو، ئەی ئێوە ئەو دۆزەخەتان بەدەست هێنا کە اللە بەڵێنی پێتان دابوو؟ دۆزەخیەکان دەڵێن بەڵێ. ئینجا دەنگێك دێت و دەڵێت نەفرەتی اللە لە کافرەکان.

ئەوەی لە قورئان و سونەدا هاتووە، دۆزەخ زۆر گەورەیە و پەنجەرەی نییە، وە ئاگرەکەی بەڕادەیەك بەهێزە کە کڵپ دەدات، چۆن پیاوانی بەهەشت و پیاوانی دۆزەخ توانیان پەیوەندی بگرن و قسە لەگەڵ یەکدا بکەن؟

لە صحيح مسلم، فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە گوتوویەتی:

يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ مَعَ كُلِّ زِمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجُرُّونَهَا

دۆزەخ لە ڕۆژی قیامەت دەهێنرێت ٧٠ هەزار قوڵپی هەیە، وە هەر قوڵپێك ٧٠ هەزار فریشتە ڕایدەکێشن.

واتە چوار بلیۆن و نۆسەد ملیۆن فریشتە دۆزەخ ڕادەکێشن.

وە لە صحيح سنن ابي داود، فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە دەڵێت:

أُذِنَ لِي أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ مَلاَئِكَةِ اللَّهِ مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ إِنَّ مَا بَيْنَ شَحْمَةِ أُذُنِهِ إِلَى عَاتِقِهِ مَسِيرَةُ سَبْعِمِائَةِ عَامٍ

مۆڵەتم پێدرا کە بۆتان باسی فریشتەیەك لە فریشتەکانی اللە بکەم کە عەرشیان هەڵگرتووە، دووری نێوان گوێچکەکەی بۆ سەر شانی ٥٠٠ ساڵ ڕۆیشتنە.

ئێستا دەتوانن پێم بڵێن چۆن پیاوانی بەهەشت بانگی پیاوانی دۆزەخیان کرد و قسەیان لەگەڵیان کرد؟

ابن كثير لە تفسیر القران العظيم، لە تفسیری (يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا)، واتە خەڵك دوور دەخەنەوە لە پیادەکردنی ڕێبازی اللە و شەریعەتەکەی، وە ئەوەی پێغەمبەران هێناویەتی، وە دەیانەوێت کە

ڕێبازی الله خواروخێچ بێت و ڕێك و ڕاست نەبێت بۆ ئەوەی هیچ کەسێك بەدوای نەکەوێت.

ئایەتی ٤٦-٤٩

ئەم چەند ئایەتە باسی خەڵکانێك دەکات کە چاکە و خراپەیان بەرامبەرە وە لە ڕۆژی قیامەت لەسەر تەپۆڵکەیەك لە چاوەڕوانیدان، ئەم تەپۆڵکەیە دەکەوێتە نێوان دۆزەخ و بەهەشت. وە لە کۆتاییدا الله ڕێگایان دەدات بچنە بەهەشتەوە.

ئایەتی ٤٦ دەڵێت:

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ

وە لە نێوانیان (بەهەشتی و دۆزەخیەکان) بەربەستێك هەیە، وە لەسەر تەپۆڵکە پیاوانێك هەن، کە هەردووکیان (بەهەشتیەکان و دۆزەخیەکان) بە سیماکانیان دەناسنەوە، وە بانگی یاوەرانی بەهەشتیان کرد: سڵاوتان لێ بێت. پیاوانی تەپۆڵکە هێشتا نەچوونەتە بەهەشتەوە بەڵام ئارەزوو دەکەن.

ئایەتی ٤٧-٤٨ دەڵێت:

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاء أَصْحَابِ النَّارِ قَالُواْ رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

وَنَادَى أَصْحَابُ الأَعْرَافِ رِجَالاً يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُواْ مَا أَغْنَى عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ

وە کاتێك چاوەکانیان وەرچەرخایە سەر یاوەرانی دۆزەخ، گوتیان خوداکەمان لەگەڵ خەڵکانێکی ستەمکارمان دامەنێ.

وە یاوەرانی تەپۆڵکە بانگی پیاوانێکیان (کافرەکان) کرد کە بە سیماکانیان دەیانناسن ، پێیان گوتن: زۆریتان و لووتبەرزیتان سوودی نەبوو بۆتان.

ئایەتی ٤٩

أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ

ئایا (ئێوەی کافر) سوێندتان بۆ ئەوانە(پیاوانی تەپۆڵکەکە) دەخوارد کە بەزەیی الله بەدەست ناهێنن؟ (بە پیاوانی تەپۆڵکە دەگوترێت) بڕۆنە بەهەشتەوە، نە ترستان لەسەر هەیە، وە نە نیگەران بن.

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بە وشەی (أَعْرَافِ) دەڵێت:

ئەم سوورەتە ناوی لێنراوە" الاعراف" بە هۆی بەرزی شوێنەکەوە. ابن عباس گوتوویەتی: "الاعراف" دیوارێکە لە نێوان بەهەشت و دۆزەخ کە پۆپەیەکی هەیە وەك پۆپنەی کەڵەشێڕ، وە ابو هریرة گوتوویەتی "الاعراف" چیایەکە لە نێوان بەهەشت و دۆزەخ، وە خەڵکانێك لە سەر لوتکەی چیاکەن کە بە شێوەیەکە لە پۆپنەی کەڵەشێر دەچێت. وە زمانزانان گوتوویانە "الاعراف" لای عەرەب بە مانای هەموو شوێنێکی زەوی دێت کە بەرزە. تاکەکەی" عُرف"ە و کۆیەکەی"اعراف"ە.

السیوطی لە الدر المنثور دەڵێت، چەند بۆچوونێك هەیە سەبارەت بە وشەی "الاعراف":

یەکەم: پێی دەگوترێت"الاعراف" چونکە خەڵکەکەی خەڵکی بەهەشت و خەڵکی دۆزەخ دەناسنەوە.

دووەم: "الاعراف" دیوارێکە لە نیوان بەهەشت و دۆزەخ.

سێهەم: "الاعراف" شوێنێکە کە باڵ دەکێشێت بەسەر دۆزەخ و بەهەشت.

چوارەم:"الاعراف" بەربەستێکە لە نیوان بەهەشت و دۆزەخ.

پێنجەم: "الاعراف" تەپۆڵکەیە لە شێوەی پۆپنەی کەڵەشێر.

ئیمام الماوردی لە النكت و العيون دەڵێت:

قَالَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ

وَآخَرُونَ عَلَى الْأَعْرَافِ قَدْ طَمِعُوا بِجَنَّةٍ حَفَّهَا الرُّمَّانُ وَالْخُضَرُ

وَهَذَا وَإِنْ كَانَ شِعْرًا جَاهِلِيًّا وَحَالُ الْأَعْرَافِ مَنْقُولٌ عَنْ خَبَرٍ يُرْوَى فَيَحْتَمِلُ أَمْرَيْنِ: أَحَدُهُمَا: أَنْ يَكُونَ أُمَيَّةُ قَدْ وَصَلَ إِلَى عِلْمِهِ مِنَ الصُّحُفِ الشَّرْعِيَّةِ. وَالثَّانِي: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ قَدْ أَنْطَقَ بِهِ أُمَيَّةَ إِلْهَامًا لِتَصْدِيقِ مَا جَاءَ بِهِ الْقُرْآنُ.

دەڵێت، ئومەیە کوڕی الصلت لە شیعرێکدا گوتوویەتی:

وە هەندێکی دیکە لەسەر "الاعراف"ن و ئارەزوو دەکەن بە بەهەشتێك کە دەورە دراوە بە درەختەکانی هەنار و بە سەوزەن.

وە ئەمە لەگەڵ ئەوەش شیعرێکی جاهیلیە، وە چۆنیەتی گوێزانەوەی هەواڵی "الاعراف" دوو ئەگەر لە خۆیەوە دەگرێت:

یەکەمیان: ئومەیە بەم زانستە گەیشتووە لە پەرتووکە شەرعیەکان.

دووەمیان: اللّٰه ئیلهامی بە ئومەیە داوە کە قسە لەسەر شتێك بکات کە دواتر لە قورئان دایبەزێنێت.

واتە: بە کوردی و بە کورتی محمد و نووسەرانی قورئان لە شیعری شاعیرێکی جاهیلیان وەرگرتووە. وە محمد دەیەها وە بگرە سەدەها دەقی قورئانی لە شیعرەکانی ئومەیە کوڕی الصلت وەرگرتووە.

له صحيح مسلم و مسند احمد، ڕیوایەتێك هاتووه كه الشريد دەڵێت:

قَالَ رَدِفْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَوْمًا فَقَالَ " هَلْ مَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ شَيْئًا ". قُلْتُ نَعَمْ قَالَ " هِيهِ " . فَأَنْشَدْتُهُ بَيْتًا فَقَالَ " هِيهِ " . ثُمَّ أَنْشَدْتُهُ بَيْتًا فَقَالَ " هِيهِ " . حَتَّى أَنْشَدْتُهُ مِائَةَ بَيْتٍ .

ڕۆژێكیان لەگەڵ پێغەمبەر بووم بە سواری وڵاغ، پێغەمبەر گوتی: هیچ شیعرێكی ئومەیە كوڕی الصلت لایە؟ گوتم بەڵێ، گوتی بڵێ، دەڵێت ئەوە بوو بەیتێكم بۆی گوت، پێغەمبەر گوتی زیاتر، ئینجا بەیتێكی ترم بۆ خوێندەوە، گوتی زیاتر، تاوەكو سەد بەیتم بۆی خوێندەوە.

وە ابن حجر له الاصابة دەڵێت: وە هاتووە كاتێك الشريد شیعری ئومەیەی بۆ پێغەمبەر خوێندەوە، پێغەمبەر گوتوویەتی:

آمنَ شِعْرُهُ وَكَفَرَ قَلْبُهُ

شیعرەكانی ئیمانیان هێناوە بەڵام دڵی كافر بووە.

وە له صحيح البخاری فەرموودەیەك هاتووە محمد گوتوویەتی:

وَكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ

ئومەیە كوڕی ابي الصلت خەریك بووە موسڵمان بێت.

بەڵام ئەو كەسەی كە محمد سەرسامی شیعرەكانی بووە و شیعری لێ بردووە و كردوویەتی بە ئایەتی قورئان، هۆكاری دابەزینی ئایەتی ١٧٠ ئەم سوورەتە پێمان دەڵێت، كە كەسێكی شەیتانی بووە:

وە ئایەتی ١٧٠ سوورەتی الاعراف دەڵێت (وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ- وە ئەی محمد هەواڵی ئەو

کەسەیان پێ بڵێ کە ئایەتەکانی خۆمان پێی گەیاند بەڵام خۆی لێی بەدوور گرت، وە شەیتان بە دوای کەوت ئینجا لە سەرلێشیواوان بوو).

الطبری لە جامع البیان و ابن كثير لە القران العظیم و الواحدی لە اسباب النزول دەڵێن:

ابن مسعود و عبدالله بن عمرو و ابن عباس گوتوویانە ئەم ئایەتە سەبارەت بە ئومەیە کوڕی ابي الصلت دابەزیووە.

ابن كثير لە تفسير القران العظیم دەڵێت، جابر بن عبدالله گوتوویەتی:

پرسیار لە پێغەمبەری الله کرا سەبارەت بەو کەسانەی کە چاکە و خراپەیان بەرامبەرە؟ پێغەمبەر گوتی " أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ ، لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ" ئەوانە یاوەرانی تەپۆڵکەن، وە نەچوونەتە ناو بەهەشتەوە، بەڵام ئارەزوو دەکەن بچن.

واتە کەسانێك کە موسڵمانن و چاکە و خراپەیان بەرامبەرە، الله لە ڕۆژی قیامەت لەسەر تەپۆڵکەیان دادەنێت کە دەکەوێتە نێوان بەهەشت و دۆزەخ. وە ئەو خەڵکانە دەتوانن پیاوانی بەهەشت ببینن کە لە چ خۆشیەکدا دەژین: حۆریە و غلمان و ولدان و شراب و میوە و هتد

وە هەروەها خەڵکانی دۆزەخیش دەبینن کە لە ناو ئاگر چ ئەشکەنجەیەك دەبینن.

وە ئایەتەکە دەڵێت (يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ – هەردووکیان بە سیماکانیان دەناسنەوە)، واتە پیاوانی تەپۆڵکە، ئیمانداڕانی بەهەشت و کافرەکانی دۆزەخ بە سیماکانیان دەناسنەوە. وەك ئایەتی ١٦٠ سوورەتی ال عمران دەڵێت:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌۚ

له ڕۆژی قیامەت هەندێك سیما سپی دەبن (بەهەشتییان)، وە هەندێك سیما ڕەش دەبن (کافرەکان).

ئایەتی ٥٠-٥١

وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُواْ عَلَيْنَا مِنَ الْمَاء أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّهُ قَالُواْ إِنَّ اللّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ، الَّذِينَ اتَّخَذُواْ دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُواْ لِقَاء يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُواْ بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

اللّٰهی عەرەب و ئیسلام لە گاڵتەجاریەکەی بەردەوام دەبێت و دەڵێت:

وە پیاوانی دۆزەخ بانگی پیاوانی بەهەشت دەکەن و دەڵێن: توخوا هەندێك ئاو یان هەندێك لەو ڕزقەی اللّٰە پێی داون بماندەنێ، لە وەڵامدا پیاوانی بەهەشت دەڵێن: اللّٰە لە کافرەکان حرامی کردووە، ئەوانەی ئاینەکەیان بە گاڵتە و گەپ وەرگرتبوو وە ژیانی دونیا بێئاگای کردبوون. (اللّٰە دەڵێت)، ئێمەش ئیمرۆ فەرامۆشیان دەکەین، هەروەك چۆن ئەوان ئەم ڕۆژەیان فەرامۆش کردبوو و بە ئایەتەکانی ئێمە بڕوایان نەدەهات.

چەند تێبینیەك سەبارەت بەم دوو ئایەتە:

یەکەم: ئەم دوو ئایەتە پێمان دەڵێن کە لە نێوان بەهەشت و دۆزەخ دیوارێك هەیە، وە دیوارەکە دەلاقەی کونی تێدایە، وە لە ڕێگای دەلاقەکەوە، پیاوانی بەهەشت و پیاوانی دۆزەخ گفتوگۆ دەکەن.

پیاوانی دۆزەخ دەڵێن ترلم برلم ترلم برلم حول حول، پیاوانی بەهەشت دەڵێن برلم ترلم برلم ترلم حول حول: ئەرێ تۆزێك ئاومان بدەنێ بیخۆینەوە، وە تۆزێك لە میوە و گۆشتی باڵندەی بەهەشت بیخۆین، خۆ ئەگەر کرا بە دەلاقەکە حۆریەکمان بۆ بنێرن بۆ ئەوەی سەمامان بۆ بکات و

گۆرانیمان بۆ بلّێت، گوێمان له‌ ده‌نگیانه‌ كه‌ گۆرانی ده‌ڵێن ده‌نگیان گه‌له‌ك خۆشه‌.

له‌ وه‌ڵامدا پیاوانی به‌هه‌شت ده‌ڵێن برۆن نانه‌جیبی نارِه‌سه‌ن، نییه‌، چونكه‌ الله له‌ كافره‌كانی حه‌رام كردووه‌.

ئه‌ی مرۆڤ بروات به‌م گاڵته‌جاریه‌ بێت!

دووه‌م: ئایه‌تی دووه‌م وه‌سفی ئه‌و كافره‌ دۆزه‌خیانه‌ ده‌كات و ده‌ڵێت:

الَّذِينَ اتَّخَذُواْ دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُواْ لِقَاء يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُواْ بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

ئه‌و كافرانه‌ی كه‌ دینه‌كه‌یان (ئیسلام) به‌ گاڵته‌ و گه‌پ وه‌رگرتبوو.

ئایا ئیسلام ئاینی كافره‌كانه‌؟ چونكه‌ ده‌قه‌كه‌ ده‌ڵێت كافره‌كان دینه‌كه‌یان به‌ گاڵته‌ و گه‌پ وه‌رگرتبوو؟

ئه‌وه‌ هه‌ڵه‌یه‌كی كوشنده‌ی قورئانه‌. ده‌قه‌كه‌ ده‌بێت به‌م شێوه‌یه‌ بێت

الَّذِينَ اتَّخَذُواْ دِينَهُ لَهْوًا وَلَعِبًا وه‌ یان الَّذِينَ اتَّخَذُواْ دِينَكم لَهْوًا وَلَعِبًا

واته‌ ئه‌و كافرانه‌ی كه‌ دینه‌كه‌ی(الله) یان به‌ گاڵته‌ و گه‌پ وه‌رگرتبوو، وه‌ یان ئاینه‌كه‌ی ئێوه‌یان (موسڵمانان) به‌ گاڵته‌ و گه‌پ وه‌رگرتبوو.

وه‌ مه‌تنی ئایه‌ته‌كه‌ پێمان ده‌ڵێت كه‌ مه‌به‌ست له‌ ئاین له‌م ده‌قه‌دا، ئاینی ئیسلامه‌، چونكه‌ دواتر ده‌ڵێت(وَمَا كَانُواْ بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ- وه‌ به‌ ئایه‌ته‌كانمان بروایان نه‌ده‌هات).

وه‌ هه‌روه‌ها ئایه‌تی ٥١ ته‌واوكه‌ری كۆتایی ئایه‌تی ٥٠ یه‌ كه‌ پیاوانی به‌هه‌شت به‌ كافره‌كانی دۆزه‌خ ده‌ڵێن:

قَالُواْ إِنَّ اللّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ الَّذِينَ اتَّخَذُواْ دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا

گوتیان: له ڕاستیدا الله له کافرەکانی حەرام کردووە، ئەوانەی که ئاینەکەیان بە گاڵتە و گەپ وەرگرتبوو.

وە ابن کثیر له تفسیر القران العظیم دەڵێت:

ئینجا الله وەسفی کافرەکان دەکات که چۆن ئاینەکەیان بە گاڵتە و گەپ وەرگرتبوو.

ئینجا اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُواْ لِقَاء يَوْمِهِمْ هَذَا

ئێمەش ئیمڕۆ ئەو کافرانە فەرامۆش دەکەین هەروەك چۆن ئەوان دیداری ئەم ڕۆژەیان فەرامۆش کردبوو.

له صحیح مسلم فەرموودەیەك هاتووە محمد صلعم گوتوویەتی، له ڕۆژی قیامەت کاتێك کافر له دیداری خوداوەندی عەرەب و ئیسلام دەبێت، پێی دەڵێت:

فَيَقُولُ أَيْ فُلْ أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالْإِبِلَ وَأَذَرْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ فَيَقُولُ بَلَى قَالَ فَيَقُولُ أَفَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ فَيَقُولُ لَا فَيَقُولُ فَإِنِّي أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي

ئەی فولان ئایا ڕێزم لێت نەگرت و نەمکردیت بە کوێخوا و ژنم بۆت نەهێنا و ئەسپ و وشترم بۆت دەستەمۆ نەکرد و وام نەکرد که ببیت بە گەورە پیاوی خێڵەکەت؟ کافرەکە دەڵێت: بەڵێ، الله دەڵێت ئایا پێت وابوو که له دیدارم دەبیت؟ کافرەکە دەڵێت: نەخێر، الله دەڵێت: منیش فەرامۆشت دەکەم هەروەك چۆن تۆ منت فەرامۆش کرد.

ئایەتی ٥٢-٥٣

اللّٰەی عەرەب و ئیسلام بەردەوام دەبێت و دەڵێت:

وَلَقَدْ جِئْنَاهُم بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

هَلْ يَنظُرُونَ إِلاَّ تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَاء فَيَشْفَعُواْ لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُواْ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَفْتَرُونَ

وە پەرتووکێکمان بۆیان هێناوە کە ڕوونمان کردۆتەوە و خۆمان پێی دەزانین کە ڕێنمایی و بەزەییە بۆ خەڵکانێك کە ئیمان دەهێنن.

ئایا تەنها چاوڕێی شرۆڤەکەی دەکەن کە ڕۆژێك شرۆڤەکەی دێت، وە ئەوانەی کە پێشووتر فەرامۆشیان کردبوو دەڵێن نێردراوی خوداکەمان بە هەق هات، ئایا کەسێك هەیە لە تکاکەران کە تکامان بۆ بکات، وە یان بمانگێڕنەوە بۆ ئەوەی کارێك بکەین جیا بێت لەوەی دەمانکرد، ئەوانە خۆیان دۆڕاند و بە هۆی درۆکانیان خۆیان گومڕا کرد

ابن الجوزی لە زاد المسیر سەبارەت بە ئایەتی ٥٢ دەڵێت:

واتە: قورئانمان بۆیان هێناوە کە تیایدا هەق و باتڵمان ڕوونکردۆتەوە، وە تیایدا حەڵاڵ و حەرامەان جیاکردۆتەوە.

وە سەبارەت بە (عَلَى عِلْمٍ- لە سەر بنەمای زانین) دەڵێت، دوو قەول هەیە:

یەکەم: بە زانینی ئێمە ڕوونکراوەتەوە.

دووەم: بە ئاگاداری و زانینی ئێمە دابەزیووە.

ئیمام الماوردی لە النكت و العیون سەبارەت بە (فصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ- جیامان كردۆتەوە لەسەر بنەمای زانین) دەڵێت، دوو قەول هەیە:

یەكەم: حەڵاڵ و حەراممان تیایدا ڕوونكردۆتەوە.

دووەم: تیایدا هیدایەت و گومڕاییمان جیاكردۆتەوە لەسەر بنەمای پاداشت و سزا.

ابن كثیر سەبارەت بە (فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ) دەڵێت، واتە بە ئاگاداری ئێمە تیایدا جیاكراوەتەوە، وە دەڵێت، هەروەك الله لە ئایەتی ١٦٦ سوورەتی النساء گوتوویەتی: اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ واتە الله شایەتی دەدات بەوەی بۆت دابەزیووە، وە بە ئاگاداری خۆی دایبەزاندووە.

وە وەك ئایەتی ١ سوورەتی هود دەڵێت:

كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

پەرتووكێك ئایەتەكانی موحكەم كراون، ئینجا لە لایەن ژیرمەندی شارەزاوە (واتە اللّٰه) ئایاتەكانی ڕوونكراونەتەوە.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

واتە بە ئاگەداری ئێمە ئایەتەكانی ڕوون كراونەتەوە.

سەبارەت بە ئایەتی ٥٣ الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

(هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ)، واتە ئایا ئەو موشریكانە كە نكۆڵی لە نیشانەكانی اللّٰه دەكەن و دیداری لە ڕۆژی قیامەت ڕەت دەكەنەوە، چاوەڕێ دەكەن تاوەكو ئازار و ئەشكەنجەی اللّٰه دەبینین و لە دۆزەخدا دەسووتێنرێن.

(يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ)، الطبری دەڵێت، واتە ئەو ڕۆژەی كە سزاكەی دێت ئەوانەی پێشوو كە ڕۆژی قیامەتیان فەرامۆش

کردبوو و بڕوایان پێی نەبوو دەڵێن (قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ) نێردراوەکانی خوداکەمان لە دونیا بە هەق هاتن (بەڵام ئێمە بڕوامان پێیان نەهێنا)، ئینجا دەڵێن (فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَاء فَيَشْفَعُواْ لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ)، واتە ئایا کەسێك لە تکاران هەیە تکامان بۆ بکات لای الله کە لێمان خۆش بێت، وە یان بمانگێڕێتەوە بۆ ژیانی دوونیا، وە کاروکردەوەیەك بکەین کە جیا بێت لەوەی کردوومانە؟ الله دەڵێت (قَدْ خَسِرُواْ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَفْتَرُونَ)، ئەوانە خۆیان دۆڕاند، وە بە هۆی درۆکانیان خۆیان تووشی گومڕایی کرد.

ئایەتی ٥٤

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

ئەوە خوداکەتانە الله، کە ئاسمانەکان و زەوی لە شەش ڕۆژدا درووست کردووە، ئینجا لەسەر تاج و تەخت دانیشت، ڕۆژ بە شەو دادەپۆشێت، بە ڕێکوپێکی بەدوایدا دێت، وە خۆر و مانگ و ئەستێرەکان ڕامهاتوون بە فەرمانەکەی، ئایا ئەی درووستکردن و بڕیاردان بۆ ئەو نییە؟ الله پیرۆزە خودای جیهانەکان.

سەبارەت (سِتَّةِ أَيَّامٍ- شەش ڕۆژ) موفەسیرەکان دەڵێن:

السعدی لە تفسیر کلام المنان دەڵێت، یەکەم ڕۆژ یەکشەممە بوو و شەشەم ڕۆژ هەینی بوو.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت، الله پێمان ڕادەگەیەنێت، کە ئەو جیهانەی بە ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیان بە شەش ڕۆژ درووست

کردووە، هەروەك چۆن لە چەندەها ئایەتی قورئان هەمان شتی پێمان ڕاگەیاندووە، وە شەش ڕۆژەکە بریتین لە یەکشەممە و دووشەممە و سێشەممە و چوارشەممە و پێنجشەممە و هەینی، وە لەم شەش ڕۆژەدا هەموو مەخلووقات درووست کران بە ئادەمیشەوە.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت: ئاسمانەکان و زەوی لە شەش ڕۆژ درووست کردووە : ڕۆژەکان یەکشەممە و دووشەممە و سێشەممە و چوارشەممە و پێنجشەممە و هەینی.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران و البغوی لە معالم التنزیل هەستیان بە فەڵتەی ئەم دەقەی قورئان و دەقەکانی هاوچەشن کردووە، لەبەر ئەوە دەڵێن:

بەر لە دروووستکردنی گەردوون نە خۆر هەبووە وە نە ئاسمان، کەواتە اللە مەبەستی ڕۆژی خۆیەتی، وە ڕۆژێك لای اللە بەقەد هەزار ساڵی ئێمەیە. وەك ئایەتی ٤٧ سوورەتی الحج گوتوویەتی:

وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ

وە ڕۆژێك لای خوداکەت وەك هەزار ساڵە کە ئێوە دەیژمێرن.

واتە اللەی ئیسلام لە کاتدا دەژیێت.

وە هەر شتێك لە کات و شوێندا بوونی هەبێت ئەوا دروووست کراوە و ناکرێت دروووستکەر بێت.

الرازی لە مفاتیح الغیب ٣١ لاپەڕەی سەبارەت بە شرۆڤەی ئەم ئایەتە نوسیووە، وە زۆر هەوڵی داوە پینەی بکات بەڵام بۆی نەکراوە، وە لە کۆتاییدا گوتوویەتی:

بەڵام لەسەر مەزهەبی ئێمە" الاشاعرة" مەسەلەکە لە گشتدا ئاسانە و ڕوونە،چونکە اللە شتێك دەکات کە خۆی دەیەوێت و حوکمێك دەکات کە خۆی ویستی لەسەرە، وە هیچ ڕێگریەك نایەتە ڕێی لە هەر بابەتێك لە بابەتەکان.

واتە اللە بە شەش ڕۆژ جیهانی درووستکردووە.

الجلالین دەڵێن، شەش ڕۆژ لە ڕۆژەکانی دونیا، بەڵام بە هۆی ئەوەی خۆر نەبووە ئەوا بەقەد ڕۆژەکانی دونیا.

الشوكاني لە فتح القدير دەڵێت، ڕۆژی یەکەم یەکشەممە بوو و ڕۆژی شەشەم هەینی بوو.

محمد لە فەرموودەیەکی صحیح کە لە مسلم و مسند احمد و صحیح ابن خزیمە هاتووە دەڵێت:

خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الأَحَدِ وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الِاثْنَيْنِ وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ وَخَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الأَرْبِعَاءِ وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَخَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي آخِرِ الْخَلْقِ وَفِي آخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ

واتە اللە لە ڕۆژی شەممە خۆڵی (زەوی) درووستکرد، وە ڕۆژی یەکشەممە چیای تیادا درووستکرد، وە لە ڕۆژی دووشەممە درەختی تیادا درووستکرد، وە لە ڕۆژی سێشەممە زیانبەخشەکانی تیادا درووستکرد، و لە ڕۆژی چوارشەممە ڕووناکی درووستکرد، وە ڕۆژی پێنجشەممە زیندەوارانی تیادا بڵاوکردەوە، وە ئادەمی لە ڕۆژی هەینی لە دوای عەسر، لە نێوان عەسر و شەو لە دوا کاتژمێرەکانی هەینی درووستکرد.

بە گوێرەی ئەم فەرموودەیە هەموو مەخلووقات بە ٧ ڕۆژ دروستبوون، بەڵام لە ئیسلامدا ئاساییە کە فەرموودە پێچەوانەی ئایەتی قورئان بێت .

وە ئەوەی سەیرە لەم فەرموودەیە درەخت دوو ڕۆژ پێش ڕووناکی دروستکراوە، وە درەخت ناژی ئەگەر ڕووناکی بوونی نەبێت.

بۆ محمد درەختی کردۆتە ڕۆژی سێهەم لە دوای خۆڵ و چیا، وە خستویەتیە پێش زیندەوەر و گیاندار دروستکردن؟

زانیوویەتی کە ئاژەڵ بۆ خواردن پێویستیان بە گژ و گیا هەیە .

بەڵام الله ئادەمی بە پەلە پەل دروستکردووە، وەك ئایەتی ٣٧ سوورەتی الانبیاء دەڵێت:

خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ

مرۆڤ بە پەلەپەل درووست کراوە.

لە سوورەتی فصلت بە درێژی باسی دروستبوونی گەردوون دەکەم لە ڕوانگەی قورئانەوە.

ئینجا دوای ئەوەی الله ئاسمانەکان و زەوی لە شەش ڕۆژدا دروستدەکات، دەست بە سەر تاج و تەختتدا (عرش) دەگرێت و لەسەری دادەنیشێت وەك ئایەتەکە دەڵێت، (ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ) ئینجا لەسەر عەرش دانیشت.

پێش دروستکردنی گەردوون عەرشەکەی لەسەر ئاو بوو وەك ئایەتی ٧ سوورەتی هود دەڵێت:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

وه هەر ئەو بوو ئاسمانەکان و زەوی لە شەش ڕۆژ درووستکرد، وه پێشووتر عەرشەکەی لەسەر ئاو بوو.

(اسْتَوَىٰ) بە مانای بەرزبوونەوە و نیشتنەوە و دانیشتن دێت.

واتە کاتێك لەسەر کورسی دادەنیشیت دەبێت هەڵسێتەوە و سمتت بگاتە ئاستی کورسیەکە بۆ ئەوەی لەسەری دابنێیت.

لە ئایەتی ٥ سوورەتی النجم، بە مانای بەرزبوونەوە دێت، کە دەڵێت:

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ

خاوەن هێزە بەرزبۆوە (مەبەستی جبرائیلە).

وە لە ئایەتی ٢٨ سوورەتی المؤمنون بە مانای"نیشتن" دێت:

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ

ئەی نووح هەر کاتێك خۆت و ئەوانەی لەگەڵتدان چوونە سەر کەشتیەکە.

وە لە ئایەتی ٤٤ سوورەتی هود بە مانای "نیشتنەوە" دێت.

وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ

(کەشتیەکە) لەسەر چیای جوودی نیشتەوە.

واتە بە گوێرەی قورئان، "استوی" بە مانای بەرزبوونەوە و نیشتنەوە و نیشتن دێت.

بەڵێ الرحمن (اللہ) بەرزبۆتەوە و لەسەر تاج و تەختەکەی دانیشتووە، وەك ئایەتی ٥ سوورەتی طە دەڵێت:

الرَّحْمَـٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ

وە لە ڕاستیدا الله قاچەکانی لەسەر کورسی دادەنێت، عرش بۆ سمت و کورسی بۆ قاچ.

ئایەتی ٢٥٥ سوورەتی البقرة ئاماژە بە کورسیەکەی الله دەکات و دەڵێت:

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

کورسیەکەی جێگای ئاسمانەکان و زەوی دەبێتەوە.

لە شرۆڤەی ئەم ئایەتە الطبری دەڵێت، الضحاك گوتوویەتی:

كُرْسِيُّهُ الَّذِي يُوضَعُ تَحْتَ الْعَرْشِ، الَّذِي يَجْعَلُ الْمُلُوكُ عَلَيْهِ أَقْدَامَهُمْ

کورسیەکەی ئەوەیە کە لە ژێر عەرش دایدەنێت، ئەها ئەوەی پادشاکان قاچیان دەخەنە سەری.

الطبری ئاماژە بە فەرمودەیەکی صحیحی محمد دەکات کە گوتویەتی:

مَا الْكُرْسِيُّ فِي الْعَرْشِ إِلَّا كَحَلْقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ أُلْقِيَتْ بَيْنَ ظَهْرَيْ فَلَاةٍ مِنَ الْأَرْضِ

کورسی لە چاو عەرش شتێك نییە تەنها وەك ئەو ئەنگوستیلە ئاسنینە کە فڕێی دەدەیەتە دەشتاییەك لە زەویدا.

واتە عەرش و کورسی وەك فیل و مێروو وان لە ڕووی قەبارەوە.

وە محمد لە فەرموودەیەکی تری صحیحدا گوتوویەتی، کاتێك الله لەسەر عرش دادەنیشێت، ئەوا عرش وەك ولاغێك کە بۆ یەکەم جار سواری سەر پشتی دەبیت، بە هۆی قورسایی سوارەکەوە، نوزە نووزی دێت.

وَإِنَّ لَهُ أَطِيطًا كَأَطِيطِ الرَّحْلِ الْجَدِيدِ، إِذَا رُكِبَ مِنْ ثِقَلِهِ

واتە کاتیك خوای گەورە لەسەر عرش دادەنیشێت عەرشەکە دەنگی لیوە دێت چونکە الله گەورە و قورسە.

ئەی کورسی؟

لە مجمع الزوائد و منبع الفوائد للهیثمی و المستدرك علی الصحیحین للحاکم، فەرموودەیەکی صحیح هاتووە، کە محمد صلعم گوتوویەتی:

وَإِنَّ لَهُ أَطِيطًا كَأَطِيطِ الرَّحْلِ الْجَدِيدِ مِنْ ثِقَلِهِ

کورسیەکە بە هۆی قورسایی قاچەکانی الله قرچە قرچی دێت کاتێك الله قاچەکانی دەخاتە سەری.

ئینجا الله دەڵێت: ڕۆژ بە شەو دادەپۆشم و خۆر و مانگ و ئەستێرەکانم دەستەمۆ کردووە. وە درووستکردن و بڕیاردان بۆ منە.

لە سوورەتەکانی پێشوو ئاماژەم بەوە کرد کە لە ڕوانگەی قورئانەوە شەو وەك پەردەیەکی ڕەش وایە، ڕۆژ و خۆر دادەپۆشێت، وە لە ئایەتی سوورەتەکانی دواتر زیاتر قسەی لەسەر دەکەم.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت:

وە ئاماژەکردن بە عرش لای عەرەب لە سەردەمی جاهیلی و ئیسلام زۆر بەناوبانگ بووە، ئومەیە کوڕی ابي الصلت لە شیعرێکدا ئاماژەی بە عەرشی الله کردووە و گوتوویەتی:

مَجِّدوا اللَهَ فَهوَ لِلمَجدِ أَهلُ

رَبُّنا في السَماءِ أَمسى كَبيرا

ذَلِكَ المُنشِئُ الحِجارَةَ

وَالموتى وَأَحياهُمُ وَكانَ قَديرا

الأَعلى الَذي سَبَقَ الناسَ

وَسَوَّى فَوقَ السَماءِ سَريرا

اللّٰه شکۆمەند بکەن هەر خۆی شایستەیە بە شکۆمەندیی

خوداکەمان لە ئاسمانە خاوەن شکۆیەکی مەزنە

هەر ئەو درووستکەری بەردەکانە

وە لە زیندووکرنەوەی مردووەکان بە توانایە

لە بەرزیدایە لە سەرەوەی خەڵکە

وە لەسەرەوەی ئاسمان تاج و تەختی داناوە

لە دوا دێردا دەڵێت وە لە سەر ئاسمان عەرشی داناوە.

"سریر" لە زمانی عەرەبی بە مانای جێگای دانیشتنیش دێت.

ئایەتی ٥٥

ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

لەبەر خوداکەتان بە سەرشۆڕی وە بە نهێنی، لە ڕاستیدا ئەو دەستدرێژکەرانی خۆش ناوێت.

ئایەتی ٢٠٥ سوورەتی الاعراف هەمان مانا دەبەخشێت کە دەڵێت:

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ

ئەی محمد، یادی خوداکەت بکە لە ناخی خۆتدا بە ملکەچی و نهێنیەوە، وە بێ ئەوەی دەنگت ببیسرێت یان بەرزیکەیتەوە.

ئایەتی ٥٦

وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

وە خراپەکاری لە خاکەکەدا مەکەن دوای چاککردنی، وە بە ترس و ویستەوە بانگی (اللە) بکەن، لە ڕاستیدا ڕەحمەتی اللە نزیکە لە پیاوچاکەکان.

ابن الجوزی لە زاد المسیر، سەبارەت بە (وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي ٱلأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاَحِهَا- وە خراپەکاریی لە خاکەکەدا مەکەن لە دوای چاککردنی)، دەڵێت، ٦ قەول هەیە:

یەکەم: بە کوفر خراپی مەکەن دوای ئەوەی بە ئیمان چاك بووە.

دووەم: بە ستەم خراپی مەکەن دوای ئەوەی بە دادپەروەریی چاك بووە.

سێهەم: بە سەرکێشی خراپی مەکەن دوای ئەوەی بە ملکەچبوون بۆ اللە چاك بووە.

چوارەم: سەپێچی اللە مەکەن، ئەگینا باران دەگرێتەوە و کشتوکاڵ و کێڵگەکانتان بە سەرکێشیتان تیا دەچێت، دوای ئەوەی بە باران و پیت و بەرەکەتی چاکی کرد.

پێنجەم: خراپی مەکەن بە کوشتنی ئیماندار، دوای ئەوەی بە هێشتنەوەی ئیمانداران چاکی کرد.

شەشەم: خراپی مەکەن لە ڕێگای نکۆڵیکردن لە پەیامبەران، دوای ئەوەی بە وەحی چاکی کرد.

وە سەبارەت بە (وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا- بانگی بکە لە ترسان و بۆ داواکردن) دەڵێت، واتە لە ترسی سزا و بۆ داواکردنی پاداشت.

ئایەتی ٥٧-٥٨

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالاً سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاء فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لاَ يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

وە هەر ئەو (اللە) بای مژدەبەخش لە نێوان دوو دەستەکانی بەزەیی دەنێرێت تاوەکو هەوری قورس هەڵدەگرێت، ڕاپێچمان کرد بۆ زێدێکی مردووکە ئاومان پێی دابەزاند، ئەوسا لە هەموو بەرووبوومێکمان وەدەرهێنا، وە بەهەمان شێوە مردوو لە گۆڕەکانیان وەدەردێنین، بەهیوای ئەوەی بیربکەنەوە.

وە زێدی نایاب ڕوەکەکانی بە مۆڵەتی خوداکەی دەردەکات، وە ئەوەی پیس بووە دەرناچێت تەنها کەمێکی بێ سوود نەبێت، وە بەم شێوەیە ئایەتەکانمان دەخەینە ڕوو بۆ خەڵکانێك کە سوپاس دەکەن.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، مانای ئەم ئایەتە بەم شێوەیە:اللە شنە بایەکی نەرم و نیان دەنێرێت بۆ تۆپەڵەکردنی هەورەکان، ئینجا بە بایەکە ڕاپێچیان دەکات بۆ بوژاندنەوەی خاکێکی مردوو، ئینجا باران دەبارێنێت کە لە ڕێگایەوە هەموو بەرووبوومێك لە خاکەکە دەردەکات.

وە سەبارەت بە (كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ- وە بە هەمان شێوە مردوو لە گۆڕەکان دەردێنین) الطبری لە جامع البیان و البغوی لە معالم التنزیل دەڵێن: ابو هریرە گوتوویەتی:

کاتێك خەڵك لەگەڵ فووتێکردنی یەکەم بە کەڕەناکە دەمرن، الله ئاوێك لە ژێر عەرش بۆ ماوەی چل ڕۆژ دەبارێنێت کە پێی دەگوترێت"ماء الحیوان" واتە "تۆواو" مرۆڤەکان زیندوودەبنەوە هەروەك چۆن سەوزایی بە ئاو دەڕوێتەوە.

وە لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەکی محمد هاتووە کە گوتوویەتی:

الله ئاوێك لە ئاسمان دادەبەزێنێت، ئێوە زیندوودەبنەوە هەروەك چۆن سەوزە دەڕوێتەوە، وە لە مرۆڤدا هیچ نەماوە تەنها یەك ئێسک نەبێت کە ئەویش ئێسکی کلێنجەیە، وە لە ڕۆژی قیامەت لەم ئێسکە مرۆڤەکان درووست دەبنەوە.

ابن كثير لە تفسیر القران العظیم سەبارەت بە (فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ- هەموو بەرووبوومێکمان بە بارانەکە دەرهێنا، وە بە هەمان شێوە مردووەکان) واتە: هەروەك چۆن ئەم زەوییەمان، دوای ئەوەی مردوو بوو، بوژاندەوە، بەهەمان شێوە لە ڕۆژی قیامەت، لەگەڵ ئەوەش لاشەی مردووەکان بوون بە خاکوخۆڵ ئەوا زیندوویان دەکەینەوە. الله ئاوێك لە ئاسمان بۆ ماوەی چل ڕۆژ دادەبەزێنێت کە بەهۆیەوە لاشەکان لە گۆڕەکانیان زیندوودەبنەوە، هەروەك چۆن دانەوێڵە لە زەویدا دەڕوێتەوە.

وە ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت ابن عباس گوتوویەتی:

الله بارانێك دەبارێنێت وەك تۆواوی پیاوانە "كمني الرجال" لە ڕێگایەوە مرۆڤەكان لە گۆڕەكانیان دەبوژێنەوە هەروەك چۆن لە سکی دایکیان ڕوان.

الطبری دەڵێت السدي گوتوویەتی:

الله با دەنێرێت کە هەورەکان لە هەردوو جەمسەر- ئەو شوێنەی کە ئاسمان و زەوی بەیەك دەگەن- دەهێنیت، ئینجا لە ژێر ئاسمان هەورەکان پەرشوبڵاو و پان دەکەنەوە ، ئینجا دەرگاکانی ئاسمان دەکرێنەوە، ئاو دەڕژێتە سەر هەورەکان، ئینجا دوای ئەوە هەورەکان ئاوەکە دەبەن بۆ شوێنێك کە الله دەیەوێت بارانی لێ ببارێت، وە باران دەبارێن.

واتە هەروەك چۆن ئیسفەنج ئاو دەمژێت و کاتێك دەیگوشیت ئاوی لێ دەچۆڕێت، ئەوا هەورەکان هەمان ڕۆڵیان هەیە.

ئینجا اللهی عەرەب و ئیسلام لە ئایەتی ٥٨ دەڵێت:

ئینجا بەم بارانە، زێدی نایاب بە مۆڵەتی خوداکەی، ڕووەکەکانی لە خاکەکەی دەردەهێنێت، وە ئەو زێدەی پیس بووە، هیچی لێ ناڕوێت تەنها شتێکی کەم و بێ کەڵك نەبێت.

ئینجا دەڵێت: بەم شێوەیە ئایەتەکانمان دەخەینە ڕوو بۆ کەسانێك کە بیردەکەنەوە.

ئایەتی ٥٩-٦٤

اللهی عەرەب و ئیسلام چیرۆکی نوح و قەومەکەی و لافاوە گەورەکە دەهێنێتەوە بۆ ترساندنی کافرەکانی دوورگەی عەرەب و دەڵێت:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّيَ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلاَلٍ مُّبِينٍ

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلاَلَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاَتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُواْ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُواْ قَوْمًا عَمِينَ

دەڵێت:

وە بە دڵنیاییەوە نوحمان بۆ قەومەکەی نارد و گوتی: ئەی قەومەکەم الله بپەرستن، جگە لە ئەو هیچ خودایەکی ترتان نییە، لە ڕاستیدا من لێتان دەترسم، لە ئەشکەنجەی ڕۆژێکی مەزن.

پیاوماقووڵیك لە قەومەکەی گوتی: لە ڕاستیدا ئێمە لە گومڕاییەکی ڕووندا دەتبینین.

نوح گوتی، ئەی قەومەکەم من گومڕا نیم، لە ڕاستیدا من نێردراوی خودای جیهانەکانم.

من پەیامەکانی خوداکەمتان پێ ڕادەگەیەنم و دڵسۆزتانم و من لە اللهەوە شتێك دەزانم، کە ئێوە نایزانن.

وە یان بەلاتانەوە سەیرە کە لە خوداکەتانەوە وەبیرهێنانەوەیەك بۆ پیاوێکتان هاتووە بۆ ئەوەی ئاگادارتان بکاتەوە وبترسن، ڕەنگ بێت بەزەییتان پێ بکرێت.

نکۆڵیان لێی کرد ، ئێمەش نوح و ئەوانەی لەگەڵیدا بوون لە کەشتیدا ڕزگار کرد، وە ئەوانەمان نوقم کرد کە نکۆڵیان لە ئایەتەکانی ئێمە کرد، لە ڕاستیدا ئەوان خەڵکانێکی کوێر بوون.

ابن كثير لە تفسير القران العظيم دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی:

لە ئادەمەوە بۆ سەردەمی نووح، ١٠ سەدەیە، هەر هەموویان ئیسلام بوون (موسڵمان بوون).

(عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ- ئەشکەنجەی ڕۆژێکی مەزن) واتە ڕۆژی قیامەت.

ئایەتی ٦٠ دەڵێت:

پیاوماقووڵیك لە قەومەکەی نوح گوتی: ئەی نوح ئێمە دەبینین کە تۆ لە گومڕایی ڕوون دایت.

وە لە ئایەتی ٢٧ سوورەتی هود هاتووە:

فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

پیاوماقووڵیك لە کافرەکانی قەومەکەی نوح گوتی: ئێمە ناتبینین تەنها مرۆڤێکی وەك ئێمە نەبێت، وە نابینین کە کەسانێك شوێنکەوتەت بن تەنها ئەوانە نەبێت کە خاوەن بڕیاری خراپن، وە نابینین کە ئێوە هیچ چاکەیەکتان بەسەر ئێمەوە هەبێت، بەڵکو پێمان وایە ئێوە درۆزن بن.

وە نوح لە ئایەتی ٦١-٦٣ وەڵام دەداتەوە و دەڵێت:

ئەی قەومەکەم من گومڕا نیم بەڵکو من نێردراوی خودای جیهانەکانم، پەیامەکانی خوداکەم بە ئێوە ڕادەگەیەنم و من دڵسۆزتانم، وە من شتێك لە اللّٰهوە دەزانم کە ئێوە نازانن، ئایا سەرتان سوڕماوە کە لە لایەن

خوداکەتانەوە وەبیرهێنانەوەیەك بۆ پیاوێك لە خۆتانەوە هاتووە بۆ ئەوەی ئاگادارتان بکاتەوە و بترسن، بەڵکو اللە لێتان دەبووریت و بەزەییتان پێ دەکات.

ئایەتی ٦٤ دەڵێت:

بڕوایان پێی نەهێنا ئەوەبوو نوحمان ڕزگارکرد لەگەڵ ئەوانەی لەگەڵیدا بوون (فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ) لە کەشتیەك، وە ئەوانەمان نوقم کرد کە نکۆڵیان لە نیشانەکانی ئێمە کرد، چونکە ئەوانە خەڵکانێکی کوێر بوون، واتە ڕاستیەکانیان و نیشانەکانی اللەیان نەدەبینی.

لە سوورەتی هود و نوح بە درێژی قسە لەسەر چیرۆکی نوح دەکەین.

ئایەتی ٦٥-٧٢

اللەی عەرەب و ئیسلام، لەم چەند ئایەتە چیرۆکی قڕکردنی هۆزی عاد دەهێنێتەوە، بۆ ترساندنی کافر و موشریکەکانی دوورگەی عەرەب. ئەگەر لەم ئایەتانە وردبینەوە و بەراوردێك لەگەڵ ئایەتەکانی چیرۆکی نوح بکەین، دەبینین کە هەمان ئایەتەن تەنها وشەی نوح گۆڕاوە بۆ عاد. ئایەتەکان دەڵێن:

وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلاَ تَتَّقُونَ

وە بە دڵنیاییەوە بۆ عاد، براکەیان" هود"مان نارد،کە گوتی: ئەی قەومەکەم اللە بپەرستن، خودایەکتان نییە جگە لە ئەو، ئایا ناترسن؟

قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

پیاوماقووڵیك لە کافری قەومەکەی گوتیان: لە ڕاستیدا ئێمە تۆ دەبینین لە دەبەنگیدایت، وە ئێمە پێمان وایە تۆ درۆزنیت.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

هود گوتی ئەی قەومەکەم من دەبەنگ نیم بەڵکو لە ڕاستیدا من نێردراوی خودای جیهانەکانم.

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَأَنَاْ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

پەیامەکانی خوداکەم بە ئیوە ڕادەگەیەنم وە من بۆ ئێوە دڵسۆزێکی دەستپاکم

أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُواْ آلاء اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

ئایا بەلاتانەوە سەیرە کە وەبیرهێناوەیەك بۆ یەکێك لە پیاوەکانتان هاتووە بۆ ئەوەی ئاگادارتان بکاتەوە؟ دەسا لە یادتان بێت کە ئێوەی کردووە بە جێنشین لە دوای قەومی نوح وە لە شێوە بۆ ئێوەی زیاد کردووە کە چوارشانەن، دە ئاماژە بکەن بە چاکەکانی الله، بەڵکو ڕزگارتان دەبێت.

قَالُواْ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

گوتیان، ئایا بۆ ئەوە هاتوویت کە تەنها الله بپەرستین، وە دەستبەرداری ئەوە بین کە باوکانمان دەیانپەرستن؟ دە ئەوەمان بەسەردا بێنە کە بەڵێنت پێمان داوە ئەگەر لە ڕاستیدا تۆ ڕاستگۆیت.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاء سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ فَانتَظِرُواْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ

هود گوتی، ده ئەوە سزا و تورەیی خوداکەتان دابەزیە سەرتان، ئایا مشتومڕم لەگەڵدا دەکەن سەبارەت بە ناوانێك کە ئیوە و باوکانتان ناوتان لێیان ناوە، وە الله هیچ دەسەڵاتێکی بۆیان دانەبەزاندووە، چاوەڕێ بکەن، لە ڕاستیدا منیش لەگەڵ ئێوە لە چاوەڕوانیم.

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُواْ مُؤْمِنِينَ

ئەوەبوو وەك بەزەییەك لە ئێمەوە خۆی و ئەوانەی لەگەڵیدا بوون ڕزگارمان کردن، وە ئەوانەمان لە ڕیشەوە دەرهێنا کە نکۆڵیان لە نیشانەکانی ئێمە دەکرد، وە ئیماندار نەبوون.

چیرۆکی عاد و هود لە شەش سوورەتی قورئاندا ئاماژەی پێکراوە، لە الشعراء و هود و الاعراف بە درێژی و لە القمر و فصلت و الحاقة بە کورتی.

لە سوورەتی القمر ئاماژەمان کرد بە چیرۆکی عاد و ثمود، وە بە پێویستی نازانم کە دووبارەی بکەمەوە. بەڵام هەندێك لەم دەقانە پێویستیان بە ڕوونکردنەوە هەیە، کە لێرەدا هەوڵ دەدەم تیشکیان بخەمە سەر:

یەکەم: لە ئایەتی ٦٩ هود ئاماژە بەو چاکانە دەکات کە الله بە هۆزی عادی بەخشیووە.

یەکەم: (جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ- ئێوەی کردووە بە جێنشین لە دوای لە ناوبردنی قەومی نوح).

دووەم: (زَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً- وە الله لە باڵاتان زیادی کردووە).

ئینجا دەڵێت، (فَاذْكُرُواْ آلاءَ اللَّهِ- دە یادی چاکەکانی الله بکەنەوە).

له ئایەتی ٢٤٧ سوورەتی البقرة وشەی "بسطة" هاتووە لە پەیوەست بە طالوت، دەڵێت:

وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ

وە الله لە زانست و لاشە بۆی زیاد کرد.

واتە پیاوێکی قەبە و چوارشانە بوو.

ابن کثیر لە تفسیری (زَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً) دەڵێت، واتە الله درێژتری کردن لە چاو خەڵکانێکی تر.

الطبری دەڵێت: واتە ئەو چاکە و فەزڵەی اللهتان لە یاد بێت کە بە ئێوەی بەخشیوە لە لاشە و هێز.

الطبری دەڵێت، سەبارەت بە لە ناوبردنی قەومی عاد دەڵێت:

قیل بن عنز(کە گەورە پیاوی عاد بوو)، نیزای کرد و گوتی:ئەی خوداکەمان ئەگەر هود ڕاستگۆیە ئەوا بارانمان بۆ ببارێنەوە، ئێمە تیاچووین(بە هۆی بێبارانی). ئەوەبوو الله ٣ جۆر هەوری بۆیان درووستکرد: سپی و ڕەش و سوور، ئینجا بانگدەرێك لە ناو هەورەکان بانگی کرد و گوتی: ئەی قیل بۆ خۆت و قەومەکەت یەکێك لەم هەورانە هەڵبژێرە. قیل گوتی، ڕەشەکەم هەڵبژارد چونکە ئاوی زۆرترە. ئەوەبوو بانگدەرێك بانگی کرد و گوتی

اخترت رَمَادًا، رِمْدِدًا

لا تُبقي مِن آل عاد أحدًا

لا والدًا تترك ولا ولدًا

إلا جعلته هَمِدًا

واتە: سوتێنەرێك هەڵبژارد کە دەکات بە خۆڵەمێش، هیچ کەسێك ناهێڵێت لە هۆزی عاد، نە باوك وە نە منداڵەکانی دەهێڵێتەوە، تەنها دەیکەم بە مردوو.

ئەگەر سەیری دەقەکانی قورئان بکەیت دەبینیت جیاوازیەکی نییە لەگەڵ ئەم سەجەعە. ئەم شێوازە لە دەربرین پێی دەگوترێت سەجەع کە شێوازێکی تایبەت بووە بە جادووگەرەکان.

وە السیوطی لە الدر المنثور دەڵێت، الترمذی لە "نوادر الاصول" ڕیوایەتێکی اخراج کردووە کە ابن عباس گوتوویەتی:

درێژی هەر پیاوێك لە قەومی عاد ٨٠ باع بوو، وە دەنکە هەنارێکیان بە قەد گورچیلەی مانگایەك بوو وە هەنارێکیان ١٠ کەس لەسەری دادەنیشت.

١ باع = ٢ مەتر

واتە باڵای هەر پیاوێکی قەومی عاد ١٦٠ مەتر بووە

وە السیوطی دەڵێت، ابن عساکر لە تأریخ مدینة دمشق اخراجی ڕیوایەتێکی کردووە کە وهب گوتوویەتی، هەر پیاوێکیان ٦٠ باسك بووە بە باسکی خۆیان، وە لە ناو چاوی یان کونە لووتی پیاوێکیان گورگ دەیتوانی بێچووی تیادا ببێت.

ئەوە ئەقلی موسڵمانانە. دەڵێت ٦٠ باسك بە باسکی خۆیان!!!!!

جا ئەگەر نەزانین خۆیان چەند بوون، ئەوا چۆن بزانین باسکیان چەند بووە؟

واتە ئەگەر گریمان باڵا= ن

وە ئەگەر گریمان باسك= ج

کەواتە "ن" = ٦٠ ج

وە ج = ن دابەش ٦٠

لەبەر ئەوە ١٤٠٠ ساڵە وەك میزی وشتر بۆ دواوە گەڕاونەتەوە.

ئایەتی ٧١ دەڵێت هود گوتی، (أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ)، واتە مشتومڕم لەگەڵدا دەكەن سەبارەت بە ناوی ئەوبتانە، كە ناوێكن تەنها خۆتان و باوكانتان ناوتان لێیان ناوە ئەگینا هیچ دەسەڵاتێكیان لە لایەن اللّٰەوە بۆ دانەبەزیوە.

ابن كثیر دەڵێت، ٣ بتیان دەپەرست بە ناوی "صمد" و "صمود" و "هباء"

كە محمد لە سوورەتی الاخلاص یەكێك لە سیفاتەكانی اللّٰەی كردووە بە "صمد" كاتێك دەڵێت، الله صمد. (بگەڕێوە بۆ سوورەتی الاخلاص).

ئینجا هود بە قەومەكەی دەڵێت، (فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ) چاوڕێ بكەن منیش لەگەڵ ئێوە لە چاوەڕوانی بڕیاری الله دەبم.

لە ئایەتی ٧٢ اللّٰەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

وەك ڕەحمەتێك لە لایەن ئێمەوە هود و ئەوانەی ئیمانیان پێی هێنابوو ڕزگار كرد، وە بێباوەڕانمان لە قەومی عاد لە ڕیشەوە دەرهێنا و تۆومان بڕینەوە.

اللّٰەی عەرەب و ئیسلام، وەك لە ئایەتی ٦-٧ سوورەتی الحاقة هاتووە دەڵێت، بە ڕەشەبایەكی سارد لە ناومان برد.

عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ

عاد قڕكران بە ڕەشەبایەكی سارد كە ٧ شەو و ٨ ڕۆژ بەسەریاندا هەڵكرا.

وە لە صحیح البخاری و مسلم هاتووە محمد گوتوویەتی:

نُصِرْتُ بِالصَّبَا، وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ

من به ڕەشەبای سەبا سەرکەوتم و عاد به ڕەشەبای دەبور لەناوچوو.

(ڕەشەبای سەبا) ئەو ڕەشەبایەیە که هەڵی کرد کاتێك موشریکەکانی مەککە هاتنە سەر مەدینە لە شەڕی خندق.

لەبەر چیرۆکی قەومی عاد، محمد زۆر لە با ترساوە، لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەك هاتووە عائیشة گوتوویەتی:

كانَ رَسولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلَّمَ إذَا كانَ يَوْمُ الرِّيحِ وَالْغَيْمِ، عُرِفَ ذلكَ في وَجْهِهِ، وَأَقْبَلَ وَأَدْبَرَ، فَإِذَا مَطَرَتْ سُرَّ به، وَذَهَبَ عنْه ذلكَ، قالَتْ عَائِشَةُ: فَسَأَلْتُهُ، فَقالَ: إنِّي خَشِيتُ أَنْ يَكونَ عَذَابًا سُلِّطَ علَى أُمَّتِي، ويقولُ، إذَا رَأَى المَطَرَ: رَحْمَةٌ

ئەگەر ڕۆژێك باو و هەور بووایە، لە دەم و چاوی پێغەمبەر نیگەرانی بەدیار دەکەوت، وە دەهات و دەچوو (نە دەسرەوت)، وە کە باران دەباری ئەوا تەنگەژەکەی نەدەما و ئاسایی دەبۆوە، عائیشة دەڵێت: لێم پرسی ، ئەوەبوو گوتی: ئەی عائیشە ترسام کە سزا و ئەشکەنجەیەك بێت دابەزێتە سەر میللەتەکەم، وە هەروەها کاتێك بارانی دەبینی دەیگوت ئەوە ڕەحمەتە.

ئەم فەرموودەیە پێمان دەڵێت، محمد جۆریك لە خەمۆکی هەبووە، ئەو کەسانەی کە خەمۆکیان هەیە لە کاتی هەور و هەڵکردنی با ، زۆر بە ڕوونی لە سیمایان بەدیار دەکەوێت.

ئایەتی ٧٣-٧٩

ئینجا، اللّٰەی عەرەب و ئیسلام بۆ ترساندن و تۆقاندنی خەڵکی مەککە ئاماژە بە چیرۆکی قڕکردنی هۆزی ثمود دەکات و دەڵێت:

وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلاَ تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

وە بۆ هۆزی ثمود براکەیان صالحمان نارد، صالح گوتی ئەی هۆزەکەم اللّٰە بپەرستن، خودایەکی ترتان نییە جگە لە ئەو، بەڵگەتان لە خوداکەتانەوە بۆهاتووە، ئەوە وشترە مێینەی اللّٰەیە، موعجیزەیەکە بۆ ئێوە، دە وازی لێبێنن لە خاکی اللّٰە بلەوەڕێت، وە خراپەی لەگەڵدا مەکەن، ئەگینا اللّٰە ئەشکەنجەیەکی ئازاربەخشتان دەدات.

وَاذْكُرُواْ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاء مِن بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُواْ آلاء اللَّهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ

وە لە یادتان بێت کە لە دوای قڕکردنی عاد، ئێوەی کردووە بە جێنشین و لە زەویدا جێگای بۆ دیاری کردوون، کە کۆشکوتەلار لە دەشتەکانی درووست بکەن و لە چیاکانی خانوو بتاشن، دە چاکەی اللّٰەتان لە یادبێت وە لە زەویدا هانی کاری خراپەکاریی مەدەن .

قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُواْ لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُواْ إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ

پیاوماقووڵێکی خۆبەزلزان لە هۆزەکەی بەوانەی گوت کە دەچەوسێنرانەوە و باوەڕیان هێنابوو: ئایا ئێوە دەزانن کە صالح لە لایەن خوداکەیەوە

نێردراوە؟ گوتیان لە ڕاستیدا ئێمە باوەڕمان هێناوە بەو پەیامەی کە بە ئەودا نێردراوە.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ إِنَّا بِالَّذِيَ آمَنتُمْ بِهِ كَافِرُونَ

ئەوانەی لووتبەرزبوون گوتی: لە ڕاستیدا ئێمە کوفرمان کرد بەوەی ئێوە باوەڕتان پێی هێناوە.

فَعَقَرُواْ النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُواْ يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

وشترەکەیان کوشت و لە فەرمانی خوداکەیان دەرچوون، وە گوتیان ئەی صالح ئەوەمان بۆ بێنە (سزا) کە بەڵێنت پێمان دابوو ئەگەر بە ڕاستی تۆ لە نێردراوەکانیت

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

ئەوەبوو هەژانێك گرتنی و لە ماڵەکانیان مردار بوونەوە.

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِن لاَّ تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ

پشتی لێیان کرد و گوتی ئەی هۆزەکەم، من پەیامی خوداکەم پێتان گەیاند، وە ئامۆژگاریم کردن، بەڵام ئێوە ئامۆژگاریکەرانتان خۆش نەدەویست.

لە سوورەتی القمر ئاماژەمان کرد بە چیرۆکی ثمود و صالح (بگەڕێوە بۆ سوورەتی القمر).

چەند تێبینیەك:

یەكەم: ئایەتی ٧٦ دەڵێت(قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُم بِهِ كَافِرُونَ) واتە: ئەوانەی لووتبەرزبوون گوتی: لە ڕاستیدا ئێمە كوفر دەكەین بەوەی ئێوە باوەڕتان پێی هێناوە.

لە زمانی عەرەبی "اسم موصول" واتە "ناوی بەیەكەوە گرێدان" هەیە كە بۆ نێرینە: (الذی) بۆ تاك و (اللذان) بۆ دوو دانە و (الذین)بۆ كۆمەڵ بەكاردێت.

ئەم ئایەتە دەڵێت: الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا واتە ئەوانەی خۆبەزلزان یان لووتبەرز بوون، واتە كۆمەڵێك.

كەواتە دەبێت بڵێت "قالوا" گوتیان، نەك "قال"گوتی چونكە كۆمەڵێكن و یەك كەس نییە.

دووەم: لە مسند احمد و مسند البزار و الدر المنثور للسیوطی و المستدرك للحاكم فەرموودەیەكی صحیح هاتووە كە جابر بن عبدالله دەڵێت:

كاتێك پێغەمبەری الله لە "الحجر" دابەزی، وتاری پێشكەش بە خەڵك كردوو و گوتی: ئەی خەڵكینە، داوای موعجیزە لە پێغەمبەرەكەتان مەكەن، هۆزی صالح داوایان لە پێغەمبەرەكەیان كرد كە موعجیزەیەكیان بۆ بهێنێت، ئەوەبوو الله وشترێكی مێینەی بۆیان نارد.لە فەرمانی خوداكەیان دەرچوون و وشترەكەیان كوشت، ئەوەبوو الله بەڵێنی پێیاندا كە دوای ٣ ڕۆژ سزایان دەدات، ئەوەبوو گرمەیەك (الصَّيْحَةُ) هات و هەموویان تیاچوون تەنها پیاوێكیان نەبێت كە ئەویش لە كەعبە بوو. گوتیان: ئەی پێغەمبەری الله ئەو پیاوە كێ بوو؟ گوتی ابو رغال، بەڵام كاتیك لە كەعبە دەرچوو، ئەویش تیاچوو.

له مصنف عبدالرزاق ڕیوایەتێك هاتووە كە محمد بە یاوەرەكانی دەڵێت: گۆڕەكەی ابو رغال ئاڵتوونی تێدایە و فەرمان بەیاوەرەكانی دەكات هەڵیكۆڵن

فَبَحَثُوا عَنْهُ حَتَّى اسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ (غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ).

دەڵێت، گۆڕەكەیان هەڵكۆڵی و ئاڵتوونەكەیان دەرهێنا.

سێهەم: هۆزی ثمود بە چی قڕكران و لە ناوبران؟

قورئان ئاماژە بە ٣ هۆكاری جیاواز دەكات:

"١-الرَّجْفَةُ" واتە"هەژان" و "لەرزان".

ئایەتی ٧٨ سوورەتی الاعراف: فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

"٢-الصَّيْحَةُ" واتە "دەنگێكی گەورە".

ئایەتی ٦٧ سوورەتی هود: وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُواْ الصَّيْحَةُ

ئایەتی ٣١ سوورەتی القمر: إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً

"٣-الصَّاعِقَةُ"واتە "گرمە".

ئایەتی ٤٤ سوورەتی الذاريات: فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ

جیاوازیەكی ئەوتۆ نییە لە نێوان (الصَّيْحَةُ) لەگەڵ (الصَّاعِقَةُ)، بەڵام (الرَّجْفَةُ) جیاوازە بە مانای لەرزین و هەژین دێت، وەك زەوی هەژین و لەرزین.

چوارەم: كاتێك محمد دەچێت بۆ غەزووی تبوك، خۆی و یاوەرەكانی لە زێدی ثمود كە ناوی "حجر"ە لادەدەن. لە صحيح البخاری، فەرموودەیەكی محمد هاتووە كە بە یاوەرەكانی دەڵێت:

نەکەن بچنە زێدەکانیانەوە تەنها بە گریان نەبێت، ئەگەر نەگرین ئەوا مەچنە کەلاوەکانیانەوە ئەگینا اللە تووشی هەمان کارەساتتان دەکات کە تووشیانی کرد.

وە لە مسند احمد ڕیوایەتێك هاتووە کە دەڵێت، کاتێك پێغەمبەری اللە بۆ غەزووی تبوك چوو ، یاوەرەکانی لە "حجر" لای خانوەکانی ثمود دابەزاند، یاوەرەکانی محمد، لەو بیرانەی کە ثمود بەکاریان دەهێنان، ئاویان بەکارهێناو خواردەوە و ئاردیان بە ئاوەکە کرد بە هەویر و مەنجەڵیان ئامادەکرد بۆ خواردن درووستکردن. پێغەمبەر فەرمانی پێیان کرد کە خواردنی ناو مەنجەڵەکە فڕێ بدەن و هەویرەکە بدەن بە وشترەکانیان، ئینجا یاوەرەکانی برد بۆ لای ئەو بیرەی کە وشترەکەی صالح ئاوی لێ دەخواردەوە، وە نهی لێیان کرد کە بچنە زیدی ئەوکەسانەی کە اللە سزایانی داوە، وە گوتی لە ڕاستیدا دەترسم کە اللە هەمان کارەساتتان بەسەردا بهێنێت هەروەك چۆن بەسەر ئەوانیدا هێنا.

ئایەتی ٨٠-٨٤

ئینجا اللەی عەرەب و ئیسلام باسی قڕکردنی قەومی لوط دەکات و دەڵێت:

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّن الْعَالَمِينَ

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاء بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلاَّ أَن قَالُواْ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلاَّ امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

دەڵێت:

وە لوطمان نارد کە بە قەومەکەی گوت: کاری ناپەسەندی دەکەن، وە لە پێش ئێوەدا هیچ خەڵکێك ئەم کارەی نەکردووە، ئێوە شەهوەتی خۆتان لە پیاوان نەك لە ژنان بەتاڵ دەکەنەوە، بەڵکو لە ڕاستیدا ئێوە خەڵکانێکی زێدەڕۆن.

وە وەڵامی قەومەکەی هیچ نەبوو، تەنها ئەوە نەبێت کە گوتیان دەریان بکەن لە گوندەکەتان ئەوانە خەڵکانێکن خۆیان بە پاکی ڕاگرتووە

ئەوەبوو خۆی و خانەوادەکەیمان ڕزگار کرد تەنها ژنەکەی نەبێت کە لە لەناوچووەکان بوو.

وە بارانێکمان بەسەریاندا باراند، دە سەیرکەن کە چۆن بوو ئاکامی تاوانبارەکان.

لە ئایەتی ٨٠ لوط بە قەومەکەی دەڵێت:

ئایا کاری ناپەسەندی ئەنجام دەدەن، کە هیچ کەسێك لە جیهانەکان پێش ئێوە ئەم کارەی نەکردووە

(أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ- ئایا کاری ناپەسەندی ئەنجام دەدەن) کۆدەنگی لەسەرە، واتە: کاری نێربازی

بۆ نموونە ابن كثير لە تفسير القران العظيم و القرطبی لە الجامع لاحكام القران و الطبری لە جامع البيان، دەڵێن، واتە: " إِتْيَانُ الذُّكُورِ" نێربازی.

(مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ- هیچ کەسێك لە جیهانەکان پێش ئێوە ئەم کارەی نەکردووە) ئەمە هەڵەیە و ڕاست نییە. کاری نێربازی لە جیهانی ئاژەڵ و مرۆڤدا هەر لە دێر زەمانەوە بوونی هەبووە. تەنانەت دەتوانین بڵێین کە نێربازی کۆنە بە قەد کۆنی جیهانی ئاژەڵ و مرۆڤ.

له دەیەها ئایەتی قورئان چەمکی "رب العالمین" بەکارهاتووە، وە موفەسیرەکان کۆکن کە "العالمین" واتە هەموو مەخلوقاتێك کە الله درووستی کردووە. واتە خودای هەموو مخلوقاتێك.

الجلالین لە تفسیرەکەیان دەڵێن"،رب العالمین" واتە خودای هەموو مەخلوقاتێك لە مرۆڤ و جنۆکە و فریشتە و ئاژەڵ و هتد،،

سەدەها جۆر لە ئاژەڵ و زیندەوەری ئاوی و وشکایی هەن کە هاوڕەگەزبازن.

وە لوط لە ئایەتی ٨١ پێیان دەڵێت:

(إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ) واتە: بە ڕاستی ئێوەی پیاوان هەوەسی گانکردنتان لە پیاوان بەتاڵ دەکەنەوە لە جیاتی ژنان.

وە کاتێك فریشتەکانی الله میوانی لوط دەبن، پیاوانی قەومەکەی بە پەلە دێنە بەردەم ماڵەکەی لوط و دەیانەوێت فریشتەکانی الله بگێن، لە سوورەتی الحجر هاتووە، لوط پێیان دەڵێت:

إِنَّ هَـٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ، هَـٰؤُلَاءِ بَنَاتِي إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ

ئەوانە میوانی منن، وازبێنن و ئابڕووم مەبەن، لە الله بترسن و ڕیسوام مەکەن، ئەوە کچەکانم ئەگەر دەتانەوێت (گان) بکەن.

لە ئایەتی ٧٩ هود هاتووە، نێربازەکان وەڵامی لوط دەدەنەوە و دەڵێن:

لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ

خۆت باش دەزانیت کە ئێمە بەلای کچانەوە ناچین، وە خۆت باش دەزانێت کە ئێمە چیمان دەوێت.

ابن كثير له تفسير القران العظيم، له شرۆڤەی ئەم دەقە دەڵێت: واتە ئەی لوط خۆت باش دەزانیت کە ئێمە هەوەسمان لە ژنان هەڵناستێت، وە خۆت باش دەزانیت کە ئێمە نێرینەمان دەوێت.

نێربازەکان لە ئایەتی ٨٢ دەڵێن:

أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ

لوط و خانەوادەکەی شاربەدەر بکەن، لە ڕاستیدا ئەوانە خەڵکانێکن خۆیان پاك ڕادەگرن.

الطبری لە جامع البیان سەبارەت بە (إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ- ئەوانە خەڵکانێکن خۆیان پاك ڕادەگرن) دەڵێت، واتە: لوط و ئەوانەی لەگەڵیدا بوون خۆیان پاك ڕادەگرن لەوەی ئێمە دەیکەن، کە گاینی نێرینە لە کۆمەوە. (إِنَّ لُوطًا وَمَنْ تَبِعَهُ أُنَاسٌ يَتَنَزَّهُونَ عَمَّا نَفْعَلُهُ نَحْنُ مِنْ إِتْيَانِ الرِّجَالِ فِي الْأَدْبَارِ).

لە ئایەتی ٨٣ اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

ئەوەبوو لوط و خانەوادەکەیمان ڕزگار کرد تەنها ژنەکەی نەبێت، کە یەکێك بوو لەوانەی مایەوە (فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ)

وەك لە ئایەتی ٨١ سوورەتی هود هاتووە، کە اللهی عەرەب و ئیسلام فەرمان بە لوط دەکات و دەڵێت:

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلاَ يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلاَّ امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ

خانەوادەکەت لە بەشێکی شەودا دەربکە، وە هیچ کەسێکتان ئاوڕ نەداتەوە تەنها ژنەکەت نەبێت، چونکە هەمان سزای خەڵکەکە ئەویش دەگرێتەوە.

نێربازیی تایبەتە بە پیاوان، بۆچی ژنەکەی لەگەڵ خەڵکەکە سزا درا؟

لە ئایەتی ١٠ سوورەتی التحريم هاتووە دەڵێت، خیانەتی لە لوط دەکرد.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا

الله نموونە بۆ کافرەکان دەهێنێتەوە: ژنەکەی نوح و ژنەکەی لوط، کە هاوسەری دووبەندەی چاکی ئێمە بوون، ئەوەبوو خیانەتیان لێیان کرد.

ئینجا اللهی عەرەب و ئیسلام لە ئایەتی ٨٤ دەڵێت:

(وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًاۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ)، واتە، ئینجا بارانمان بەسەریاندا باراند، دەسەیربکەن ئاکامی تاوانباران چۆن بوو.

نووسەری قورئان لە ئایەتی ٨٤ الاعراف و ١٧٣ الشعراء و ٥٨ النمل دەڵێت: أَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا واتە بارانمان بەسەریاندا باراند.

وە لە ئایەتی ٣٤ سوورەتی العنكبوت دەڵێت: رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ، واتە سزایەك لە ئاسمان.

وە لە ئایەتی ٨٢ سوورەتی هود دەڵێت:

جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ

واتە: گوندەکەمان سەرەو ژێر کرد، وە بەردی دۆزەخمان یەك لە دوای یەك بەسەر گوندەکە باراند.

وە لە ئایەتی ٧٤ سوورەتی الحجر دەڵێت:

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ

واتە: گوندەکەمان سەراوژێر کرد، ئینجا بەردمان لە دۆزەخ بەسەر خەڵکەکەدا باراند.

ابن الجوزی، سەبارەت بە وشەی (سِجِّيلٍ) دەڵێت، ٧ قەول هەیە:

یەکەم: "سجیل" فارسیە، واتە سەنگ.

دووەم: "سجیل" دەریایەکی هەڵواسراوە لە نیوان زەوی و ئاسمان، لەم دەریایەوە بەردەکان دابەزین.

سێهەم: "سجیل" ناوی ئاسمانی دونیایە و بەردەکان لەوێوە دابەزیوون.

چوارەم: "السجیل" بەردی زۆر پتەو.

پێنجەم: "سجیل" واتە لەسەر بەردەکان نووسرابوو کە دەبێت بەم شێوەیە سزا بدرێن.

شەشەم: "سجیل" واتە نێردراو.

حەوتەم: "سجیل" واتە پێدراو.

وە دەڵێت سەبارەت بە وشەی "مَّنضُودٍ" ٣ قەول هەیە:

یەکەم: یەك لە دوای یەك دادەبەزین.

دووەم: ڕیزکراو.

سێهەم: کۆمەڵکراو.

وە دەڵێت، سەبارەت بە شێواز و سیفاتی بەردەکان شەش قەول هەیە:

یەکەم: سپیەکەی سوور بوو.

دووەم: مۆرکراو بوون، سپی بوون و خاڵێکی ڕەشیان تێدابوو، وە یان ڕەش بوون و خاڵێکی سپیان تێدا بوو.

سێهەم: بە ڕەش و سوور هێڵیان پێدا هاتبوو.

چوارەم: هێڵی سووریان پێدا هاتبوو.

پێنجەم: نیشانەیەکی لەسەر بوو کە ئەمە بەردی دونیا نییە.

شەشەم: لەسەر هەر بەردێك ناوی ئەو کەسە نووسرابوو کە پێی دەکەوێت.

وە سەبارەت بە (جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا- گوندەکەی سەروژێر کرد)، شرۆڤەکاران هاوڕان کە جبرائیل بە باڵێك گوندەکانی قەومی لوطی سەراوژێر کرد.

بەپامنێری شرۆڤەکاران، القرطبی لە ئان و ساتی کاولکاریەکە لە شوێنی ڕوداوەکە ئامادە بوو، دەڵێت:

گوندەکان پێنج گوند بوون: سدوم کە گەورەترینیانە، عامورا، دادوما، ضعوە و قتم.

ئینجا جبرائیل باڵێك لە باڵەکانی خستە ژێریانەوە، لە زەوی دایبڕاندن و بەرزی کردنەوە تاوەکو نزیك ئاسمانی دونیا، تاوەکو فریشتەکانی ئاسمان گوێیان لە زەڕەزەڕی کەرەکانیان و قوقەقووقی کەڵەشێرەکانیان و حەپەحەپی سەگەکانیان بوو، وە نە جەڕەیەك، وە نە قاپێك نەکەوت. ئینجا سەرەوژێری کرد و لەگەڵ زەوی تەختی کرد، ئینجا بەرد لە ئاسمانەوە بەسەریاندا باری.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت، کۆدەنگی هەیە کە هاوڕگەزی حەرامە، بەڵام ناکۆکی هەیە سەبارەت بە شێوازی سزادانی.

فەرموودەیەکی محمد صلعم لە صحیح الترمذی(للالبانی) و سنن ابوداود و سنن ابن ماجة هاتووە کە دەڵێت:

مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ

هەر کەسێکتان بینی کە کاری قەومی لوط دەکات، ئەوا بکەرەکە و ئەوەی لەسەری دەکرێت بکوژن.

القرطبی دەڵێت:

ابن عباس گوتوویەتی دەبێت رەجم بکرێن.

ابو بکر سووتاندوویەتی وەك لە ڕیواتەکان هاتووە کە پیاوێکی بە ناوی الفجاءة سووتاندووە کە کاری هاوڕەگەزبازی کردووە.

علی کوڕی ابو طالب گوتوویەتی دەبێت بسووتێنرێن.

عبداللە بن الزبیر هەندێکی سووتاندووە و هەندێکی ڕەجم کردووە.

خالد القسری سووتاندوویەتی.

وە شیخ الاسلام ابن تیمیة لە مجموع الفتاوی دەڵێت:

وە هەندێك لە اهلی سلف گوتوویانە، کە دەبێت لەسەر دیوارێکی بەرز فڕێ بدرێتە خوارەوە، ئینجا بەردباران بکرێت، هەروەك چۆن اللە هەمان کاری بە قەومی لوط کردووە.

وە محمد زۆر ترساوە کە میللەتەکەی هاوڕەگەزباز دەرچن، لە فەرموودەیەکی حسن صحیح لە صحیح الترغیب و الترهیب للمنذری و صحیح الجامع للترمذی فەرموودەیەك هاتووە محمد گوتوویەتی:

إنَّ أخوَفَ ما أخافُ على أمَّتي من عملِ قومِ لوطٍ

ئەوەی لە هەموو شتێك زیاتر لێی دەترسێم ئەوەیە کە میللەتەکەم کاری قەومی لوط بکەن.

ئینجا القرطبی باسی ئاژەڵگاین دەکات و دەڵێت: ناکۆکی هەیە، هەندێك دەڵێن نە بکەرەکە دەکوژرێت وە نە ئاژەڵەکە، وە هەیە دەڵێت بکەرەکە ناکوژرێت بەڵام ئاژەڵەکە دەکوژرێت، وە هەیە دەڵێت بکەرەکە و ئاژەڵەکە دەکوژرێت.

ابن عباس ئاماژەی بە دوو فەرموودە کردووە سەبارەت بە کەسێك کە دەستدرێژی سێکسی دەکاتە سەر ئاژەڵ.

لە فەرموودەیەك کە لە جامع الترمذی هاتووە ابن عباس دەڵێت، محمد صلعم گوتوویەتی:

مَنْ وَجَدْتُمُوهُ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوا الْبَهِيمَةَ

هەر کەسێکتان بینی کە ئاژەڵ دەگێت ئەوا بیکوژن، وە ئاژەڵەکە بکوژن.

وە لە فەرموودەیەك هاتووە کە ابن عباس دەڵێت، محمد صلعم گوتویەتی:

ليسَ على الذي يأتِي البَهيمةَ حَدٌّ

هیچ سزایەك لەسەر کەسێك نییە کە ئاژەڵ دەگێت.

التمذی گوتوویەتی ئەم فەرموودەیەی دووەم ڕاسترە لە فەرموودەکەی یەکەم، وە ئەهلی عیلم کار دەکەن بە فەرموودەکەی دووەم.

واتە زاناکان کار دەکەن بە فەرموودەکەی دووەم: کە هیچ سزایەك نییە لەسەر کەسێك کە ئاژەڵ دەگێت.

بەڵام دەڵێن، دەبێت ئاژەڵەکە بکوژرێت. وە کوشتنی ئاژەڵەکە بۆ چەند هۆکارێك دەگێڕنەوە، هەروەك السيوطى له حاشية السندى على ابن ماجة ئاماژەی پێکردووە:

یەکەم: بۆ ئەوەی گۆشتەکەی نەخورێت، ئەگەر ئاژەڵێك بوو لەو ئاژەڵانەی کە خواردنی گۆشتەکەی حەلال بوو

دووەم: بۆ ئەوەی خاوەن ئاژەڵەکە لەکەدار نەکرێت.

سێهەم: لە ترسی ئەوەی نەوەك بێچوویەکی ببێت نیوەی مرۆڤ و نیوەی ئاژەڵ بێت.

ابن قیم لە بدائع الفوائد دەڵێت:

وإن كانت امرأة لا زوج لها واشتدت غلمتها فقال بعض أصحابنا يجوز لها اتخاذ الاكرنبج وهو شيء يعمل من جلود على صورة الذكر فتستدخله المرأة أو ما أشبه ذلك من قثاء وقرع صغار

وە ئەگەر ژنێك مێردی نەبوو، وە شەهوەتی تینی بۆی هێنا، ئەوا هەندێك لە یاوەرەکانمان شیاویان کردووە کە ژنەکە ئیکرینبج یان شتێك لە شیوازەکەی وەك خیار و کودوی بچووك بەکار بهێنێت.

وە ابن قیم دەڵێت: ئیکرینبج شتێکە لە پێست درووستدەکرێت لە شێوەی چووك.

وە هەروەها دەڵێت:

وإن قور بطيخة أو عجينا أو أديما أو نجشا في صنم إليه فأولج فيه فعلى ما قدمنا من التفصيل قلت وهو أسهل من استمنائه بيده

وە ئەگەر پیاو چووکی بخاتە کونێك لە گندۆرە یان هەویر یان پێست یان پەیکەر، ئەوا من دەڵێم ئەوە ئاسانترە لە دەستپەڕ بە دەست.

ئایەتی ٨٥-٩٣

ئینجا اللهى عەرەب و ئیسلام باس لە خەڵکی مەدیەن و پێغەمبەرەکەیان شوعەیب دەکات و دەڵێت:

وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلاَ تَبْخَسُواْ النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلاَ تُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ

واتە: وە بۆ مەدیەن براکەی "شوعەیب"مان نارد و گوتی ئەی قەومەکەم الله بپەرستن، جگە لە ئەو هیچ خودایەکی ترتان نییە، بەڵگە لە خوداکەتانەوە بۆ ئێوە هاتووە، دە پابەندی کێش و تەرازوو بن، وە شتی خەڵك بێبەها مەکەن و لە خاکەکە خراپەکاری مەکەن دوای چاککردنی، ئەوە بۆ ئێوە چاکترە، ئەگەر بە ڕاستی ئێوە ئیماندارن.

وَلاَ تَقْعُدُواْ بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُواْ إِذْ كُنتُمْ قَلِيلاً فَكَثَّرَكُمْ وَانظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

وە لەسەر هەموو ڕێگایەك دامەنیشن بۆ بەڵێن دان و بەرپەرچ دانەوەی هەر کەسێك کە باوەڕی بە ڕێگای الله هێناوە، وە بتانەوێت لاری بکەنەوە، وە لە یادتان بێت کە ئێوە کەم بوون ئینجا زۆری کردن، وە سەیرکەن کە چۆن بوو ئاکامی خراپەکاران.

وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُواْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُواْ فَاصْبِرُواْ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

وە ئەگەر کۆمەڵێکتان باوەڕیان هێنابێت بەوەی کە پێی نێردراوم، وە کۆمەڵێکتان باوەڕی نەهێنابێت، ئەوا خۆڕاگر بن تاوەکو اللە حوکم دەکات لە نێوانمان، وە هەرخۆی باشترین حوکمدەرە.

قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُواْ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ

پیاوماقووڵێك لەوانەی خۆبەزلزان بوون لە قەومەکەی گوتی، ئەی شوعەیب بە دڵنیاییەوە تۆ و ئەوانەی ئیمانیان لەگەڵتدا هێناوە لە گوندەکەمان دەردەکەین، وە یان بگەڕێننەوە سەر ئاینەکەمان، گوتی تەنانەت ئەگەرئارەزووش نەکەین؟

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلاَّ أَن يَشَاء اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

کەواتە ئێمە درۆمان بە ناوی اللەوە کردووە ئەگەربگەڕێینەوە ناو ئاینەکەتان، دوای ئەوەی اللە ئێمەی لێی ڕزگار کرد، وە ئێمەی بۆمان نییە بگەڕێینەوە بۆ ئاینەکەتان مەگەر خوداکەمان اللە ویستی لەسەر بێت، زانستی خوداکەمان فراوانە و هەموو شتێکی گرتۆتەوە، پشتمان بە اللە بەستوە، خوداکەمان لە نێوان ئێمە و قەومەکەمان بە هەق بکە، وە هەر خۆت باشترینیت لە کردنەوە (نێوان کردن).

وَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذاً لَّخَاسِرُونَ

وە پیاوماقووڵانی ئەوانەی کافر بوون لە قەومەکەی گوتی ئەگەر بەدوای شوعەیب بکەون، ئەوا ئێوە لە دۆڕاوەکان دەبن.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

ئەوەبوو هەژانێك گرتنی، وە لە ماڵەکانیان مردار بوونەوە.

الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَانُواْ هُمُ الْخَاسِرِينَ

ئەوانەی نکۆڵیان لە شوعەیب کرد وەك ئەوەی کە ئەوانەی نکۆڵیان لە شوعەیب کرد تیایدا سوودیان نەبوو، لە ڕاستیدا ئەوان لە دۆڕاوەکان بوون

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ

پشتی لێیان کرد، وە گوتی ئەی قەومەکەم من پەیامەکەنای خوداکەم بە ئێوە ڕاگەیاند، وە ئامۆژگاریم کردن، ئیتر من چۆن نیگەران بم بۆ خەڵکانێکی کافر.

چەند تێبینیەك:

یەکەم: سەرتاپای دەقەکان لە ڕووی زمانەوانی و ڕەوانبێژیەوە گەڵتەجارین. لە نووسینی خوێندکارێکی تەمبەڵی پۆلی سێی ناوەندی دەچێت. ئەم دەقانە هەر بە ڕاستی کارەساتن لە ڕووی ڕەوانبێژی و دارشتنەوە. لێرەدا چەند نموونەیەك دەهێنمەوە:

ئایەتی ٨٦ :

وَلاَ تَقْعُدُواْ بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ

دەقەکە جوان دەبوو، وە مانادارتر دەبوو، ئەگەر بەم شێوەیە دابڕێژرا بووایە:

وَلاَ تَقْعُدُواْ بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ الذين امنوا بااللَّهِ

ئایەتی ٨٩

چوار جار ناوی "الله" و سێ جار ناوی "ربنا" هاتووە، وە ئەمە دەقەکەی زۆر ناشیرین کردووە.

وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلاَّ أَن يَشَاء اللّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللّهِ تَوَكَّلْنَا

واتە: وە بۆ ئێمە نییە بگەڕێینەوە سەر ئاینەکەتان مەگەر الله ویستی لەسەر بێت خوداکەمان، زانیاری خوداکەمان فراوانە و هەموو شتێکی گرتۆتەوە، وە پشت بە الله دەبەستین.

"ربنا" کە سوور کراوە زیادەیە و پێویستی نەدەکرد، چونکە دەقەکانی پێشوو پێمان دەڵێن کە خوداکەی شوعەیب الله بووە.

وە دەکرا ئەم برگەیە بەم شێوەیە دابڕێژرێت

وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلاَّ أَن يَشَاء اللّهُ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا وعَلَيه تَوَكَّلْنَا

واتە: وە بۆ ئێمە نییە بگەڕێینەوە سەر ئاینەکەتان مەگەر الله ویستی لەسەر بێت، زانیاری خوداکەمان فراوانە و هەموو شتێکی گرتۆتەوە، وە پشت بە ئەو دەبەستین.

وە هەروەها لە هەمان ئایەت هاتووە:

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

خوداکەمان لە نێوان ئێمە و قەومەکان بە هەق بکەوە، وە خۆت باشترینیت لە کردنەوە.

یانی الله چی فتح بكات؟ ئەگەر مەبەست لە یەكلاكردنەوە بێت ئەوا باشتر بوو وشەی" اسْتَفْتَح" بەكاربێت، وە ئەگەر مەبەست لە حوكم دان بێت ئەوا باشتر بوو بڵێت "احكم"

رَبَّنَا استفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

رَبَّنَا احكم بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

ئایەتی ۹۲:

الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا كَانُواْ هُمُ الْخَاسِرِينَ

ئەوانەی نكۆڵیان لە شوعەیب كرد وەك ئەوەی لە گوندەكە ئەوانەی نكۆڵیان لە شوعەیب كرد سوودێكیان نەگەیاند، وە ئەوانە لە دۆڕاوەكان بوون.

لەم ئایەتە كورتەدا برگەی (الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا- ئەوانەی نكۆڵیان لە شوعەیب كرد) دووجار هاتووە، وە زۆر بێ مانایە.

دەكرا ئایەتە بەم شێوەیە بووایە:

كَأَن الَّذِينَ كَذَّبُواْ شُعَيْبًا لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا كَانُواْ هُمُ الْخَاسِرِينَ

وەك ئەوەی كە ئەوانەی لە گوندەكە نكۆڵیان لە شوعەیب كرد سوودێكیان نەگەیاند، وە ئەوانە لە دۆڕاوەكان بوون.

چۆنیەتی قڕكردنی خەڵكی مەدیەن:

لە ئایەتی ۹۱ هاتووە دەڵێت:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

ئەوەبوو هەژانێك تووشیان هات، وە لە ماڵەكانیان مردار بوونەوە.

بەڵام

ئایەتی ٣٧ سوورەتی العنكبوت دەڵێت:

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

نكۆڵیان لێ كرد ئەوەبوو هەژانێك تووشیان هات، وە لە ماڵەكانیان مردار بوونەوە.

ئایەتی ٩٤ سوورەتی هود دەڵێت:

وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ

ئەوانەی كە ستەمیان كرد گرمەیەك تووشیان بوو و لە ماڵەكانیان مردار بوونەوە.

ئایەتی ٩٤-٩٥

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلاَّ أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاء وَالضَّرَّاء لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاء وَالسَّرَّاء فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لاَ يَشْعُرُونَ

وە هیچ پێغەمبەرێكمان بۆ هیچ گوندێك نەناردووە مەگەر خەڵكی ئەو شوێنەمان تووشی تەنگەژەیی و گرفتاری نەكردبێت بۆ ئەوەی ملكەچ بن.

ئینجا شوێنی خراپەكانمان گۆڕی بە چاكە تاوەكو وازیان لێهێنرا، ئینجا گوتیان بە ڕاستی گرفتاری و خۆشی تووشی باوباپیرانمان بووە، ئەوەبوو ئێمەش لە كتوپڕێكدا گرتمانن، وە ئەوان هەستیان پێ نەدەكرد.

ئایەتی ٩٦-٩٩

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُواْ وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ

وە ئەگەر خەڵکی گوندەکە باوەڕ بێنن و بترسن ئەوا دەرگایەکی بەرەکەتیان لە ئاسمان و زەوی بۆ دەکەینەوە ، بەڵام (ئەگەر) نکۆڵی بکەن ئەوا بەوە دەیانگرین کە بەدەستیان هێناون.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ

ئایا خەڵکی گوندەکە متمانەیان کرد لەوەی کە زەبروزەنگی ئێمەیان بەسەردا بێت کاتێك بە شەو لە ماڵەکانیانن و خەوتوون.

أَوَ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ

یان خەڵکی گوندەکە متمانەیان کرد کە زەبروزەنگی ئێمەیان بەسەردا بێت لە بەرەبەیانێکدا کاتێك یاری دەکەن.

أَفَأَمِنُواْ مَكْرَ اللَّهِ فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

ئایا متمانەیان کرد بە فرتوفێڵی الله، هیچ کەسێك متمانە بە فرتوفێڵی الله ناکات مەگەر خەڵکانێکی دۆڕاو نەبێت.

لە ئایەتی ٩٦ اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

ئەگەر خەڵکی ئەو گوندانەی پێغەمبەرانمان بۆیان نارد ئیمانیان بهێنایە ئەوا دەرگای بەرەکەتەمان لە ئاسمان و زەویدا بۆیان دەکردەوە، بەڵام ئیمانیان نەهێنا، ئەوەبوو ئێمەش گرتمانن بەهۆی ئەو کارەکانیان و قڕمان کردن.

ئینجا لە ئایەتی ٩٧-٩٨ اللهی عەرەب و ئیسلام بە شێوەی پرسیار دەڵێت: نەکەن متمانە بە فرتوفێڵەکانم بکەن و دەڵێت:

(أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى) ئایا خەڵکی گوندەکان دڵنیان لەوەی کە من زەبروزەنگ لە بەرامبەریاندا بەکار ناهێنم، کاتێك شەوە و لە ماڵەکانیانن و خەوتوون، وە یان ڕۆژە و لە دەرەوەن و یاری دەکەن؟

لە ئایەتی ٩٩ دەڵێت، تەنها مرۆڤانێکی دۆڕاو متمانە بە فرتوفێڵی الله دەکەن، وە دەڵێت:

ئایا متمانە دەکەن بە فرتوفێڵی الله (أَفَأَمِنُواْ مَكْرَ اللّهِ)؟

ئینجا لە وەڵامدا هەر خۆی دەڵێت، (فَلاَ يَأْمَنُ مَكْرَ اللّهِ إِلاَّ الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ) هیچ کەسێك متمانە ناکات بە فرتوفێڵی الله تەنها خەڵکانێکی دۆڕاو نەبن.

دەڵێن گوتراوە: کورد بدوێنە شەرحی خۆی دەکات، بەڵام من دەڵێم قورئان بە تێگەیشتنەوە بخوێنەوە بۆت ڕووندەبێتەوە الله اکبر شەیتانە.

خودا چ پێویستیەکی بە فرتوفێڵ و تەڵەکەبازی هەیە؟ مەگەر فرتوفێڵ و تەلەکەبازی لە کارەکانی شەیتان نییە؟

وە ئەوەی سەیرە اللهی ئیسلام وەسفی خۆی دەکات و بە خۆیدا هەڵدەدات و دەڵێت، (وَاللّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ- الله چاکترینە لە فرتوفێڵ کردن)، ئایەتی ٥٤ سوورەتی ال عمران.

ئایا الله لە پەیوەست بە چ موناسەباتێکدا گوتوویەتی (وَاللّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)؟

ئایەتی ٥٤-٥٥ سوورەتی ال عمران دەڵێت:

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُۖوَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

واتە: (یەهودیەکان) فرتوفێڵیان کرد، وە الله فرتوفێڵی کرد، وە الله چاکترینە لە فرتوفێڵ کردن، کە بە عیسای گوت من دەتمرێنم و بەرزت دەکەمەوە بۆ لای خۆم و لە کافرەکان پاکت دەکەمەوە.

لە ئایەتی ٥٥ دا زۆر ڕوونە کە یهوودیەکان فرتوفێڵیان لە عیسا کردووە، وە بە فرتوفێڵ گرتوویانە، وە الله دەڵێت منیش فرتوفێڵم لێیان کرد، وە من چاکترینیانم لە فرتوفێڵ کردن. چۆن؟ دەڵێت کاتێك بە عیسام گوت دەتمرێنم و بەرزت دەکەمەوە بۆ لای خۆم، بەم شێوەیە لە کافرەکان ڕزگارت دەکەم.

وە ئایەتی ١٥٧ سوورەتی النساء زیاتر ڕوون دەکاتەوە کە الله چۆن فرتوفێڵی لە یەهوودیەکان کردووە. ئایەتەکە دەڵێت:

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَـٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ

یەهوودیەکان دەڵێن: لە ڕاستیدا ئێمە المسیح عیسای کوڕی مەریەممان کوشت. الله لە وەڵامدا دەڵێت: نەیانکوشت، وە لە خاچیان نەدا، بەڵکو پێیان وابوو عیسا بوو کە کوشتیان و لە خاچیان دا.

یانی چۆن پێیان وابوو عیسا بوو کە کوشتیان و لە خاچیان دا؟

هەموو موفەسیرەکان کۆکن لەسەر ئەوەی کە الله فێڵێکی کرد: شێوەی یەکێك لە یاوەرەکانی عیسای گۆڕی بۆ شێوەی عیسا، عیسای بۆ لای خۆی بەرزکردەوە بۆ ئاسمانەکان، وە ئەو کەسەی کە الله شێوەی گۆڕی بۆ شێوەی عیسا لە خاچ درا و کوژرا.

واتە الله فێڵی کردووە.

وە الله لە ئایەتی ٢١ یونس دەڵێت، فرتوفێڵی من زۆر خێرایە:

قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا

ئەی محمد بڵێ فرتوفێڵی الله خێراترینه.

وه ئایەتی ٤٢ سوورەتی الرعد دەڵێت:

فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا

الله به قەد هەموان فرتوفێڵی هەیه.

السیوطی له الدر المنثور، ئاماژه به ڕیواتەێك دەكات كه دەڵێت، الله به فریشتەكانی گوت:

ئەو ترسه چییه گرتووتانه له كاتێكدا من پله و پایەیەكم به ئێوه داوه كه به هیچ كەسێكم نەداوه؟ فریشتەكان گوتیان: خوداكەمان متمانه به فرتوفێڵەكانت ناكەین، هیچ كەسێك متمانه به فرتوفێڵەكانت ناكات تەنها خەڵكانێكی دۆڕاو نەبن.

عطیة بن محمد سالم، له شرح الاربعین النوویة، ئاماژەی به ڕیوایەتێكی ابو بكر الصدیق كردووه، كه گوتوویەتی:

لو كانت إحدى قدمي داخل الجنة والأخرى خارجها ما أمنت مكر الله

واته: ئەگەر قاچێكم له ناو بەهەشت بێت، وه قاچەكەی ترم له دەرەوەی بێت،ئەوا متمانه به فرتوفێڵی الله ناكەم.

واته: تاوەكو به تەواوی نەچمه ناوبەهەشتەوه ئەوا متمانه به الله ناكەم.

لەبەر ئەوه محمد صلعم گوتوویەتی، بەهەشت و دۆزەخ بەكاری باش و كاری خراپ نییه، بەڵكو به مەزاج و ڕەحمەتی اللهیه.

له صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەكی محمد هاتووه، گوتوویەتی:

لَنْ يُدْخِلَ أحَدًا عَمَلُهُ الجَنَّةَ. قالوا: ولا أنْتَ يا رَسولَ اللَّهِ؟ قالَ: لا، ولا أنا، إلَّا أنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ بفَضْلٍ ورَحْمَةٍ

هیچ کەسێکتان لە ڕێگای کارە باش و چاکەکانی ناچێتە بەهەشتەوە، یاوەرەکان گوتیان: وە تۆش ناچیت ئەی پێغەمبەری الله؟ گوتی نەخێر منیش ناچم مەگەر الله من بخاتە ژێر ڕەحمەت و فەزڵی خۆیەوە.

وە هەروەها لە صحیح البخاری و صحیح مسلم فەرموودەیەکی تر هاتووە، محمد صلعم گوتوویەتی:

لَنْ يُنْجِيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ قَالَ رَجُلٌ وَلَا إِيَّاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَلَا إِيَّايَ إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللَّهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ

هیچ کەسێکتان بە هۆی کارە باش و چاکەکانی لە دۆزەخ ڕزگاری نابێت، پیاوێك گوتی، وە تۆش ڕزگارت نابێت ئەی پێغەمبەر؟ گوتی، وە منیش ڕزگارم نابێت، مەگەر الله من بخاتە ژێر ڕەحمەتی خۆیەوە.

ئایەتی ١٠٠

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاء أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لاَ يَسْمَعُونَ

ئەی بۆ ئەوانەی خاکەکەیان بە میرات بۆ ماوەتەوە لە دوای(قڕکردنی) خەڵکەکەی ڕوون نەبۆتەوە کە ئەگەر بمانەوێت ئەوا بە گوناهەکانیان تووشمان دەکردن (تووشی سزا) و لەسەر دڵەکانیان مۆرمان دەدا، جا خۆ ئەوانە نابیستن.

مەبەست لە (أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الأَرْضَ)، واتە ئەی بۆ ئەوانەی خاکەکەیان بە میرات بۆ ماوەتەوە ڕوون نەبۆتەوە (مِن بَعْدِ أَهْلِهَا)، واتە لە دوای قڕکردنی خەڵکەکەی، وەك ئایەتی ٢٦ سوورەتی السجدة دەڵێت:

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْقُرُونِ

ئەی بۆیان ڕووننەبۆتەوە چەند نەوەمان لە پێش ئەوان قڕ کرد؟

وە هەروەها ئایەتی ١٢٨ سوورەتی طه کە دەڵێت:

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ

ئەی بۆیان ڕوننەبۆتەوە کە چەند نەوەمان لە پێش ئەوان قڕ کرد؟

ئینجا ئایەتەکە دەڵێت، (أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ) واتە: کە ئەگەر بمانەوێت ئەوا بە گوناهەکانیان دەیانگرین و سزایان دەدەین، (وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ)، واتە: وە مۆر لە سەر دڵەکانیان دەدەین، (فَهُمْ لاَ يَسْمَعُونَ)، ئینجا ناتوانن ببیستن.

ئەگەر سەیری ئەم ئایەتە بکەین دەبینین کە لە ڕوانگەی اللەی عەرەب و ئیسلام، دڵ نەك تەنها شوێنی بیرکردنەوە و بڕیاردانە، بەڵکو دڵ بەرپرسیشە لە بیستن.

لە قورئاندا بە هیچ جۆرێك وە تەنانەت بۆ یەك جاریش ئاماژە بە مێشك نەکراوە، لە ڕوانگەی اللەی عەرەب و ئیسلام، دڵ شوێنی بیرکردنەوەو تێگەیشتنە. دەیەها ئایەت لە قورئاندا هەن کە باسی دڵ دەکەن وەك ناوەندی بیرکردنەوە، بۆ نموونە ئایەتی ٤٦ سوورەتی الحج دەڵێت:

فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا

دڵێکیان دەبێت کە بە هۆیەوە بیردەکەنەوە.

ئایەتی ١٠١-١٠٢

تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ مِن قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىَ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ

وَمَا وَجَدْنَا لأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ

واتە: ئەی محمد، هەواڵی ئەو گوندانەت بۆ دەگێڕینەوە، وە پێغەمبەرانیان بە بەڵگەوە بۆ هات، وە نەبێت بڕوا بێنن بەوەی کە پێشوو نکۆڵیان لێ دەکرد، وە بەم شێوەیە الله مۆر لە دڵی کافرەکان دەدات.

وە بەدیمان نەکرد کە زۆربەیان پەیمانێکیان هەبێت، وە بینیمان کە زۆربەیان خراپەکارن.

(تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ)، ئەو گوندانە کە هەواڵەکانیانمان بۆت گێڕایەوە، وە پێغەمبەرانیان بە بەڵگەوە بۆ هات: مەبەست لەو گوند و پێغەمبەرانە، ئەوانەن کە لە ئایەتەکانی پێشوو ئاماژەی پێکردن: قەومی نوح ،عاد و صالح، ثمود و هود، مەدیەن و شوعەیب، قەومی لوط.

(فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ- وە نەبێت بڕوا بێنن بەوەی کە پێشوو نکۆڵیان لێی دەکرد)، ئەم دەقە زۆر ناڕۆشنە و قەولی جیا و جیاواز هەیە سەبارەت بە شرۆڤەکەی.

ئەو شرۆڤەی کە زۆرترین شرۆڤەکاران و ئەهلی علم لەسەری کۆکن ئەوەیە: الله بە هۆی زانستی پێشوەختەی دەیزانی کە باوەڕ ناهێنن. وە دەڵێن کاتێك الله لە پشتی ئادەم دەریهێنان و کردنی بە شایەت بە سەر

خودی خۆیان ئەوا بە زۆر ئیمانیان بە الله هێنا، بەڵام لە دڵەوە ئیمانیان نەهێنا، وەك ئایەتی ١٧٢ سوورەتی الاعراف دەڵێت:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

وە کە خوداکەت لە پشتی کوڕەکانی ئادەم وەچەکانیانی دەرهێنا و کردنی بە شایەت بەسەر خودی خۆیان، (الله) گوتی ئەی من خوداکەتان نیم؟ گوتیان بەڵێ شایەتی دەدەین. الله گوتی دە نەکەن ڕۆژی قیامەت بڵێن ئێمە لەوە ئاگادار نەبووین.

شرۆڤەکاران دەڵێن: کاتێك الله هەموو مرۆڤایەتی لە پشتی کوڕەکانی ئادەم دەرهێناوە و کردوونی بەشایەت، هەندێکیان بە دڵ و بە گیان شایەتیان نەداوە کە الله خوداکەیانە.

ڕەنگ بێت ئەم شرۆڤەیە تا ڕادەیەکی زۆر ڕاست بێت، چونکە ئایەتی ١٠٢ دەڵێت، (وَمَا وَجَدْنَا لأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ)، وە بینیمان کە زۆربەیان هیچ پەیمانێکیان نییە، واتە دانیان نەناوە بە الله.

بەڵام پرسیار ئەوەیە: مادام دەتزانی ئیمان ناهێنن بۆچی پێغەمبەرت بۆیان دەنارد؟

هەرچەندە لە ئایەتی٥٩ سوورەتی القصص دەڵێت:

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ

وە ئەی محمد، خوداکەت گوندەکان وێران و قڕ ناکات تاوەکو پێغەمبەرێك بۆ گوندی دایکی (سەرەکیەکەی) نەنێرێت کە ئایەتەکانی ئێمەیان بە سەر

بخوێنێتەوە، وە بۆ ئێمە نەبووە گوندەکان قڕ بکەین مەگەر خەڵکەکەی ستەمکار بووبن.

واتە لەگەل ئەوەش الله بە هۆی زانستی پێشوەختەی زانیویەتی کە ئیمان ناهێنن، بەڵام پێغەمبەری هەر ناردووە بۆ ئەوەی بەڵگەیەکی بەدەستەوە بێت بۆ قڕکردنیان.

ئایەتی ١٠٣-١٥٦

ئەم ٥٤ ئایەتە باسی موسا و فیرعەون و بنی ئیسرائیل دەکەن.

سەرگوزشتەی موسا لە ٢٩ سوورەتی قورئاندا ئاماژەی پێکراوە، وە ناوی موسا ١٣٦ جار لە ٣٤ سوورەتدا هاتووە.

ئەگەر چیرۆکی موسا و بنی ئیسرائیل، وە پێغەمبەرانی بنی ئیسرائیل لە قورئان دەربهێنیت، ئەوا قورئان دەبێت بە ناملیکەیەك.

ئایەتی ١٠٣

ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُواْ بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

ئینجا (دوای نوح و هود و صالح و لوط و شوعەیب) موسامان بە موعجیزەوە نارد بۆ لای فیرعەون و داروودەستەکەی، ستەمیان لێ کرد، دە سەیرکەن چۆن بوو ئاکامی خراپەکاران.

"ها" لەم برگەیە (فَظَلَمُواْ بِهَا) بۆ مێینە بەکار دێت نەك بۆ نێرینە، وە (فَظَلَمُواْ) واتە "ستەمیان کرد"، موفەسیرەکان دەڵێت (ها) بۆ (ایات) کە مێینەیە دەگەڕێتەوە، بەڵام:

یەکەم: "ایات" کۆیە و تاك نییە تاوەکو (ها) بەکاربێت.

دووەم: ئەگەر مەبەست لە (ایات) بوایە ئەوا دەبوایە بڵێت(فَظَلَمُواْ بِهن) نەك (فَظَلَمُواْ بِهَا.)

سێهەم: ستەم لە موعجیزە "اية و ايات" ناکرێت بەڵکو نکۆڵی "تكذيب" دەکرێت، کەواتە ئەگەر مەبەستی لە ڕەتکردنەوەی موعجیزە بووایە، دەبوایە ئایەتەکە بڵێت" كَذَّبُواْ بها" یان " كَذَّبُواْ بهن".

کەواتە مەبەست لە ستەم، ستەمکردن لە موسایە، لە بەر ئەوە دەبوایە بڵێت " فَظَلَمُواْ بِه"، واتە ستمەیان لە موسا کرد.

ئایەتی ١٠٤-١٠٥

وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ، حَقِيقٌ عَلَى أَن لاَّ أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلاَّ الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

وە موسا گوتی ئەی فیرعەون، لە ڕاستیدا من نێردراوم لە لایەن خودای جیهانەکان، وە پێداگرم لەسەر ئەوەی هیچ شتێك نەڵێم لەسەر الله تەنها ڕاستی نەبێت، بە موعجیزەوە لە لایەن خوداکەتانەوە هاتووم، دەکەواتە نەوەی ئیسرائیلم لەگەڵدا بنێرە.

ئایەتی ١٠٦

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

فیرعەون گوتی: ئەگەر بە ڕاستی بەڵگەیەکت (موعجیزەیەکت) هێناوە، دە بیخەڕوو، ئەگەر تۆ لە ڕاستگۆیەکانیت.

ئایەتی ١٠٧-١٠٨

فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ، وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاء لِلنَّاظِرِينَ

ئەوەبوو موسا گۆپاڵەکەی فڕێدا، یەکسەر بوو بە مارێکی گەورەی ئاشکرا، وە دەستی دەرهێنا، یەکسەر سپی بوو بۆ تەماشاکەران.

وەك هەموو شرۆڤەکاران دەڵێن (ثُعْبَانٌ) واتە مارێکی گەورەی نێرینە.

پێش ئەوەی موسا بگەڕێتەوە میسر و فیرعەون ببینێت، لە دۆڵێك ئاگرێك دەبینێت، وەك لە ئایەتی ٧ سوورەتی النمل هاتووە دەڵێت:

إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ

کە موسا بە خانەوادەکەی گوت من ئاگرێکم بینیوە، هەواڵێکتان لە ئاگرەکە بۆ دێنم، یان بڵێسەیەکتان لە ئاگرەکە بۆ دێنم، بۆ ئەوەی خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە.

ئایەتی ٨-٩ دەڵێت:

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

کاتێك موسا هات بۆ لای ئاگرەکە دەنگێك هات و گوتی: پیرۆزە ئەوەی لە ناو ئاگرەکەیە و لە دەورووبەریەتی، وە شکۆمەندە الله خودای جیهانەکان، (الله گوتی)، ئەی موسا ئەوە منم لە ناو ئاگرەکە، لە ڕاستیدا من اللهی بە توانا و ژیرمەندم.

بەڵێ الله لە ئاگردا خۆی بەرجەستە کردووە.

لە ئایەتی ٣٠ سوورەتی القصص هاتووە:

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

وە کاتێك موسا هات بۆ لای ئاگرەکە، لە کەناری ڕاستەی دۆڵەکە لە پارچەیەکی پیرۆز لە درەختێکدا بانگ کرا: ئەی موسا لە ڕاستیدا من اللەم خودای جیهانەکان.

ئەم دەقە پێمان دەڵێت الله اکبر لە درەختدا خۆی بەرجەستە کردووە.

وە شرۆڤەکاران دەڵێت، خۆی درەختێك بوو ئاگری گرتبوو بەڵام ئاگرەکە نەدەسوتا.

وە لە ئایەتی ١١-١٢ سوورەتی طه هاتووە:

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى، إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

وە کاتێك موسا هات بۆ لای ئاگرەکە، بانگ کرا ئەی موسا، ئەوە منم خوداکەت، نەعلەکانت داکەنە، لە ڕاستیدا تۆ لە دۆڵێکی پیرۆزیت.

ئینجا الله اکبر دوو موعجیزە بە موسا دەدات پێش ئەوەی بینێرێت بۆ لای فیرعەون.

یەکەم: گۆپاڵەکەی دەبێت بە مار، وەك لە ئایەتی ١٩-٢٠ سوورەتی طه هاتووە:

قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى، فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى

الله گوتی ئەی موسا گۆپاڵەکەت فڕێ بدە، هەرکە فڕێیدا بوو بە مارێك و دەجووڵا

دووەم: دەست سپی بوون.

ئایەتی ٢٢ سوورەتی طه دەڵێت:

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ

وە دەستت بنووسێنە بە تەنیشتت بە سپێتی دێتە دەرەوە.

ئایەتی ١٢ سوورەتی النمل دەڵێت:

وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ

وە دەستت بخەرە ناو گیرفانت بە سپێتی دێتە دەرەوە.

پرسیار ئایا الله فەرمانی بە موسا کردووە دەستی بە تەنیشتیەوە بنووسێنێت، وە یان دەستی بخاتە گیرفانیەوە؟

ئینجا الله اکبر فەرمان بە موسا دەکات بچێت بۆ لای فیرعەون، وەك لە ئایەتی ٢٤ سوورەتی طه هاتووە:

اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى

موسا بڕۆ بۆ لای فیرعەون یاخی بووە.

بەڵام لە ئایەتی ٤٢ سوورەتی طه هاتووە، کە الله اکبر فەرمان بە موسا و هارون دەکات بچن بۆ لای فیرعەون:

اذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي

ئەی موسا خۆت و براکەت(هارون) بە نیشانەکانم بڕۆن(بۆ لای فیرعەون).

ئایەتی ١٠٦-١٠٧ سوورەتی الاعراف دەڵێت، موسا لە پێش چاوی فیرعەون و پیاوەکانی ئەم دوو موعجیزەی ئەنجام داوە:

یەکەم: گۆپاڵەکەی فڕێداوە و یەکسەر بووە بە مارێکی گەورە.

دووەم: دەستی دەرهێناو یەکسەر سپی بوو.

الطبری لە جامع البیان و القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێن، موسا پیاوێکی ئەسمەر بوو، کاتێك دەستی دەرهێنا، دەستی سپی بوو.

ئایەتی ١٠٩-١١٠

قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ

يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ

یەکێك لە دارودەستەکەی فیرعەون گوتی: لە ڕاستیدا موسا ساحیرێکی زانایە، دەیەوێت لە خاکەکەتان دەرتان بکات، ئێوە فەرمان بە چی دەکەن؟

موفەسیرەکان نازانن کێ گوتوویەتی (يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ)، وە کێن ئەوانەی کە موسا دەیەوێت لە خاکەکەیان دەریان بکات؟

الطبری لە جامع البیان و القرطبی لە الجامع لاحکام القران و البغوی لە معالم التنزیل و الرازی لە مفاتیح الغیب دەڵێن، (يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ) واتە ئەی قیبتیەکان موسا دەیەوێت لە خاکەکەتان لە میسر دەرتان بکات.

وە دەڵێت، (فَمَاذَا تَأْمُرُونَ) فیرعەون گوتوویەتی فەرمان بە چی دەکەن؟

ئایەتی ١١١- ١١٢

قَالُواْ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ، يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ

دارودەستەکەی فیرعەون گوتیان، موسا و هارونی برای دەستبەسەر بکە، وە بۆ شارەکان بنێرە کە لە هەموو ساحیرێکی لێزان و لێهاتووت بۆ بێنن.

الماوردی لە النکت و العیون سەبارەت بە {وَأَرْسِلْ فِي المَدَائِنِ حَاشِرِينَ} دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی: ئەوانە پۆلیس بوون کە فیرعەون ناردنی بۆ کۆکردنەوە و هێنانی ساحیرەکان، وە ژمارەیان ٧٢ کەس بوو.

ئایەتی ١١٣-١١٤

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُواْ إِنَّ لَنَا لأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

دەڵێت: ساحیرەکانی فیرعەون هاتن و گوتیان: ئایا بە دڵنیاییەوە پاداشتمان دەبێت ئەگەر هاتوو ئێمە بەسەر موسا سەرکەوتین؟

فیرعەون گوتی: بەڵێ، ئەوسا ئێوە بە دڵنیاییەوە لە من نزیك دەبن.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، سەبارەت بە ژمارەی ساحیرەکانی فیرعەون ١٣ قەول هەیە:

یەکەم: ٧٢ ساحیر بوون (ابن عباس).

دووەم: ٧٢ هەزار ساحیر بوون (ابن عباس).

سێهەم: ٧٠ ساحیر بوون (ابن عباس).

چوارەم: ١٢ هەزار (کعب).

پێنجەم: ٧٠ هەزار بوون بەڵام فیرعەون ٧ هەزاری هەڵبژارد.

شەشەم: ٧٠٠ هەزار ساحیر بوون بەڵام فیرعەون ٧٠ هەزاری هەڵبژارد.

حەوتەم: ٢٥ هەزار ساحیر بوون.

هەشتەم: ٩٠٠ ساحیر بوون.

نۆیەم: ٨٠ هەزار ساحیر بوون.

دەیەم: ٣٠ هەزار و هەندێك بوون.

یانزەم: ١٥ هەزار ساحیر بوون.

دوانزەم: ١٩ هەزار ساحیر بوون.

سێنزەم: ٤٠٠ ساحیر بوون.

وە دەڵێت، گەورە ساحیرەکەیان ناوی شمعون بوو.

ئایەتی ١١٥-١١٦

قَالُواْ يَا مُوسَى إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ

قَالَ أَلْقُواْ فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُواْ أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاؤُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ

دەڵێت:

ساحیرەکان گوتیان: ئەی موسا یان تۆ فڕێ بدە، وە یان ئێمە لەوانە دەبین کە فڕێ دەدەن،

موسا گوتی: ئێوە فڕێ بدەن. هەرکە فڕێیان دا سحریان لە چاوی خەڵك کرد و خەڵکیان ترساند، وە سیحرێکی مەزنیان کرد.

ئایەتی ١١٧-١٢٢

وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ، فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ، فَغُلِبُواْ هُنَالِكَ وَانقَلَبُواْ صَاغِرِينَ، وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ، قَالُواْ آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ

الله اكبر دەڵێت: وەحیمان نارد بۆ موسا کە گۆپاڵەکەی فڕێ بدات، (هەرکە فڕێیدا) دەستی کرد بە هەڵلوشینی ئەو فرتوفێڵانەی کە دەیانکرد، ئەوەبوو ڕاستی جێگیر بوو ، وە ئەو شتانەی دەیانکرد بەتاڵ بۆوە، هەر لەوێ شکستیان هێنا و بە ڕیسوایی گەڕانەوە، وە ساحیرەکان کڕنۆشیان برد و گوتیان باوەڕمان هێنا بە خودای جیهانەکان، خودای موسا و هارون.

لە ئایەتی ٦٦ سوورەتی طه هاتووە دەڵێت:

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى

موسا گوتی، بەڵکو ئێوە فڕێ بدەن، (ئەوەبوو پەت و دارەکانیان فڕێدا)، وە وا خەیاڵیان دەکرد لەو سیحرانەی کە کردیان، پەت و دارەکانیان دەجوڵێن.

واتە ساحیرەکانی فیرعەون پەت و داریان بەکارهێناوە.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی، ساحیرەکان باوەڕیان هێنا و ٦٠٠ هەزار لە نەوەکانی ئیسرائیل بە دوای موسا کەوتن.

ساحیرەكانی فیرعەون لەبەر چاوی فیرعەون كڕنۆشیان بردووە و گوتویانە: باوەڕمان هێنا بە خودای جیهانەكان، خودای موسا و هارون.

ئایەتی ٧٠ سوورەتی طە تەئكید دەكاتەوە كە ساحیرەكانی فیرعەون ئیمانیان هێناوە بە خودای بنی ئیسرائیل:

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى

ساحیرەكان كڕنۆشیان كرد و گوتیان باوەڕمان هێنا بە خودای هارون و موسا.

وە هەروەها ئایەتی ٤٦-٤٨ سوورەتی الشعراء:

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ، قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ

ساحیرەكان كڕنۆشیان برد و گوتیان باوەڕمان هێنا بە خودای جیهانەكان، خودای موسا و هارون.

پرسیار: ئایا ساحیرەكان گوتیان: باوەڕمان هێنا بە خودای جیهانەكان، خودای موسا و هارون، یان گوتیان باوەڕمان هێنا بە خودای هارون و موسا؟

ڕاستە لە ڕووی مەتنەوە جیاوازی نییە بەڵام ئەوە قسەی ساحیرەكانە، وە دەبێت كتوومت وەك خۆی بێت.

ئایەتی ١٢٣-١٢٤

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَن آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُواْ مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

لأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلافٍ ثُمَّ لأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ

فیرعەون بە ساحیرەکانی گوت: ئیمانتان بە خودای موسا و هارون هێنا پێش ئەوەی من مۆڵەتتان پێ بدەم؟ لە ڕاستیدا ئەوە فرتوفێڵێکە لە شارەکەدا کردووتانە بۆ ئەوەی خەڵکەکەی لێ دەربکەن، جا لە داهاتوو دەزانن (کە چیتان لێ دەکەم).

ئینجا فیرعەون بە ساحیرەکان دەڵێت: سوێند بێت دەست و قاچتان ڕاست و چەپ دەبڕم، ئینجا سوێند بێت دەبێت هەمووتان لە خاچ بدەم.

چەند تێبینیەك سەبارەت بە ئایەتی ١٢٤:

لأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلافٍ ثُمَّ لأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ

سوێند بێت دەست و قاچتان ڕاست و چەپ ببڕم، ئینجا سوێند بێت دەبێت هەمووتان لە خاچ بدەم، لە ئایەتی ٧١ سوورەتی طه دووبارە بۆتەوە و دەڵێت:

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ

سوێند بێت دەست و قاچتان ڕاست و چەپ ببڕم و سوێند بێت لە قەدی دارخورما لە خاچتان بدەم.

وە ئایەتی ٤٩ سوورەتی الشعراء دەڵێت:

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ

سوێند بێت دەست و قاچتان ڕاست و چەپ ببڕم، ئینجا سوێند بێت دەبێت هەمووتان لە خاچ بدەم.

یەکەم: بەڵگە مێژوویی و ئارکیۆلۆجیەکان پێمان دەڵێن کە لە خاچدان لە سەردەمی فیرعەونیەکان بە هیچ جۆرێك بوونی نەبووە.

لە خاچدان، بۆ یەکەم جار لە لایەن ئیمپراتۆریەتی ئاشووری نوێ و بابلیەکان بەکارهاتووە، دواتر ڕۆمەکان بەکاریان هێناوە بۆ سزادانی تاوانباران.

محمد و نووسەرانی قورئان بینیوویانە کە ڕۆمەکان تاوانباران لە خاچ دەدەن، وایان زانیووە کە میسریە کۆنەکان و فیرعەونیەکان هەمان کاریان کردووە.

وە تەنانەت نووسەری قورئان لە ئایەتی ١٥٧ سوورەتی النساء، تووشی هەڵەیەکی کوشندە بووە، کاتێك سەبارەت بە المسیح دەڵێت:

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ

وە نە کوشتیان و نە لە خاچیان دا.

نووسەری قورئان وایزانیووە کە مرۆڤ دەکوژرێت ئینجا لە خاچ دەدرێت، وایزانیووە کە فەرهەنگی رۆمەکان وەك فەرهەنگی عەرەب و صعالیکەکان بووە، کە خەڵك دەکوژن و هەتکی دەکەن ئینجا لە خاچی دەدەن.

وە نەیزانیووە کە ڕۆمەکان مرۆڤیان بە ساغی لە خاچ داوە تاوەکو مردووە.

دووەم: لەگەڵ ئەوەش قورئان فیرعەون وەك کەسێکی فاسد و بەدئەخلاق و سەرکێش ناوزەند دەکات، بەڵام اللەی عەرەب و ئیسلام فەرمان بە هەمان شێوازی سزا دەکات، کە فیرعەون بەکاری هێناوە دژ بە نەیارەکانی.

لە ئایەتی ٣٣ سوورەتی المائدة، اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَافٍ

به دڵنیاییەوە سزای ئەو کەسانەی کە دژایەتی اللّٰه و پێغەمبەرەکەی دەکەن و خراپەکاری لە زەویدا بڵاودەکەنەوە، ئەوەیە کە دەبێت پارچەپارچە بکرێن یان لە خاچ بدرێن، وە یان دەست و پێکانیان ڕاست و چەپ ببڕدرێت.

واتە اللّٰهی ئیسلام فەرمان بە سزادانی نەیارەکانی دەکات بە شێوەیەك کە فیرعەونی فاسد و بەدئەخلاق بەکاری هێناوە.

ئایەتی ١٢٥- ١٢٦

قَالُواْ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ

وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلاَّ أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

ساحیرەکان گوتیان: لە ڕاستیدا ئێمە بۆ لای خوداکەمان دەگەڕێینەوە، وە تۆ تۆڵەمان لێ ناکەیتەوە، تەنها لەبەر ئەوە نەبێت کە ئێمە باوەڕمان بە نیشانەکانی خوداکەمان هێناوە کاتێك بۆمان هات، ئەی خوداکەمان خۆڕاگریمان بەسەردا بپڕژێنە، و بە موسڵمانی بمانمرێنە.

بە گوێرەی ئایەتی ٧٢-٧٦ سوورەتی طه، ساحیرەکان بە فیرعەونیان گوتوە:

قَالُوا لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا ۖ فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۗ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ، إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ، وَمَن يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ

لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ،جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَن تَزَكَّىٰ

واته: (ساحیرەکان) گوتیان، سوێند بەوەی ئێمەی درووست کردووە، هەرگیز بۆ تۆ دەستبەرداری ئەوە نابین کە وەك نیشانە بۆمان هاتووە، جا هەرچیەکت لە دەست دێ بیکە، تۆ تەنها دەتوانیت بڕیاردەر بیت لە ژیانی دونیا، ئێمە بڕوامان بە خوداکەمان هێنا بۆ ئەوەی لە گوناهەکانمان و ئەو سیحرەمان کە تۆ بەسەر ئێمەت سەپاند خۆش بێت، وە اللّٰه چاکترە و هەر دەشمینێ، وە هەر کەسێك بە تاوانباری بێت بۆ لای خوداکەی، ئەوا دۆزەخی بۆ دەبێت کە تیایدا نە دەمرێت وە نە دەژییێت، وە هەر کەسێك بە باوەڕداری بێت بۆی لای و کاری چاکی کردبێت، بۆ ئەوانە پلەی باڵا هەیە، کە باغاتی عەدنە چەندەها ڕووبار لە ژێریەوە دەڕوات، وە ئەوە پاداشتە بۆ کەسانێك کە خۆیان لە گوناە پاك دەکەنەوە.

ئەو دەقانە پێمان دەڵێن، ساحیرەکان نەك تەنها ئێمان بە خودای بنی ئیسرائیل هێناوە بەڵکو ئەوا تێگەیشتنی تەواویان هەبووە سەبارەت بە لێپرسینەوە لە دوای مەرگ و سزاو پاداشت و دۆزەخ و بەهەشت.

بە گوێرەی پەرتووکی پیرۆز(تەورات):

یەکەم: هیچ کام لە ساحیرەکان ئیمانیان نەهێناوە.

دووەم: کاری موسا و هارون قەناعەت هێنان بە فیرعەون و دارودەسەتەکەی نەبووە کە ئیمان بە "یەهوەی- ئیلۆهیم" خودای بنی ئیسرائیل بێنن.

سێهەم:لە تەورات تەنانەت بۆ یەك جاریش ئاماژە بە دۆزەخ نەکراوە.

چوارەم: باغی عەدن کە لە تەورات ئاماژەی پێکراوە، ئەو شوێنە بووە ئادەم و حەوای تێدا درووست کراوە و ژیاوە، وە لە زەویدا بووە.

پێنجەم: بە هیچ جۆرێك لە تەورات ئاماژە بە ژیانی دوای مەرگ و بەهەشت نەکراوە.

نووسەری قورئان ئەم قسانەی لەسەر زمانی ساحیرەکانی فیرعەون کردووە، کە وێنای بەهەشتێکە کتوومت لە بەهەشتی ئیسلام دەچێت.

ئایەتی ١٢٧

وَقَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ

هەندێك لە دارودەستەکەی فیرعەون گوتیان: ئایا رێگا بە موسا و قەومەکەی (بنی ئیسرائیل) دەدەیت کە لە خاکەکە خراپەکاری بکەن؟ وە دەستبەرداری تۆ و خوداوەندەکانت بێت؟ (فیرعەون) گوتی، کوڕەکانیان دەکوژین و ژنەکانیان دەهێڵینەوە، وە ئێمە بەسەریاندا باڵادەستین.

دوو تێبینی و سەرنج سەبارەت بەم ئایەتە:

یەکەم: فیرعەون گوتوویەتی (سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءهُمْ)، واتە، (کوڕەکانیان دەکوژین و ژنەکانیان لە ژیاندا دەهێڵینەوە).

وە لە ئایەتی ٦ سوورەتی ابراهیم دووبارە بۆتەوە، کە دەڵێت:

وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

کوڕەکانی ئێوەی سەردەبڕی و ژنەکانتانی لە ژیاندا دەهێشتنەوە.

وە لە ئایەتی ٢٥ سوورەتی غافر هاتووە:

قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ

گوتیان کورەکانی ئەوانە بکوژن کە ئیمانیان لەگەڵیدا هێناوە، وە ژنەکانیان لە ژیاندا بهێڵنەوە.

هەڵبەتە نووسەری قورئان مەبەستی کوشتنی "کوڕو نێرینە" و هێشتنەوەی "کچ ومێینە"یە واتە "بنات و اناث"ە. لەبەر ئەوە دەبوایە ئایەتەکە بڵێت:

سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي بَنَاتهم یان سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي إِنَاثًهم

چونکە (نساء) لە زمانی عەرەبی بە مانای ژن دێت.

دووەم: ئایا فیرعەون خوداوەندی هەبووە وە یان ئیدعای خوداوەندی کردووە و گوتوویەتی من خودام؟

لە ئایەتی ٣٨ سوورەتی القصص هاتووە:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي

فیرعەون گوتی: ئەی داروودەستەکەم ئایا بە خودایەکتان زانیووە جگە لە خۆم؟

لە ئایەتی ٢٣-٢٤ سوورەتی النازعات هاتووە:

فَحَشَرَ فَنَادَىٰ، فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ

(فیرعەون) خەڵکی کۆکردەوە و هاواری کرد و گوتی: لە ڕاستیدا من خودای هەرە مەزنتانم.

بەڵام ئایەتی ١٢٧ سوورەتی الاعراف دەڵێت فیرعەون خوداوەندی هەبووە.

وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ
ئایا ڕێگا دەدەیت کە دەستبەرداری تۆ و خوداکانت بێت؟

پرسیار: ئایا فیرعەون ئیدعای خوداوەندی دەکرد و دەیگوت من خوداوەندی هەرە مەزنم، وە یان فیرعەون خوداوەندی هەبوو؟

ئایەتی ١٢٨

قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُواْ إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ.

موسا بە قەومەکەی گوت، پشت بە الله ببەستن و خۆڕاگر بن، لە ڕاستیدا خاکەکە موڵکی اللهیە، بە میرات دەیدات بەو بەندانەی کە هەر خۆی ویستی لەسەرە، و سەرەنجام بۆ خوداپەرستانە.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران سەبارەت بە (إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ)دەڵیت، واتە خاکی میسر. واتە الله خاکی میسر دەدات بە جووەکان.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، موسا بە قەومەکەی گوت، ئەگەر پشت بە الله ببەستن و خۆڕاگر بن ئەوا ڕەنگ بێت الله خاکی فیرعەون و قەومەکەی بە ئێوە بدات.

ئایەتی ١٢٩

قَالُواْ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

نەوەکانی ئیسرائیل بە موسایان گوت : پێش ئەوەی تۆ بێیت و دوای ئەوەی تۆ هاتیت هەر ئازار دراوین، (موسا) گوتی، بە هیوای ئەوەی خوداکەتان دوژمنەکەتان لەناوببات و قڕ بکات، وە لە خاکەکەیان بتانکات بە جێنشین، ئینجا (اللە) سەیرتان دەکات کە ئێوە چ کارێك دەکەن.

ئەگەر ئایەتی ١٢٨-١٢٩ بە یەکەوە بخوێنینەوە دەبینن قسەوباسێکە سەبارەت بە پێدانی خاکی فیرعەونیەکان بە جووەکان.

وە لە ئایەتی ٢٥-٢٨ سوورەتی الدخان، اللەی عەرەب و ئیسلام تەئکید دەکاتەوە کە لە دوای لەناوبردنی فیرعەون و قەومەکەی خاکی میسری داوە بە جووەکان.

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ، وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ، كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ

چەندەها باغ و کانیاویان لە دوای خۆیان جێهێشت، وە چەندەها کێڵگە وکۆشکوتەلاری بەنرخ، خێروبەرەکەتێکیش کە تیادا لەوپەڕ خۆشیدا بوون، وە بەم شێوەیە دامان بە گەلێکی دیکە.

واتە جووەکانمان کرد بە میراتگری خاکی فیرعەونیەکان، وە ئەوکات خاکی فیرعەونیەکان تەنها میسر نەبوو، بەڵکو بەشی باکووری سودانیشی لەخۆوە دەگرت.

لە ئایەتی ٥٧-٥٩ سوورەتی الشعراء اللەی عەرەب و ئیسلام تەئکید دەکاتەوە کە خاکی فیرعەونیەکانی داوە بە جووەکان.

فَأَخْرَجْنَاهُم مِّن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ، كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ

له باغات و کانیاوەکان دەرمانکردن، وە گەنجینەکان و کۆشکوتەلارە بەنرخەکان، وە بەم جۆرە بنی ئیسرائیلمان (جووەکان) کرد بە میراتگرەوەی.

وە ئایەتی ١٣٧ سوورەتی الاعراف دەڵێت:

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَاۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُواۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ

ئینجا ئێمە، ئەو میللەتەی کە لە خۆرهەڵاتەکان و خۆرئاواکانی ئەو زەویەی پیرۆزمان کرد،کە دەچەوسێنرانەوە، کرد بە میراتگری خاکەکە، وە بەڵێنی هەرە چاکی خوداکەت بەسەر بنی ئیسرائیل (جووەکان) هاتە دی، بە هۆی ئەوەی خۆڕاگر بوون، وە هەرچیەك فیرعەون و قەومەکەی دروستیاندەکرد وە لە کۆشکوتەلارەکانیان وێرانمان کرد.

ئەم ئایەتە تەئکید دەکاتەوە کە اللهی عەرەب و ئیسلام خاکی فیرعەونیەکانی بە جووەکان داوە.

ئایەتی ١٣٠

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

وە ئێمە خانەوادەی فیرعەونمان چەندەها ساڵ گرت، وە کەمبوونەوە لە بەرووبوومەکان، بۆ ئەوەی بیربکەنەوە.

ئەم ئایەتە زۆر نارێك و پێکە، وە لە ڕووی دارِشتنەوە زۆر ناتەواوە، ئەم ئایەتە بۆ ئەوەی مانا ببەخشێت دەبێت بەم شێوەیە بێت:

وَلَقَدْ أَخَذْنَا فِرْعَوْنَ و قومه بِنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ سنينا لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

واتە: فیرعەون و قەومەکەیمان گرت بە کەمکردنەوە لە بەرووبوومەکانیان بۆ چەندەها ساڵ.

ئایەتی ١٣١

فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَذِهِ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَى وَمَن مَّعَهُ أَلا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ

جا ئەگەر باشەیان بۆ دەهات ئەوا دەیانگوت ئەوە کاری خۆمانە، وە ئەگەر خراپەیەکیان تووشدەهات ئەوا دەیانگوت ئەوە شوومی موسا و ئەوانەیە کە لەگەڵیدان، ئەی مەگەر لە ڕاستیدا باشە و شووم لە لایەن اللهوە نییە؟ بەڵام زۆربەیان نازانن.

ابن كثير لە تفسير القران العظيم دەڵێت، (فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ) لە پیت و بەرەکەتی و ڕزق (قَالُواْ لَنَا هَذِهِ)، دەیانگوت، ئەوە بۆ ئێمە دەگەڕێتەوە وە ئێمە شایستەین(وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ)، وە کە ناخۆشیەکیان تووشدەبوو، لە نەهاتی و وشکە ساڵی (يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ)، ئەوە بە هۆی موسایە و ئەوانەی لەگەڵیدان، وە ئەوەی هێناویانە.

(أَلا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهُ)، واتە هەموو ئەوانە بە باشە و بە خراپە لە لایەن اللهوەیە.

ئایەتی ١٣٢

وَقَالُواْ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِن آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ

وە (فیرعەون و دارودەستەکەی) گوتیان، ئەی موسا هەر نیشانەیەکمان بۆ بێنێت بە نیازی جادوولێکردن، ئەوا ئێمە باوەڕت پێناهێنین.

ئایەتی ١٣٣

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلاتٍ فَاسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ

ئینجا ئیمە نیشانەی ئاشکرامان لە لافاو و کوللە و ئەسپێ و خوێن و بۆقمان ناردە سەریان، (چونکە) ئەوان خۆبەزلزان و خەڵکانێکی تاوانبار بوون.

بە گوێرەی تەورات موسا ١٠ موعجیزەی ڕوون و ئاشکرای بە فیرعەون و قەومەکەی نیشانداوە.

بەڵام ئایەتی ١٠١ سوورەتی الاسراء دەڵێت:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

وە نۆ موعجیزەی ئاشکرامان بە موسا دا.

یەکەم: گۆپاڵەکەی

دووەم: دەستی

سێهەم: تۆفان

چوارەم: کوللە

پێنجەم: ئەسپێ

شەشەم: بۆق

حەوتەم: خوێن

هەشتەم: کەمبوونەوەی بەرووبووم

بەڵام قورئان ئاماژەی بە هەشت موعجیزە کردووە.

وە لە ئیسلام: کوللە و ئەسپێ و بۆق سەربازێکن لە سەربازەکانی اللە.

یەکەم: کوللە

الطبرانی لە معجم الاوسط و السیوطی لە الدر المنثورو البیهقی لە شعب الایمان، ئاماژەیان بە فەرموودەیەکی محمد کردووە کە گوتوویەتی:

لا تقتُلوا الجَرادَ فإنَّه جُندُ اللهِ الأعظَمُ

نەکەن کوللە بکوژن چونکە مەزنترین سەربازەکانی اللەن.

دووەم: بۆق

محمد ڕێگای گرتووە لە کوشتنی بۆق:

لە صحیح سنن ابي داود (للالبانی)، فەرمودەیەك هاتووە کە دەڵێت:

أنَّ طبيبًا سأل النبيَ صلَّى اللهُ عليهِ وسلَّمَ، عن ضُفدعٍ يجعلها في دواءٍ، فنهاه النبيُّ صلَّى اللهُ عليهِ وسلَّمَ عن قتلِها

پزیشکێك پرسیاری لە پێغەمبەر کرد سەبارەت بە بۆق کە بیکات بە دەرمان، ئەوەبوو پێغەمبەر نەهی کرد لە کوشتنی بۆق.

وە لە صحیح ابن ماجة (للالبانی)، فەرموودەیەك هاتووە دەڵێت، محمد صلعم نەهی کردووە لە کوشتنی چوار زیندەوەر کە دانەیەکیان بۆقە.

الصُّرَدُ وَالضِّفْدَعُ و النَّمْلَةُ وَالْهُدْهُدُ

وە لە مصنف عبدالرزاق فەرمودەیەك هاتووە، عائیشە دەڵێت:

كَانَتِ الضُّفْدَعُ تُطْفِئُ النَّارَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، وَكَانَ الْوَزَغُ يَنْفُخُ فِيهِ، فَنُهِيَ عَنْ قَتْلِ هَذَا، وَأُمِرَ بِقَتْلِ هَذَا

بۆق ئاگەرەکەی ئیبراهیمی دەکوژراندەوە بەڵام مارمێلکە فووی پیادا دەکرد، لەبەر ئەوە (پێغەمبەر) نەهی کردووە لە کوشتنی بۆق و فەرمانی کردووە بە کوشتنی مارمێلکە.

وە لە سنن الکبری للبیهقی فەرموودەیەك هاتووە، کە دەڵێت:

لَا تَقْتُلُوا الضَّفَادِعَ فَإِنَّ نَقِيقَهَا تَسْبِيحٌ

بۆق مەکوژن چونکە دەنگەکەی تسبیحات و پیاهەڵدانە بە اللە.

سێهەم : ئەسپێ

کوشتنی ئەسپێ، لە حاڵەتی حرام (لە شوێنە پیرۆزەکان و لە مانگە حرامەکان و لە کاتی حەج و عومرە) حرامە.

اما النووی لە المجموع دەڵێت: ناپەسەندە کە لە قژت یان لە ڕیشت بە دوای ئەسپێدا بگەڕێیت، وە ئەگەر ئەم کارەت کرد و ئەسپێیەکی لێ دەرچوو، ئەوا دەبێت سەدەقە (خێرێك) بکەیت تەنانەت ئەگەر بە لوقمە نانێکیش بێت.

ئایا ئیمام الشافعی (وە ئیمامەکانی تریش) لە خۆیانەوە نەهیان کردووە لە کوشتنی ئەسپێ لە حاڵەتی ئیحرام؟ هەرگیز، چونکە ئایەتی ١٩٦ سوورەتی البقرة دەڵێت:

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

له حەج و عومره سەرتان مەتاشن تاوەکو قوربانیەکە بە شوێنی خۆی نەگات، ئەگەر کەسێك نەخۆش بوو یان دەردێك لە سەریدا بوو، (ئەوا بۆی هەیە قژی بتاشێت)، بەڵام دەبێت بەڵاگێڕی (فیدیة) بدات: بەرۆژووبوون یان سەدەقەیەك یان قوربانییەک بکات.

لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەك هاتووە، کە کعب بن عُجْرَة گوتوویەتی، ئەم ئایەتە {فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ} لەسەر من دابەزی، دەڵێت منیان برد بۆ لای پێغەمبەری الله، وە ئەسپێ بەردەبۆوە سەر دەموچاوم، ئەوەبوو ئەم ئایەتە دابەزی و پێغەمبەر گوتی قژت بتاشە، بەڵام دەبێت ٣ ڕۆژ بەڕۆژوو بیت، یان ٦ هەژار خواردن بدەیت یان مەڕێك بکەیت بە قوربانی.

وە محمد خۆی ئەسپێی هەبووە، بە گوێرەی فەرمووده صحیحەکان ٣ ژن لە قژی محمد بە دوای ئەسپێدا گەڕاون.

یەکەم: ام حرام بنت ملحان ژنی عبادة بن الصامت

لە صحیح البخاری و مسلم ڕیوایەتێك هاتووە، کە انس بن مالك دەڵێت: پێغەمبەر سەردانی ام حرامی دەکرد، ام حرام خواردنی دەدا بە پێغەمبەر و قژی دەپشکنی بۆ ئەسپێ.

دووەم: زینب بنت جحش (ژنێك لە ژنەکانی محمد).

لە سنن ابي داود ڕیوایەتێك هاتووە، کە زینب قژی محمدی دەپشکنی بۆ ئەسپێ.

سێهەم: ام سلمة (ژنێک لە ژنەکانی محمد).

لە المعجم الكبير للطبراني ڕیوایەتێك هاتووە، کە ام سلمة قژی محمدی دەپشکنی بۆ ئەسپێ.

وە لە المستدرك على الصحيحين للحاكم و مسند احمد ڕیوایەتێك هاتووە، کە ابو سعيد الخدرى دەڵێت: کاتیك پێغەمبەر نەخۆش بوو سەردانیم کرد، وە پارچەیەك پەڕۆی پێدا درابوو، دەستم لە پەڕۆکەدا، بینیم تای پێغەمبەر زۆر گەرمە، ئەوەبوو گوتم ئەی پێغەمبەری الله تایەکەت زۆر گەرمە، دەڵێت پێغەمبەر گوتی ئێمەی پێغەمبەران بەم جۆرەین، دەردەکانمان چەند جارە دەبێتەوە لە چاو خەڵکانی تر بۆ ئەوەی پاداشتەکانمان چەند جارە بێتەوە، وە محمد دەڵێت، هەندێك لە ئێمەی پێغەمبەران بە ئەسپێ تووشی دەرد دەبینن تاوەکو دەمانکوژێت.

ئایەتی ١٣٤

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُواْ يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

وە کاتێك سزاکانی ئێمەیان بەسەردا هات، گوتیان ئەی موسا لە خوداکەت داوا بکە، بەوەی کە پەیمانی بە تۆ داوە، ئەگەر ئەم سزایەمان لەسەر لابەرێت، سوێند بێت باوەڕت پێ بێنین، وە سوێند بێت بنی ئیسرائیلت لەگەڵدا بنێرین(واتە ڕێگا بە جووەکان بدەین لەگەڵتدا لە میسر دەربچن).

ئایەتی ١٣٥

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ

وه هەرکە سزاکەمان لە سەریان بۆ ماوەیەك لابرد ئەوا پەیمانەکەیان دەشکاند.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، { إِلَى أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ }، واتە: تاوەکو لە دەریا نوقوممان کردن { إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ } واتە: پەیمانەکەیان دەشکاند.

ئایەتی ١٣٦

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَكَانُواْ عَنْهَا غَافِلِينَ

ئەوەبوو تۆڵەمان لێیان کردەوە و لە دەریا نوقوممان کردن، بە هۆی ئەوەی نکۆڵیان لە ئایەتەکانمان کرد، وە لەبەرامبەریدا بێباك بوون.

شرۆڤەکاران وەك الطبری و القرطبی و ابن کثیر دەڵێن، (الْيَمِّ) واتە دەریا.

" الْيَمِّ " وشەیەکی عیبریە و بە مانای دەریا دێت.

ئایەتی ١٣٧

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُواْ يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُواْ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُواْ يَعْرِشُونَ

ئینجا ئێمە ئەو میللەتەی کە لە خۆرهەڵاتەکان و خۆرئاواکانی ئەو زەویەی پیرۆزمان کرد،کە دەچەوسێنرانەوە، کرد بە میراتگری خاکەکە، وە بەڵێنی هەرە چاکی خوداکەت بەسەر بنی ئیسرائیل (جووەکان) هاتە دی، بە هۆی ئەوەی خۆڕاگر بوون، وە هەرچیەك فیرعەون و قەومەکەی دروستیاندەکرد، وە لە کۆشکوتەلارەکانیان وێرانمان کرد.

ابن الجوزی له زاد المسیر دەڵێت:

{وأورثنا القوم} واته بنی ئیسرائیلمان کرد به میراتگر. {الذین کانوا یُستَضعفون} واته: زەلیل کرابوون به سەربڕینی کوڕەکانیان و بەکارهێنانی ژنەکانیان و به کۆیلەکردنی پیاوەکانیان {مشارق الأرض ومغاربها} واته: خۆرهەلاتەکان و خۆرئاواکانی خاکەکە، ٣ قەول هەیە:

یەکەم: خۆرهەڵاتەکان و خۆرئاواکانی شام.

دووەم: خۆرهەڵاتەکانی خاکەکانی شام و میسر.

سێهەم: به شێوەیەکی ڕەها خۆرهەڵات و خۆرئاوای خاکەکە.

الطبری له جامع البیان دەڵێت، (مَشَارِقَ الْأَرْضِ- خۆرهەڵاتەکانی خاکەکە) واته شام. وه دەڵێت (وَأَوْرَثْنَا) واته به میرات دامان به بنی ئیسرائیل.

القرطبی دەڵێت، ئایەتەکە ڕوونه که بنی ئیسرائیل خاکی قیبتیەکانیان وەك میرات پێدراوە. وه دەڵێت (مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا- خۆرهەڵاتەکانی خاکەکە و خۆرئاواکانی) واته شام و میسر.

ابن کثیر له تفسیر القران العظیم دەڵێت، الله ئاگادارمان دەکاتەوە که خاکەکەی داوە بەو میللەتەی که دەچەوسێنرانەوە – که بنی ئیسرائیله- خۆرهەڵاتەکان و خۆرئاواکانی خاکەکەی پێیان داوە.

وه دەڵێت، (خۆرهەڵاتی خاکەکە) واته شام.

البغوی له معالم التنزیل دەڵێت، (مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا) واته شام و میسر.

السعدی له تفسیر کلام المنان دەڵێت، واته خاکی میسر.

الزمخشری له الکشاف دەڵێت: وە خاکەکە خاکی میسر و شامە کە الله داویەتی بە بنی ئیسرائیل، لە دوای فیرعەونیەکان و عمالقەکان.

الرازی لە مفاتیح الغیب دەڵێت، ناکۆکی هەیە سەبارەت بەو خاکە. هەندێك دەڵێن، خاکی شامە، وە هەندێك دەڵێن میسر و خۆرئاواکەیەتی.

البیضاوی لە انوار التنزیل دەڵێت، واتە خاکی شام، کە الله داویەتی بە بنی ئیسرائیل لە دوای فیرعەونیەکان و عمالقەکان.

الجلالین دەڵێن، واتە خاکی شام (تێبینی ئەم دوو جلالە ، السیوطی و المحلی میسری بوون، لەبەر ئەوە گوتوویانە میسر نییە و شامە).

الشوکانی لە فتح القدیر دەڵێت، واتە خاکی میسر و شام.

زۆر ڕوونە کە اللهی عەرەب و ئیسلام هەموو خاکی شام و میسری داوە بە جووەکان، کەچی ئێستا دەیانەوێت جووەکان لە ئیسرائیل (فەلەستین) دەربکەن بە دروشمی:

خیبر خیبر یا یهود جیش محمد سوف یعود

واتە: ئەی یهود خەیبەر خەیبەرتان لە یاد بێت،

سوپای محمد هەر دەگەڕێتەوە.

پرسیاری من لە مەلاکان ئەوەیە: هەر بە ڕاستی ئێوە بڕواتان هەیە کە قورئان وتەی خودایە؟ ئەگەر بڕواتان هەیە کە قورئان لە لایەن خوداوە بۆ محمد دابەزیووە، کێشەیەك نییە. بەڵام ڕوونە کە اللهکەتان میسر و شامی داوە بە جووەکان. کەواتە ئەو شیرە شیڕ و شیوەنەتان کە مینبەرەکانتان دەیکەن بۆ قودس و فەلەستین لە پای چییە؟

وە شام سوریا و لوبنان و فەلەستین و ئوردون دەگرێتەوە، وە خاکی فیرعەونیەکان سینا و میسر و باکووری سودان دەگرێتەوە.

ئەوەی ئێستا لە ژێر کۆنترۆلی جووەکانە زۆر زۆر کەمترە لەوەی الله اکبر پێیانیداوە. لە ڕاستیدا دەبێت موسڵمانان کۆشش بکەن بۆ ئەوەی هەموو ئەو خاکانە بکەوێتە ژێر کۆنتڕۆلی جووەکانەوە بۆ ئەوەی قسەی خوداکەیان بێتە دی، چونکە ئایەتەکە دەڵێت:

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ

وە ئەی محمد، بەڵێنی جوانی خوداکەت بەسەر بنی ئیسرائیل هاتە دی.

بەڵام لە ڕاستیدا نەهاتۆتە دی، لەبەر ئەوە موسڵمانان دەبێت کاربکەن کە بێتەدی، ئەویش لە ڕێگای ئەوەی هەوڵ بدەن کە باکووری سودان و میسر و سینا و هەموو شام ببێت بە بەشێك لە خاکی جووەکان.

ئایەتی ١٣٨-١٤٠

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُواْ يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ، إِنَّ هَؤُلاء مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

وە بنی ئیسرائیلمان لە دەریاکە پەڕاندەوە، ئەوەبوو هاتن بە سەر خەڵکانێك کە پابەندی بتەکانیان بوون، بنی ئیسرائیل بە موسایان گوت:
خوداوەندێکمان بۆ بێنە ئاراوە وەك چۆن ئەو خەڵکە خوداوەندیان هەیە،

موسا گوتی بەڕاستی ئێوە خەڵکانێکی نەزانن، ئەو حاڵەتەی ئەوانەی تێدایە تیاچوونە و هەر کارێك دەیکەن پووچەڵە.

وە موسا گوتی:ئایا ئێوە دەتانەوێت جگە لە الله خودایەکی ترتان بۆ بێنمە ئاراوە؟ لە کاتێکدا ئەو ئێوەی هەڵبژاردووە و پەسند کردووە بە سەر جیهانەکان.

قورئان لە چەندەها شوێندا دەڵێت: الله بنی ئیسرائیلی هەڵبژاردووە و پەسەندی کردووە بە سەر هەموو جیهانەکان.

وەك ئایەتی ٤٧ و ١٢٢ سوورەتی البقرة:

اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

ئەی جووەکان ئەو چاکەی منتان لە یاد بێت کە بە ئێوەم بەخشی، وە لە ڕاستیدا من ئێوەم هەڵبژاردووە و پەسەند کردووە بەسەر جیهانەکان.

وە ئایەتی ١٦ سوورەتی الجاثية

وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

وە ئەوانمان (جووەکان) هەڵبژاردووە و پەسەندمان کردوون بە سەر جیهانەکان.

واتە الله اکبر جووەکانی هەڵبژاردووە و پەسەند کردووە بە سەر موسڵمانانیش.

وە مەلاکان و زانایانی ئاینی ئیسلام درۆ لەگەڵ خەڵکدا دەکەن کە دەڵێن لە ئایەتی ١١٠ سوورەتی البقرة هاتووە کە موسڵمانان باشترین و چاکترین میللەتن.

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

ئێوە باشترین و چاکترین میللەت بوون بۆ خەڵك هاتنە ئاراوە، فەرمان بە باشە دەکەن و ڕێگری لە خراپە دەکەن و بڕواتان بە الله هەیە.

لە شرۆڤەی سوورەتی البقرة، دەیسەلمێنم کە ئەم دەقە باس لە جووەکان دەکات و باس لە موسڵمانان ناکات.

ئایەتی ١٤١

وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءكُمْ وَفِي ذَلِكُم بَلاء مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ

الله دەڵێت: وە کە ئێوەمان لە خانەوادەی فیرعەون ڕزگار کرد کە بە خراپترین شێوە سزای دەدان، کە کوڕەکانی دەکوشتن و ژنەکانی دەژیاندن، وە لەمەدا تاقیکردنەوەیەکی مەزن هەبوو لە اللەوە بۆ ئێوە.

الطبری سەبارەت بە (وَفِي ذَلِكُم بَلاء مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ) دەڵێت، لە ئازاردانتان بە خراپترین شێوە، تاقیکردنەوەی و نیعمەتێکی مەزنی الله بوو بۆ ئێوە.

ئایەتی ١٤٢

وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلاَ تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ

وە ژوانی سی شەوەمان لەگەڵ موسا دانا و دە شەوی تریشمان بۆی زیاد کرد، بەم جۆرە دیداری لەگەڵ خوداکەی چل شەو بوو، وە موسا بە

هارونی برای گوت، تۆ لە ناو قەومەکەم لە جێی من بە، و کاری چاك بکە و پیادەی ڕێگای خراپەکاران مەکە.

واتە اللە اکبر ژوانی دیداری لەگەڵ موسا داناوە، وە لە سەرەتا بڕیار وابووە کە دیدارەکەیان تەنها سی شەو بێت، بەڵام کاتێك موسا دەچێت بۆ لای اللە و لە دوای تەواوکردنی سی شەوەکە، دە شەوی تری بۆ زیاد دەکەن و ماوەی دیدارەکەیان دەبێت بە چل شەو.

ئاخۆ دەبێت بۆ دە شەویان زیاد کردبێت؟

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی:

صَامَ تِلْكَ الثَّلَاثِينَ لَيْلَهُنَّ وَنَهَارَهُنَّ، فَلَمَّا انْسَلَخَ الشَّهْرُ، كَرِهَ أَنْ يُكَلِّمَ رَبَّهُ وَرِيحُ فَمِهِ رِيحَ فَمِ الصَّائِمِ، فَتَنَاوَلَ شَيْئًا مِنْ نَبَاتِ الْأَرْضِ فَمَضَغَهُ، فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ: لَا كَلَّمْتُكَ حَتَّى يَعُودَ فُوكَ عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ رَائِحَةَ فَمِ الصَّائِمِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ؟ وَأَمَرَهُ بِصِيَامِ عَشَرَةِ أَيَّامٍ

واتە: سی شەو و ڕۆژ موسا بەردەوام بەرۆژووبوو کاتێك لە دیداری اللە بوو، کاتێك مانگەکە تەواو بوو، موسا بەلایەوە شیاو نەبوو کە قسە لەگەڵ خوداکەی بکات لە کاتێکدا بە هۆی بەرۆژووبوونیەوە بۆنی دەمی دەهات، ئەوەبوو ڕوەکێکی هەڵگرتەوە و خستیە دەمیەوە (بۆ ئەوەی بۆنەکە نەمینێت) ئەوەبوو اللە وەحی بە موسا دا و گوتی:ئەی موسا قسەت لەگەڵدا ناکەم تاوەکو دەمت وەك پێشووی لێنەیەتەوە، ئەی نازانیت کە بۆنی دەمی بەڕۆژوەوان لە لای من خۆشەویسترە لە بۆنی مسك؟ ئەوەبوو اللە فەرمانی بە موسا کرد دە ڕۆژی تر بەرۆژوو بێت.

واتە بەم جۆرە دیداری اللە و موسا بوو بە چل شەو و ڕۆژ.

القرطبى له الجامع لاحكام القران و البغوى له معالم التنزيل و الزمخشرى له الكشاف و الرازى له مفاتيح الغيب و البيضاوى له انوار التنزيل و الجلالين له تفسير الجلالين والالوسى له روح المعانى هتد دەڵێن:

أَمَرَهُ أَنْ يَصُومَ الشَّهْرَ وَيَنْفَرِدَ فِيهِ بِالْعِبَادَةِ، فَلَمَّا صَامَهُ أَنْكَرَ خَلُوفَ فَمِهِ فَاسْتَاكَ. فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْشِقُ مِنْ فِيكَ رَائِحَةَ الْمِسْكِ فَأَفْسَدْتَهُ بِالسِّوَاكِ. فَزِيدَ عَلَيْهِ عَشْرُ لَيَالٍ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ. وَقِيلَ : إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَيْهِ لَمَّا اسْتَاكَ: يَا مُوسَى لَا أُكَلِّمُكَ حَتَّى يَعُودَ فُوكَ إِلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ قَبْلُ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ رَائِحَةَ الصَّائِمِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ. وَأَمَرَهُ بِصِيَامِ عَشَرَةِ أَيَّامٍ

الله فەرمانی بە موسا کرد کە مانگێك بەرۆژوو بێت، وە بەتەنها ئەم خوداپەرستیە بکات، کاتێك بەرۆژووبوو، بۆنی دەمی بەلاوە ناپەسەند بوو، ئەوەبوو سیواکی بەکارهێنا، فریشتەکان بە موسایان گوت: ئێمە کە بۆنی دەمی تۆمان هەڵدەمژی بۆنی مسکمان دەکرد، بەڵام تۆ بە سیواك بۆنەکەت تێکدا، ئەوەبوو داوای لێکرا دە شەو لە مانگی ذي الحجة بەرۆژوو بێت، وە دەڵێن کاتێك موسا سیواکی بەکارهێنا، وەحی نارد بۆ موسا: ئەی موسا قسەت لەگەڵدا ناکەم تاوەکو بۆنی دەمت وەك جارانی لێ نەیەتەوە، ئەی تۆ نازانیت کە بۆنی دەمی بەڕۆژوەوان لای من خۆشترە لە بۆنی مسك؟ ئەوەبوو الله فەرمانی پێی کرد دە شەوی تر بەڕۆژوو بێت.

واتە کردی بە چل شەو و ڕۆژ.

لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەکی محمد هاتووە، کە گوتوویەتی:

فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بيَدِهِ، لَخُلْفَةُ فَمِ الصَّائِمِ، أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِن رِيحِ المِسْكِ

سوێند بەوەی گیانی محمدی بەدەستە، بۆنی دەمی ڕۆژووەوان لای الله خۆشترە لە بۆنی مسك.

کاتێك محمد کۆچ دەکات بۆ مەدینە، لە جووەکانی مەدینە پێی ڕادەگەیەنرێت کە لە سەرەتاوە وادە و دیداری "یهوە"ی خودای بنی ئیسرائیل لەگەڵ موسا چل شەو بووە، نەك سی شەو، محمد لە یەکەم سوورەتی مەدینە کە سوورەتی البقرەیە ئایەتی ٥١ دادەبەزێنێت بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەکە. ئایەتەکە دەڵێت:

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

وە کە ژوانمان لەگەڵ موسا دانا بۆ چل شەو.

ئێستا نەمانزانی وادەکە و ژوانەکە ٣٠ یان چل شەو بوو؟

"واعد" واتە دوو کەس یان زیاتر وادە بۆ یەکتر دادەنێن کە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو و لە شوێنێکی دیاریکراو یەکتر ببینن. ئایا الله و موسا پێشئەوەی بەیەك بگەن بڕیاریان دابوو ٣٠ شەو یان ٤٠ شەو لەگەڵ یەکدا بن؟

تەنانەت الله اکبر، لە ئایەتی ٢ی لە سوورەتی الفجر، سوێند بەو ١٠ شەوە دەخوات کە درێژیکردۆتەوە بۆ دیدەنی موسای ئازیز و خۆشەویستی، دەڵێت، وَلَيَالٍ عَشْرٍ، (وە سوێند بە ١٠ شەوەکە).

شڕۆڤەکارە درۆزانەکان، لە شرۆڤەی ئەم ئایەتە دەڵێن، الله سوێند دەخوات بە ١٠ شەوی یەکەمی مانگی ذای الحجە.

ئایەتی ١٤٣

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

وە کە موسا بۆ دیدەنمان هات، وە خوداکەی قسەی لەگەڵدا کرد، موسا گوتی: خوداکەم خۆتم نیشان بدە با بتبینم، (الله) گوتی هەرگیز ناتوانیت بمبینیت، بەڵام سەیری ئەو چیایە بکە، ئەگەر لە شوێنەکەی خۆی مایەوە، ئەوکات دەتوانیت بمبینیت، کاتێك خوداکەی بۆ چیاکە بەدیار کەوت، چیاکە وردوخاش بوو، وە موسا کەوت و بورایەوە، کاتێك بەئاگا هاتەوە، گوتی شکۆمەندیت، تۆبەم لە تۆ کرد، وە من یەکەم باوەڕدارم

سەرنج و تێبینی:

یەکەم: هەڵەی زمانەوانی دەقەکە:

لەسەرەتا الله وەك قسەکەرێك قسە دەکات و دەڵێت، (وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا)،واتە، وە کە موسا هات بۆ دیدەنمان. ئینجا یەکسەر دەڵێت، (وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ) خوداکەی قسەی لەگەڵدا کرد.

وەك ئەوەی دوو خودا بوونیان هەبێت، لەسەرەتا خودای ژمارە یەك وەك قسەکەر قسە دەکات، ئینجا دەڵێت خوداکەی موسا قسەی لەگەڵ موسا کرد.

واته، لەم دەقەدا "خودا" لە قسەکەر و کەسی یەکەم یەکسەر دەبێت بە کەسی سێهەم. بۆ ئەوەی خودا وەك قسەکەر و کەسی یەکەم بمینێتەوە دەبێت بلێت، (وَكَلَّمَناهُ (قسەمان لەگەڵیدا کرد، لە جیاتی (وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ).

ئینجا دەڵێت، (قَالَ لَن تَرَانِي)، واتە گوتی ناتوانیت بم بینیت. دەبێت بڵێت (قلت لَن تَرَانِي) واتە گوتم ناتوانیت بمبینیت، وە یان (قلنا لَن تَرَانِي) گوتمان ناتوانیت بمبینیت.

ئینجا دەڵێت (فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا) وە هەرکە خوداکەی خۆی بە چیاکە نیشاندا چیاکە وردوخاش بوو. ئەم بڕگەیەش دەبێت بەم شیوەیە بێت: (فَلَمَّا تَجَلَّينا لِلْجَبَلِ جَعَلَناه دَكًّا)، وە هەرکە بۆ چیاکە بەدیارکەوتین چیاکەمان وردوخاش کرد.

ئەگەر دەقەکە دابڕێژینەوە ئەوا دەبێت بەم شێوەیە بێت:

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمناهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قلنا لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّينا لِلْجَبَلِ جَعلناهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

دووەم: چەندەها فەرموودە هەیە سەبارەت بە چۆنیەتی وردوخاشبوونی چیاکان کاتێك الله خۆی نیشان دان.لێرەدا هەندێکیان ئاماژە پێدەکەین.

السیوطی لە الدر المنثور دەڵێت، ابو الشیخ لە "العظمة" فەرموودەیەکی اخراج کردووە، کە محمد صلعم گوتوویەتی:

لَمَّا تَجَلَّى اللَّهُ لِمُوسَى كَانَ يُبْصِرُ دَبِيبَ النَّمْلَةِ عَلَى الصَّفَا فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مِنْ مَسِيرَةِ عَشَرَةِ فَرَاسِخَ

کاتێك الله خۆی به موسا نیشاندا، له دووری ١٠ فرسەخ له شەوێکی تاریکدا، مێرووله دەبینرا له سەر سەفا.

یەك "فرسخ" نزیك به ٦ کیلۆمەترە. واته مێروولەیەك له دوری ٦٠ کیلۆمەتر دەبینرا.

وه السیوطی له الدر المنثور دەڵێت، ابن ابي حاتم و ابن مردوية و ابو الشیخ و الدیلمي و ابو نعیم له "الحلیة" فەرموودەیەکیان اخراج کردووه که محمد صلعم گوتوویەتی:

مَّا تَجَلَّى اللَّهُ لِلْجَبَلِ طَارَتْ لِعَظَمَتِهِ سِتَّةُ أَجْبُلٍ، فَوَقَعَتْ ثَلَاثَةٌ بِالْمَدِينَةِ، أُحُدٌ وَوَرِقَانُ وَرَضْوَى، وَبِمَكَّةَ حِرَاءٌ وَثَبِيرٌ وَثَوْرٌ

کاتێك الله خۆی به چیاکه نیشاندا، بەهۆی مەزنی اللەوه ٦ چیا فڕین، ٣ دانەیان کەوتنه مەدینه، که بریتین له ئوحد و وەریقان و ڕەزوا، وه ٣ دانەیان کەوتنه مەککه که بریتین له حیرا و ثەبیر و ثور.

وه فەرموودەیەك له صحیح البخاری و مسلم و مسند احمد هاتووه، که محمد گوتوویەتی:

فَإِنَّ النَّاسَ يُصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ، فَإِذَا مُوسَى آخِذٌ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ

خەڵك له ڕۆژی قیامەت دەبوورێنەوه، من یەکەم کەس دەبم بەئاگا دێمەوه، کاتێك به ئاگا دێمەوه دەبینم موسا پێچکەیەك له پێچکەکانی عەرشی اللەی گرتووه.

سێهەم: لە پەرتووکی پیرۆز خودا رۆحە و نابینرێت بەڵام دەتوانێت وتەی بەرجەستە بکات، بەڵام لە ئیسلامدا الله اکبر لە مرۆڤ دەکات و ئەندامەکانی لەشی هەیە. لێرەدا ئاماژە بە هەندێك بەڵگە دەکەم:

قورئان:

یەکەم: دانیشتن لە سەر عرش (بگەڕێوە بۆ شرۆڤەی ئایەتی ٥٤ ئەم سوورەتە سوورەتی الاعراف).

دووەم: دوو دەستی هەیە (بگەڕێوە بۆ شرۆڤەی ئایەتی ٧٥ سوورەتی ص).

لە صحیح مسلم دوو فەرموودەی محمد هاتووە، کە لە یەکێکیان دەڵێت:

وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، واتە هەردوو دەستەکانی الله ڕاستەن.

وە لە فەرموودەکەی تردا دەڵێت:

طْوِي اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ السَّمَوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ثُمَّ يَطْوِي الأَرَضِينَ بِشِمَالِهِ

الله لە ڕۆژی قیامەت ئاسمانەکان لوول دەدات، ئینجا بە دەستی ڕاستە دەیانگرێت، ئینجا چینەکانی زەوی لوول دەدات و بەدەستی چەپە دەیانگرێت.

سێهەم: قاچی الله (يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ) بگەڕێوە بۆ شرۆڤەی ئایەتی ٤٢ سوورەتی القلم.

چوارەم: قاچی الله

له صحيح مسلم و البخاری فەرموودەیەك هاتووە، كە دۆزەخ داوای زیاتر لە جنۆكە و مرۆڤ دەكات:

لا تَزالُ جَهَنَّمُ تَقُولُ: هلْ مِن مَزِيدٍ، حتَّى يَضَعَ فيها رَبُّ العِزَّةِ، تَبارَكَ وتَعالَى، قَدَمَهُ فَتَقُولُ: قَطْ قَطْ

تاوەكو اللّٰه قاچی دەخاتە ناو دۆزەخەوە، ئینجا دۆزەخ دەڵێت، بەس بەس،

وە هەروەك پێشوو گوتمان، كورسی شوێنی پێكانی اللّٰهیە.

پێنجەم: چاوەكانی اللّٰه كوێر نین.

له صحيح البخاری فەرموودەیەك هاتووە محمد دەڵێت:

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ، إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ. وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى عَيْنِهِ.. وَإِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى

اللّٰه لێتان شاراوە نابێت، اللّٰه كوێر نییە، وە پێغەمبەر بە دەستی نیشانەی كرد بۆ چاوەكانی، بەڵام مسیحی دەجال چاوی ڕاستەی كوێرە.

شەشەم: اللّٰه خاوەن لاشەیە.

وە لە صحيح البخاری فەرموودەیەكی درێژی محمد هاتووە لە پەیوەست بە ڕۆژی قیامەت، لە فەرموودەكەدا دەڵێت:

فَيَأْتِيهِمْ اللَّهُ فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ فَيَقُولُونَ هَذَا مَكَانُنَا حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا فَإِذَا جَاءَنَا رَبُّنَا عَرَفْنَاهُ فَيَأْتِيهِمْ اللَّهُ فِي صُورَتِهِ الَّتِي يَعْرِفُونَ فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ فَيَقُولُونَ أَنْتَ رَبُّنَا فَيَتْبَعُونَهُ

الله دێت بۆ لای موسڵمانان و دەڵێت من خوداکەتانم، موسڵمان دەڵێن ئەوە شوێنمان دەبێت تاوەکو خوداکەمان دێت، هەرکاتێك خوداکەمان هات ئەوا ئێمە دەیناسینەوە، ئینجا الله لەم شیوەیە دێتەوە کە موسڵمانان دەیناسنەوە، وە دەڵێت من خوداتانم، موسڵمان دەڵێن وایە تۆ خودامانیت، ئینجا موسڵمان بە دوای الله دەکەون.

وە شیخ الاسلام ابن تیمیة لە بیان تلبیس الجهمیة ئاماژە بە فەرموودەیەکی صحیحی محمد دەکات کە گوتوویەتی:

رأيتُ ربِّي في صورةِ شابٍّ أمرَدَ له وَفرةٌ جعدٌ قططٌ

واتە: خوداکەم بینی لە شێوەی گەنجێکی لووسی بێتووك، قژێکی زۆری لوولی هەبوو.

دەکرێت پێمان بڵێن ئەو لاشەیە لاشەی کێیە کە الله تیایدا بەدیار دەکەوێت؟

حەوتەم: مەڵاشو و ددان.

الطبری لە جامع البیان و ابن مندە لە الایمان و الدارقطنی لە رؤیة الله و ابي یعلی لە ابطال التأویلات، ئاماژە بە فەرموودەیەکی محمد دەکەن کە گوتوویەتی:

فَيَضْحَكُ حَتَّى تَبْدُوَ لَهَوَاتُهُ وَأَضْرَاسُهُ

الله بە قاقا پێدەکەنێت تاوەکو مەڵاشو و ددانەکانی بەدیار دەکەوێت.

هەشتەم: دەم و چاوی الله

لە صحیح مسلم و البخاری فەرموودەیەکی محمد هاتووە کە دەڵێت:

خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا

اللە ئادەمی لەسەر شێوەی خۆی درووستکردووە، درێژیەکەی ٦٠ گەز بووە.

وە لە صحیح مسلم فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە گوتوویەتی:

إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

ئەگەر لەگەڵ براکەت بە شەڕ هاتیت ئەوا خۆت لە لێدانی دەموچاوی بەدوور بگرە چونکە اللە ئادەمی لەسەر شێوەی خۆی درووستکردووە.

وە سەدەها فەرموودەی تر هەن کە دەیسەلمێنن اللەی عەرەب و ئیسلام لاشە و ئەندامەکانی لەشی هەیە.

ئایەتی ١٤٤

قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالاتِي وَبِكَلامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ

(اللە) گوتی ئەی موسا من تۆم بەسەر خەڵکدا هەڵبژاردووە، بە پەیامەکانمەوە وە ئاخاوتنم لەگەڵ تۆ، جا دەستبەوەبگرە کە بە تۆم داوە، وە لە سوپاسگوزاران بە.

ئەم دەقە ئاماژە بە دوو خاڵ دەکات:

یەکەم: اللە لە ناو هەموو مرۆڤایەتیدا موسای هەڵبژاردووە بۆ گەیاندنی پەیامەکەی.

دووەم: ڕاستەوخۆ بە ئاخاوتن قسەی لەگەڵ موسادا کردووە.

وە لە ئایەتی ٤١ سوورەتی طە هاتووە کە اللە بە موسا دەڵێت:

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي

وە تۆم بۆ خۆم درووستکردووە.

وە ئایەتی ١٦٤ سوورەتی النساء دەڵێت:

وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

وە اللە بە قسەکردن قسەی لەگەڵ موسا کرد.

لە صحیح البخاری فەرموودەیەکی محمد هاتووە کە دەڵێت:

قَالَ لَهُ آدَمُ يَا مُوسَى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلَامِهِ وَخَطَّ لَكَ بِيَدِهِ

ئادەم بە موسای گوت: ئەی موسا اللە تۆی هەڵبژارد بە قسەکردن لەگەڵتدا و بە دەستەکانی خۆی (تەوراتی) بۆت نووسی.

ئایەتی ١٤٥

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُواْ بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ

وە هەموو شتێکمان لە ڕاسپاردە و لە ڕوونکردنەوە بۆ هەموو شتێك بە درێژی لە تابلۆکان بۆ موسا نووسی، دەکەواتە ئەی موسا بە توندی پابەندیان ببە و بیانگرە، وە فەرمان بە قەومەکەت بکە کە پابەندی باشترینیان ببن، وە لە ئایندە شوێنی خراپەکارانتان نیشان دەدەم.

لەم دەقەدا اللە دەڵێت:

یەکەم: لە" الأَلْوَاحِ" واتە تابلۆکان(واتە ٣ تابلۆ و زیاتر) هەموو شتێکمان بۆ موسا نووسی لە:

١-ڕاسپاردە، (١٠ ڕاسپاردەکە).

٢-ڕوونکردنەوە بە شێوەیەکی درێژ سەبارەت بە هەموو شتێك (تەورات).

الطبری لە جامع البیان سەبارەت بە (مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِّكُلِّ شَيْءٍ) ڕوونکردنەوە سەبارەت بە هەموو شتێك لە فەرمانی الله و نەهیەکانی.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:(وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ)، واتە تەورات.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت، وە ئەو تابلۆیانەی الله بە موسایدا تەوراتیشیان تیا بوو.

البیضاوی لە انوار التنزیل دەڵێت، ئەو تابلۆیانە تەوراتیان تێدابوو.

الجلالین لە تفسیر الجلالین دەڵێن، {وَكَتَبْنَا لَهُ فِى ٱلْأَلْوَاحِ}، واتە تابلۆکانی تەورات.

الشوکانی لە فتح القدیر دەڵێت: وە ئەو تابلۆیانە تەورات بوون.

وە تفسیر المیسر دەڵێت: واتە بۆ موسا لە تەورات هەموو شتێکمان نووسی کە لە ئاینەکەی پێویستی پێیەتی، لە حوکمەکان و ڕاسپاردە و لە حەرام و حەڵال و فەرمان و نەهی و چیرۆك و عەقیدە و هەواڵ و نادیارەکان (غیب).

السعدی لە کلام المنان دەڵێت: وە لە تابلۆکان هەموو شتێکمان لەو شتانەی کە بەندەکان پێویستیان پێیەتی لە ڕاسپاردە بۆ ئارەزوومەندکردنیان بۆ کاری چاکە و ترساندنیان لە کاری خراپە، وە ڕوونکردنەوە بە درێژی سەبارەت بە ئەحکامە شەرعیەکان و عەقیدە و ئەخلاق و ئادابمان بۆ موسا نووسی.

الطنطاوی لە تفسیر الوسیط دەڵێت (وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الأَلْوَاحِ)، واتە تەورات.

واتە اللّٰە تەوراتی بە دەستکانی خۆی نووسیوە و داویەتی بە موسا.

هەرچەندە بە گوێرەی پەرتووکی پیرۆزی جووەکان ئەمە ئەسڵ و ئەساسی نییە و درۆیەکە نووسەری قورئان کردوویەتی.

لە تەورات هاتووە: کە ١٠ ڕاسپاردە کە لە دوو تابلۆدا بوون "یهوەی-ئیلۆهیم" خودای بنی ئیسرائیل بۆ موسا دەنووسێت. تابلۆی یەکەم چوار ئامۆژگاری و ڕاسپاردە لە خۆی دەگرێت، کە باس لە پەیوەندی جووەکان لەگەڵ یەهوەی دەکات:

یەکەم: من خوداتم و نابێت هیچ خودایەکی ترت هەبێت.

دووەم: نابێت بۆ هیچ پەیکەرێك و وێنەیەك نە لە ئاسمان و نە لە زەوی و نە لە ژێر دەریا کڕنۆش ببەیت و بیپەرستیت.

سێهەم: نابێت ناوی خوداکەتان بە درۆ و بۆ شتی پوچ بهێنن.

چوارەم: ڕۆژی ساباثت لە یاد بێت و بە پیرۆزی ڕایبگرە.

تابلۆی دووەم شەش ڕاسپاردە لە خۆی دەگرێت، کە پەیوەندی مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤ ڕێکدەخات.

یەکەم: ڕێزی دایك و باوکتان بگرن.

دووەم: مەکوژن.

سێهەم: داوێنپیسی مەکەن.

چوارەم:دزی مەکەن

پێنجەم: درۆ مەکە و بە درۆ شایەتی لەسەر کەس مەدە.

شەشەم: چاو مەبڕنە ژن و ماڵ و سامانی خەڵک.

وە موسا خۆی تەورات دەنووسێتەوە، وەك تەورات و پەرتووکەکانی دوای تەورات پشڕاستی دەکەنەوە کە موسا خۆی تەوراتی نووسیوە. بۆ نموونە، لە سفر الخروج (کە یەکێکە لە پێنج پەرتووکەکەی تەورات) لە اصحاحی ٢٤ هاتووە:

فَكَتَبَ مُوسَى جَمِيعَ أَقْوَالِ الرَّبِّ

موسا هەموو قسەکانی خودای نووسی.

وَأَخَذَ كِتَابَ الْعَهْدِ وَقَرَأَ فِي مَسَامِعِ الشَّعْبِ

ئینجا موسا پەرتووکی پەیمانەکەی هەڵگرت و بۆ گەلی ئیسرائیلی خوێندەوە.

ئەوەی جێگای پێکەنینە لەم ئایەتە ئەم دەقەیە کە دەڵێت، (وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُواْ بِأَحْسَنِهَا)، واتە ئەی موسا فەرمان بە قەومەکەت بکە پابەندی ئەو بەشەی تەورات بن کە باشترینیانە.

پرسیار: قسەی خودا خراپترین و خراپ و باش و باشترینی تێدایە؟ یان هەر هەمووی باشن؟

ابن الجوزی له زاد المسیر، سەبارەت بەم بڕگەیەی ئەم ئایەتە دەڵێت:

(كأن فيها ما ليس بحسن) وەك ئەوەی بڵێت کە هەندێك شتی باشی تیدا نییە.

(سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ)، واتە (لە داهاتوو شوێن و خاکی خراپەکارانتان نیشاندەدەین) واتە خاکی جبابرة و عمالقەکان لە شام.

ئیمام الماوردی لە النکت و العیون دەڵێت، ئەم برگەیە بە شیوەیەکی تریش دەخوێندرایەوە:

سَأُوْرِثُكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ، واتە دەتانکەم بە میراتگری خاکی خراپەکاران.

ئەم بڕگەیە مەبەستی خاکی پیرۆزە، هەروەك لە ئایەتی ٢١ سوورەتی المائدة هاتووە موسا بە بنی ئیسرائیل دەڵێت:

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

ئەی قەومەکەم بڕۆنە ناو خاکی پیرۆزەوە کە الله لەسەرتانی نووسیوە.

دوای ئەو هەموو بەڵگەیە، چۆن موسڵمانان شەرم ناکەن کاتێك دەڵێن، محمد " اشرف الخلق و سيد ولد ادم"ە

لێرەدا بە پێویستی دەزانم کە بەراوردێك لە نێوان موسا و محمد بکەم لە ڕوانگەی قورئانەوە:

یەکەم: موسا ڕاستەوخۆ قسەی لەگەڵ خوداکەی کردووە. یەك دەقی قورئان نییە بڵێت کە خوداکەی موسا لە ڕێگای جبرائیلەوە یان فریشتەوە قسەی لەگەڵ موسادا کردبێت. بەڵکو هەموو دەقەکانی قورئان ئاماژە بەوە دەکەن کە خودای موسا ڕاستەوخۆ قسەی لەگەڵ موسادا کردووە.

ئەی محمد؟

یەك دەقی قورئان نییە کە بڵێت محمد ڕاستەوخۆ قسەی لەگەڵ خوداکەی کردبێت. محمد لە ڕێگای نێوەندێك گوایە وەحی بۆ دابەزیوە، کە لە سەرەتا خودی خۆی پێیوادەبێت شەیتان بووبێت. وە ناوی جبرائیل تەنها ٣ جار لە قورئاندا هاتووە، ئەویش لە سوورەتەکانی مەدینە

سورەتی البقرة ئایەتی ٩٧ و ٩٦ وە سوورەتی التحریم ئایەتی٤.

دووەم: خودای موسا، وادە و ژوان لەگەڵ موسادا دادەنێت، وە بۆ ماوەی چل شەو لەگەڵ یەکدا دەبن.

محمد خەون و ڕوئیای بەوە بینیوە.

سێهەم: خودای موسا خۆی لە درەختێك کە گڕی گرتووە بۆ موسا بەرجەستە دەکات.

چوارەم: خودای موسا بە دەستەکانی خۆی تەورات بۆ موسا دەنووسێت. بەڵام قورئانەکەی محمد، نووسەرانی وەحی دەینووسن.

پێنجەم: خودای موسا، موسا بە درووستکردن بۆ خۆی درووستدەکات.

هتد،،

زانایانی ئیسلام شەرم ناکەن کە دەڵێن "محمد اشرف الخلق و سید ولد ادم"ە؟

وە بە چ ئەقل و مەنتقێك دەڵێن ئەو پەرتووکە تحریف و دەستکاریکراوە، کە خودا بە دەستکانەی خۆی نووسیویەتی، لەکاتێکدا ئەو پەرتووکە تحریف و دەستکارینەکراوە کە مرۆڤ نووسیویەتی؟

له سووره‌ته‌كانی داهاتوو وه‌ڵام به‌ درۆی ده‌ستكاریكردنی ته‌ورات ده‌ده‌مه‌وه‌، وه‌ ده‌یسه‌لمێنم كه‌ ئه‌وه‌ قورئانه‌كه‌تانه‌ ده‌ستكاریكراوه‌.

ئایه‌تی ١٤٦

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لاَّ يُؤْمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَكَانُواْ عَنْهَا غَافِلِينَ

ئه‌و كه‌سانه‌ی كه‌ به‌ ناهه‌ق له‌ زه‌ویدا فیز ده‌نوێنن، وه‌ ئه‌گه‌ر هه‌موو نیشانه‌یه‌ك ببینن ئه‌وا باوه‌ڕی پێ ناهێنن، وه‌ ئه‌گه‌ر ڕێگای ڕاست ببینن ئه‌وا نایگرنه‌ به‌ر، وه‌ ئه‌گه‌ر ڕێگای سه‌ركێشی ببینن ئه‌وا ده‌یگرنه‌ به‌ر، به‌ هۆی نكۆڵیكردنیان له‌ نیشانه‌كانمان و بێباك بوونیان لێی، ئه‌وا منیش له‌ نیشانه‌كانی خۆم وه‌ریانده‌سوڕێنم.

امام الماوردی له‌ النكت و العیون سه‌باره‌ت به‌ { سَأَصْرِفُ عَنْ ءَاياتي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ} ده‌ڵێت، ٣ تێڕوانین هه‌یه‌:

یه‌كه‌م: الله‌ ده‌ڵێت واده‌كه‌م له‌ قورئان تێنه‌گه‌ن.

دووه‌م: گومڕایان ده‌كه‌م له‌ ڕینمایی وه‌ك سزایه‌ك بۆ كوفریان.

سێهه‌م: چاوی خۆم ده‌گرم له‌ ئاست تۆڵه‌كردنه‌وه‌ لێیان.

ابن كثیر له‌ تفسیر القران العظیم ده‌ڵێت:واته‌ ڕێگا ده‌گرم له‌ دڵی به‌فیزه‌كان كه‌ له‌ به‌ڵگه‌كانی مه‌زنیم و شه‌ریعه‌تم و ئه‌حكامه‌كانم تێبگه‌ن به‌ هۆی ملكه‌چ نه‌بوونیان بۆ من و لووتبه‌رزیان له‌ ئاست خه‌ڵكدا به‌بێ هه‌ق. واته‌: هه‌روه‌ك چۆن بێ هه‌ق لووتبه‌رز بوون ئه‌وا الله‌ ڕیسوایان ده‌كات به‌ نه‌زانی.

هەروەك الله لە ئایەتی ١١٠ سوورەتی الانعام دەڵێت:

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ

واتە، وە دڵتەکانیان و گوێچکەکانیان ئاوەژوودەکەین هەروەك ئەوەی یەکەم جار ئیمانیان نەهێنابێت، وە وەك ئایەتی ٥ سوورەتی الصف دەڵێت: فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ، واتە کاتێك دڵەکانیان بەلارێدا چوو ئەوا الله دڵەکانیانی بەلارێدا برد.

ئایەتی ١٤٧

وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَلِقَاء الآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلاَّ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

وە ئەوانەی نکۆڵیان لە ئایەتەکانمان و ڕۆژی دوایی کرد، کارەکانیان بەفیڕۆچووە، ئایا هیچ پاداشتێکیان دەدرێتەوە جگە لەوەی کە دەیکرد؟

ئایەتی ١٤٨-١٤٩

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ وَلاَ يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً اتَّخَذُوهُ وَكَانُواْ ظَالِمِينَ

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواْ قَالُواْ لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

وە قەومی موسا لە دوای موسا (کاتێك موسا چوو بۆ دیداری خوداکەی) لە خشڵەکانیان پەیکەری گوێرەکەیەکیان درووستکرد کە بۆڕەی دەهات. ئایا نەیاندەبینی کە قسەیان لەگەڵدا ناکات و بۆ ڕێگای (ڕاست) ڕێنماییان

ناکات؟ بەڵام هەر (وەك خوداوەند) بەخۆیانەوە گرت، وە ئەوانە ستەمکار بوون.

وە کاتێك لە دەستەکانیان دەرچوو (واتە کارێکە بە هەڵە کردوویانە و لە دەستیان دەرچووە) وە بینیان کە گومڕا بوون گوتیان ئەگەر خوداکەمان بەزەییمان پێ نەکات و لێمان نەبوورێت ئەوا بە دڵنیاییەوە لە دۆڕاوەکان دەبین.

وە ئایەتی ٥١ سوورەتی البقرة دەڵێت:

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ

وە کە ژوانمان لەگەڵ موسا دانا بۆ ماوەی چل شەو ئینجا ئێوە ئەی بنی ئیسرائیل، لە دوای موسا، گوێرەکەیەکتان وەك خوداوەند بە خۆوە گرت وە ئێوە ستەمکار بوون

وە ئایەتی ٨٧-٨٨ سوورەتی طه دەڵێت:

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ، فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ

بنی ئیسرائیل بە موسایان گوت: ئێمە سەرپێچی بەڵێنەکەی تۆمان نەکردووە، بەڵام ئێمە بارێکی زۆری جوانکاریەکانی قەومی فیرعەونیەکانمان هەڵگرتبوو، ئەوەبوو ئێمە فڕێماندا، وە بەهەمان شێوە السامری فڕێیدا، ئەوەبوو(السامری) بۆیان لاشەی گوێرەکەیەکی هێنایە ئاراوە کە بۆڕەی دەهات، ئەوەبوو گوتیان ئەوە خوداکەتانە و خودای موسایە، وە موسا لە بیری کردووین.

ئەم ئایەتانە پێمان دەڵێن کە دوای ئەوەی موسا دەڕوات بۆ دیداری خوداکەی و چل ڕۆژ و شەو ون دەبێت، بنی ئیسرائیل ئەو خشڵ و زێڕ و زیوانەی لەگەڵ خۆیان لە میسرەوە هێنابوویان کۆدەکەنەوە و دەیکەن بە پەیکەری گوێرەکەیەك کە بۆڕەی دێت، و دەیپەرستن، وە دەڵێن موسا زۆری پێچوو و ئێمەی لە بیرکردەوە.

بەڵام ئەوەی سەیرە لۆجیکی اللهی عەرەب و ئیسلامە کە دەڵێت: أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ، واتە ئایا بنی ئیسرائیل نەیاندەبینی کە گوێرەکە قسەیان لەگەڵدا ناکات؟

پرسیاری من ئەوەیە: بۆ خودا قسە لەگەڵ خەڵك دەکات؟ لایەنی کەم گوێرەکەکە بۆڕەی هاتووە.

تەنانەت اللهی عەرەب و ئیسلام، قسەی لەگەڵ حبیبەکەی، خۆشەویستەکەی کە محمدە نەکردووە.

ئایەتی ١٥٠-١٥١

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِيَ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُواْ يَقْتُلُونَنِي فَلاَ تُشْمِتْ بِيَ الأعْدَاء وَلاَ تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

دەڵێت:

وە کاتێك موسا گەڕایەوە بۆ لای قەومەکەی، بە توڕەیی و غەمباریەوە گوتی: بە ڕاستی لە دوای من جێنشینێکی (خراپ بوون)، ئەوە پەلەتان کردن لە بڕیاری خوداکەتان؟ وە تابلۆکانی فڕێدا، قژی براکەی(هارون) گرت و بۆ لای خۆی رایکێشا، (هارون) گوتی، کوڕی دایکم بە ڕاستی قەومەکە تەنگیان پێ هەڵچنیم، وە خەریك بوو بمکوژن، دڵی دووژمنان بە من خۆش مەکە، وە من لەگەڵ خەڵکانێکی ستەمکار دامەنێ.

موسا گوتی: خوداکەم لە من و لە براکەم (هارون) خۆشبە، وە بمانخە ژێر بەزەییەکەت، وە هەر خۆت بە بەزەیترینی بە بەزەییەکانیت.

ئایەتی ٩٢-٩٤ سوورەتی طه، سەبارەت بە هەمان ڕووداو دەڵێت:

قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا، أَلَّا تَتَّبِعَنِۖأَفَعَصَيْتَ أَمْرِي، قَالَ يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِيۖإِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي

موسا گوتی، ئەی هارون چی وای لێکردیت ڕێگایان لێ نەگریت کاتێك بینیت گومڕابوون؟ وە چی وای لێکردیت کە پیادەی ڕاسپاردەکانم نەکەیت؟ ئایا سەرپێچی فەرمانەکانی منت کرد؟ هارون گوتی، ئەی کوڕی دایکم نە ڕیشم بگرە وە نە قژم بگرە، من ترسام کە بڵێیت تۆ هۆکاری دووبەرەکی بنی ئیسرائیل بوویت و گوێت بە قسەی من نەدا.

پرسیار: ئایا موسا تەنها قژی هارونی گرت، وە یان ڕیش و قژی گرت؟

لە سوورەتی البقرة ئاماژە بەوە دەکەین کە چۆن نووسەری قورئان فەلتەیەکی گەورەی داوە و هەڵەیەکی مەزنی کردووە کاتێك ئاماژەی بە السامری کردووە. چونکە السامری لەسەردەمی موسا بوونی نەبووە.

ئایەتی ١٥٢-١٥٣

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُواْ الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ

وَالَّذِينَ عَمِلُواْ السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُواْ مِن بَعْدِهَا وَآمَنُواْ إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

ئینجا اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

لە ڕاستیدا ئەوانەی کە گوێرەکەکەیان وەك خوداوەند بەخۆوە گرت، تورەییەك لە خوداکەیان بە دەست دەهێنن، وە ڕیسواییەکیش لە ژیانی دونیا، وە ئێمە ئەوها سزای ئەو کەسانە دەدەین کە درۆ بە دەمی خوداوە هەڵدەبەستن.

وە ئەوانەی کاری خراپیان کرد ئینجا دواتر تۆبەیان کرد و ئیمانیان هێنا، ئەوا خوداکەت (ئەی محمد) دوای ئیمانهێنانیان بە دڵنیاییەوە لێبووردە و بە بەزەییە.

ئایەتی ١٥٤

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ

وە کاتێك تووڕەیی موسا دامرکایەوە تابلۆکانی گرت، لە نووسینەکانیدا ڕێنمایی و بەزەیی هەبوو بۆ ئەوانەی کە لە خوداکەیان دەتۆقن.

بە گوێرەی تەورات، کاتێك موسا دەبینێت بنی ئیسرائیل خەریکی پەرستنی گوێرەکەیەکی درووستکراون، تورە دەبێت و تابلۆکان فڕێدەدات، وە

تابلۆکان دەشکێن، وە جارێکی تر یەهوەی خودای بنی ئیسرائیل بۆ موسا دەنووسێتەوە.

بەڵام هەڵبەتە نووسەری قورئان و محمد ئاشنایەتی تەواویان بە تەورات نەبووە، لەبەر ئەوە دەبینیت کە لە کاتێکدا زۆربەی چیرۆکەکانیان لە توراسی یهودی وەرگرتووە بەڵام ناتەواو و ناکامڵن، وە هەڵەی زۆریان تێدایە.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت، زۆرێك لە شرۆڤەکاران دەڵێن، کاتێك موسا تابلۆکانی فڕێدا، تابلۆکان شکان، ئینجا دوای ئەوە کۆیکردنەوە. وە دەڵێت تابلۆکان لە گەوهەری بەهەشت بوون.

ئایەتی ١٥٥

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاء مِنَّا إِنْ هِيَ إِلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاء وَتَهْدِي مَن تَشَاء أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

الله دەڵێت: ئینجا موسا لە قەومەکەی ٧٠ پیاوی هەڵبژارد بۆ دیدەنمان، کاتێك تووشی (زەوی) هەژانەکە بوون (موسا) گوتی، خوداکەم ئەگەر پێشوو بتویستایە ئەوا من و ئەوانت لەناوبەریت، ئایا لەناومان دەبەیت بە هۆی ئەو کارەی هیچ و پووچەکانمان کردیان؟ وە ئەوە تەنها تاقیکردنەوەیەکی خۆتە، لە ڕێگایەوە خەڵکانێك کە هەر خۆت دەتەوێت گومڕا دەکەیت، وە هیدایەتی کەسانێك دەکەیت کە هەرخۆت دەتەوێت، تۆ گەورەی ئێمەیت، دە لێمان خۆشبە و بەزەییت پێمان بێتەوە وە تۆ چاکترینیت لە لێخۆشبوون.

ابن الجوزی له زاد المسیر سەبارەت بە (وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِّمِيقَاتِنَا -موسا ۷۰ پیاوی له قەومەکەی هەڵبژارد بۆ دیدەنمان) دەڵێت، چوار قەول هەیە:

یەکەم: ئەو دیدەنیە کە الله بۆ موسای دیاریکردبوو بۆ ئەوەی تەوراتی لێ وەربگرێت.

دووەم : دیدەنێك بوو الله بۆ موسای دیاریکردبوو چونکە هەندێك له بنی ئیسرائیل دەیانگوت، موسا ڕاست ناکات و قسە لەگەڵ خودا ناکات.

سیهەم: دیدەنێك بوو الله بۆ موسا و کۆمەڵێك لە بنی ئیسرائیل دیاری کردبوو بۆ ئەوەی داوای لێبووردنی لێ بکەن.

چوارەم: دیدەنێك بوو الله بۆ موسا و ۷۰ پیاوی بنی ئیسرائیل دیاری کردبوو.

گرنگ زوو زوو موسا دیدەنی هەبووە لەگەڵ خوداکەی.

ئایەتی ١٥٦

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاء وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

وە لەم دونیایە و لە ڕۆژی دوایی چاکەمان بۆ بنووسە، لە ڕاستیدا ئێمە هیدایەت کراوین بۆلای تۆ، (الله) گوتی، ئەشکەنجەکەم تووشی کەسانێك دەبێت کە خۆم ویستم لەسەرە، وە بەزەییەکەم هەموو شتێکی گرتۆتەوە،

وە بۆ ئەوانە دەنووسم کە خوداپەرستن و زەکات دەدەن، وە بروا بە نیشانەکانمان دەهێنن.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، ئەم بەشەی ئایەتە (وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ- لەم دونیایەو لە ڕۆژی دوایی چاکەمان بۆ بنووسە، وە لە ڕاستیدا ئێمە هیدایەت کراوین بۆ لای تۆ)، نیزای موسایە.

الله لە وەڵامدا دەڵێت: هەر کەسێك خۆم ئارەزوو بکەم ئازار و ئەشکەنجەی دەدەم، وە ڕەحمەتەکەم هەموو شتێکی گرتۆتەوە بۆ کەسانێك کە خوداپەرستن و زەکات دەدەن و ئیمانیان بە نیشانەکانمان هەیە.

لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە گوتوویەتی:

جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ

الله بەزەیی کردووە بە سەد بەش، ٩٩ بەشی لای خۆی گلداوەتەوە، وە تەنها یەك بەشی دابەزاندووە بۆ سەر زەوی، وە بە هۆی ئەم بەشەوە هەموو مەخلوقات بەزەییان بەیەکتر دێتەوە، تەنانەت بە هۆی ئەم بەشەوە ئەسپ سمەکانی بەرز دەکاتەوە نەکا بە بێچوەکەی بکەوێت.

وە لە صحیح البخاری فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە گوتوویەتی:

إنَّ اللَّهَ كَتَبَ كِتابًا قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ الخَلْقَ: إنَّ رَحْمَتي سَبَقَتْ غَضَبِي، فَهو مَكْتُوبٌ عِنْدَهُ فَوْقَ العَرْشِ

الله بەر لەوەی مخلوقات درووستبکات، لە سەرەوەی عەرشەکەی نووسیویەتی: ڕەحمەتم پێش تووڕەییم کەوت.

وە لە صحيح الجامع (للالبانی) هاتووە کە دەڵێت:

إِنَّ رحمتي غلبتْ غضَبِي

ڕەحمەتم بەسەر تووڕەییم زاڵ بوو.

وە بە گوێرەی فەرموودەیەك كە لە السيرة الحلبية للحلبي و كنز العمال للمتقی الهندی و المصنف للعبدالرزاق هاتووە، اللّٰەی عەرەب و ئیسلام یۆگا دەکات بۆ ئەوەی کۆنترۆلی توڕەییەکەی بکات:

محمد دەڵێت کاتیك لەگەڵ جبرائیل بۆ ئاسمانەکان سەرکەوتم و گەیشتینە ئاسمانی شەشەم، جبرائیل گوتی، ئەی محمد جارێك بوەستە چونکە الله نوێژ دەکات. دەڵێت گوتم:

اهو يصلي؟ قال: نعم، قال: وما صلاته؟ قال: يقول: سبوح قدوس، رب الملائكة والروح، سبقت رحمتي غضبي.

ئایا الله نوێژ دەکات؟ گوتی بەڵێ، گوتم نوێژەکەی چۆنە؟ گوتی دەڵێت "سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ، رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي"

واتە الله نوێژ دەکات و لە کاتی نوێژکردن ئەم وشانە دەڵێتەوە: تسبیحات دەکەم و پیرۆزە، خودای فریشتەکان و ڕۆح، ڕەحمەتم پێش تووڕەییم کەوت.

وه ابن كثير له تفسيرى (إِنَّ اللَّه وَمَلَائِكَته يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيّ- له ڕاستيدا الله و فريشتەكانى نوێژ لەسەر پێغەمبەر دەكەن)، دەڵێت، عطاء بن ابي رباح گوتوویەتی واتە:

نوێژەكەی الله واتە: سُبُّوح قُدُّوس سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي

گرنگ الله یۆگا دەکات بۆ ئەوەی تووڕەیی دابمرکێتەوە و ڕەحمەتی بەسەر توڕەییەکەی زاڵ بێت.

وە لە صحيح البخارى، فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووه دەڵێت، ڕەحم خۆی بە دۆخینی ئیزاری اللهوە گرت و گوتی بەرت نادەم.

خَلَقَ اللَّهُ الخَلْقَ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهُ قَامَتِ الرَّحِمُ، فَأَخَذَتْ بِحَقْوِ الرَّحْمَنِ، فَقَالَ لَهُ: مَهْ، قَالَتْ: هَذَا مَقَامُ العَائِذِ بِكَ مِنَ القَطِيعَةِ، قَالَ: أَلاَ تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكِ، وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكِ، قَالَتْ: بَلَى يَا رَبِّ، قَالَ: فَذَاكِ

کاتێك الله لە درووستکردنی مەخلوقاتەکانی تەواو بوو، ڕەحم دۆخینی ئیزاری ڕەحمانی (الله) گرت، الله گوتی چی بووە؟ بەرمدە، ڕەحم گوتی ئەوە ئەو شوێنەیە کە من پەناگەی بۆ دەبەم لە هەر کەسێك کە پەیوەندی نزیکایەتی دەبرێت. الله بە ڕەحمی گوت: ئایا ڕازی نابیت کە پەیوەندیم هەبێت لەگەڵ کەسێك کە پێت دەگات؟ وە پەیوەندی ببڕم لەگەڵ کەسێك کە پەیوەندیت لەگەڵ دەبڕیت؟ ڕەحم گوتی، بەڵێ ئەی خوداکەم. الله گوتی ئەوە بۆ تۆ.

الفيومي له المصباح المنير في غريب الشرح الكبير دەڵێت: الْحَقْوُ مَوْضِعُ شَدِّ الْإِزَارِ وَهُوَ الْخَاصِرَةُ

(الحقو) شوێنی توندکردنی ئیزارە، واتە نێوقەد.

الله ئیزار لەبەر دەکات و نێوقەدی هەیە. سبحان الله.

ئایەتی ١٥٧

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُواْ بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

ئەوانەی شوێنکەوتووی ئەو پێغەمبەرە هەواڵدەرەن کە نەیخوێندووە دەبینن کە لە لایەن لە تەورات و ئینجیل ناوی نووسراوە، فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و نەهیان لێ دەکات لە خراپە، وە شتە نایابەکانیان بۆ حەلال دەکات و پیسەکانیان لێ حەرام دەکات. وە ئەو بارگرانی و کۆتانەی کە لە سەریان بوو، لە ئەستۆیان لادەبات، وە ئەوانەی باوەڕیان پێی هێنا و پشتیوانی و پاڵشتیان کرد و پیادەی ئەو ڕووناکیەیان کرد کە لەگەڵیدا دابەزی، ئەوا ئەوانە لە براوەکانن.

ئەم ئایەتە ئیدعای چەند شتێك دەکات:

یەکەم: کە ئاماژە بە ناوی پێغەمبەرێکی هەواڵدەری کراوە کە " أُمِّيَّ"یە.

دووەم: وە دەڵێت ناوی ئەم پێغەمبەرە هاتووە لە ئینجیل و تەورات.

سێهەم: دەڵێت ئەم پێغەمبەرە فەرمان بە چاکە و نەهی لە خراپە دەکات. وە شتانێکی باش حەلال دەکات و شتانێکی خراپ حەرام دەکات.

چوارەم: بارگرانی و گوناهی ئەوکەسانە ناهێڵێت کە ئیمانی پێ دەهێنن.

پێنجەم: ئەو پێغەمبەر کاتێك دابەزیووە لەگەڵیدا ڕووناکی دابەزیووە.

الجلالین لە تفسیر الجلالین دەڵێن:

{ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلأُمِّيَّ}، واتە محمد صلعم {ٱلَّذِى يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرٰةِ وَٱلإِنجِيلِ}، بە ناوی و سیفاتەکانی {يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَـٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَـٰتِ}، ئەوەی حەرام کراوە لە شەریعەتیان {وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَـٰٓئِثَ}، وەك مرداربوو و شتی هاوچەشن {وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ} بارگرانیەکانیان {وَٱلأَغْلَـٰلَ}، سەختیەکانیان {ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ} وەك تۆبە قبوڵکردن ئەگەر بکوژێت، وە نەهێشتنی پاشماوەی پیسی {فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِ}، لە یهودی و مەسیحیەکان{وَعَزَّرُوهُ} پشتیوانی و پاڵپشتیان کرد {وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِى أُنزِلَ مَعَهُ}، واتە قورئان {أُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ}.

ئەگەر ئەوە پوخت بکەینەوە بۆ تێگەیشتن: دەڵێت:

مەبەست لە پێغەمبەر و هەواڵدەرێك کە نەیخوێندۆتەوە، محمدە، وە مەبەست دەبینین لە لایەن لە تەورات و ئینجیل ئاماژەی پێکراوە، واتە بە ناو و سیفاتەکانیەوە، مەبەست لە فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و نەهیان لێ دەکات لە خراپە، وە شتانێکی نایابیان بۆ حەلال دەکات، واتە ئەوەی حەرام کراوە لە شەریعەتی یهودی و مەسیحیەکان، وە مەبەست لە شتانێکی پیسیان لێ حەرام دەکات، وەك گۆشتی ئاژەڵی مردارەوەبوو، وە مەبەست لە بارگرانی و سەختەکانیان لەسەر لادەبات، واتە گوناە، مەبەست لەوانەی کە لەسەریان بوو، واتە قبووڵکردنی تۆبە ئەگەر کەسێکت بە ناهەق کوشتبێت، مەبەست لە ئەوانەیان کە ئیمانیان پێی هێناوە، واتە مەسیحی و یهودی.

تێبینی و سەرنج:

"ٱلْأُمِّىَّ" لەم ئایەتە و لە ئایەتەکانی هاوچەشن "ٱلْأُمِّىَّ" بە مانای نەخوێنەوار نایەت بەڵکو بە مانای کەسێك یان خەڵکانێك دێت کە پێشووتر پەرتووکی ئاسمانیان بۆ دانەبەزیبێت، یان پەرتووکی ئاسمانیان نەخوێندبێتەوە.

وەك ئایەتی ١٥٥-١٥٦ سوورەتی الانعام دەڵێت:

وَهَـٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ

وە ئەوە پەرتووکێکە دامانبەزاند (قورئان) پیرۆزە، پیادەی بکەن، وە بترسن بۆ ئەوەی ڕەحمتان پێبکرێت.

وە نەکەن هیچیتر بڵێن لە ڕاستیدا لە پێش ئێمە پەرتووك بۆ دوو تائیفە (یهودی و مەسیحی) دابەزی، وە ئێمە لە ڕاستیدا لە خوێندنەوەی ئەم دوو پەرتووکە تێنەدەگەیشتین.

(الأُمِّيَّ) واتە کەسێك یان خەڵکانێك پێشووتر پەرتووکیان نەخوێندبێتەوە وە یان پەرتووکی ئاسمانیان بۆ دانەبەزیبێت.

وە (الأُمِّيَّ)، چەمکێکە کە جووەکان بۆ هەموو ئەو میللەتانە بەکاریان هێناوە کە یهودی نەبوون، هەروەك چۆن عەرەب چەمکی عەجەم بەکاردەهێنێت بۆ هەموو ئەو میللەتانەی عەرب نین.

محمد خوێندەوار بوو، هەم بە بەڵگەی قورئان هەم بە بەڵگەی سونە و توراسی ئیسلامی.

ئایەتی ٢ سوورەتی الجمعة دەڵێت:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

ئەو بوو (الله) بوو کە لە ناو " الْأُمِّيِّينَ" پێغەمبەرێکی لە خۆیان بۆ ناردن،(بۆ ئەوەی) ئایەتەکانی بۆیان بلێتەوە، وە لە گوناه پاکتان بکاتەوە و فێرە نووسین و حیکمەتیان بکات لەگەڵ ئەوەش لە پێشوودا لە گومڕاییەکی ڕووندا بوون.

بزانە ئەم ئایەتە عەرەبی بە " الْأُمِّيِّينَ" واتە ئەوانەی کە پێشوو پەرتووکی ئاسمانیان بۆ دانەبەزیووە یان نەخوێندۆتەوە.

وە محمدی ناردووە بۆیان بۆ چەند مەبەستێك:

یەکەم: قورئانیان بۆ بلێتەوە (یتلو)

دووەم: لە گوناه پاکیان بکاتەوە (يُزَكِّيهِمْ)

سێهەم: فێرە نووسین و حیکمەتیان بکات (وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ)

وە ئەوکاتەی ئەم ئەم ئایەتانە دابەزیون قورئانێکی نووسراو لەبەردەست نەبووە بۆ ئەوەی بلێن (وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ) بە مانای فێرکردنی پەرتووك بێت.

(کتاب) لە قورئاندا بە مانای نووسین، وە بە مانای پەرتووك هاتووە.

ئایەتی ١٥١ سوورەتی البقرة تەئکید دەکاتەوە لەو ڕاستیەی ئاماژەمان پێکرد:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

ئەم ئایەتە تەئکید دەکاتەوە کە محمد نێردراوە بۆ ئەوەی ئایەتەکان بۆ خەڵکی دوورگەی عەرەب بڵێتەوە و لە گوناە پاکیان بکاتەوە و فێرە نووسین و حیکمەتیان بکات.

ئینجا ئایەتەکە دەڵێت: وە محمد فێرە شتانێکتان دەکات کە پێشووتر نەتاندەزانی.

وە لە ئایەتی ١٦٤ سوورەتی ال عمران هەمان شت دووبارە بۆتەوە کە دەڵێت:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

موسڵمان ئاماژە بە ئایەتی ٤٨ سوورەتی العنکبوت دەکەن بۆ ئەوەی هەوڵ بدەن کە بیسەلمێنن محمد نەخوێنەوار بووە. ئایەتەکە دەڵێت:

وَمَا كُنتَ تَتْلُواْ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَـٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ

وە ئەی محمد تۆ پێش قورئان هیچ پەرتووکێکت نەدەخوێندەوە، وە نە بە دەستی ڕاستەت دەتنووسی.

ئەگەر کەسێك پەرتووك نەخوێنێتەوە و نەنووسێت ئایا مانای ئەوەیە کە خوێنەوارە؟ هەرگیز

هەیە دەزانێت بخوێنێتەوە و بنووسێت بەڵام پەرتووك ناخوێنێتەوە، وە نووسەر نییە بۆ ئەوەی وتار یان پەرتووك بنووسێت.

الطبری لە جامع البیان لە تفسیری ئایەتی ٢٠ سوورەتی ال عمران (وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ) دەڵێت:

ئەی محمد بە یەهودی و مەسیحیەکان وە بە "الأُمِّيِّينَ" واتە ئەوانەی پەرتووکی -ئاسمانیان بۆ دانەبەزیووە- لە موشریکەکانی عەرەب بڵێ ئایا ئیسلام بوون؟

وە الطبری دەڵێت: محمد بن جعفر بن الزبیر سەبارەت بە " وقل للذین أوتوا الکتاب والأمیین " گوتوویەتی واتە " الذین لا کتاب لهم" ئەوانەی پەرتووکیان- پەرتووکی ئاسمانیان- نییە.

الطبری شرۆڤەکارێکی بلیمەت بووە، وە زانیویەتی "الأُمِّيِّينَ" واتە خەڵکانێك کە پێشوو پەرتووکی ئاسمانیان بۆ دانەبەزیووە.

وە چەندەها بەڵگەی سونە هەیە کە محمد خوێنەوار بووە. کە بە پیویستی نازانم ئاماژەیان پێبکەم چونکە بەڵگەکانی قورئان کافین.

{جِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ}، واتە ناوی محمد لە تەورات و ئینجیل ئاماژەی پێکراوە.

ئیمام الشافعی لە "الام" و البیهقی لە السنن الکبری ئاماژەیان بە فەرموودەیەکی صحیحی محمد کردووە کە گوتوویەتی:

البيِّنةِ على المدَّعي

بەڵگە لەسەر ئەو کەسەیە کە ئیدعای شتێك دەکات.

واتە محمد و اللّٰەی عەرەب و ئیسلام دەبێت بەڵگەیان بهێنایە کە لە کوێی تەورات و ئینجیل ئاماژە بە محمد و سیفاتەکانی کراوە.

به تایبەتی ئیسلام ئیدعا دەکات کە اللەی ئیسلام هەمان خودای یهودی و مەسیحیەکانە، وە هەمان خودا قورئان و ئینجیل و تەورات و زەبووری دابەزاندووە.

لە قورئان شتی زۆر هیچ و پوچ و بێکەڵك ئاماژەی پێکراوە، وە پڕیەتی لە دووبارە، بۆ نموونە لە سوورەتی الرحمن ٣١ جار ئەم ئایەتە دووبارە بۆتەوە کە دەڵێت:

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (دە بە کامە چاکەکانی خوداکەتان نکوڵیی دەکەن)

وە قورئانەکەتان هونەربازی کردووە لە ئازار و ئەشکەنجەکانی دۆزەخ و لە وەسفی حۆریەکان و ولدان و غلمانەکان.

بۆچی اللە اکبر بەڵگەی نەدەهێنایەوە کە لە تەورات و ئینجیل ئاماژە بە محمد کراوە. دەیتوانی بڵێت لە فولانە اصحاح و لە فولانە پەرتووکی تەورات و ئینجیل ئاماژە بە محمد کرابوو، وە دەقەکە بەم شێوەیە ئاماژەی بە محمد دەکرد.

محمد و اللە ٢٣ ساڵ دەرفەتیان هەبوو، ئەم کارە بکەن، بۆچی نەیانکرد؟

وە ئەگەر بڵێن تەورات و ئینجیل تحریف کراوە، کە لە سوورەتەکانی دواتر دەرژێمە سەر ئەو بابەتە و دەیسەلمێنم کە ئەوە درۆیەکی زاناکانی ئیسلامە و قورئان ئیدعا ناکات کە تەورات و ئینجیل تحریف کرابن.

بەڵام ئەگەر گریمان تحریف کرابن، بۆچی اللە اکبر نەیدەگوت بەم شێوەیە و لە فولانە شوێنی تەورات و ئینجیل ئاماژە بە محمد کرابوو.

ئەی هەر خۆی تەوراتە ئەسلیەکە و ئینجیلە ئەسلیەکەی لە تابلۆی پارێزراوی ئاسمان لانییە؟

{أْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ} واتە لە تەورات و ئینجیل نووسراوە کە محمد فەرمان بە چاکە و نەهی لە خراپە دەکات، وە شتە نایابەکان حەلال دەکات و خراپەکان حەرام دەکات.

تاوەکو دابەزینی ئەم ئایەتە (ئایەتی ١٥٧ سوورەتی الاعراف) نەمبینی کە اللەی عەرەب و ئیسلام شتێکی حەرام کربێت، وە یان شتێکی حەڵاڵ کردبێت. وە دواتر ئایەتەکە دەڵێت، محمد حەرام و حەلال دەکات؟ ئایا لە ئیسلام الله حەرام و حەلال دەکات، وە یان محمد حەرام و حەلال دەکات؟

وە قورئانەکەتان سەبارەت بە خۆراك جگە لە گۆشی بەراز شتێکی تری حەرام نەکردووە. تەنانەت بە گوێرەی قورئانەکەتان باربیکیوی(برژاندن) سیسارك و چەلاوی مشك و سەروپێی جورج حەلالە. (لە سوورەتەکانی دواتر دەرژێمە سەر ئەو بابەتە).

محمد هەر ١٠ دانە لە ڕاسپاردەکانی موسای خستۆتە ژێر پێکانیەوە، ئەو ڕاسپاردانەی کە بە دانپێدانانی قورئان خوداوەندی بۆ موسای نووسیوە.

خوداکەی محمد جیایە لە خودای بنی ئیسرائیل واتە "یهوەی-ئیلۆهیم" جیایە لە الله اکبر کە خوداوەندی عەرەبە.

لە ١٠ ڕاسپاردەکە هاتووە کە نابێت کڕنۆش بۆ هیچ پەیکەرێکی ئاسمانی و زەوی و دەریایی ببردرێت، موسڵمانان کڕنۆش بۆ بەردێکی ڕەش دەبەن.

وە محمد کوشتوویەتی و تاڵانی کردووە و زینا و داوێنپیسی کردووە و چاوی بڕیوەتە ژن و ماڵی خەڵك.

{وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ} پیادەی ئەو ڕووناکییە بکەن کە لەگەڵ محمد دابەزی.

مەبەست لە ڕووناکی، وەك شرۆڤەکاران دەڵێن قورئانە.

ئەم دەقە پێمان دەڵێت قورئان و محمد بەیەکەوە لە ئاسمانەکان دابەزیوون.

پرسیار ئایا محمد لە ئاسمانەکان دابەزیووە؟

وە ئەوەی لە هەمووی سەیرترە لەم ئایەتە ئەوەیە کە دەڵێت: ئەوانەی بوون بە ئیسلام دەڵێن لە تەورات و ئینجیل ئاماژە بە ناوی محمد کراوە

واتە:

یانی خوداوەندی ئیسلام بێئاگایە لەوەی ئاماژە بە ناوی محمد کرابێت لە تەورات و ئینجیل.

وە ئەم ئایەتە لە مەککە دابەزیووە. ئایا هیچ یەهودی و مەسیحیەك هەبوو کە لە ماوەی مەککە ببێت بە موسڵمان؟

بە کورتی نەخێر نەبووە.

ئایەتی ١٥٨

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُواْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

ئەی محمد بڵێ، ئەی خەڵکینە لە ڕاستیدا من پێغەمبەری اللەم بۆ ئێوە گشتتان، ئەو اللەیەی کە هەر بۆ ئەوە خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی، هیچ خودایەك نییە تەنها ئەو نەبێت، هەر ئەو دەژیێنێت و دەمرێنێت، دە باوەڕ بێنن بە اللە و پێغەمبەرەکەی هەواڵدەرە ئومیەکەی، کە خۆی باوەڕ بە اللە و وتەکانی دەهێنێت، وە پیادەی بکەن، ڕەنگ بێت هیدایەت بدرێن

ئەوەی زۆر گاڵتەجاریە لەم ئایەتە ئەوەیە کە دەڵێت،(إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ- لە ڕاستیدا من پێغەمبەری اللەم)، ئینجا دەڵێت، (الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ – ئەو پێغەمبەرەی باوەڕی بە اللە هەیە).

هەڵبەتە ئەگەر تۆ پیغەمبەری اللە بیت و وەحیت بۆ بێت، دەبێت باوەڕت بە اللە هەبێت، قابیلە وەحی بۆ کافرو خوانەناسێك بێت کە بروای بە بوونی خوا نییە؟

ئایەتی ١٥٩

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ

وە لە میللەتی موسا (جووەکان) کۆمەڵێکیان ڕێنمایی خەڵك بە ڕاست و درووستی دەکەن و ڕاستیش دادوەری دەکەن.

واتە کۆمەڵێك لە جووەکان خەڵکی باشن.

ئایەتی ١٦٠

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ

مَّشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

دەڵێت:

ئەوانمان کرد بە دوانزە بەش و کۆمەڵ، وە وەحیمان بۆ موسا نارد کە قەومەکەی داوای ئاوی خواردنەوەیان لێیکرد، کە بە گۆپاڵەکەی لە بەردەکە بدات، ئەوەبوو دوانزە کانیاو لە بەردەکە هەڵقوڵان، وە هەر کۆمەڵێك لە خەڵکەکە زانیان کە کامە کانیاو شوێنی ئاو خواردنەوەیەتی، هەوریشمان بەسەریاندا کرد بە سێبەر، گەزۆ و شیلاقەشمان بۆیان دابەزاند، (گوتمان) دەبخۆن لەم شتە نایابانەی کە کردوومانە بە رۆزیتان وە ستەممان لێیان نەکرد بەڵکو خۆیان بوون کە ستەمیان لە خۆیان کرد.

ئەم ئایەتە ئاماژە بە چەند خاڵێك دەکاتە:

یەکەم: کە اللە بنی ئیسرائیلی دابەش کردووە بەسەر دوانزە تیرە و کۆمەڵ،

هەلبەتە نووسەری قورئان نازانێت بۆچی بنی ئیسرائیل ١٢ تیرە بوون.

ئەگەر بیزانیایە ئەوا نەیدەگوت (وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا).

یعقوب باوکی یوسف کە یهوەی خودای بنی ئیسرائیل نازناوی "ئیسرائیل"ی پێبەخشیووە ١٢ کوڕی هەبووە، وە لە هەر کوڕێك تیرەیەك یان هۆزێك سەرهەڵدەدات.

لە پەرتووکی پیرۆز -تەورات- سفر الخروج هاتووە کە بە یعقوب دەگوترێت:

لەمەودوا ئیتر ناوت بە یعقوب ناهێنرێت، بەڵکو بە ئیسرائیل چونکە لەگەڵ خودا و پیاوان تێکۆشاویت و سەرکەوتوویت.

لەبەر ئەوە بە جووەکان دەگوترێت "بنی ئیسرائیل" واتە منداڵەکانی ئیسرائیل واتە یعقوب.

وە لەهەر کوڕێکی یعقوب تیرە یان هۆزیك سەرهەڵدەدات و دەبن بە ١٢ تیرە یان هۆز.

دووەم: دوانزە کانیاو هەر کانیاوێك بۆ تیرەیەك.

{اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا} موسا بە گۆپاڵەکەی لە بەردێك دەدات، دوانزە کانیاو لە بەردەکە هەڵدەقوڵێت.

خەڵکی دوورگەی عەرەب بەم موعجیزەی موسایان زانیووە لەبەر ئەوە داوایان لە محمد کردووە کانیاوێکیان بۆ بتەقێنێتەوە، وەك لە ئایەتی ٩٠ سوورەتی الاسراء هاتووە دەڵێت:

وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا

وە خەڵکی مەککە گوتیان ئیمانت پێناهێنین تاوەکو بۆمان کانیاوێك لە زەویدا نەتەقێنیتەوە.

سێهەم: سێبەر {وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ} کاتێك بنی ئیسرائیل لە میسر دەردەچن زۆربەی کاتەکان لە بیابانی سینا بە سەر دەبەن، لێرەدا موسا موعجیزەیەکی تریان بۆ ئەنجام دەدات کە ئەیش بە هەور وەك چەتر سێبەریان بەسەردا دروستدەکات و لە گەرمی خۆر دەیانپارێزێت.

چوارەم: گەزۆ و شیلاقە { وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى} خودای بنی ئیسرائیل لە بیابانی سینا گەزۆ و شیلاقە(باڵندەیەکە) بە بنی ئیسرائیل دەدات.

پێنجەم : هەڵەیەکی زۆر ئاشکرا و ڕوون {وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ}

الله دەیەوێت بڵێت: وە ستەممان لێیان نەکرد بەڵام خۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد.

بەڵام (ظَلَمُونَا) واتە ستەمیان لێمان نەکرد، نەك ستەممان لێیان نەکرد.

واتە ئەم دەقە دەڵێت، ستەمیان لێمان نەکرد بەڵام خۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد.

ئەوە هەڵەیە، ئەو دەقە دەبێت بەم شێوەیە بێت، بۆ ئەوەی مانای ڕاستی خۆی بدات:

وَمَا ظَلَمناهم وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

واتە، ستەممان لێیان نەکرد بەڵام خۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد.

بۆ نموونە لە ئایەتی ١١٨ سوورەتی النحل هەمان دەق هاتووە کە دەڵێت:

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَـٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

وە ستەممان لێیان نەکرد بەڵام خۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد.

ئایەتی ١٦١

وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُواْ هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُواْ مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُواْ حِطَّةٌ وَادْخُلُواْ الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ

وە هەرکە پێیان دەگوترێت لەم گوندە نیشتەجێبن و بژین، وە هەرچیەك ئارەزوو دەکەن تیایدا بخۆن، وە نیزایەك بڵێن (پاکببنەوە) وە لە دەرگاکە بڕۆنە ژوورەوە بە کڕنۆشبردن، لە گوناهەکانتان خۆش دەبین، وە (پاداشتی زیاتریش دەدەین بە چاکەکەران.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

ئەی محمد هەڵەی ئەو قەومەت (بنی ئیسرائیل) لە یاد بێت لە پابەندنەبوونیان بە فەرمانی خوداکەیان و سەرپێچی کردنیان بۆ موسا، اللّٰه پێیانی گوت، لەم گوندە بژین و نیشتەجێبن کە قودسە، وە بە ئارەزووی خۆتان لە بەرووبوومەکەی و دانەوێڵەکەی و ڕوەکەکانی بخۆن.

(وَقُولُوا حِطَّةٌ) ئەم کارەتان گوناهەکانتان هەڵدەوەرێنێت و لە ناودەبات و ئێمەش لە گوناهەکانتان خۆشدەبین.

وە هەمان ئایەت لە ئایەتی ٥٨ سوورەتی البقرة دووبارە بۆتەوە:

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَـٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ

لە ئایەتی ١٦٠ سوورەتی الاعراف دەڵێت،(وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ)، وە کە پێیانگوترا.

لە ئایەتی ٥٨ سوورەتی البقرة دەڵێت، (وَإِذْ قُلْنَا)، وە کە گوتمان، واتە اللّٰه گوتی و فەرمانی کرد.

(وَقُولُواْ حِطَّةٌ) محمدیش له گۆڕ زیندوو بێتەوە نازانێت ئەوە مانای چییە.

(حط) واته لەناوبردن و هەڵوەرین وه (حِطَّةٌ) واته لەناوبردنێك یان هەڵوەرینێك. (وَقُولُواْ حِطَّةٌ) واته "بڵێن لەناوبردێنێك" یان "بڵێن هەروەرینێك".

ابن الجوزی له زاد المسیر سەبارەت به مانای (وَقُولُواْ حِطَّةٌ) دەڵێت ٣ بۆچوون هەیە:

یەکەم:واته، داوای لێبووردەیی بکەن، واته (حط عنا ذنوبنا)، واته گوناهەکانمان هەڵوەرێنە.

دووەم: واته، "بڵێن ئەوە هەقە هەروەك فەرمانمان پێکراوە".

سێهەم: واته، لا اله الا الله، هیچ خودایەك نییه تەنها الله نەبێت.

بەڵام له صحیح البخاری فەرموودەیەکی محمد هاتووە که دەڵێت:

قِيلَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ {ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ} فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ وَقَالُوا حَبَّةٌ فِي شَعَرَةٍ

به بنی ئیسرائیل گوترا (له دەرگاکه بچنه ژوورەوە به کڕنۆشبردن، وه بڵێن "حطة" بۆ ئەوەی له گوناهەکانتان خۆش بین) ئەوەبوو فەرمانەکەیان گۆڕی له سەر سمتیان دەخشان و دەچوونه ژورەوە، وه دەیانگوت ئەوە هیچ نییه دەنکێکه له داوه موێك.

ئایەتی ١٦٢

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنْهُمْ قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاء بِمَا كَانُواْ يَظْلِمُونَ

ئینجا ئەوانەی ستەمیان کرد ئەو قسەیەی کە پێیان گوترابوو گۆڕیان بە قسەیەکی دیکە، ئەوەبوو سزایەکمان لە ئاسمان بۆیان دابەزاند بە هۆی ئەو ستەمەی دەیانکرد.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت: جووەکان فەرمانەکەی اللهیان دەگۆڕی بۆ شتێکی دیکە لەبەر ئەوە الله سزا و بەڵایەکی لە ئاسمان بۆیان دابەزاند.

ئایەتی ١٦٣

وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لاَ يَسْبِتُونَ لاَ تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

ئەی محمد پرسیار لە جووەکان بکە سەبارەت بەو گوندەی کە لە قەراغ دەریا بوو، کە خەڵکەکەی سنووری ڕۆژی ساباثیان دەشکاند کاتێك ماسیەکان لە ڕۆژی شەممە سەرئاو دەکەوتن، وە لە ڕۆژانێك کە ساباث نەبوو، ماسیەکان دەرنەدەکەوتن، بەم جۆرە تاقیاندەکەینەوە بە هۆی ئەوەی خراپەکار بوون.

ساباث = هەموو ڕۆژێکی شەممە و هەر ڕۆژێك و بۆنەیەکی پیرۆزی یەهودیەکانە.

لەم ئایەتە اللهی عەرەب و ئیسلام فەرمان بە محمد دەکات کە پرسیار لە جووەکانی دوورگەی عەرەب بکات.

واتە دەقەکانی قورئان کە پەیوەستن بە جووەکان لەسەر بنەمای قسە و ئەفسانەی جووەکانی دوورگەی عەرەب بنیات نراون.

ئەگەر خودای عەرەب و ئیسلام هەمان خودای بنی ئیسرائیل بێت، ئەوا دەبێت بزانێت، وە پێویست ناکات فەرمان بە محمد بکات پرسیار لە جووەکانی دوورگەی عەرەب بکات.

وە ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەککەیە، وە جووەکان تەنها لە یثریب و خەیبەر و یەمەن بوونیان هەبووە، کەواتە محمد پرسیار لە کێ بکات؟

ئەم ئایەتە تا سەر ئێسقان چیرۆکێکی خورافەیە، وە لە پەرتووکی پیرۆزی جووەکان بە هیچ جۆرێك بوونی نییە.

ئەم ئایەتە دەڵێت: گوندێکی جووەکان لە قەراغ دەریا بووە، وە ئەو شەش ڕۆژەی هەفتە (یەکشەممە بۆ هەینی) کە بۆیان بووە ڕاوەماسی بکەن، الله ماسیەکانی لە دەریا نەهێشتووە، وە یان وایکردووە بچنە قوڵایی دەریاوە، بەڵام لە ڕۆژانی شەممە کە حەرامە بۆ یەهودیەکان کار بکەن، الله وایکردبوو کە دەریا پڕ بێت لە ماسی، وە ماسیەکان سەر ئاو بکەون.

ئینجا الله دەڵێت بەم جۆرە خراپەکاران دەخەینە ئەزموونەوە و تاقیان دەکەینەوە.

وە ئەم دەقە وەك هەر هەموو دەقەکانی قورئان، ئاماژە بە ناو و شوێن ناکات. چونکە خورافەیە.

وە دەقەکە زۆر ڕوونە و هیچ شرۆڤەکارێك نییە کە کێشەی هەبووبێت لە شرۆڤەی ئەم ئایەتە.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

الله لەم ئایەتە دەڵێت ئەی محمد پرسیار لەو جووانە بکە کە دراوسێتن، سەبارەت بە بابەتی ئەو گوندەی کە قەراغ دەریا بوو.

ئینجا الطبری دەڵێت، ناکۆکی هەیە سەبارەت بەوەی کە ئایا ئەم گوندە لە کوێ بووە. وە دەڵێت هەندێك دەڵێن أیلة و هەندێك دەڵێن لە نیوان مەدیەن و الطور و هەندێك دەڵێن مقنا بووە کە دەکەوێتە نێوان مەدیەن و عەینونی.

وە الطبری سەبارەت (إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ- پێشێلی ڕۆژی شەممەیان دەکرد) دەڵێت، واتە خەڵکی ئەو گوندە پێشێلی فەرمانی اللهیان دەکرد لە ڕۆژی شەممە، و سنووری ئەوەیان دەبەزاند کە الله حەرامی کردبوو.

وە دەڵێت: پێشێلکردنیان بۆ ڕۆژی شەممە ئەوەبوو: کە الله لە جووەکانی حەرام کردبوو کە ڕۆژی شەممە کار بکەن، بەڵام جووەکانی ئەم گوندە لە ڕۆژی شەممە ماسیان ڕاودەکرد.

ئینجا دەڵێت، ماسیەکان لە ڕۆژەکانی هەفتە تەنها شەممە نەبێت نەدەهاتن و بەدیار نەدەکەوتن، بەڵام کاتێك دەبوو بە شەممە (ساباث) ئەوا ماسیەکان دەهاتن و سەرئاو دەکەوتن و دەمییان دەردەهێنا.

وە دەڵێت، الله تاقیکردنەوە بەوەی ئەو ڕۆژانەی بۆیان هەبوو ماسی راوبکەن ، ئەوا ماسی لە دەیا دیار نەدەما، بەڵام ڕۆژی شەممە کە بۆیان نەبوو ڕاوبکەن، ئەوا ماسی لە دەریا دەردەکەوتن.

ابن كثير لە تفسير القران العظيم، کۆکە لەگەڵ شرۆڤەکەی الطبری

القرطبی لە الجامع لاحكام القران دەڵێت:

ئەی محمد پرسیار بکە لەو جووانەی کە دراوسێتن سەبارەت بە هەواڵی باپیرانیان کە اللە مەسخی کردن بۆ مەیمون و بەراز.

ئایەتی ١٦٤

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُواْ مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

وە کە کۆمەڵێك لە خۆیان گوتیان بۆچی ئامۆژگاری خەڵکانێك دەکەن کە اللە هەر لەناویان دەبات، وە یان سزایەکی کوشندەیان دەدات؟ گوتیان لێبووردنێك بۆ خوداکەتان، وە ڕەنگ بێت بترسن.

ئەم ئایەتە باسی خەڵکی گوندەکە دەکات، بەڵام دەبێت ئایەتی تر هەبووبێت، بەڵام لە قورئاندا نەماوە.

لە مەتنەکە پێدەچێت کە کۆمەڵێك لە خەڵکی گوندەکە ئامۆژگاری ڕاوچیەکانیان کردبێت کە لە ڕۆژی شەممە ڕاونەکەن، وە لە وەڵامدا کۆمەڵێکی تر گوتوویانە ئامۆژگاریان مەکەن چونکە اللە یان لە ناویان دەبات وە یان ئەشکەنجەیەکی توندیان دەدات. کۆمەڵەی یەکەم لە وەڵامدا بە کۆمەڵەی دووەم دەڵێن:بەڵکو داوای لێبووردنێك لە خوداکەیان بکەن و بترسن، وە خوداکەیان ئازاریان نەدات، وە یان لە ناویان نەبات.

ئەوە ئەو قورئانەتانە کە دەڵێن هیچ کەسێك ناتوانێت دەقی هاوچەشنی بهێنێت؟ ئەوەیە ڕەوانبێژی قورئانەکەتان؟

هەڵبەتە من ناتوانم دەقی لەم چەشنە بێنم. دەزانن بۆ؟ چونکە شەرم دەکەم بەم شێوەیە بنووسم و قسە بکەم. قسە دەکرێت بۆ ئەوەی هەموو کەسێك لێی تێبگات، وە دەنووسرێت بۆ ئەوەی هەموو خوێنەرێك تێیبگات.

قورئانەکەتان وەك قسەی شێتوشوارێك نارۆشنە.

ابن الجوزی دەڵێت، شرۆڤەکاران دەڵێن بە گوێرەی ئەم ئایەتە خەڵکی گوندەکە ببوون بە سێ کۆمەڵەوە: کۆمەڵێك لە شەممە ڕاویان دەکرد، وە کۆمەڵێك نەهیان کرد و ئامۆژگاریان کرد، وە کۆمەڵێك ڕاوی نەدەکرد، وە ئەو کۆمەڵە خەڵکەی ڕاویان نەدەکرد بەو خەڵکانەیان گوت کە نەهیان دەکرد {لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ- بۆچی ئامۆژگاری خەڵکانێك دەکەن کە الله هەر لەناویان دەبات، وە یان سزایان دەدات) لە وەڵامدا ئەو کۆمەڵەی نەهیان دەکرد گوتیان {مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ- داوای لێبووردنێك لە خوداکەیان، وە ڕەنگ بێت بترسن}.

ئایەتی ١٦٥

فَلَمَّا نَسُواْ مَا ذُكِّرُواْ بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُواْ بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُواْ يَفْسُقُونَ

وە کاتێك فەرامۆشی ئەو ئامۆژگارییەیان کرد کە پێیان کرابوو، ئەوانەمان ڕزگارکرد کە نەهیان لە خراپە دەکرد، وە ئەوانەمان بە خراپترین شێوە ئازاردا بە هۆی ئەوەی کاری خراپیان دەکرد.

ئەم ئایەتە پێمان دەڵێن کە ڕاوچیەکان بەردەوام بوون لە ڕاوکردنی ماسی لە ڕۆژی شەممەدا. وە اللە سزایانی داوە. ئایەتی دواتر ئاماژە بە سزاکەی اللە دەکات.

ئایەتی ١٦٦

فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

کاتێك بەردەوام بوون لەو کارەی کە نەهیان لێکرابوو بیکەن، ئەوا پێمان گوتن ببن بە مەیموونی هیچ و پووچ و ڕیسوا.

واتە اللە کۆمەڵێك جووی کردووە بە مەیموون، تەنها لەبەر ئەوەی لە ڕۆژی شەممەدا بە ناچاری ماسیان ڕاوکردووە. بە ناچاری بووە، چونکە اللە ماسی لە دەریا نەهێشتووە لە شەش ڕۆژەکەی تری هەفتە، وە دەریاکانی پڕ کردووە لە ماسی لە ڕۆژی شەممە.

وە ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم و الطبری لە جامع البیان دەڵێن، السدی گوتوویەتی: ڕاوچیەکان لەو ڕۆژانەی کە ڕێگا پێدراو بوو، ڕاوچیەکان چاڵێکیان لە تەك دەریا هەڵدەکەنی و ڕێڕەوێکیان لە دەریاکەوە بۆ چاڵەکە درووستدەکرد. کاتێك دەبوو بە ڕۆژی شەممە، شەپۆلی دەریاکە ماسیەکانی دەهێنا بۆ ناو چاڵەکە، وە ماسیەکان لە چاڵەکە گیریان دەخوارد و نەیاندەتوانی بگەڕێنەوە بۆ دەریاکە، ئینجا ڕاوچیەکان ڕۆژی یەکشەممە (کە ڕێگا پێدراوە) دەهاتن و ماسیەکانی ناو چاڵەکانیان دەگرت.

وە ڕاوچیەکان دەیانگوت ئێمە ماسیمان لە ڕۆژی یەکشەممە ڕاوکردووە، بەڵام زاناکانیان دەیانگوت نەخێر ئێوە لە ڕۆژی شەممە ماسیتان ڕاوکردووە چونکە ماسیەکان ڕۆژی شەممە هاتوونەتە ناو چاڵەکەوە.

الله لێیان قبووڵ ناکات و دەیانکات بە مەیموونی هیچ و پووچ.

وە لە ئایەتی ٦٥ سوورەتی البقرة هاتووە کە دەڵێت:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُواْ قِرَدَةً خَاسِئِينَ

وە ئەی جووەکان خۆتان زانیتان ئەوانەتان کە پێشێلی ڕۆژی شەممەیان کرد چیان بەسەر هات، ئەوەبوو پێمان گوتن ببن بە مەیموونی هیچ و پووچ.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم سەبارەت بە (فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ- پێمان گوتن ببن بە مەیموونی هیچ و پووچ)، ابن عباس گوتوویەتی، الله کردنی بە مەیموون و بەراز، گەنجەکانیان بوون بە مەیموون، وە پیرەکانیان بوون بە بەراز.

بۆچی ابن عباس دەڵێت مەیموون و بەراز؟ لە کاتێکدا دەقەکە دەڵێت مەیموون؟ چونکە لە ئایەتی ٦٠ سوورەتی المائدة هاتووە دەڵێت:

وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ

واتە، الله کردنی بە مەیموون و بەراز.

الطبری لە جامع البیان و ابن کثیر لە القران العظیم دەڵێن، ابن عباس گوتوویەتی:

خەڵك بەیانی لە خەو هەڵسان بینیان کۆمەڵێك لە خەڵك ونن و دیار نین، ئەوەبوو گوتیان با بچین بە دوایان بگەڕێین، کاتێك چوونە ماڵەکانیان بینیان دەرگاکانیان بەسەردا داخراوە. ئەوەبوو چوونە ژوورەوە، بینیان پیاوە و بووە بە مەیموون، ژنە و بووە بە مەیموون، وە منداڵە و بووە بە مەیموون.

القرطبی لە الجامع لاحكام القران دەڵێت: ابن عباس گوتوویەتی، لە ٣ ڕۆژ زیاتر نەژیان، چونکە ئەوانەی مەسخ دەبن هەرگیز لە ٣ ڕۆژ زیاتر ناژین، وە ناخۆن و ناخۆنەوە و زاوزێ ناکەن.

وە دەڵێت، ابن عطیة ئاماژەی بە فەرموودەیەکی پێغەمبەر کردووە کە گوتوویەتی: ئەوەی مەسخ دەبێت، زاوزێ ناکات و ناخواتەوە و ناخوات، وە لە ٣ ڕۆژ زیاتر ناژی.

لە تأريخ الطبری و البداية والنهاية لابن كثير هاتووە، کە کاتێك محمد ئابڵوقەی بنی قريظة دەدات، هاوار دەکات و پێیان دەڵێت:

يا إخوان القردة والخنازير

ئەی برایانی مەیموون و بەراز.

وە محمد لە فەرموودەیەك، کە لە صحيح البخاری هاتووە گوتوویەتی:

فُقِدَتْ أُمَّةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ يُدْرَى مَا فَعَلَتْ، وَإِنِّي لاَ أُرَاهَا إِلاَّ الْفَارَ إِذَا وُضِعَ لَهَا أَلْبَانُ الإِبِلِ لَمْ تَشْرَبْ، وَإِذَا وُضِعَ لَهَا أَلْبَانُ الشَّاءِ شَرِبَتْ

کۆمەڵێك خەڵك لە بنی ئیسرائیل ون بوون، وە کەس نازانێت چیان بەسەر هات، وە من وایدەبینم کە بوون بە مشك، چونکە کاتێك شیری وشتریان بۆ دادەنێیت ناخۆنەوە، بەڵام کاتیك شیری مەڕیان بۆ دادەنێیت دەخۆنەوە.

بۆچی شیری وشتر ناخۆنەوە؟ چونکە لە شەریعەتی موسا گۆشتی وشتر حەرام کراوە.

وە لە صحيح البخاری ڕیوایەتێك هاتووە کە عمرو بن میمون گوتوویەتی:

رَأَيْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ قِرْدَةً اجْتَمَعَ عَلَيْهَا قِرَدَةٌ قَدْ زَنَتْ فَرَجَمُوهَا فَرَجَمْتُهَا مَعَهُمْ

له سەردەمی جاهیلی مەیموونێکی مێینەم بینی کە زینای کردبوو مەیموونەکان لەسەری کۆبونەوە و بەردبارانیان کرد، وە منیش لەگەڵ مەیموونەکان بەردبارانم کرد.

واتە مەیمونیش شەریعەتی اللهاکبریان جێبەجێ کردووە. شەریعەتی ئیسلامی تەنها بۆ موسلمانان دانەبەزیووە بەڵکو بۆ مەیمون و سەرجەم ئاژەڵەکانیش.

چونکە ئایەتی ٣٨ الانعام (ئاژەڵان) دەڵێت

وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

وە هیچ ئاژەڵێك لە زەویدا و باڵندەیەك کە بە دوو باڵ دەفڕێت نییە کە وەك ئێوە میلەت نەبن ئەی موسلمانان وە لە پەرتوك هیچ شتێکمان فەرامۆش نەکردووە ئینجا بۆ لای خوداکەیان کۆدەکرێنەوە.

واتە ئاژەڵ و باڵندەش لە رۆژی قیامەت لە گۆڕەپانی حەشر کۆدەکرێنەوە.

ئایەتی ١٦٧

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

وە کە خوداکەت مۆڵەتیدا کەسێك بنێرێتە سەریان کە تاوەکو ڕۆژی قیامەت بە خراپترین شێوە ئازاریان بدات، لە ڕاستیدا خوداکەت لە سزادان خێرایە، وە هەر ئەو لێبووردە و بە بەزەییە.

سەیری ئەم گاڵتەجاریە: خوداکەت لە سزادان بە پەلەیە بەڵام لێبووردە و بە بەزەییە.

ابن کثیر لە القران العظیم دەڵێت: الله کەسانیك دەنێرێتە سەر جووەکان، تاوەکو ڕۆژی قیامەت ئازار و ئەشکەنجە بدرێن، بە هۆی سەرکێشییان و سەرپێچیکردنیان بە فەرمانەکانی الله و شەریعەتەکەی و فرتووفێڵیان لە محارم.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی، الله بە دەستی میللەتی محمد تاوەکو ڕۆژی قیامەت ئازار و ئەشکەنجەی یەهودەیەکان دەدات.

ئایەتی ١٦٨

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الأَرْضِ أُمَمًا مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

وە (جووەکانمان) لە زەویدا دابەش کرد بۆ کۆمەڵەی جیاواز، هەیانە چاکن وە هەیانە لە ئاستێکی نزمترە، بە چەندەها چاکە و خراپە تاقیمان کردوونەتەوە، سا بەشکو بگەڕێنەوە.

لەم ئایەتە الله دەڵێت، بنی ئیسرائیلمان کردووە بە گرووپ و کۆمەڵی جیاواز و دووبەرەکیمان خستۆتە نێوانیانەوە. وەك ئایەتی ٦٤ سوورەتی المائدة دەڵێت:

وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

وە دووبەرەکی و ڕقوقینمان خستۆتە نێوانیانەوە تاوەکو ڕۆژی قیامەت.

وە لە فەرموودەیەکی صحیح کە لە سنن ابي داود و جامع الترمذی و سنن ابن ماجة و السلسلة الصحيحة للالبانی و الحاكم لە المستدرك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

افْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَافْتَرَقَتِ النَّصَارَى عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَتَفْتَرِقَنَّ أُمَّتِي عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً فَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ

جووەکان بوون بە ٧١ کۆمەڵ، مەسیحیەکان بوون بە ٧٢ کۆمەڵ، وە سوێند بەوەی گیانی محمدی بەدەستە میللەتەکەم دەبن بە ٧٣ کۆمەڵ، تەنها کۆمەڵێکیان دەچنە بەهەشت، وە ٧٢ کۆمەڵیان دەچنە دۆزەخ.

وە ئایەتەکە دەڵێت (وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ- بنی ئیسرائیلمان بە چەندەها چاکە و چەندەها خراپە تاقیکردەوە، سا بەشکو بگەڕێنەوە سەر ڕێگای الله).

ئایەتی ١٦٩

فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُواْ الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لاَّ يَقُولُواْ عَلَى اللَّهِ إِلاَّ الْحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِ وَالدَّارُ الآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ

ئینجا لە دوایان جێگرەوەیەکی تر جێگایان گرتنەوە کە پەرتووکیان بە میرات وەرگرت، کە شتەکانی ئەم دونیایەیان وەردەگرت و دەیانگوت لێمان دەبووردرێت، وە تەنانەت ئەگەر شتانێکی هاوچەشنیشیان پێبدرێت وەریدەگرن، ئەی پەیمانی پەرتووکیان لێ وەرنەگیرا کە جگە لە قسەی هەق

لەسەر اللە هیچ شتێكی تر نەڵێن، وە ئەوەی تیایدایە خوێندوویەتیانەوە، وە ماڵی كۆتایی (بەهەشت) چاكترە بۆ ئەوەی دەترسن، ئایا هێشتا تێناگەن؟

ابن كثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت:

دوای ئەو نەوەیەی كە چاك و خراپیان تێدابوو، نەوەیەك جێگایان گرتنەوە كە هیچ خێرێكیان تێدا نەبوو، لەگەڵ ئەوەش تەوراتیان خوێندبۆوە.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

اللە دەڵێت خەڵكانێكی خراپ جێگای ئەوانەی گرتووە كە چیرۆكەكەیانم باسكرد لە ئایەتەكانی پێشوو.

ئەوانە گۆڕدران بە خەڵكانێكی خراپتر، وە پەرتووكی اللەیان بۆمایەوە و فێری بوون، بەڵام كاریان پێی نەكرد و پێچەوانەی حوكمەكانی اللە كاریان كرد، وە ڕەشوەیان وەردەگرت، وە كاتیك ڕەشوەیان وەردەگرت دەیانگوت اللە لە گوناهەكانمان دەبوورێت. هەروەك اللە لە ئایەتی ٧٩ سوورەتی البقرة دەڵێت:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

واوەیلا لەوانەی پەرتووك بە دەستەكانیان دەنووسن، ئینجا دەڵێن ئەوە لە لایەن اللەوەیە بۆ ئەوەی نرخێكی كەم بەدەست بهێنن، واوەیلایان لێبێت بە هۆی ئەوەی بەدەستەكانیان نووسیویانە، وە واوەیلا لەوەی بەدەستیان هێناوە.

وە دەڵێت، گوناهێكی وەك وەرگرتنی ڕەشوەیان حەلال كرد و وەریاندەگرت.

ئینجا دەقەکە دەڵێت {أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لاَّ يَقُولُواْ عَلَى اللَّهِ إِلاَّ الْحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِ- ئەی پەیمانی پەرتووکیان لێ وەرنەگیرا کە هیچ شتێك نەڵێن سەبارەت بە الله تەنها حەق نەبێت، وە ئەی ئەوەی لە پەرتووك-تەورات-داهاتووە نەیانخوێندۆتەوە؟}

الطبری سەبارەت بەم برگەیە دەڵێت:

واتە الله پەیمانی لە بنی ئیسرائیل وەرگرتووە کە کار بە تەورات و ئەوەی تێیدایە دەکەن.

ئایەتی ١٧٠

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ إِنَّا لاَ نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ

بەڵام ئەوانەی کە پابەند بە پەرتووك دەبن و نوێژ دەکەن، ئەوا لە ڕاستیدا ئێمە پاداشتی ئاکارچاکان ون ناکەین.

مەبەست لە {کتاب} تەوراتە.

ئایەتی ١٧١

وَإِذ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّواْ أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُواْ مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

وە کە چیاکەمان هەڵکەناند و بەسەریاندا وەك هەورێك بەرزمان کردەوە، کە وایان زانی بەسەریاندا دەکەوێت، (ئینجا پێمان گوتن) توند دەست بەوە بگرن کە بە ئێوەمان داوە، وە یادی ئەوە بکەنەوە، کە تێیدایە سا بەشکو پارێزراو دەبن،

ئەم ئایەتە پێمان دەڵێت، کە الله چیای هەڵتەکاندووە و بەسەر بنی ئیسرائیل بەرزی کردۆتەوە وەك هەڕەشەیەك، ئینجا پێیانی گوتووە پابەندی پەیمانەکەم دەبن یان ئەم چیایەتان بەسەردا بەردەمەوە؟

الرازی لە مفاتیح الغیب و القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێن:

ابو عبیدة گوتوویەتی، ئەسڵی وشەی(النتق) واتە دەرکێشانی شتێك لە شوێنی خۆی و فڕێدانی. وە دەگوترێت (امرأة ناتق و منتاق) واتە ژنێك کە منداڵی زۆر دەبێت و منداڵەکانی بە فڕێدان فڕێدەدات کەواتە {نَتَقْنَا ٱلْجَبَلَ} واتە چیاکەمان لە ڕیشەوە دەرکێشا و خستمانە سەریانەوە.

تێبینی (امرأة ناتق و منتاق)، لە کوردەواری بە ژنێك کە منداڵی زوو زوو دەبێت دەگوترێت، دەڵێی پشیلەیە زوو زوو منداڵ فڕێدەدات.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

الله بە پێغەمبەرەکەی محمد دەڵێت، وە ئەی محمد لە یادت بێت کە ئێمە چیاکەمان لە ڕەگ و ڕیشەوە دەرکێشا و لەسەر جووەکان بەرزمان کردەوە، وە چیاکە وەك هەور وابوو سێبەری کردبوو بەسەریاندا، وە پێمان گوتن " یەڵە بە توندی پابەندی ئەوە بن کە بە ئێوەمان داوە" لە فەریزە و ئەحکامەکانی تەورات، وە قبووڵی بکەن.

وە الطبری و ابن کثیر دەڵێن:

الله فەرمانی کرد بە چیاکە کە لە ڕەگ و ڕیشەوە بێتە دەرەوە و لە ئاسمان بەرزبێتەوە، تاوەکو چیاکە لە نێوان ئاسمان و تەپڵی سەری جووەکان بوو، ئینجا موسا پێی گوتن: ئەی نابینن خوداکەم چی دەڵێت؟ دەڵێت ئەگەر تەورات و ئەوەی تێیدایە قبووڵ نەکەن ئەوا ئەو چیایەتان تێدەگرم.

الجلالين له تفسير الجلالين دەڵێن:

{ وَ } له يادت بێت {إِذْ نَتَقْنَا ٱلْجَبَلَ} چياكەمان له ڕەگوڕیشەوە بەرزكردەوە، {فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوٓاْ}، بەسەریاندا وەك هەورێك وابوو بۆ ئەوەی بترسن، {أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ}، بەردەبێتەوە بەسەریاندا بە بەڵێنی الله بۆیان ئەگەر تەورات و ئەحکامەكانی تەورات قبووڵ نەكەن، ئەوەبوو ترسان و قبووڵیان كرد، ئینجا پێمان گوتن، {خُذُواْ مَآ ءَاتَيْنَـٰكُم بِقُوَّةٍ} بە جدی و بە اجتهادەوە وەریبگرن، {وَٱذْكُرُواْ مَا فِيهِ}، وە كار بەوە بكەن كە تیایدا هاتووە { لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ }.

وە له ئایەتی ٦٣ سوورەتی البقرة هاتووە دەڵێت:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

وە كە پەیمانمان لێیان وەرگرت و چیامان بەسەریاندا بەرزكردەوە و پێمان گوتن، بە توندی پابەندی ئەوەبن كە بە ئێوەمان داوە، وە ئەوەتان له یاد بێت كە تیایدا هاتووە، بەشكو پارێزراو دەبن.

بۆ زانیاری ئەم خورافەیە له تەوراتدا بوونی نییە.

له ئیسلامدا چیاكان وەك مێخن، الله اكبر له دوای پانكردنەوەی زەوی فڕێیداوەنتە سەری بۆ ئەوەی لەنگەر بگرێت و بەلادا نەچێت.

ئایەتی ١٩ سوورەتی الحجر دەڵێت:

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ

وە زەویمان پانكردۆتەوە، وە چیامان فڕێداوەتە سەریەوە.

بۆ چیای فڕێداوەتە سەر زەوی؟

ئایەتی ١٥ سوورەتی النحل، وەڵام دەداتەوە و دەڵێت:

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ

وە چیای فڕێداوەتە سەر زەوی بۆ ئەوەی زەوی لارتان نەکاتەوە.

ئاخۆ دەبێت چەند لە دەرچووی زانکۆی جیۆلۆجی و پزیشکی و ئەندازیاری ئەم دەقە بە گریانەوە بخوێننەوە بۆ ئەوەی حەسانتی پێ وەربگرن.

وە صحیح البخاری و مسلم ڕیوایەتێکی محمد هاتووە، گوایە دوای ئەوەی محمد لە تائیف دەردەکەن، الله اکبر فریشتەی چیا دەنێرێت و بە محمد دەڵێت:

قَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ وَأَنَا مَلَكُ الْجِبَالِ وَقَدْ بَعَثَنِي رَبُّكَ إِلَيْكَ لِتَأْمُرَنِي بِأَمْرِكَ فَمَا شِئْتَ إِنْ شِئْتَ أَنْ أُطْبِقَ عَلَيْهِمْ الْأَخْشَبَيْنِ

ئەی محمد، الله گوێی لەو قسانە بووکە قەومەکەت بە تۆیان گوت، وە من فریشتەی چیام، وە الله منی بۆ لای تۆ ناردووە، کە کار بکەم بە فەرمان و ویستی تۆ، ئەگەر ئارەزوو بکەیت ئەوا ئەم دوو چیایەیان لەسەر تەبق دەکەم.

محمد دەڵێت:

فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا

نەخێر، بەڵکو ئاواتەخوازم کە لە پشتی باوکەکانیان خەڵکانێك بێنە ئاراوە کە تەنها الله بپەرستن و بە هیچ شتێك شرك بە الله نەکەن.

زۆر سوپاس سەیرکەن ناسکۆڵە و نازدار چەند بە ڕەحمەت بووە !!!

ئایەتی ١٧٢-١٧٤

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

أَوْ تَقُولُواْ إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ

وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

ئەم ٣ ئایەتە دەڵێن:

وە کە خوداکەت لە پشتاوپشتی نەوەکانی ئادەمی لە پشتیان دەرهێنا و کردنی بە شایەت بەسەر خودی خۆیاندا، (اللّٰه) پێیانی گوت: ئەی من خوداتان نیم؟ (وەچەکان) گوتیان بەڵێ شایەتیماندا، (اللّٰه گوتی) نەکەن لە ڕۆژی قیامەت بڵێن لە ڕاستیدا ئێمە ئاگاداری ئەوە نەبووین.

وە یان بڵێن لە ڕاستیدا باوکانمان لە پێشوو شرکیان کردبوو، وە ئێمە لە دوایان وەچە بووین، دەسا لە ناومان دەبەیت بە هۆی ئاکاری کەسانێکی ناهەق؟

بەم شێوەیە ئایەتەکان ڕووندەکەینەوە، بەشکو دەگەڕێنەوە.

ئەم دەقە پێمان دەڵێت، دوای ئەوەی اللّٰه ئادەم درووستدەکات، هەرچی وەچە و نەوە هەیە کە تاوەکو ڕۆژی قیامەت درووستدەبن لە پشتی ئادەم دەریاندەهێنێت و ئەو وەچانە دەکات بە شایەت بەسەر خۆیان کە اللّٰه خودایە.

وە ئەم ئایەتە دەڵێت: الله قسەی لەگەڵ ئەو تۆواوە کردووە کە لە پشتی ئادەم دەریهێناوە {أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَ، واتە ئەی من خوداتان نیم، وەچەکان گوتیان بەڵێ شایەتی دەدەین}. ئەم ئایەتە بەتەنها دەیسەلمێنێت کە لە ڕوانگەی قورئانەوە تۆواوی پیاو بریتیە لە منداڵێکی کامل و تەواو بەڵام بچووك و مایکرۆسکۆپییە.

لێرەدا دەمەوێت گریمانەیەك بکەم: ئەگەر گریمان تاوەکو ئێستا ١٠٠ بلیۆن مرۆڤ هاتبێتە بوون، وە هەر سپێرمێکی مرۆڤ درێژیەکەی ٢٠٠،٠ ئینجە.کەواتە دەبێت بە دووری ٥٠٨٠ کم سپێرم لە پشتی ئادەم بوونی هەبووبێت.وە واز لەم مرۆڤانە بێنە کە تاوەکو کۆتایی دونیا لە دایك دەبن.

وە وەك دەزانین درێژی ئادەم ٦٠ گەز واتە ٣٢ مەتر بووە. ئەی مەلاکان و موسڵمانان ئەم ترەکەرەکە چۆن سەردەگرێت؟

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:

وَهَذِهِ آيَةٌ مُشْكِلَةٌ، واتە ئەم ئایەتە کێشەیە.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت:

الله ڕایدەگەیەنێت کە وەچەکانی مرۆڤی لە پشتیان دەرهێناوە و کردوونی بەشایەت بە سەر خودی خۆیان کە الله خودایانە و پادشایەنە، وە هیچ خودایەك نییە تەنها الله نەبێت.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

الله بە پێغەمبەرەکەی، محمد دەڵێت: وە ئەی محمد یادبکەوە کە خوداکەت نەوەکانی ئادەم لە پشتی باوکەکانیان دەرهێنا و پابەندی کردن بە یەکتایی، وە کردنی بەشایەت بەسەر خودی خۆیان.

له جامع الترمذي و المستدرك على الصحيحين فەرموودەیەکی صحیح هاتووە محمد گوتوویەتی:

مَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنَيْ كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبِيصًا مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ أَيْ رَبِّ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ هَؤُلَاءِ ذُرِّيَّتُكَ فَرَأَى رَجُلًا مِنْهُمْ فَأَعْجَبَهُ وَبِيصُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ فَقَالَ أَيْ رَبِّ مَنْ هَذَا فَقَالَ هَذَا رَجُلٌ مِنْ آخِرِ الْأُمَمِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ يُقَالُ لَهُ دَاوُدُ فَقَالَ رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمْرَهُ قَالَ سِتِّينَ سَنَةً قَالَ أَيْ رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً فَلَمَّا قُضِيَ عُمْرُ آدَمَ جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ أَوَلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً قَالَ أَوَلَمْ تُعْطِهَا ابْنَكَ دَاوُدَ.

کاتێك الله ئادەمی دروستکرد، دەستێکی بە پشتیدا هێنا، هەرچی وەچە هەیە کە الله لە ئادەم درووستیاندەکات تاوەکو ڕۆژی قیامەت لە پشتی ئادەم هاتنە دەرەوە، وە لە نێوان دووچاوەکانی هەر یەکێکیان ترووسکایەك لە ڕووناکی دانابوو، ئینجا الله بە ئادەمی نیشاندان، ئادەم گوتی ئەی خوداکەم ئەوانە کێن؟ الله گوتی ئەوانە نەوەکانت دەبن، ئەوەبوو ئادەم پیاوێکیان بینی زۆر سەرسامی بوو و گوتی خوداکەم ئەم پیاوە کێیە؟ الله گوتی، ئەوە یەکێکە لە نەوەکانت کە لە میللەتانی دواتر دەبێت و ناوی داودە. ئادەم گوتی، الله چەند تەمەنت بۆی داناوە؟ الله گوتی شەست ساڵ. ئادەم گوتی چل ساڵ لە تەمەنی من بخە سەر تەمەنی.کاتێك تەمەنی ئادەم تەواو بوو و فریشتەی مەرگ هات ڕۆحی بکێشێت، ئادەم گوتی ئەی هێشتا چل ساڵ لە تەمەنم نەماوە؟ فریشتەی مەرگ گوتی، ئەی نەتبەخشی بە داودی کوڕت؟

وە ابن کثیر دەڵێت، ابن ابي حاتم فەرموودەیەکی اخراج کردووە، کە محمد صلعم گوتوویەتی:

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ: يَا آدَمُ، هَؤُلَاءِ ذَرِّيَّتُكَ. وَإِذَا فِيهِمُ الْأَجْذَمُ وَالْأَبْرَصُ وَالْأَعْمَى، وَأَنْوَاعُ الْأَسْقَامِ، فَقَالَ آدَمُ: يَا رَبِّ، لِمَ فَعَلْتَ هَذَا بِذُرِّيَّتِي؟ قَالَ: كَيْ تُشْكَرَ نِعْمَتِي. وَقَالَ آدَمُ: يَا رَبِّ، مِنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَرَاهُمْ أَظْهَرَ النَّاسِ نُورًا؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الْأَنْبِيَاءُ يَا آدَمُ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ

ئینجا الله وەچەكان "تۆواوەكانی" بە ئادم نیشاندا و گوتی ئەی ئادەم ئەوانە وەچەكانتن، كاتێك ئادەم سەیری كرد, بینی كەسانێكی تێدایە كە گەڕ و بەڵەك و كوێرن، وە جۆرەها نەخۆشیان هەیە، ئادەم گوتی ئەی خوداكەم بۆچی وات لە وەچەكانم كردووە؟گوتی بۆ ئەوەی نیعمەتەكانم سوپاس بكرێن.

وە لە صحیح سنن ابي داود ڕیوایەتێك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

إنَّ اللهَ عز وجل خلق آدمَ، ثم مسح ظهرَه بيمينِه، فاستخرج منه ذريةً، فقال: خلقتُ هؤلاءِ للجنةِ وبعمل أهلِ الجنةِ يعملون، ثم مسح ظهرَه فاستخرج منه ذريةً، فقال: خلقتُ هؤلاءِ للنارِ وبعمل أهل اِلنارِ يعملون

الله دەستی ڕاستەی بە پشتی ئادەم داهێنا و هەندێك وەچەی دەرهێنا ئینجا گوتی: ئەوانەم بۆ بەهەشت درووستكردووە، وە كار بە كاری خەڵكی بەهەشت دەكەن، ئینجا دەستێكی تری بە پشتی ئادەم داهێنا و هەندێكی تری لە وەچەكانی دەرهێنا، ئینجا گوتی ئەوانەم بۆ دۆزەخ درووستكردووە، وە كار بە كارەكانی خەڵكی دۆزەخ دەكەن.

السیوطی لە الدر المنثور و الطبری لە جامع البیان، ئاماژەیان بە فەرمودەیەكی محمد صلعم كردووە، كە گوتویەتی:

أَخَذَ مِنْ ظَهْرِهِ، كَمَا يُؤْخَذُ بِالْمُشْطِ مِنَ الرَّأْسِ، فَقَالَ لَهُمْ: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى) قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ شَهِدْنَا

الله له پشتی ئادەم وەچەکانی دەرهێنا، هەروەك چۆن به شانه له قژ دەردەهێنرێت، ئینجا الله پێی گوتن: ئەی من خوداتان نیم؟ گوتیان بەڵێ، وە فریشتەکان گوتیان ئێمە شایەتین که شایەتیان دا.

وە له مسند احمد، فەرموودەیەکی محمد صلعم هاتووە، گوتوویەتی:

خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ حِينَ خَلَقَهُ فَضَرَبَ كَتِفَهُ الْيُمْنَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةً بَيْضَاءَ كَأَنَّهُمُ الذُّرُّ، وَضَرَبَ كَتِفَهُ الْيُسْرَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةً سَوْدَاءَ كَأَنَّهُمُ الْحُمَمُ، فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَمِينِهِ: إِلَى الْجَنَّةِ وَلَا أُبَالِي. وَقَالَ لِلَّذِي فِي كَتِفِهِ الْيُسْرَى: إِلَى النَّارِ وَلَا أُبَالِ

الله ئادەمی درووستکرد ئەوکاتەی درووستیکرد، ئینجا به ناولەپی له شانی ڕاستەی ئادەمیدا و وەچەی سپی دەرهێنا وەك دوڕ وابوون، ئینجا بەناولەپی له شانی چەپەی ئادەمیدا و وەچەی ڕەشی دەرهێنا وەك قەتران بوون، ئینجا الله بەوانەی ڕاستەی گوت: بۆ بەهەشت و گوێنادەم چی دەکەن، وە بەوەی چەپەی گوت: بۆ دۆزەخ و گوێنادەم که چی دەکەن.

ڕەنگ بێت پرسیار بکرێت: ئایا له کوێ الله دەستی به سمتی یان پشتی ئادەمدا هێناوە؟

له مسند احمد و سنن النسائی و المستدرك للحاكم، فەرمودەیەکی صحیح هاتووە، محمد گوتوویەتی:

أَخذ الله الْمِيثَاق من ظهر آدم بنعمان يَعْنِي عَرَفَة

الله پەیمانی له پشتی ئادەم (واته نەوەکانی ئادەم) وەرگرت له نعمان، واته عرفة.

وه له صحيح مسلم و سنن النسائى فەرموودەیەك هاتووه، كه عائشة دەڵێت، من و پێغەمبەر بانگكراين بۆ جەنازەی منداڵێكی انصار له مدينة، عائشة دەڵێت گوتم:

يا رَسُولَ اللهِ، طُوبَى لِهذا، عُصْفُورٌ مِن عَصَافِيرِ الجَنَّةِ لَمْ يَعْمَلِ السُّوءَ وَلَمْ يُدْرِكْهُ، قالَ: أَوَ غيرَ ذلكَ، يا عَائِشَةُ إنَّ اللَّهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا، خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ، وَخَلَقَ لِلنَّارِ أَهْلًا، خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ

ئەی پیغەمبەری الله خۆزگە بەم منداڵه بخوازه، باڵندەیەكە له باڵندەكانی بەهەشت، هەرگیز كارێكی خراپی نەكردووه چونكه گەوره نەببوو بۆ ئەوەی كاری خراپ بكات. دەڵێت پێغەمبەر گوتی: وانییه ئەی عائشة الله خەڵكانێكی بۆ بەهەشت درووستكردووه، وه كاتێك له پشتی باوكەكانیان بوون بۆ بەهەشتی درووستكردوون، وه خەڵكانێكی بۆ دۆزەخ درووستكردووه، كاتێك له پشتی باوكەكانیان بوون بۆ دۆزەخ درووستكراون.

وه له مسند احمد و مجمع الزوائد للهيثمى و مرقاة المفاتيح للقاري، ڕیوایەتێكی صحیح هاتووه، كه دەڵێت:

أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ دَخَلَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ وَهُوَ يَبْكِي فَقَالُوا لَهُ مَا يُبْكِيكَ أَلَمْ يَقُلْ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُذْ مِنْ شَارِبِكَ ثُمَّ أَقِرَّهُ حَتَّى تَلْقَانِي قَالَ بَلَى وَلَكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَبَضَ بِيَمِينِهِ قَبْضَةً وَأُخْرَى بِالْيَدِ الْأُخْرَى وَقَالَ هَذِهِ لِهَذِهِ وَهَذِهِ لِهَذِهِ وَلَا أُبَالِي فَلَا أَدْرِي فِي أَيِّ الْقَبْضَتَيْنِ أَنَا

یەکێك لە یاوەرەکانی پێغەمبەر کە ناوی عبداللە(بن رواحة) بوو، نەخۆش بوو، هاوڕێکانی سەردانیان کرد، وە بینیان دەگریی، لێیانپرسی بۆچی دەگرییت؟ عبداللە گوتی ئەی پێغەمبەر پێینەگوتوون: سمێڵت قوت بکە و پابەندیبە تاوەکو بە من دەگەیت، گوتیان بەڵێ. عبداللە گوتی بەڵام گوێشم لە پێغەمبەر بووکە گوتی اللە مشتێك بە دەستی ڕاستەی و مشتێك بە دەستی چەپەی لە پشتی ئادەم دەرهێناوە و گوتوویەتی ئەم مشتەیان بۆ دۆزەخ و ئەم مشتەیان بۆ بەهەشت، وە گوێپێنادەم (چ کاروکردەوەیەك دەکەن). ئێستا من نازانم لە کامە مشتیانم.

ئایەتی ١٧٥-١٧٦

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيَ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ذَّلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

ئەی محمد، هەواڵی ئەوکەسەیان پێبڵێ کە نیشانەکانی خۆمان پێیدا، ئەوەبوو خۆی لێی داماڵاند، ئینجا شەیتان شوێنیکەوت، وە یەکێك بوو لە چەنەباز و سەرلێشێواوەکان.

وە ئەگەر بمانویستایە ئەوا بە هۆیەوە (نیشانەکان) بەرزمان دەکردەوە، بەڵام ئەو(کەسە) خۆی پابەندی زەوی کرد، وە شوێنکەوتەی ئارەزووەکانی بوو، نموونەی ئەوکەسە، وەك سەگێکە کە ئەگەر فشاری بخەیتە سەر ئەوا زمان دەردێنێت، وە ئەگەر وازی لێبهێنێت ئەوا هەر زمان

دەردەهێنێت، ئەوە نموونەی ئەو کەسانەیە کە نکۆڵیان لە نیشانەکانی ئێمە کرد، تۆ لەم چیرۆکانەیان بۆ بگێڕەوە، بەشکو بیردەکەنەوە.

لەم دوو ئایەتە، الله اكبر چەند خاڵێك دەخاتە ڕوو:

یەکەم: کەسێك کە الله ویستوویەتی بەرزی بکاتەوە، بەڵام کەسەکە بە دوای ئارەزووەکانی خۆی کەوتووە.

دووەم: شەیتان شوێنکەوتەی بووە و کەسێکی چەنەباز و سەلێشێواو بووە.

سێهەم: نکۆڵی لە نیشانەکانی الله کردووە.

چوارەم: نموونەی ئەو کەسە، وەک سەگێك وایە کە ئەگەر فشاری بخەیتە سەر زمان دەردەهێنێت، وە ئەگەر وازی لێبهێنیت ئەوا هەر زمان دەردەهێنێت.

پێنجەم: الله دەڵێت هەموو ئەوانەی نکۆڵی لە نیشانە و ئایەتەکانمان دەکەن وەك ئەو سەگە وان.

اسباب النزول للواحدی النیسابوری دەڵێت:

ابن عباس گوتوویەتی، ئەو کەسە ناوی بلعم بن باعورا لە بنی ئیسرائیل بووە.

بەڵام عبد الله بن عَمْرو بن العاص وزید بن أسْلَم گوتوویانە، ئەم ئایەتە لەسەر أمَيّة ابن أبي الصَّلْت الثَّقفي دابەزی.

(لە سوورەتەکانی ڕابردوو ئاماژەمان کرد بە امیة بن ابي الصلت، وە محمد دەیەها دەقی قورئانی لە شیعرەکانی امیة بن ابي الصلت وەرگرتووە).

ابن الجوزى له زاد المسير دەڵێت، شەش قەول هەیە سەبارەت بە ناسنامەی ئەو کەسە:

یەکەم: پیاوێك بوو لە بنی ئیسرائیل بە ناوی بلعم بن أبر(عبدالله بن مسعود)، بەڵام ابن عباس گوتوویەتی، ناوی بلعم بن باعورا، وە لە ڕیوایەتێکی دیکە گوتوویەتی، ناوی بلعم بن باعور بووە.

وە ابن عباس لە ڕیوایەتێکدا گوتوویەتی، بلعم خەڵکی یەمەن بووە.

دووەم:أمية بن ابي الصلت (عبد الله بن عمرو بن العاص، وسعيد بن المسيب، وأبو روق، وزيد بن أسلم)، چونکە ئیمانی بە محمد نەهێنا.

سێهەم: أبو عامر الراهب، (کە قەشەیەکی مەسیحی بووە)، بە گوێرەی ڕیوایەتێکی ابن عباس.

چوارەم: پیاوێك بووە لە بنی ئیسرائیل (ابن عباس).

پێنجەم: کەسێکی مونافیق (الحسن).

شەشەم: هەر کەسێك کە خۆی لە هەق دادەماڵێت (قتادة).

وە ابن کثیر دەڵێت، ابن عباس گوتوویەتی:

١-ناوی ئەو کەسە "صيفي بن الراهب"ە.

٢-ناوی "بلعم"ە و خەڵکی یەمەنە.

٣-واتە امية بن ابي الصلت.

ئەگەر قسەكانی ابن عباس ڕەت كەینەوە چونكە هەر جارەی قسەیەكی كردووە، ئەوا دەگەین بەم دەرەنجامەی كە ئەم ئایەتە مەبەستی أمية بن ابي الصلتە.

ئایەتی ١٧٧

سَاء مَثَلاً الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُواْ يَظْلِمُونَ

نموونەیەكی خراپە ئەو خەڵكانەی كە نكۆڵی لە ئایەتەكانمان دەكەن، وە خۆیان ستەمیان لە خۆیان كردووە.

ئایەتی ١٧٨

مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

هەر كەسێك الله هیدایەتی بدات ئەوا هیدایەت كراوە، وە هەر كەسێك الله گومڕای بكات ئەوا ئەوانە دۆڕاو دەبن.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت، ئەو ئایەتە دەڵێت: هیدایەت و گومڕایی بەدەست اللەیە.

جا ئەوەی سەیرە، لەگەڵ ئەوەش كۆمەڵگای مرۆڤایەتی بەدەست مرۆڤی خراپەكار و ستەمكار دەناڵێنێت، بەڵام اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت، من هیدایەتی خراپەكار و ستەمكار و كافر نادەم!

لە پێنج ئایەتدا هاتووە كە الله هیدایەتی خەڵكانێكی خراپەكار نادات، (ئایەتی ٦ سوورەتی المنافقون، ئایەتی ١٠٨ سوورەتی المائدة، ئایەتی ٣٤ و ٨٠ سوورەتی التوبة، ئایەتی ٤ سوورەتی الصف):

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

له ڕاستیدا الله هیدایەتی خەڵکانێکی خراپەکار نادات.

وە له چوار ئایەتدا هاتووە کە الله هیدایەتی خەڵکانێکی کافر نادات. (ئایەتی٢٦٤ سوورەتی البقرة، ئایەتی ٦٧ سوورەتی المائدة، ئایەتی ١٠٧ سوورەتی النحل و ئایەتی ٣٧ سوورەتی التوبة):

أَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

له ڕاستیدا الله هیدایەتی خەڵکانێکی کافر نادات.

وە له ١٠ئایەتدا هاتووە کە الله هیدایەتی خەڵکانێکی ستەمکار نادات. (ئایەتی ٢٥٨ البقرة، ٨٦ ال عمران ، ١٩ و ١٠٩ التوبة، ١٧ الصف، ٥ الجمعة، ٥١ المائدة، ١٤٤ الانعام، ٥٠ القصص، ١٠ الاحقاف).

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

وە الله هیدایەتی خەڵکانێکی ستەمکار نادات.

پرسیاری لۆجیکی ئەوەیە: ئەی بۆ کێ ١٢٤ هەزار پێغەمبەرت ناردووە؟

ئایەتی ١٧٩

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَّ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَّ يَسْمَعُونَ بِهَا أُوْلَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُوْلَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

ئێمە زۆر لە جنۆکە و مرۆڤمان بۆ دۆزەخ درووستکردووە، ئەوانە دڵێکیان هەیە کە لە ڕێگایەوە تێناگەن، وە چاویشیان هەیە بەڵام لە ڕێگایەوە نابینن، وە گوێیان هەیە بەڵام لە ڕێگایەوە نابیسن، ئەوانە وەك ئاژەڵ وان، بەڵکو لە ئاژەڵ گومڕاترن، ئەوانە بێئاگان.

اللهی عەرەب و ئیسلام کەلتووری جوێندانی لە دوورگەی عەربی وەرگرتووە و جوێن دەدات و سوکایەتی دەکات، وە بەوانەی کە بڕوای پێناهێنن دەڵێت:

سەگ (وەك لە ئایەتی ١٧٦ بینیمان) و ئاژەڵ.

بەڵام سەیرەکە لەوەدایە لە ئایەتی پێشووتر دەڵێت، {مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ- ئەوەی الله هیدایەتی بدات ئەوا هیدایەت کراوە، وە ئەوەی گومڕای بکات ئەوا لە دۆڕاوەکانە}.

واتە هیدایەت و گومڕا بوون بە دەست خۆیەتی.

یا أولی الالباب، ئەی دەجال و مەلاکان، ئەی موسڵمانانی کاڵفام و جاهیل، ئێستا دەتوانن پێمان بڵێن کێ سەگ و ئاژەڵە؟ هەڵبەتە لەگەڵ ڕێز و حورمەتم بۆ سەگ و ئاژەڵ. ئەوەندەی ئاژەڵ و سەگ خزمەتی مرۆڤایەتیان کردووە، ملیۆنەها ئەوەندە خودا کاڵفام و جاهیلەکەتان زیانی بە مرۆڤایەتی گەیاندووە.

وە هەروەك ڕوونە لەم دەقە کە اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت، مرۆڤ بە دڵ بیردەکاتەوە.{ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا- دڵێکیان هەیە کە پێیەوە بیر ناکەنەوە}.

وه له ڕاستیدا {قلوب}، (كۆیه، واته ٣ دڵ و زیاتر) هەڵەیه و دەبێت (قلب)، واته دڵ بێت. چونكه مرۆڤ یەك دڵی هەیه و چەندەها دڵی نییه. لەبەر ئەوە دەبێت ئایەتەکە بەم شێوەیە بێت:

لَهُمْ قلبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا

له سنن ابن ابي عاصم و جامع البيان للطبرى و الدر المنثور للسيوطى فەرموودەیەک هاتووه ،محمد کە گوتوویەتی:

لَمَّا ذَرَأَ اللَّهُ تَعَالَى لِجَهَنَّمَ مَنْ ذَرَأَ كَانَ وَلَدُ الزِّنَا مِمَّنْ ذرا لجهنم

کاتێك الله ئەوانەی بۆ دۆزەخ درووستکرد کە درووستیکردن، ئەوا منالآنی زینا یەکێك بوون لەوانەی بۆ دۆزەخ درووستیکردن.

ئەوەی سەیرە محمد خۆی منداڵی زینا بووه و کەس نەیزانیووه باوکی کێیه.من له پەرتووکی ئەخلاقی پێغەمبەری ئیسلام بە درێژی باسی ئەو بابەتەم کردووه کە محمد نه کوڕی عبدالله بووه وه نه قورەیشی، بە پێویستی نازانم لێرە دووبارەی بکەمەوە. بەڵام چەند پرسیارێك دەکەم:

سەرچاوە ئیسلامیەکان دەڵێن:

یەکەم: ئامینه جگە لە محمد هیچ منداڵێکی تری نەبووه.

دووەم: محمد نەوەی عبدالمطلب بووه، وه عبدالمطلب بە سەرکردەی قوڕەیش ناسراو بووه و پیاوێکی دەوڵەمەند بووه.

سێهەم: شێوەزمانی قوڕەیش پاراوترین زمان بووه و قورئان بە شێوەزاری قوڕەیش دابەزیووه.

پرسیارەکان:

یەکەم: بۆچی محمد نێردرا بۆ هوازن بۆ لای حلیمة السعدیة بۆ دایەنکردنی؟ ئەی لە سەرچاوە ئیسلامیەکان نەهاتووە کە ئامینە خەونی بینی کە محمد دەبێت بە پێغەمبەری عەرەب؟ ئەی کاری ئامینة چی بوو کاتێك محمد چوو بۆ لای حلیمة السعدیة؟

دووەم: ئەی سەرچاوەکانتان ناڵێن چەندەها نیشانە ڕوویدا کاتێك محمد لە دایك بوو، بۆچی محمد نێردرا بۆ لای حلیمة السعدیة؟

سێهەم: سەرچاوەکانتان دەڵێن هەموو کوڕو نەوەکانی عبدالمطلب لە مەککە دایەنیی دەکران، ژنە کۆیلە شیریان دەدانێ، بۆچی محمد نێردرا بۆ لای حلیمة السعدیة؟

چوارەم: سەرچاوەکانتان دەڵێن، هەموو کوڕ و نەوەکانی عبدالمطلب خوێنەوار بوون، بۆچی محمد نەخوێنەوار دەرچوو؟

پێنجەم: سەرچاوەکان دەڵێن، عبدالمطلب کۆیلەی زۆری هەبوو کە کاریان بۆی دەکرد، وەك شوانکاری و وشتروانی، بۆچی محمد کاری وشتروانی و شوانکاری کردووە؟

شەشەم: لە سنن الترمذی فەرموودەیەکی العباس (کە گوایە مامی محمدە) هاتووە، کە بە محمد دەڵێت، قورەیشەکان گوتیان.

فَجَعَلُوا مَثَلَكَ مَثَلَ نَخْلَةٍ فِي كَبْوَةٍ مِنْ الْأَرْضِ

نموونەی محمد وەك دارخورمایەك وایە کە لە زبڵدانێك سەرهەڵدەدات.

لەم فەرموودەیەدا العباس لای قورەیشەکان بەرگری لە محمد نەکردووە.

"زبڵدان" به ژنێك دەگوترێت كه هەر ڕۆژەی پیاوێك خۆی تیایدا خاڵی دەكاتەوە، وە كاتێك منداڵی دەبێت پێی دەگوترێت منداڵی زبڵدان.

زۆر پرسیاری تریش، بەڵام ئەوەندە پرسیارە كافیە بۆ كەسێك تۆزێك بیربكاتەوە.

ئایەتی ١٨٠

وَلِلَّهِ الأَسْمَاء الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُواْ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

وە بۆ الله ناوی جوان و نایاب هەیە، بەو ناوانە بانگی بكەن، وە واز لەوانە بێنن كه ناهەق بەرامبەر بە ناوەكانی دەكەن، ئەوانە سزای خۆیان بۆ ئەو كارانەی دەیانكرد وەردەگرنەوە.

اللّەی عەرەب و ئیسلام خودایەكی سەیروسەمەرەیە ، ناوی نایاب و ناوی خراپی هەیە.

بۆ نموونە وەك محمود و خولە، قادر و قالە، هتد،،

لە صحیح البخاری فەرموودەیەكی محمد صلعم هاتووە، گوتوویەتی:

إنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وتِسْعِينَ اسْمًا مِئَةً إلَّا واحِدًا، مَن أحْصَاهَا دَخَلَ الجَنَّةَ

الله سەد كەم یەك (واتە ٩٩) ناوی هەیە، هەر كەسێك ئەو ناوانە بژمێرێت دەچێتە بەهەشتەوە.

لە صحیح البخاری و مسلم، ئاماژە بە ناوەكان كراوە، كه بریتین لە:

هو الله الذي لا إله إلا هو الرحمن الرحيم، الملك، القدوس، السلام، المؤمن، المهيمن، العزيز، الجبار ،المتكبر، الخالق، البارئ، المصور، الغفار، القهار، الوهاب، الرزاق، الفتاح، العليم، القابض، الباسط، الخافض، الرافع، المعز، المذل، السميع، البصير، الحكم، العدل، اللطيف، الخبير، الحليم، العظيم، الغفور، الشكور، العلي، الكبير، الحفيظ، المقيت، الحسيب، الجليل، الكريم، الرقيب، المجيب، الواسع، الحكيم، الودود، المجيد، الباعث، الشهيد، الحق، الوكيل، القوي، المتين، الولي، الحميد، المحصي، المبدئ، المعيد، المحيي، المميت، الحي، القيوم، الواجد، الماجد، الواحد، الأحد، الفرد، الصمد، القادر، المقتدر، المقدم، المؤخر، الأول، الآخر، الظاهر، الباطن، الوالي، المتعالي، البر، التواب، المنتقم، العفو الرؤوف، مالك الملك، ذو الجلال والإكرام، المقسط، الجامع، الغني، المغني، المانع، الضار، النافع، النور، الهادي، البديع، الباقي، الوارث، الرشيد، الصبور.

هەندێك لەم ناوانە جوان و ناياباەنەى: "الضار" واتە زيانبەخش، "المنتقم" تۆڵەسێنەر، "المميت" بکوژ، "المذل" ڕيسواکەر، "المتکبر" خۆبەزلزان ، "القهار"چەوسێنەر، "الجبار" بە زەبروزەنگ.

نازانم بۆچی"المكار"يان نەخستۆتە ليستی ئەم ناوانە، چونکە خۆی بە شانازيەوە دەڵێت: "خير الماكرين"م.

جگە لەم ناوە ناياب و جوانانە، هەندێك ناوی هەيە کە لە ئاستێکی نزمترن: وەك "الدهر" و "الشیء".

"الدهر" واتە زەمانە:

فەرموودەيەکی صحيح لە فتح الباری لابن حجر هاتووە، محمد گوتوويەتی:

لا تسبُّوا الدهرَ فإنَّ اللهَ قال: أنا الدهرُ

سووکایەتی بە زەمانە مەکەن، چونکە الله گوتی من زەمانەم

ئاخ زەمانە!

وە لە صحیح البخاری ومسلم، فەرمودەیەکی محمد هاتووە، گوتوویەتی

قالَ اللَّهُ عزَّ وجلَّ: يُؤْذِينِي ابنُ آدَمَ يقولُ: يا خَيْبَةَ الدَّهْرِ فلا يَقُولَنَّ أحَدُكُمْ: يا خَيْبَةَ الدَّهْرِ فإنِّي أنا الدَّهْرُ

الله گوتی: نەوەکانی ئادەم ئازارم دەدەن و دەڵێن ئای لە دەست زەمانە، نەکەن بڵێن ئای لە زەمانە چونکە من زەمانەم.

ئاخ لە دەست زەمانە!

"الشیء" واتە شت. شت یەکێکە لە ناوەکانی الله.

ئایەتی ١٩ الانعام دەڵێت:

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةًۖقُلِ اللَّهُ

ئەی محمد بڵێ، کامە شت گەورەترین شایەتییە، بڵێ الله.

واتە الله شتە!

ئاخ لە دەست شت، ئەی شت فریام کەوە.

وە ئایەتی ٨٨ سوورەتی القصص دەڵێت:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

هەموو شتێك لەناودەچێت، تەنها سیماکەی الله نەبێت.

واتە سیمای الله شتە.

وە لە صحيح البخاری كتاب التوحيد بابێك هەیە بە ناوی:

بَاب قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ فَسَمَّى اللَّهُ تَعَالَى نَفْسَهُ شَيْئًا وَسَمَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ شَيْئًا وَهُوَ صِفَةٌ مِنْ صِفَاتِ اللَّهِ وَقَالَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

باب: بڵێ کامە شت گەورەترین شایەتییە بڵێ الله، الله ناوی لە خۆی ناوە شت. وە پێغەمبەر ناوی لە قورئان ناوە شت، وە ئەوە سیفەتێکە لە سیفاتەکانی الله، وە الله گوتوویەتی: هەموو شتێك لە ناودەچێت تەنها سیماکەی نەبێت.

البخاری دەڵێت، الله ناوی لە خۆی ناوە شت.

وە بە قسەی ئێوە قورئان وتەی اللهیە، بەڵام محمد ناوی لە وتەی الله ناوە شت.

واتە الله شتە و وتەکەی شتە.

وە بە حوکمی ئەوەی شتە، کەواتە مخلوقە و درووستکراوە، واتە لە زەمان و شوێندایە، کەواتە ناکرێت خودا بێت.

واتە دەکرێت نیزا بۆ الله بکەیت و بڵێت یا شیء واتە ئەی شت.

بەڵام ئاگادارین الله گەورەترین شتە.

ئایەتی ١٨١

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ

وە لەوانەی کە درووستمانکردوون، کۆمەڵێك هەن کە بە هەق ڕێنیشاندەرن، وە بە هەق دادوەری دەکەن.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم و الطبری لە جامع البیان دەڵێن، مەبەست لەم کۆمەڵە میللەتی محمدە.

وە لە ئایەتی ١٥٩ الاعراف ئاماژە بەوە دەکات، کە کۆمەڵێك لە میللەتی موسا بە هەق ڕێنیشاندەرن و بە هەق دادوەری دەکەن.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ

ئایەتی ١٨٢

وَالَّذِينَ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لاَ يَعْلَمُونَ

وە ئەوانەی نکۆڵیان لە نیشانەکانمان کرد، ئەوا هێواش هێواش ڕایاندەماڵین (لە ناویان دەبەین)، بە شێوەیەك کە خۆشیان نەزانن.

الجلالین لە تفسیر الجلالین دەڵێن:

{وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِئَايَـٰتِنَا- وە ئەوانەی نکۆڵیان لە نیشانەکانمان کرد}، واتە قورئان کە خەڵکی مەککە نکۆڵیان لێی کرد، {سَنَسْتَدْرِجُهُم} کەم کەمە دەیانگرین، {مِّنْ حَيْثُ لاَ يَعْلَمُونَ} بە شێوەیەك کە خۆشیان نەزانن.

ئایەتی ١٨٣

وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ

ماوەیەك مۆڵەتیان دەدەین، لە ڕاستیدا لە خشتەبردنم پتەوە.

ئایەتی ١٨٤

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُواْ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

ئایا بیریان نەکردۆتەوە کە هاوڕێکەیان (محمد) جنۆکەی تێدانییە، بەڵکو ئەو (محمد) تەنها هۆشیاردەرێکی ئاشکرایە.

الطبری لە جامع البیان و ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم و القرطبی لە الجامع لاحکام القران، سەبارەت بە هۆکاری دابەزینی ئەم ئایەتە دەڵێن:

پێغەمبەر لەسەر تەپۆلکەی سەفا بوو، بانگی قورەیشەکانی کرد، دەستی کرد بە بانگکردنی تیرە بە تیرە و دەیگوت" ئەی بنی فولان، ئەی بنی فولان" ئاگاداری کردنەوە لە زەبروزەنگی الله و سزای الله، یەکێکیان گوتی: لە ڕاستیدا هاوڕێکەتان -محمد- شێتە، ئەوە لە بەیانیەوە بانگدەکات، ئەوەبوو الله ئەم ئایەتەی دابەزاند، وە گوتی محمد شێت نییە.

ئایەتی ١٨٥

أَوَلَمْ يَنظُرُواْ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

ئایا ئەوانە لە سەروەری ئاسمانەکان و زەوی و هەر شتێك کە الله دروستیکردووە ڕانەماون؟ وە ڕەنگ بێت کە کۆتاییان نزیك بووبێتەوە، دەسا بە کامە قسە لە دوای ئەوە بڕوا دەکەن؟

یەکێك لە سەیروسەمەرەکانی اللهی عەرەب و ئیسلام ئەوەیە بە "ئەگەر" نەك "یەقین" قسە دەکات.

قورئان پڕیەتی لە وشەی "عسی" و "لعل" واتە ڕەنگ بێت، یان ئەگەر.

واتە اللهی عەرەب و ئیسلام نازانێت، لەبەر ئەوە بە ئەگەر و ڕەنگە قسە دەکات.

وە وشەی "ملکوت" وشەیەکی ئارامی سریانی عیبرییە، وە بە مانای شانشینی خودا دێت.

کەچی نووسەری قورئان وشەی "ملکوت"ی بەکارهێناوە، بێئەوەی بزانێت ماناکەی چییە، وە یاخود وایزانیووە بە مانای ئاسمان دێت.

چونکە "ملکوت" بە مانای شانشینی خودا دێت. پرسیار: ئایا مومکینە مرۆڤ شانشینی خودا واتە میتافیزیك ببینێت؟ هەرگیز

ئەی کەواتە چۆن ئەم دەقە دەڵێت، ئایا لە شانشینی ئاسمانەکان و زەوی ڕانەماون؟

بۆ نموونە لە ئایەتی ٧٥ سوورەتی الانعام هاتووە، دەڵێت:

وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلۡمُوقِنِينَ

بەم شێوەیە شانشینی (ملکوت) ئاسمانەکان و زەویمان بە ئیبراهیم نیشاندا بۆ ئەوەی لە دڵنیاکان بێت.

ئەم دەقە پێمان دەڵێت کە شانشینی ئاسمانەکان نیشان بە ئیبراهیم دراوە. واتە شانشین شتێك نییە هەموو کەسێك ببینێت، چونکە شانشین لە میتافیزیکە، لە دەرەوەی کات و شوێنە.

کەچی اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت، ئەرێ لە ملکوت(شانشینی) ئاسمانەکان و زەوی ڕانەماون؟

وە تەنانەت لەم ئایەتە اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت، زەویش مەلەکوتی هەیە.

(فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ- دەسا بە کامە قسە لە دوای ئەمە بڕوادێنن)، واتە قورئان.

ئایەتی ١٨٦

مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلاَ هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

هەر کەسێك اللە گومڕای بکات ئەوا ڕێنیشاندەری نابێت، وازیان لێ دێنێت کە لە سەر سەرگەردانیان بێن و بچن.

ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت:

هەر کەسێك اللە گومڕایی لەسەر نووسیبێت، ئەوا هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێنمایی بکات.

ئایەتی ١٨٧

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي لاَ يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلاَّ هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لاَ تَأْتِيكُمْ إِلاَّ بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

ئەی محمد، پرسیارت لێ دەکەن سەبارەت بە کاتی سەرهەڵدانی قیامەت، کەی بەرپا دەبێت؟ بڵێ لە ڕاستیدا زانستەکەی لای خوداکەمە، خۆی نەبێت هیچ کەسێك ناتوانێت کاتەکەی بەدیاربخات، بەرپابوونی (قیامەت) بۆ ئەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان گرانە، ڕۆژی قیامەت ڕوونادات تەنها بە کتوپڕی نەبێت، پرسیارت لێ دەکەن وەك ئەوەی تۆ لێی بزانیت، بڵێ لە ڕاستیدا زانستەکەی لای اللّٰهیە، بەڵام زۆربەی خەڵك نازانن.

الواحدی لە اسباب النزول دەڵێت:

ابن عباس گوتوویەتی، جَبَل بن أبي قُشير وشَمْوال بن زيد کە دوو پیاوی جوو بوون، پرسیاریان لە پیغەمبەر کرد سەبارەت بە ڕۆژی قیامەت، کە کەی بەرپا دەبێت؟

قتادة دەڵێت، قورەیشەکان پرسیاریان لە پێغەمبەر کرد، کە کەی ڕۆژی قیامەت بەرپا دەبێت؟

ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەکییە، وە یهود لە مەکە بوونیان نەبووە، کەواتە قسەکەی ابن عباس ڕاست نییە.

ئەم ئایەتە دەڵێت:

یەکەم: هیچ کەسێك نازانێت کۆتایی دونیا کەیە تەنها الله نەبێت. وە دوو جار ئەم بڕگەیە لەم ئایەتدا هاتووە.

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي (بڵێ لە ڕاستیدا زانستەکەی لای خوداکەمە).

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ (بڵێ لە ڕاستیدا زانستەکەی لای اللەیە).

ئەم دووبارەبوونەوەیە پێویست ناکات، وە زۆر بێمانایە، مەگەر خوداکەی محمد جیا بێت لە الله.

دووەم: وە دەڵێت لە کتوپڕێکدا بەرپا دەبێت.

سێهەم: { ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ- بەرپابوونی قیامەت لە ئاسمانەکان و زەوی قورسە}.

ئەگەر مەبەست لەم دەقە ئەوە بێت کە ڕوودانی قیامەت لەسەر دانیشتوانی ئاسمانەکان و زەوی قورس بێت، ئەوا دەبوایە لە جیاتی (فِي) وشەی(على) بەکاربێت.

ئەم دەقە بەم شێوەیەی ئێستا ماناکەی دەبێت بە: بەرپابوونی قیامەت لە ئاسمانەکان و زەوی قورسە.

بەڵام ئەگەر ببێت بە (على): ثَقُلَتْ على السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ

ئەوا ماناکەی گونجاو دەبێت: بەرپابوونی قیامەت لەسەر خەڵکی ئاسمانەکان و زەوی قورس دەبێت.

قورس دەبێت چونکە خەڵك لە ڕۆژی حیساب و لێپرسینەوە دەترسن.

ئەی فریشتەکان بۆ؟ بە گوێرەی فەرموودەکان، اللە اکبر فریشتەکان دانە بە دانە لەناودەبات، دوا دانەیان کە اللە لە ناوی دەبات جبرائیلە.

لە ڕاستیدا نازانم بۆ تا ئێستا جبرائیل ماوەتەوە، ئەی ناڵێن محمد دوا پێغەمبەربوو، وە پێغەمبەری تر نایەت؟ ئیش و کاری جبرائیل چییە؟

بەڵام ئەوەی سەیرە کاتێك سەیری دەقەکانی قورئان دەکەیت سەبارەت بە بەهەشت، دەبینیت فریشتەکان بەخێرهاتنی پیاوانی موسڵمان دەکەن کاتێك دەچنە بەهەشتەوە. وە فریشتەکان پاسەوانی دۆزەخن.

یانی اللە دەیامرێنێت و دواتر زیندوویان دەکاتەوە؟ ئەی لە دەقی قورئاندا نەهاتووە کە اللە لەگەڵ فریشتەکان دادەبەزێت لە ڕۆژی قیامەت؟

وەك ئایەتی ٢٢ سوورەتی الفجر دەڵێت:

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

وە خوداکەت هات و فریشتەکان پۆل بە پۆل لەگەڵیدا.

وە هەروەها لە ئایەتی ١٦-١٧ سوورەتی الحاقة هاتووە:

وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ

وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ

ئاسمان شەق بوو، وە لەم ڕۆژەدا کراوەیە، فریشتەکان لەسەر لێواری ئاسمانەکانن، وە ٨ فریشتە عرشی اللەیان هەڵگرتووە.

ئایەتی ١٨٨

قُل لاَّ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاء اللَّهُ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَاْ إِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

ئەی محمد بڵێ، من ناتوانم هیچ سوودێك یان زیانێكم بۆ خۆم هەبێت مەگەر ویستی اللّٰەی لەسەر بێت، وە ئەگەر لە غەیبم بزانیایە ئەوا بە دڵنیاییەوە چاكەی زۆرم ئەنجام دەدا و هیچ ناخۆشیەكیشم تووش نەدەهات، لە ڕاستیدا من هیچ نیم تەنها هۆشیاردەرێك و مژدەدەرێكم بۆ خەڵكانێك كە باوەڕ دێنن.

الواحدی لە اسباب النزول دەڵێت:

خەڵكی مەككە گوتیان: ئەی محمد، ئایا خوداكەت ئاگادارت ناكاتەوە سەبارەت بە نرخی هەرزان پێش ئەوەی گران بێت، بۆ ئەوەی بۆ خۆت بكڕیت و قازانجێكی زۆر بكەیت؟ ئەوەبوو اللّٰە ئەم ئایەتەی دابەزاند.

الطبری لە جامع البیان، سەبارەت بە شرۆڤەی ئەم ئایەتە دەڵێت:

اللّٰە بە پێغەمبەرەكەی محمد دەڵێت: ئەی محمد بەو كەسە بڵێ كە پرسیاری لێت كردووە، سەبارەت بە كات و ساتی ڕۆژی قیامەت بڵێ: من خۆم ناتوانم سوودێك بەخۆم بگەیەنم، وە ناتوانم زیانێك لە خۆم دوور بخەمەوە، وە ئەگەر لە غەیبم بزانیایە، ئەوەی بووە و ئەوەی لە داهاتوو دەبێت، ئەوا چاكەیەكی زۆرم ئامادە دەكرد.

ئایەتی١٨٧-١٨٨ ئاماژە بە چەند خاڵێك دەكەن:

یەكەم: تەنها اللّٰە غەیب دەزانێت.

دووەم: محمد لە غەیب نازانێت و نازانێت لە داهاتوو چی ڕوودەدات.

لەگەڵ ئەوەش دەیەها فەرموودەی هەیە سەبارەت بە داهاتوو.

سێهەم: تەنانەت محمد ناتوانێت سوود یان زیان بەخۆی بگەیەنێت، چونکە ئەوە ڕوودەدات کە الله لەسەری نووسیوە.

وەك ئایەتی ٥١ سوورەتی التوبة دەڵێت:

قُل لَّن يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا

ئەی محمد بڵێ، هیچ شتێك تووشمان نابێت تەنها ئەوەیان نەبێت کە الله لەسەرمانی نووسیوە.

وە ئایەتی ٥٦ سوورەتی الاسراء کە دەڵێت:

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا

ئەی محمد بڵێ، دە بانگ و هاوار بۆ ئەوانە بکەن کە جگە لە الله دەتانپەرستن، نە دەسەڵاتیان هەیە زیان لەسەرتان لابەرن، وە نە دەتوانن بیگۆڕن.

لە صحيح الترمذی ڕیوایەتێکی محمد هاتووە کە دەڵێت:

وَاعْلَمْ أَنَّ الأُمَّةَ لَوْ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ ، رُفِعَتِ الأَقْلَامُ وَجَفَّتْ الصُّحُفُ

وە بزانە ئەگەر میللەت هەمووی کۆبێتەوە بۆ ئەوەی سوودێکت بە شتێك پێبگەیەنێت ناتوانن سوودت پێبگەیەنن، تەنها بەو شتە نەبێت کە الله

لەسەرتی نوسیووە، وە ئەگەر کۆببنەوە زیانت بە شتێك پێبگەیەنن ئەوا ناتوانن زیانت پێبگەیەنن، تەنها بەوە نەبێت کە اللە لە سەرتی نووسیوە. پێنووسەکان لابران و لاپەڕەکان وشك بوون.

ئایەتی ١٨٩-١٩٠

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلاَ لَهُ شُرَكَاء فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

هەر خۆی (اللە) ئێوەی لە یەك خود(ئادەم) درووستکردووە، وە لەم خودە هاوسەرەکەی (حوا) هێناوەتە ئاراوە، بۆ ئەوەی لەگەڵیدا بژی، وە کاتێك (ئادەم لە حەوای) بڕی (جووت بوو) و دووگیان بوونێکی سووك دووگیان بوو، وە بەم حاڵەوە تێپەڕیکرد، ئینجا باری گران بوو، هەردووکیان (ئادەم و حوا) بانگی اللە خوداکەیان کرد: ئەگەر منداڵێکی باشمان پێببەخشیت ئەوا لە سوپاسگوزارەکانت دەبین.

وە کاتێك منداڵێکی چاکیان بوو، ئەوا هەوەڵیان بۆ اللە دانا لەوەی کە پێیانی دابوو، اللە بەرزە، دەکەواتە چۆن هاوەڵی بۆ دێینە ئاراوە.

ئەم دوو ئایەتە پێمان دەڵێت، کە ئادەم و حەوا شرکیان کردووە.

دوای ئەوەی ئادەم لە بەهەشت دەرکرا و داوای لێبووردەیی لە اللە کرد، وە اللە تۆبەکەی قبووڵ کرد.

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ

ئادەم گوتی، خوداکەم من ستەمم لە خۆم کرد و لێم خۆشبە، ئەوەبوو اللە لێی خۆش بوو.

بەڵام لە دوای دەرکردنیان لە بەهەشت باوکە ئادەم و دایکە حەوا شرك بە اللە دەکەن.

لە زۆر ئایەتی قورئاندا هاتووە کە اللە لە شرك خۆش نابێت، وە ئەوەی شرك بکات ئەوا بە دڵنیاییەوە دەچێتە دۆزەخەوە.

بۆ نمونە ئایەتی١١٦ سوورەتی النساء:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ

لە ڕاستیدا اللە لە کەسێك نابوورێت کە شرکی پێ دەکات.

لە صحیح البخاری و مسلم فەرموودەیەکی درێژ هاتووە، کە ناسراوە بە فەرموودەی الشفاعة کە محمد گوتوویەتی، لە رۆژی قیامەت خەڵك لە گۆڕەپانی محشر لە ترسی اللە تۆقیون، دەچن بۆ لای ئادەم بۆ ئەوەی شەفاعەتیان لای اللە بۆ بکات، ئادەم دەڵێت:

نَفْسِي، نَفْسِي، نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي، اذْهَبُوا إِلَى نُوحٍ

خواخوامە خۆم خۆم ڕزگارم بێت، بڕۆن بۆ لای کەسێکی تر، بڕۆن بۆ لای نوح.

واتە ئادەم خواخوای بووە خۆی لە دۆزەخ ڕزگاری بێت. بۆچی؟ چونکە شرکی کردووە. وە بە هۆی گوناهەکەی بەهەشتیەوە نییە، چونکە قورئان لە چەندەها شوێندا دەڵێت اللە لەم گوناهەی ئادەم خۆشبوو، وەك ئایەتی ٣٧ سوورەتی البقرة دەڵێت:

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ

ئادەم وتەیەکی لە لایەن خوداکەیەوە پێگەیشت و لە گوناهەکەی خۆشبوو.

ئادەم و حەوا چۆن شرکیان کردووە؟

لە جامع الترمذی و مسند احمد و المستدرك للحاكم (وە دەڵێت صحیحە لەسەر شەرتی مسلم) فەرموودەیەکی محمد هاتووە کە گوتوویەتی:

لَمَّا حَمَلَتْ حَوَّاءُ طَافَ بِهَا إِبْلِيسُ وَكَانَ لَا يَعِيشُ لَهَا وَلَدٌ فَقَالَ سَمِّيهِ عَبْدَ الْحَارِثِ فَسَمَّتْهُ عَبْدَ الْحَارِثِ فَعَاشَ وَكَانَ ذَلِكَ مِنْ وَحْيِ الشَّيْطَانِ وَأَمْرِهِ

دەڵێت، حەوا کوڕی بۆ نەدەژیا، کاتێك دووگیان بوو، ئیبلیس بە دەوریدا سوڕایەوە و گوتی ناوی لێ بنێ عبدالحارث ئەوا دەژی، ئەوەبوو کوڕەکەی ناونا عبدالحارث وە ژیا، وە ئەوە لە وەحی و فەرمانی شەیتان بوو.

المبارکفوری لە تحفة الاحوذی دەڵێت:

قال صاحب فتح البيان: قد استشكل هذه الآية (١٨٩ سورة الاعراف) جمع من أهل العلم، لأن ظاهرها صريح في وقوع الإشراك من آدم عليه السلام، والأنبياء معصومون عن الشرك، ثم اضطروا إلى التفصي من هذا الإشكال

خاوەنی "فتح البيان" گوتوویەتی ئەم ئایەتە (ئایەتی ١٨٩ سوورەتی الاعراف) سەرئێشەی ناوەتەوە بۆ هەموو ئەهلی عیلم، چونکە ئایەتەکە ڕوونە کە ئادەم شرکی کردووە، بەڵام پێغەمبەران پارێزراون لە شرك، لەبەر ئەوە ناچاربوون کە بە شێوەیەك لە شێوەکان ئەم ئایەتە لەم کێشەیە ڕزگار بکەن.

بژی موفەسیرەکان کە پێنەوپەڕۆ دەکەن بۆ دەقەکانی قورئان، بە هیمەتی الله اکبر سەرۆکی شەیاتینەکان.

القرطبی لە الجامع لاحکام القران دەڵێت:

قَوْلُهُ تَعَالَى هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ قَالَ جُمْهُورُ الْمُفَسِّرِينَ: الْمُرَادُ بِالنَّفْسِ الْوَاحِدَةِ آدَمُ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا يَعْنِي حَوَّاءَ لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا لِيَأْنَسَ بِهَا وَيَطْمَئِنَّ ، وَكَانَ هَذَا كُلُّهُ فِي الْجَنَّةِ

وە وتەی الله (هەر ئەو بوو کە لە یەك خود ئێوەی درووستکردووە) جەماوەرێك لە شرۆڤەکاران گوتوویانە: مەبەست(لە یەك خود) ئادەمە (هاوسەرەکەی لەم خودە هێناوەتە ئاراوە) واتە حەوا، بۆ ئەوەی لە تەکیدا بژی و دڵنەوایی بکات، وە ئەوە هەمووی لە بەهەشت بووە.

(فَلَمَّا تَغَشَّاهَا- کاتێك پیاوەکە لە ژنەکەی بڕی- واتە جووت بوو لەگەڵیدا) لە زەوی بووە دوای ئەوەی دابەزین، ئینجا دووگیان بوو، دووگیان بوونێکی سووك.

الرازی لە مفاتیح الغیب دەڵێت ابن عباس گوتوویەتی:

(هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ – هەر ئەوبوو ئێوەی لە یەك خود درووستکرد)، واتە خودی ئادەم، (وە لەم خودە هاوسەرەکەی درووستکرد)، واتە حەوا کە الله لە پەراسویەکی ئادەم درووستیکرد (کاتێك تێیبڕی – جووت بوو)، ئادەم لەگەڵ حەوا (دووگیان بوو دووگیان بوونێکی سووك، و تێپەڕی کرد بەم حاڵە، ئینجا کاتێك دووگیانبوونەکەی قورس بوو)، واتە کە کوڕەکەی قورس بوو لە سکیدا، ئیبلیس لە شێوەی پیاوێك هات بۆ لای حەوا و گوتی: ئەوە چییە ئەی حەوا! لە ڕاستیدا من دەترسم

سەگ بێت یان ئاژەڵ بێت، وە تۆ چوزانێت لە کوێتەوە دەردەچێت؟ ئایا لە کۆمتەوە دێتە دەرەوە و دەتکوژێت، وە یان سکت و سکت شەق دەکات؟ جا حەوا ترسا، و بە ئادەمی گوت، بە بەردەوامی ئادەم و حەوا خەمیان بوو و بیریان دەکردەوە، ئینجا ئیبلیس هات بۆ لای حەوا و گوتی: ئەگەر داوا لە الله بکەیت کە بیکات بە منداڵێکی چاك و لە شێوەی تۆ بکات و دەرچوونی لە سکت ئاسان بکات ئەوا ناوی لێ بنێ عبدالحارث، وە کاتێك ئیبلیس فریشتە بوو ناوی حارث بوو، وە ئەوە مانای ئەو دەقەیە کە دەڵێت: (وە کاتیك الله کوڕێکی چاکی پێیاندا -بە ئادەم و حەوا- هاوەڵیان بۆ الله هێنایە ئاراوە سەبارەت بەوەی پێیانیدا، الله بەرزە، چۆن هاوەڵی بۆ دەهێننە ئاراوە) واتە کاتێك الله کوڕێکی چاك و ڕێکی پێیان بەخشی، هاوەڵیان بۆ الله هێنایە ئاراوە، واتە ئادەم و حەوا شرکیان بە الله کرد، مەبەست لە شرکەکە الحارثە واتە ئیبلیس.

وە الطبری لە جامع البیان و ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم، کەم تا زۆر هەمان چیرۆك دەگێڕنەوە، کە سعید بن جبیر و ابن عباس ڕیوایەتیان کردووە.

لە الدر المنثور للسیوطی و النکت والعیون للماوردی فەرمووەیکی محمد هاتووە، کە گوتوویەتی:

شەیتان دوو جار فێڵی لە ئادەم و حەوا کرد، جاری یەکەم لەبەهەشت و جاری دووەم لە زەوی.

بەڵێ بە گوێرەی قورئان باوك و دایکی هەرە گەورەمان، ئادەم و حەوا شرکیان کردووە. کورد گوتەنی ماڵ بە ماڵ خۆی نەچێت حەرامە.

ئایەتی ١٩١-١٩٢

أَيُشْرِكُونَ مَا لاَ يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ

وَلاَ يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلاَ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ

ئایا شرك دەكەن بەوەی كە هیچ شتێك دروستناكات، وە خۆیانیش دروستكراون.

وە ناتوانن نە یارمەتیان بدەن و نە یارمەتی خۆشیان بدەن.

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت:

وتەی الله {أَيُشْرِكُونَ مَا لاَ يَخْلُقُ شَيْئًا - ئایا شرك دەكەن بەوەی كە هیچ شتێك دروستناكات}؟ ابن زید گوتوویەتی: ئەوە ئادەم و حەوان كە ناویان لە كوڕەكەیان نا عبدشمس (بەندەی خۆر)، وە خۆر هیچ شتێك دروستناكات. وە هەندێكی تر گوتوویانە: ئەم دەقە دەگەڕێتەوە بۆ كافرەكان كە بە بتەكانیان شركیان بە الله دەكرد، وە بت هیچ شتێك دروستناكات، وە وتەی الله{وهم يُخلَقون- وە خۆیان دروستدەكرێن}، واتە بتەكان خۆیان دروستكراون.

البغوی لە معالم التنزیل دەڵێت:

الله گوتوویەتی : (أَيُشْرِكُونَ مَا لاَ يَخْلُقُ شَيْئًا) واتە : ئیبلیس و بتەكان، (وَهُمْ يُخْلَقُونَ)، واتە ئەوانە خۆیان دروستكراون.

ابن كثیر لە تفسیر القران العظیم دەڵێت:

ئەوە ئینكارە لە الله بۆ موشریكەكان كە لەگەڵ الله شتی تریان وەك بتەكان دەپەسرت، وە ئەم بتانە دروستكراون، كە هیچ دەسەڵاتێكیان نیە وە نە زیانیان هەیە وە نە سوود.

{وَلاَ يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا}، واتە ئەم شتانەی كە دەیانپەرستن و شركیان پێ دەكەن ئەوا ناتوانن یارمەتیدان بدەن، {وَلاَ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ}، وە تەنانەت ناتوانن یارمەتی خۆشیان بدەن.

ئایەتی ١٩٣

وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لاَ يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاء عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ

وە ئەگەر ئێوەش بانگیان بكەن بۆ ڕێگای (الله) ئەوا شوێنتان ناكەون، جا ئەگەر بانگیان بكەن وە یان بێدەنگیان لێ بكەن، وەك یەك وایە.

ابن الجوزی لە زاد المسیر سەبارەت بە { وَإِن تَدْعُوهُمْ- وە ئەگەر بانگیان بكەن} دەڵێت دوو قەول هەیە:

یەكەم: دەگەڕێتەوە بۆ بتەكان، واتە ئەی موشریكەكان ئەگەر بتەكانتان بانگ بكەن بۆ ڕێگای ڕاست، ئەوا بەدواتانەوە نایەن چونكە فام ناكەن.

ابن كثیر و الطبری و القرطبی لەگەڵ ئەم شرۆڤەیەن.

دووەم: دەگەڕێتەوە بۆ كافرەكان، واتە ئەی محمد ئەگەر ئەو كافرانە بانگ بكەیت بۆ هیدایەت، ئەوا بە دوات ناكەون، لەبەر ئەوە بانگیان بكەیت وە یان بێ دەنگ بیت، وەك یەك وایە.

والله اعلم

ئایەتی ١٩٤

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

لە ڕاستیدا ئەوانەی جگە لە الله، ئێوە بانگیان دەکەن، بەندەیەکن وەك ئێوە، دە بانگیان بکەن، وە با وەڵامتان پێ بدەنەوە ئەگەر بەڕاستی ئێوە ڕاستگۆن.

لەم ئایەتە اللهی عەرەب و ئیسلام دەڵێت، بتەکان وەك ئێوە بەندەی اللهن. چونکە دەقە، ئاراستەی بتپەرست و موشریکەکانە و دەڵێت:

ئەی موشریك و بتپەرست، ئەو بتانەی کە ئێوە نیزایان بۆ دەکەن ئەوا وەك ئێوە بەندەی اللهن، دەبانگیان بکەن و وەڵامتان بدەنەوە ئەگەر ڕاستگۆن.

ئەمە هەڵەیەکی زۆر سەیروسەمەرەیە، چۆن بتەکان وەك مرۆڤ بەندەی اللهن؟ ئەگەر بیگوتبایە بتەکان وەك ئێوە درووستکراون ئەوە ئاسایی بوو، واتە دەقەکە بیگوتبایە:

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مخلوقٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

واتە ئەوانەی، جگە لە الله، ئێوە بانگیان دەکەن، وەك ئێوە دروستکراون.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

الله بەو موشریکانە دەڵێت، کە بتیان دەپەرست {إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ- ئەوانەی بانگیان دەکەن} واتە موشریکەکان کە بتەکانیان بانگ دەکەن{ مِن دُونِ اللَّهِ- جگە لە الله}، واتە جگە لە الله دەیانپەرستن و بە هۆیانەوە شرك

و کوفر بە اللە دەکەن {عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ- بەندەن وەك ئێوە}، ئەو بتانە موڵکی اللەن هەروەك چۆن ئێوە موڵکی اللەن.

ئایەتی ١٩٥-١٩٦

أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُواْ شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلاَ تُنظِرُونِ

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ

ئینجا اللەی عەرەب و ئیسلام دەڵێت:

ئایا ئەو بتانە قاچیان هەیە کە پێی دەڕۆن؟ یان دەستیان هەیە بۆ ڕاوەشاندن؟ یان چاویان هەیە پێیەوە دەبینن؟ یان گوێچکەیان هەیە پێیەوە دەبیسن؟ (ئەی محمد بە بتپەرستەکان) بڵێ، بانگی پەرستراوەکانتان بکەن، ئینجا پیلانگێڕی خۆتان بکەن و دەرفەتم مەدەن، وە لە ڕاستیدا پشتیوانی من اللەیە کە پەرتووکی دابەزاندووە، وە هەر خۆی سەرپەرشتی چاکەکەران دەکات.

ئەم دەقە زۆر پڕووپووچە، منداڵێکیش دەزانێت کە بەرد قاچ و دەست و گوێچکە و چاوی نییە. نازانم ئەگەر ئەوە لۆجیکی خودا بێت بۆ قەناعەتهێنان بە خەڵکانێك کە نایپەرستن، نەبوونی ئەم خودایە زۆر باشترە لە بوونی. ئەقڵ و لۆجیکی خوداوەندی بیابانی عەرەبی لە خوارەوەی ئەقڵ و لۆجیکی منداڵێکی تەمەن شەشساڵەیە.

ئینجا بە بتپەرستەکان دەڵێت: دەی خۆتان و بتەکانتان پلانگێڕی بکەن، وە من لێتان بێمنەتم.

بۆ زانیاریتان بتپەرستی لە مێژوودا بوونی نەبووە، بەڵکو بتەکان تەنها سیمبوڵی خوداوەندە ئاسمانیەکان بوون، هەروەك چۆن لە ئیسلامدا هیلال و بەردە ڕەشەکە سیمبوڵی الله اکبرن ، هەروەك چۆن خاچ نیشانەی فیدایە لەناو هەڵگرانی ڕێبازی مەسیح، هتد.

ئایەتی ١٩٧-١٩٨

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ

وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لاَ يَسْمَعُواْ وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ

اللەی عەرەب و ئیسلام بەردەوام دەبێت لە قسەکردن لەسەر بتەکان و بتپەرستەکان و دەڵێت:

وە ئەو بتانەی کە ئێوە، جگە لە الله بانگیان دەکەن، ناتوانن سەرتان بخەن، وە تەنانەت ناتوانن خودی خۆشیان سەربخەن.

وە ئەگەر بانگیان بکەیت بۆ هیدایەت گوێیان لێ نابێت، وە تۆ دەبینیت کە سەیرت دەکەن بەڵام لە ڕاستیدا ئەوان نابینن.

الله اکبر لەم چەند دەقەدا دەڵێت:

ئەی بتپەرستەکان ئەو بتانەی کە ئێوە دەیانپەرستن و هاواریان بۆ دەکەن، ئەوا ناتوانن سەرتان بخەن، وە تەنانەت ناتوانن خودی خۆشیان سەربخەن. وە ئەگەر بۆ ڕێگا بانگیان بکەن، ئەوا گوێیان لێ نابێت، وە تۆ دەبینیت کە سەیرت دەکەن، بەڵام لە ڕاستیدا ئەو بتانە نابینن.

جارێکی تر سەیری ئەم لۆجیکە هیچ وپوچ و نزم و بێمانایە بکەن.

ڕاستە بەرد نابینێت و قسە ناکات. بەڵام ئەی چۆن موسڵمانان پێیان وایە بەردە ڕەشەکە مرۆڤ لە گوناە پاك دەکاتەوە؟ مەگەر بەرد هەر بەرد نییە؟ ئەی چۆن پێتان وایە کە بەردە ڕەشەکە لە ڕۆژی قیامەت دوو چاو و دوو لێو و زمانێکی دەبێت و شایەتی دەدات بۆ کەسێك کە سەردانی کردووە؟ مەگەر بەرد هەر بەرد نییە؟ ئەی چۆن بەردێك بە ناوی شەیتان بە بەرد ڕەجم دەکەن؟ مەگەر بەرد هەر بەرد نییە؟

لۆجیك لە ئیسلامدا بوونی نییە.

الجلالین لە تفسیر الاجلالین دەڵێن:

{وَإِن تَدۡعُوهُمۡ – وە کە بانگیان دەکەیت}، واتە بتەکان {إِلَى ٱلۡهُدَىٰ لَا يَسۡمَعُواْ وَتَرَىٰهُمۡ- بۆ هیدایەت، ناتبینن، وە تۆ دەیانبینیت}، واتە بتەکان ئەی محمد {يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ- سەیرت دەکەن}، واتە ڕووت تێدەکەن بۆ ئەوەی بتبینن {وَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ- وە ئەوان ناتبینن}، لە کاتێکدا نابینن.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

وە ئەم وتارە لە اللهوەیە بۆ پێغەمبەرەکەی، وە دەڵێت: وە ئەی محمد دەبینیت کە خوداوەندەکانیان- بتەکانیان- سەیرت دەکەن لە کاتێکدا ئەو بتانە نابینن.

ئایەتی ١٩٩

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

چاو بپۆشە و فەرمان بە دابونەریت بکە و واز لە نەزانەکان بێنە.

(عُرْف) له زمانی عەرەبی بە مانای دابونەریت دێت، وە ئەم وشەیە تەنانەت بە کوردیش کراوە، وەك دەڵێن عورف و عادات.

جا اللّٰەی ئیسلام، لەم دەقەدا فەرمان بە محمد دەکات کە پابەندی دابونەریت بێت. چ دابونەریتێك؟ دابونەریتێکی بتپەرستانە.

شرۆڤەکاران مانای ئەم وشەیەیان گۆڕیووە بۆ (الْمَعْرُوفُ)، واتە چاکە،

بەڵام ڕاست ناکەن، چونکە (عُرْف) جیایە لە (مَعْرُوفُ).

یان دەبێت نووسەرانی قورئان پیتی (م) وشەی (مَعْرُوفُ)یان لە بیرکردبێت و وشەکە بووبێت بە (عُرْف)

ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێت:

وە لای زۆرینە، ئەم ئایەتە گشتی موحکەمە، وە لای هەندێك تەنها ناوەڕاستەکەی موحکەمە {واتە ئەو بەشەی کە دەڵێت وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ}، وە دەڵێت، بەڵام سەرەتا و کۆتایی نسخ بووە{ واتە " خُذِ الْعَفْوَ" و " وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ" لە کارخراوە بە ئایەتی شمشێر}.

ئایەتی ٢٠٠

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

وە ئەی محمد هەرکە هاندانێکت لە شەیتانەوە بۆ پێشهات و ویستی هاندت بدات، ئەوا پەناگە بگرە بە اللّٰە، ئەو هەر خۆی بیستەر و زانایە.

اللّٰە اکبر ئامۆژگاری پێغەمبەرەکەی دەکات کە ئەگەر شەیتان هانیدا و دەفعی کرد ئەوا پەناگە بباتە بەر اللّٰە.

اللهی عەرەب و ئیسلام باش پێغەمبەرەکەی ناسیووە، کە شەیتان هەمیشە پێی فێربووە و هانیداوە و دفعی کردووە.

الطبری لە جامع البیان و القرطبی لە الجامع لاحکام القران و ابن کثیر لە تفسیر القران العظیم و ابن الجوزی لە زاد المسیر دەڵێن:

کاتێك ئایەتی { خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ} دابەزی، پێغەمبەر گوتی ئەی خوداکەم ئەدی تورە بوون؟ ئەوەبوو ئەم ئایەتە دابەزی.

الطبری دەڵێت:

مەبەستی الله لەم ئایەتە ئەوەیە (وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ- وە هەرکە هاندانێکت لە شەیتان بۆ پێشهات و ویستی هانتبدات) واتە وە هەرکە تورەبونێکت لە شەیتان بۆ پێشهات و ویستی تورەت بکات و واتلێبکات کە واز لە نەزانەکان نەهێنیت، ئەوا (فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ) دەڵێت: پەناگە ببە بەر الله لە هاندانی شەیتان.

ئەم ئایەتە پێمان دەڵێت، کە تورە بوون یەکێکە لە هاندانەکانی شەیتان. بەڵام بە حوکمی ئەوەی محمد بەردەوام شەیتان هاوەڵ و یاوەری بووە، ئەوا تورەبوون و جنێودان بەشێك بووە لە ژیانی محمد.

لە صحیح مسلم فەرموودەیەك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

إِنَّما أَنَا بَشَرٌ، أَغْضَبُ كما يَغْضَبُ البَشَرُ

لە ڕاستیدا من مرۆڤم وەك هەر مرۆڤێکی تر توورە دەبم.

وە لە صحیح البخاری فەرموودەیەك هاتووە، محمد گوتوویەتی:

اللَّهُمَّ فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ سَبَبْتُهُ فَاجْعَلْ ذَلِكَ لَهُ قُرْبَةً إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ﷲ ئەگەر سووكايەتيم بە هەر ئيمانداريْك كرد، وە شايستە نەبوو بەم سووكايەتيە ئەوا بۆى بكە بە نزيكبوونەوە لێت لە ڕۆژى قيامەت.

وە لە صحيح مسلم فەرموودەيەك هاتووە، محمد گوتوويەتى:

اللَّهُمَّ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ الْمُسْلِمِينَ سَبَبْتُهُ أَوْ لَعَنْتُهُ أَوْ جَلَدْتُهُ فَاجْعَلْهَا لَهُ زَكَاةً وَرَحْمَةً

ﷲ لە ڕاستيدا من مرۆڤم، ئەگەر سووكايەتيم بە هەر موسلمانێك كرد، وە يان نەفرەتم لێى كرد، وەيان بە قامچى لێمدا ئەوا بۆى بكە بە زەكات و ڕەحمەت.

وە لە مسند احمد فەرموودەيەك هاتووە محمد گوتوويەتى:

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُ الْبَشَرُ فَأَيُّمَا رَجُلٍ آذَيْتُهُ أَوْ جَلَدْتُهُ فَاجْعَلْهَا لَهُ زَكَاةً وَصَلَاةً

لە ڕاستيدا من مرۆڤم، توورە دەبم هەروەك چۆن مرۆڤ توورە دەبێت، وە ئەگەر هەر كەسێكم ئازاردا يان بە قامچى لێمدا، ئەوا بۆى بكە بە زەكات و نوێژ.

لە سنن الدارمي و مصنف ابن ابي شيبة فەرموەدەيەك هاتووە، محمد گوتوويەتى:

اللَّهُمَّ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ فَأَيُّ الْمُسْلِمِينَ لَعَنْتُهُ أَوْ شَتَمْتُهُ أَوْ جَلَدْتُهُ فَاجْعَلْهَا لَهُ صَلَاةً وَرَحْمَةً وَقُرْبَةً تُقَرِّبُهُ بِهَا إِلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ﷲ له ڕاستیدا من مرۆڤم، ئەگەر نەفرەت یان جوێنم بە هەر موسڵمانێکدا وە یان بە قامچی لێمدا، ئەوا بۆی بکە بە نوێژ و ڕەحمەت و نزیکبوونەوە لێت لە ڕۆژی قیامەت.

وە زۆر سەرچاوەی تریش ئاماژەیان بەوە کردووە، کە محمد جوێنی داوە و سووکایەتی کردووە.

بەڵام ئاگادار بن محمد بە شەرت و مەرج پێغەمبەرایەتی بۆ الله کردووە، وەك لە صحيح البخاری و مسلم هاتووە، محمد گوتوویەتی:

أَنِّي اشْتَرَطْتُ علَى رَبِّي فَقُلتُ: إنَّما أَنَا بَشَرٌ، أَرْضَى كما يَرْضَى البَشَرُ، وَأَغْضَبُ كما يَغْضَبُ البَشَرُ، فأيُّما أَحَدٍ دَعَوْتُ عليه، مِن أُمَّتِي، بدَعْوَةٍ ليسَ لَهَا بأَهْلٍ، أَنْ يَجْعَلَهَا له طَهُورًا وَزَكَاةً، وَقُرْبَةً يُقَرِّبُهُ بهَا منه يَومَ القِيَامَةِ

لە ڕاستیدا من مەرجم لەسەر خوداکەم داناوە و پێم گوتووە: لە ڕاستیدا من مرۆڤم، ڕازی دەبم هەروەك چۆن مرۆڤ ڕازی دەبێت، وە تورە دەبم هەروەك چۆن مرۆڤ تورە دەبێت، ئەگەر نیزام لە هەر کەسێکی میللەتەکەم کرد و شایستە نەبوو بە نیزاکەم ، ئەوا بۆی بکات بە پاکبوونەوە لە گوناە و زەکات و لە خۆی نزیکی بکاتەوە لە ڕۆژی قیامەت.

وە جوێنەکانی محمد زۆرن، وە تەنانەت هانی ژنەکانیشی داوە کە جوێن بدەن. هەوڵ دەدەم لە سوورەتەکانی داهاتوو قسەیان لەسەر بکەم.

ئایەتی ٢٠١-٢٠٢

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَواْ إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ

وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لاَ يُقْصِرُونَ

ئەوانەی کە خۆپاریزن، ئەگەر شەوگەڕێکی شەیتان دەستیان لێوەشێنێت، لەم ساتەدا یادی الله بکەنەوە، ئەوا ئەوانە بەرچاویان ڕوون دەبێتەوە.

وە براکانیان هانیاندەدەن بۆ سەرکێشیکردن ئینجا لە هەوڵەکانیان کۆڵ نادەن.

وشەی (طَائِف) لەم ئایەتەکە دەکرێت بە چەند مانایەك بێت: شەوگەڕ، خەیاڵ، و شێتبوون، و توڕەبوون دێت.

وە بە حوکمی ئەوەی ئایەتەکە دەڵێت (طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ- تائیفێك لە شەیتان)، وە دەڵێت، (إِذَا مَسَّهُمْ- ئەگەر بەریانکەوت یان دەستی لێیاندا) ئەوا زیاتر بە مانای شێتبوون و شەوگەڕ دێت، نەك بەمانای خەیاڵ.

وە " مَس الشَّيْاطين"، واتە دەستوەشاندنی شەیتانەکان لە ئیسلامدا بوونی هەیە، لەبەر ئەوە کارێك لە کارەکانی مەلا دەجالەکان، کاری جادووگەری و دەرکردنی جنۆکە و شەیتانەکانە.

الطبری لە جامع البیان سەبارەت بە ئایەتی { وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لاَ يُقْصِرُونَ} دەڵێت، الله دەڵێت: وە براکانیان لە شەیتانەکان هانیاندەدەن بۆ سەرکێشیکردن، ئینجا ئەوکەسانەی کە خوداترسن ئەوا خوداترسیەکەیان کەم ناکات کاتیك شەیتان دەستیان لێ دەوەشێنن.

وە دەڵێت، (ثُمَّ لاَ يُقْصِرُونَ- ئینجا کەمتەرخەمیی ناکەن)، واتە وە شەیتانەکانیش کەمتەرخەمیی ناکەن لە هاندانی براکانیان لە سەرکێشیکردن.

ئایەتی ٢٠٣

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ قَالُواْ لَوْلاَ اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَى إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

وە ئەگەر محمد موعجیزەیەکیان بۆ نەهێنێت، ئەوا دەڵێن دەی بۆچی بۆ خۆت دانەیەك هەڵنابەستیت؟ ئەی محمد، بڵێ لە ڕاستیدا من تەنها پیادەی ئەو وەحیە دەکەم کە لە لایەن خوداکەمەوە بۆم دێت، ئەوە (قورئان) چاوڕۆشەنکەر لە لایەن خوداکەتانەوەیە، وە هیدایەت و ڕەحمەتە بۆ خەڵکانێك کە بڕوا دێنن.

ئەوە یەکەم ئایەتە کە تیادا موشریکەکان داوای موعجیزەیان لە محمد کردووە، بەڵام کاتیك محمد نەیهێناوە، ئیتر بە محمدیان گوتووە: دەی بۆ خۆت موعجیزەیەك هەڵببەستە.

وە اللەی عەرەب و ئیسلام لە وەڵامدا دەڵێت، ئەی محمد بڵێ، من تەنها پیادەی ئەو وەحیە دەکەم کە لە لایەن خوداکەمەوە بۆم دێت، وە ئەو قورئانە چاوڕۆشنکەر و هیدایەت و ڕەحمەتە.

الطبری لە جامع البیان دەڵێت:

موشریکەکان بە محمدیان گوتووە: {لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا} دەی بۆچی بۆ خۆت موعجیزەیەکت هەڵنەدەبەستا؟

ئایەتی ٢٠٤

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُواْ لَهُ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

وە کاتێك قورئان خوێندرایەوە ئەوا گوێی لێ بگرن و بێدەنگ بن بەشکو بەزەییتان پێ دەکرێت.

ئایەتی ٢٠٥

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ

وە یادی خوداکەت بکەوە لە ناختدا بە ترس و نهێنی و بێدەنگ هەڵبڕین و بەرزکردنەوە لە بەیانیان و ئێواران، وە لە وانە مەبە کە بێئاگان.

پرسیارێك بۆ مەلاکان: بۆچی لە مزگەوتەکان دەشیرێنن و دەنگ هەڵدەبڕن؟ وە بەهێزترین ئەمپلیفایەر بۆ مزگەوتەکان دادەنێن؟ یان الله ئەم ئایەتەی نسخ کردووە؟

ئایەتی ٢٠٦

إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

لە ڕاستیدا ئەوانەی لای خوداکەتن، لە پەرستنی و ستایشکردنیدا خۆبەزلزان نین، وە هەر بۆ ئەو کڕنۆش دەبەن.

مەبەستی لە فریشتەکانە.

(تەنها بۆ ئەو کڕنۆش دەبەن)؟ ئەی کڕنۆشیان نەکرد بۆ ئادەم؟

کەواتە فریشتەکان تەنها کڕنۆشیان بۆ الله نەکردووە.

کۆتایی سوورەتەکە